

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

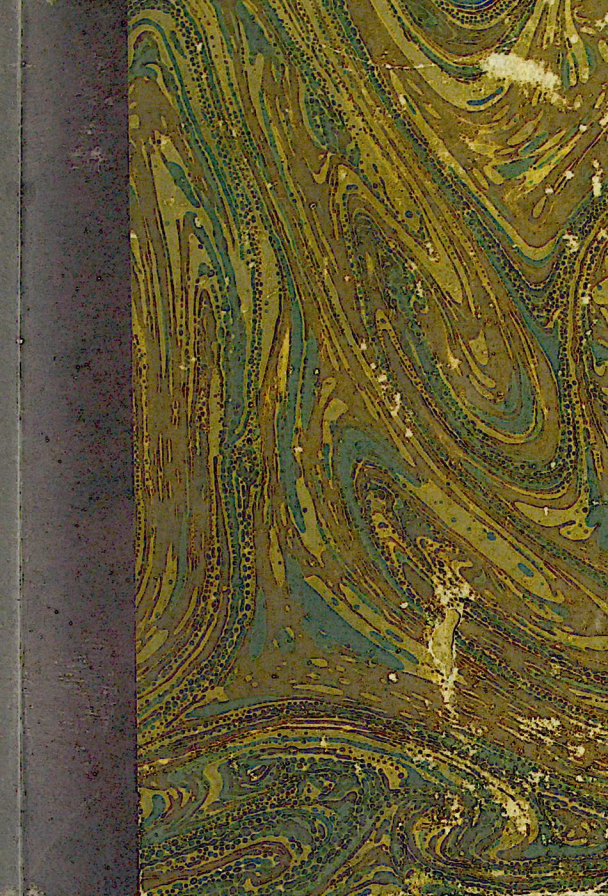
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

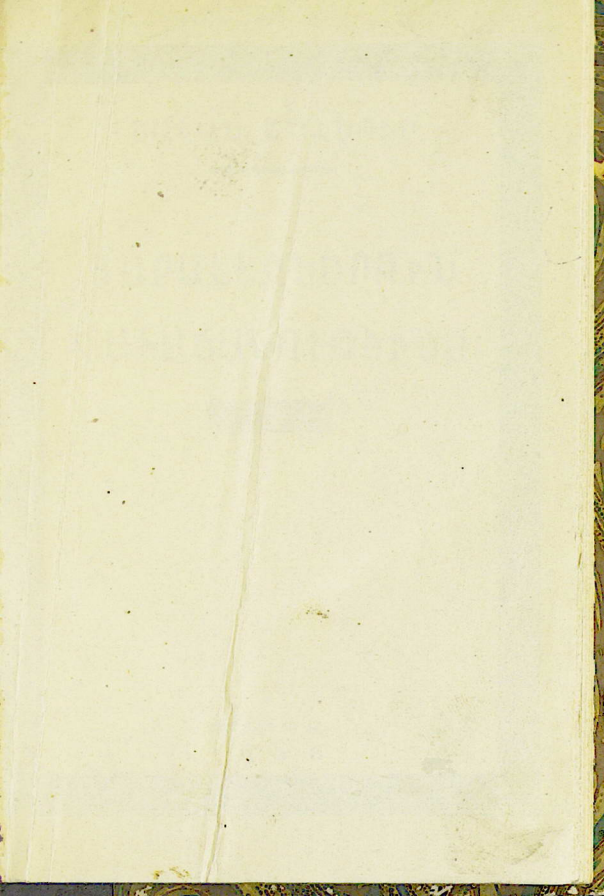
Adapt — remix, transform, and build upon the material

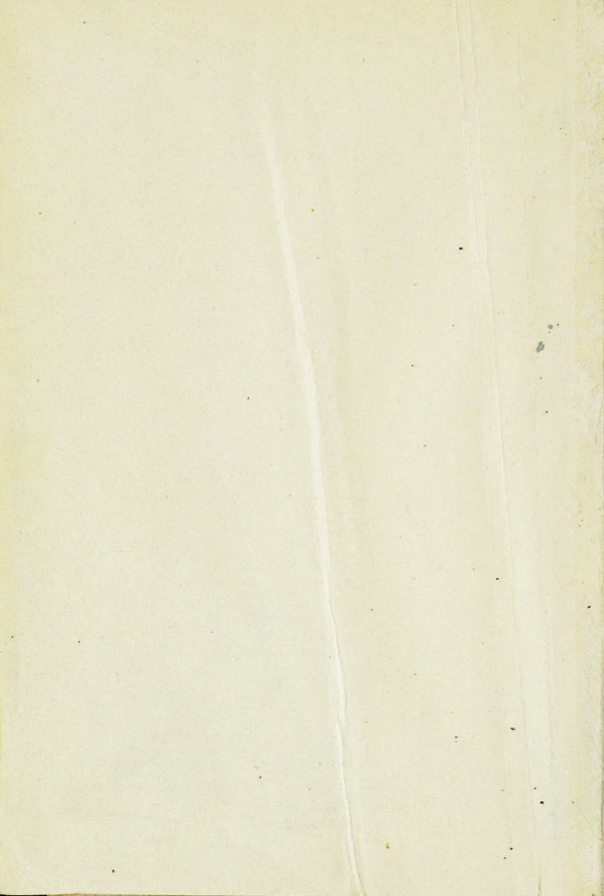

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՅԱՐԱԼԷՋՆԵՐՈՒՆ
ԴԱԻԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՓԱՐԻՋ
1933

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՖՐԵՆԿԵԱՆԻՆ

ՏԽՈՒՐ ԷՒ ԵՒ ՈՒՋԵՑԻ ԺՊՏԻԼ, ԲԱՅՑ
ՎԱՐԻ ՇՐԹՈՒՆՔՍ ԽԱՂԻ ԶԵԿԱԻ: ԱՑՆ
ԱՑԵՆ, ԻՆՉՊԷՍ ՄԻՇՏ, ՇՐԹՈՒՆՔՍ ԽԱ
ԾԻ ԵՒ ԳՐԵՑԻ: “ԼԱՐՍ ԹԷ ԽՆԴԱՍ,,
ՊԻՏԻ ԸՍԵՍ ԱՅՍ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ
ԱՌՋԵՒ՝ ԻՆՉՊԷՍ ԿԵԱՆՔԻՆ: ՔԵՋԻ ԿԸ
ՆՈՒՒՐԵՄ ԶԱՆՈՆՔ ՍԻՐԵԼԻ ՖՐԵՆԿԵԱՆ,
ՈՐՈՎԼԶԵՏԵԻ ԴՈՒՆ ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄՍ ԵՍ:
ԽՈՐ ՍՈՒԳԻ ՄԵՐ ԱՅՍ ՕՐԵՐՈՒՆ ՈՒ
ՆԻՆՔ ՄԻԱՑՆ ԱՅԴ՝ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆԸ:
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՎԵՐՋ: ԵՒ ՄԻՆՉԴԵՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԳԵՂԵՑԻԿ ՈՒ ԳԷՇ
ԲԱՆ ՄԸՆ Է, ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐԴ-
ԿԱՑԻՆ ՄԻԱԿ ԶԳԱՑՈՒՄՆ Է ՈՐ ԿՐՆԱՑ
ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԱՆԱՐԱՏ ԸԼԼԱԼ: ԵՒ
ԴՈՒՆ ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄՍ ԵՍ:

Ե. Ե.

ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ՁԵՓՈՐ

1.

Զենոբ Գլակ պատմաբան — իմաստասէրին
կեանքին մէջ իշխանակելի առաւօտ մը դոյութիւն
ունեցած է : Այդ առաւօտուն է որ Զենոբ Գլակ ապ-
րած է իր ամենախոր եւ ամենաբուռն գայթակղու-
թիւններէն մին :

Գլակ կոնակի վրայ պառկելու սովորութիւն
ունէր : Երբ այդ առաւօտուն աչքերը բացաւ, իր
բաց բերնին ճիշդ դէմը տեսաւ թիթեռնիկ մը եւ
ախմիջապէս բերանը դոցեց : Գարնան զեղնորակ
թիթեռնիկ մըն էր, ճառագայթի մը պէս վառ թի-
թեռնիկ մըն էր եւ որ կը թափահարէր : Ո՞ր ծակէն
կրցած էր ննջարան մտնել ան :

Գլակ ըսաւ .

— Ծօ դուն ո՞ր ծակէն կրցիր ներս մտնել :

Յետոյ իր բոլորիկ ոտքերը դրաւ գետին, գիսա-
խուլ մազերը ճմռելով քունին վերջին կաթիլները
քամեց եւ ուղղուեցաւ դէպ ի պատուհան: Բացաւ
զայն ամբողջութեամբ, ու մնաց անոր առջեւ ամբ
բերան:

Իր աչքերուն առջեւ կը պարզուէր Հայոց աշ-
խարհի ամենադեղեցիկ առաւօտներէն մին: Գար-
նան աննկարագրելի առաւօտ մը: Եւ ահա որ դայ-
թակդեցաւ Զենոր Գլաւ: Ափը վերցուց բերնին
վրայէն եւ բացադանչեց.

— Վա՛յ շան որդի . . . Աս ի՞նչ տօն է, աս ի՞նչ
հանդէս է, աս ի՞նչ հարսանիք է . . .

Եւ անմիջապէս յետոյ աւելցուց.

— Եւ ի՞նչ իրաւունքով: Ի՞նչ բանի առթիւ,
եւ ինչո՞ւ համար: Ամէն կողմ սուգ կայ ու ցաւ:
Աղջամուղջը պատեր է մեղ: Կեանքը ծանր տուրք
մը եղած է միշտ եւ հոգիները ցաւատանջ պիտի
մնան յաւէտ: Եւ դո՛ւն, դարուն, ի՞նչ իրաւունքով
հարսնիք կը սարքես: Աս քու ըրածդ տառական
հակասութի՛ւնն իսկ է կեանքին: Դո՛ւն, դարուն,
ինչպէ՛ս չես անդրադառնար որ ծիծաղելիութեան
վերջին աստիճանին հասած ես, յոյս չերշնջելու
քու ձեռնարկովդ: Որովհետեւ, խոստովանէ՛, յոյ-
սով կը ներկայանաս մեզի, վերակենդանութենէ
կը բարբառիս, զարթօնք կը խոստանաս: Եւ այս
բոլոր խաբուսիկ բաները դուն լուրջ կերպով կը
ներկայացնես: Գարո՛ւն, քու ըրածդ տղայութիւն
է, եւ վտանգաւոր տղայութիւն, քանի որ անմիտ-
ները եւ պարզամիտները խաղի կը բերես, զանոնք
ոտքի կը հանես եւ խենթ բաներ ընել կուտաս ա-

նոնց : Դուն ե՞րբ խելքդ գլուխդ պիտի ժողվես դա-
րուն : Դուն ե՞րբ պիտի լրջանաս եւ հասուն մարդ
դառնաս , դարուն :

Այսպէս խօսեցաւ Զենոր Գլակ , թռչնագիր
լեզուով : Անկէ ի վեր շատ մը մարդիկ իր այս խօս-
քերը վերլուծեցին , բացատրեցին , եւ մանաւանդ
վիճեցան անոնց հետ : Մենք միայն սա գիտենք որ
դարնան առաւօտը իրաւամբ խաղի կը բերէ եւ կը
մանկացնէ բաղմամբիւ բաները : Շեփորը , զոր օրի-
նակ :

Մինչդեռ երեկոյեան շեփորը խելահաս է ու
լեցուի՝ մեկնումի մելամաղձոտութեամբ , առա-
ւօտեանը կ'ըսէ տղայական ու անկապակից բաներ :
Եւ հակառակ իր այդ հանդամանքին , կամ իր այդ
հանդամանքին իսկ պատճառաւ , որքա՛ն հաստա-
տակամութեամբ կը շեփորէ : Տղայական բաները
կը ստորագծէ , կը պնդէ ըսածին վրայ , երդում –
պատառ կ'ըլլայ , երկինք – դետին արձագանդ տա-
լով : Ունի ճամբորդութեան հրաւէրներ , ունի ա-
ղեղներ երկնասլաց , եւ ժպիտներ՝ արդարի : Ո՛չ ,
դարնան առաւօտներու փողը մարդ չպիտի՛ ըլլայ ,
խելքը գլուխը չպիտի՛ ժողվէ , չպիտի լրջանայ :

Ահաւասիկ ան արթնցաւ մութ նրբանցքի մը
խորը որ կը պատկանի հրշէջ զօրանոցի մը : Անմի-
ջապէս ոտքի հանեց քնացող զինուորները եւ սկսաւ
յառաջանալ : Ներդաշնակ քայլերով ուղղուեցաւ
դէպ ի ելքի մեծ դուռը որ բաց կը մնայ գիշեր թէ
ցերեկ : Հոն կանգ առաւ սուինաւոր պահակին քով ,
որուն գլուխը կայ կարմիր սաղաւարտ մը , իսկ
մէջքին լայն դօտի մը , նմանապէս կարմիր : Իր

կեցած տեղը բարձրագույնակ մըն է, քանի որ հոն կարելի է բարձրանալ քովընտի երկու սանդուղեկներով: Գաւթակին առջեւ կան չորս սիւներ որոնք իրենց վրայ կը կրեն յունական frontonը, թրքական դրօշակով մը միասին: Սպիտակ սիւներուն մէջէն է որ առաւօտեան շեփորը կը հնչէ կրկին: Իր առջեւէն սկսող մեծ պողոտան որ Սէլամսըղի շուկային մեծ աղիքն է, կ'ուռնեցնէ իրմով, կ'երթայ միջնեւ դնչուներուն թաղը, նոր ասպատակութիւններ կը փորձէ աջ ու ձախ եւ յանկարծ կը փափաքի իջնել մինչեւ վար, մինչեւ շաւամատոյց ու վոսփոր: Ապահովաբար կը հասնի իր նպատակին, քանի որ երբ կը լռէ, իր պղտիկ բերնէն ջուրը կը կաթկթի: Պահակը կը բարեւէ զայն յարգանքով:

.....

Ամէն կողմ սուգ կայ ու ցաւ, աղջամուղջր պատեր է մարդիկ, եւ հոգիները ցաւատանջ են, քանի որ պատերազմի չորրորդ տարին է: Հազար ինը հարիւր տասներութը: Բայց ի՞նչ դարուն: Առաւօտը կը սահի հեշտօրօր, գաղջ, անտարբեր: Հրշէջներու վարդազոյն զօրանոցին դէմ ինճէեան դեղարանը հիւանդ է, ինչպէս ամբողջ շուկան: Իր ոսկեզօծ մեծ տառերը տժգուններ են եւ տախտակներուն ներկը կը թափի նշխար առ նշխար: Դեղագործ Արթաքի էֆէնտին իր դրասեղանին առջեւ խստած է եւ խոր զզուանքով ականջ մը կուտայ պաշտօնական ղեկոյցին: Յաղթեցինք, պիտի յաղթենք, մեղմէ ջորի մը միայն մեռաւ, չաքարը պիտի սղէ, պօլլէվիկները սկսան մանուկներ ուտել:

Ընթերցումը կը կատարէ ծերուկ Տոքթ. Փաշայեանը, դեղագործին դէմը նստած, և ինչ ինչ նախադասութիւններ կը կարդայ շարակաշի եղանակով, « Ի Դանիէլէ մարգարէ » ու: Ծաղրելու իր ձեւն ալ այս է: Յետոյ կը խօսին պարտասած ձայնով մը: Բժիշկը շատ բան կը յուսայ Ամերիկայի Ուիլսոնէն, իսկ դեղագործը՝ նոր բաշխուած պանիրի վէսիֆայէն: Յնցողիներ հազած կիսամեռ թուրք զինուորներ անօթի աչքերով ներս կը նային դեղարանէն, ու կը հեռանան՝ աչքերնին ետեւ: Արթաքի էֆէնտի կը սկսի ծուէն — ծուէն եղած դրամատոմսեր կարկտել ու ամրովը արդուկել, դէմքը աւելի թթուեցնելով: Դուռը կը բանայ ծաղկոտ լաճ մը, հանրածանօթ Բենիկը, ըսելով. — « Հաց կ'ուզե՞ս »: Դեղագործը կը հարցնէ թէ ի՞նչ տեսակ հաց է ու յետոյ կը դռէ. — « Գետնին տա՛կը անցնի քու վէսիֆայի հացդ: Դժալ մըն ալ պէտք է այդ ցերիւր ուտելու համար »: Եւ մինչ Բենիկ կը հեռանայ, Արթաքի էֆէնտի կը պոռայ ետեւէն. — « Եթէ զինուորի հաց դոնեա՛ բեր, կ'առնեմ »:

Բժիշկն ու դեղագործը բոլորախորշին (rotonde) ետեւ դացին: Հոն է որ քիչ վերջ լսեցին Աղաւնիի խնդուքը: Տոքթ. Փաշայեան հարցուց թէ ինչ վիճակի մէջ է Աղաւնիի սէրը: Շատ շնորհակալ եմ, լաւ վիճակի մէջ է: Նշանածները շատ յարմարած են իրարու եւ կը պաշտեն մէկըմէկ: Երկուքն ալ կապուելիք խենթեր են: Իմ արիւններս կը դարձնեն: Գրեթէ ամէն առաւօտ Աւետիս կուգայ « պարտէզ », ու կը սիրուրտի Աղաւնիին հետ: Եթէ երբեք ես բուռն կերպով կը փափաքեմ պատե-

բաղժին վերջաւորութեանը, պատճառներէն մէկն ալ սա է թէ, այդ պարագային Աղանի պիտի ամուսնանայ, պիտի կորսուի, տէ՛ֆ պիտի բլլայ, եւ ես, Արթաքի, մոմ մը պիտի վառեմ Ս. Թադաւորին առջեւ:

Բժիշկը պզտիկ եւ մաշած աղւաններով ժպտեցաւ ձեռքերը շփեց ու մտաւ նրբանցքը: Յառաջացաւ կիսաստուերին մէջ, ու հասաւ այն դոց դըրան առջեւ որուն ետին կը գտնուի « պարտէզը »: « Պարտէզը » հաղիւ երկու մեզր խորութիւն ունի: Պատերաղմէն առաջ ան խճողուած էր հաստափոր շիշերով, տուփերով, սնաուկներով, որոնք երբեմն տախտակորմէն վեր ալ կը բարձրանային: Այժմ ոչինչ մնացած է այդ բաղարէն: Վառած են, ծախած են եւ մնացած է միայն հոր մը: Հոն է որ Աղանի կարեւոր գործեր կը գտնայ ընելիք, ամէն առաւօտ:

Ընդդիմացաւ Արթաքի էֆէնտին: Բժիշկի ձեռքի հրաւերներուն պատասխանեց ըսելով — « ձգէ՛ սա խենթերը »: Յետոյ՝ « կ'երեւայ քու սիրտդ կէնիշ է »: Յետոյ՝ « դուք բնաւ չպիտի՞ փոխուիս »: Ուրիշ այս կարգի բաներ մըն ալ ըսաւ եւ վերջը ինք ալ գնաց « պարտէզի » դրան առջեւ:

Ականջ տուին:

Սանդի աղմուկը երբ որ լուեց, Աղանիին ձայնը ըսաւ:

— Շա՛տ լաւ գիտես որ կիրակի օրերը մայրիկիս կ'երթամ: Վերջն ալ միս — մինակս կը վերադառնամ Գատրգիւղէն մինչեւ հոս: Եւ դուն քնա՛ւ չես մտահոգուիր խորհելով որ կրնայ ճամբան ին-

ծի փորձանք մը պատահիլ : Դուն ի՞նչ տեսակ նշանած ես : Չե՞ս գիտեր որ Հայտար — Փաշա գերմանացի զինուորները կը վխտան :

— Կը վխտան...

— Եւ ես չա՛տ կը վախնամ գերմանացի զինուորներէն. չա՛տ կը վախնամ... սաստի՛կ...

Աղաւնի աւելցուց անմիջապէս յետոյ.

— Որովհետեւ չա՛տ գեղեցիկ են անոնք... Ան ի՞նչ վարդապոյն այտեր, ի՞նչ ոսկեղօծ մազեր... ես չա՛տ կը վախնամ աղուոր զինուորներէն... Հապա՞ եթէ փորձանք մը պատահի...

Դեղադործը իր բռունցքները ուղղեց դոց դէրան, բայց բժիշկը բռնեց զանոնք : Արթաքի էֆէնտի ըսաւ — « քսանը մէկ տարեկան է՝ հաւու չափ խելք չունի » : Բարերախտաբար սանդիւն մը ճահաբուծիւնը վերսկսաւ եւ խափանեց իրենց աղմուկը :

Յայտնի է թէ Աւետիս կը շոյէր աղջիկը : Իր խուլ ձայնը կ'ըսէր մեղմօրօք — « սիրե՛մ, ես քու լօփիկ միսերդ սիրեմ... վախկոտ միսերդ սիրեմ... » :

Քիչ վերջ նոյն արու ձայնը ըսաւ՝ այս աճաճ առանց փաղաքշական շեշտի.

— Չե՛մ դիմանար կոր Աղաւնիս, չե՛մ դիմանար կոր... Աս պատերազմը ե՞րբ պիտի աւարտի որ կարգուինք մենք... քեզ քանի կը սեղմեմ, այնչափ դէշ կ'ըլլամ կոր... չե՛մ դիմանար կոր...

— Ինչո՞ւ կը տրտնջաս, ըսաւ Աղաւնի : Նորէն Աստուծոյ փառք տուր որ ասանկ հանգիստ տեղ մը մնացեր ես : Ի՞նչ պիտի ընէիր եթէ քեզ լեռները զրկէին, քար կոտրելու զրկէին ամէլէ քապուռիս

մէջ: Ուրիշներ հարիւրաւոր ոսկիներ ծախսեն՝ նորէն չեն կրնար քեզի պէս հանգիստ զինուորութիւն ընել: Աղօթէ որ լաւ խոհարարութիւն գիտէիր եւ շուն Սիւլէյմանը քեզ քովը առաւ:

Աւետիս կրկնեց.

— Խոհարարութիւն գիտեմ... բայց չե՛մ դիմանար կոր...

Տքթ. Փաշայեան նստաւ բանի մը վրայ որ կրճտեց: Արթաքի էֆէնտի որ կ'ուղէր անոր հեռանալը տեսնել, դժգոհեցաւ որ կը տեղաւորուի մարդուկը: Իր դժգոհութիւնը ծածուկ չըլլալուն համար բժիշկը բռնեց դեղագործին դաստակը եւ ըսաւ — « բազկերակդ դէշ կը տեսնեմ, դո՛ւք ալ չես դիմանար կոր... »:

Յանկարծ Աղաւնիին ձայնը ըսաւ.

— Զդէ՛: մըներ...

— Ի՞նչ կ'ըլլայ աղուորս, պատասխանեց խոհարարը: Մարդ մարդասանք չիկայ: Մեզ ո՞վ կը տեսնայ...

— Ինչ ըսի՞ր:

— Ո՞վ կը տեսնայ:

— Ո՞վ պիտի տեսնայ... մօրաքոյրս: Գիտնալս վերի պատուհանէն խայելու սովորութիւն ունի... աչքդ մէյ մը վեր առ՝ առանց յայտնի ընելու:

Դեղագործը ըսաւ բժիշկին ահանջն ի վար — « կնիկէս այդքան մը խելք չեմ յուսար ա՛մա... կեցիր երթամ մէյ մը նայիմ »: Թէ՛ն Աւետիսին ձայնը կ'ըսէր Թէ նայող չիկայ, բայց Արթաքի էֆէնտի հեռախալու պատրուակ մը դռած ըլլալով հե-

ուսցաւ: Անձայն քայլերով մտաւ կողմնակի բաց
 դուռը եւ սկսաւ կատուի պէս բարձրանալ սան-
 դուղները: Երբոր դաւիթը հասաւ, յառաջացաւ
 չորս ստփի վրայ, մինչեւ ննջասենեակին առջեւ:
 Ննջասենեակին դուռը բաց էր բարեբախտաբար եւ
 Արթաքի էֆէնտի վիզը երկարեց: Քիչ մը աւելի,
 քիչ մը աւելի: Ծիշդ այդ պահուն է որ սաստիկ
 վախցաւ դեղազործը: Սարսուաց ամբողջ մարմնով,
 որովհետեւ իրենց ճերմակ փխիկը՝ ուստումով մը իր
 կոնակը նետուած էր: Արթաքի էֆէնտի հայհոյու-
 թիւնը կուլ տուաւ, թողուց որ կատուն իր ծոծրա-
 կին վրայ տեղաւորուելու փորձեր ընէ եւ կրկին
 դուրսը երկարեց: Իրաւամբ կինը ննջաբանն էր: Մէկ
 պատուհանը կիսով վեր առած էր եւ տակը դրած
 իրենց մեծ ու սեւ խողանակը: Քիթն ու բերանը
 այդ բացուածքին մէջ՝ դէմքը վարադոյրով պատ-
 պարած՝ Տիկին էլպիս կը ջանար թէ՛ լսել եւ թէ՛
 տեսնել:

— Իրա՛ւ է եղեր, ըսաւ Արթաքի էֆէնտի երբ
 որ բժիշկին քով դարձաւ: Կնիկս ալ մօտիկ կ'ընէ
 կոր... Ա՛խ Աւետիս. ոչ տեսնող կայ, ոչ ալ լը-
 սող... մա՛րդ — մարդասանք չիկայ...

Կրկին դադրեցաւ սանդին աղմուկը եւ Աղաւ-
 նի ըսաւ.

— Երկուքիս ալ անունը Աով կը սկսի: Մեր
 ճերմակեղէններուն վրայ միշտ Ա. մաճքան պիտի
 ըլլայ: Էյ ան ատեն ինչպէ՛ս իմ ճերմակեղէններս
 քուկիւններէդ պիտի դանաղանենք...

Նշանածը ըսաւ.

— Քա Աղանի, ադ ի՛նչ դէ՛շ լինի տուիր...

...

— Հապա՛, շարունակեց աղջիկը խնդալով, շա՛տ գէշ լուր... Ձեզլաս իմ ֆոմպինէզօններս հաղ-
նիս... Ան ատեն ես ալ քու փաշայլ վարտիքներդ
կը հագնիմ... Հա՛, հա՛, հա՛...

Համբոյրին աղմուկը այս անգամ երկար տե-
ւեց: Բոպէ մը կը դադրէր ու կը վերսկսէր: Իրա-
րու կը նայէին երկու տարեցները, քիթ քիթի վաղ-
ցուցած: Տքթ. Փաշայեան վերլուծեց ընտելոսա-
կան սլառճառներ: Դեղագործին բարկութիւնը ա-
ւելցնելու գնով՝ ըսաւ թէ մարտը կատուններուն ա-
միսն է, իսկ մայիսը...

— Աս բերանդ հանի Պէֆիբ է, ըսաւ Աւետիս,
աս քիթիկդ փրնտըլս քուռփի է: Աս աչուկներդ
պիլեայ են... Գառն Աստուծոյ ես Աղաւնիս... Ի-
ջանելոյ Աղաւնոյ...

— Ինչ ըսի՞ր...

Դեղագործը իր բռունցքը գլխին զարնելով ը-
սաւ.

— Հա՛ստ է, հա՛ստ... Առաւօտէն մինչեւ ի-
րիկուն « ինչ ըսի՞ր » մտիկ կ'ընեմ: Միտքը արագ
չի գործեր: Մէկ բանը տասն անգամ պիտի կրկնես
որ խելքին մէջ տեղաւորուի:

— Շատ իմացած էի որ սիրահարները կը հա-
լին կը մաշին, բայց շատ ահանջ չէի կախած: Հի-
մայ կը հասկնամ կոր որ շիտակ է եղեր: Քու սի-
րովդ հալեցայ Աղաւնիս... նայէ՛, միշտ կը նիհար-
նամ կոր...

— Աւելի աղէկ, ըսաւ միւսը, ես ալ նուրբերը
կը սիրեմ: Կը կարծես որ ես գո՞հ եմ իմ այս գի-
րութիւնէս:

— Բայց շա՛տ կը նիհարնամ կոր Աղաւնիս : Քանի ղրադ կը նայիմ, այնքան դէշ կ'ըլլամ... Ինծի ա- նանկ կուզայ որ սիրտս կը հալի, կուլայ, ջո՛ւր կ'ըլլայ... անօթի եմ... չէ՛, չէ՛, շիրով է որ անօ- թի եմ...

— Ինչ ըսի՞ր... ես քեզի կ'ըսեմ որ լաւ չես ուտեր կոր... հա՛, հա՛, հա՛...

Նշանածը քիչ մը մտածեց կ'երեւի եւ իր նոյն թրքախառն հայերէնովը ըսաւ.

— Ձե՛մ գիտեր : Միայն թէ միշտ անօթի եմ, միշտ ուտել կ'ուզեմ : Եկուր տես որ մեր խառավա- նայէն ըսն հասկցած չունիմ : Շատ անգամ սոված դայլի պէս անօթի եմ... դա՛յլ, դա՛յլ...

— Սո՛ւտ, ըսաւ Աղաւնի, գիտես քի սա ծակէն մէկը կը նայի կոր մեզ...

Դեղադործն ու բժիշկը որ չէին գիտեր թէ որ ծակին կ'ակնարկուի, անգամ մը եւս նայեցան դը- րան նիւզին զոր հրած էին արդէն :

— Նայող չիկայ ֆանըմ, ըսաւ Աւետիս : Առջի օր ալ ատանկ ըսիր եւ դուրս ելայ որ Լիզոսին չունն էր :

— Շունը մուրը ես չեմ գիտեր... Միայն սա գիտեմ որ դուն ղիս բնա՛ւ չես սիրեր կոր : Սո՛ւտ ես, ինծի համար չէ որ կը նիհարնաս... Ձիս սի- րող նշանածը քու ըրածդ չընէր... Հրամմե՛ր ես միւսիւ, դուն լեռնցի ես, գաւառացի ես : Պօլսեցին աս քու ըրածդ չընէր... Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, ըսել է տեղեկութիւն անգամ չունիս ըրածէդ... բայց ժա՛մ մըն է որ հոգիս ելաւ հալան ծեծելով եւ չես ըսեր որ տուր ես ծեծեմ...

ուածներ տեղացին « պարտէղ »ի տախտակորմին վրայ եւ Բենիկին ձայնը ճշաց .

— Օրիորդ Աղաւնի՛, աղ պաջիկէն ե՛ս ալ կ'ուզեմ . . .

Եւ մինչդեռ բժիշկը կ'արձակէր շատ երկար բացադանչութիւն մը, քանի որ անգամ մը եւս կը հաստատուէր թէ սիրահարները տեսնող բնա՛ւ չկայ, լսուեցաւ վեր ելլող պատուհանի մը սկըթութիւնը : Գրեթէ միաժամանակ Արթաքի էֆէնտին կի՛նը պօռաց վերէն .

— Ծօ Բենիկ, ծօ չամցա՛ծ տղայ . . . այս անգամ պիտի ըսե՛մ միւսիւ Արթաքիին : Պիտի ըսե՛մ . . .

— Հայտէ՛՛ քա, պատասխանեց կավոօշը, չէ քի ես՝ դուն պիլէ չես վախնար միւսիւ Արթաքիէն :

Այնքան ուժով որ ձեռքը պիտի վիրաւորէր, Արթաքի էֆէնտի քաշեց նիզը (բժիշկը փախաւ), սլացաւ « պարտէղ », բացաւ տախտակորմին դուռն ալ եւ սկսաւ լաճը հալածել : Իրեն հետ կը վազէր նաեւ հրշէջ զինուոր մը, Աւետիսը :

Աղաւնի կուլար : Մէկ ձեռքին մէջ բռնած էր սեւ ու խոշոր խողանակ մը, որ վերի պատուհանէն ինկած էր իր գլխուն վրայ : Երկու արցունքով կուլար :

Կ'երեւայ տղան աճապարեց ծեծելու, բայց Աղանի սկսաւ ծիծաղիլ. ծաղրանքով եւ ըսաւ թէ արդէն ծեծելիք բան չէր մնացած, թէ ինք նիհարցող չէր, եւ մէկ ժամուան աշխատութիւնը շուտով կը լմնցունէր: Նշանածը ինքզինքը արդարացնելու համար կրկնեց իր յանկերգը.

— Ա՛խ, մէյ մը կարդուինք... Ձեռ գիտեր որ առաւօտները որքա՛ն գէշ կ'ըլլամ կոր: Երբոր աչքերս կը բանամ, մութն ու լուսուն քեզի կը մտածեմ եւ « ա՛խ » կը քաշեմ... կը հալիմ կոր Աղաւնիս...

— Միայն դո՞ւն, պատասխանեց աղջիկը: Բան մը չըսելուս մի՛ նայիր, ե՛ս ալ շատ գէշ կ'ըլլամ կոր: Երբոր առտուն փողը կը հնչէ, վերմակիս տակ կը սարսռամ եւ ծունկերս կը դողան: Ի՞նչ ալ ուժով կը փչես Աւօս, մինչեւ ոսկորներուս ծուծը կը մտնայ կոր ձայնը: Հապա՛... ծունկերս կը սեղմեմ եւ կը դողամ փխսիկի պէս կծկտելով... շա՛տ գէշ կ'ըլլամ...

— Հելպէ՛քտէ ուժով կը փչեմ, ըսաւ Աւետիս խրոխտաբար:

Ամէն ոք գիտէ թէ շեփորը զարնողը Աւետիսը չէ, եւ ամէնէն առաջ՝ նոյն ինքն Աւետիսը: Աղաւնին ալ գիտէ: Բայց ուրեմն ինչո՞ւ երկուքն ալ իրարու սուտ ընդունելով կը զուարճանան: Աչքերը բացած՝ Արթաքի էֆէնտի բնաւ չէր կրնար ըմբռնել եւ յուսահատութեամբ կ'ըսէր թէ երկուքն ալ խենթ են, կապուելիք խենթ են:

Նոյն պահուն է որ բռունցքի եւ ոտքի հար-

Բոլան վիճարանութիւն մը կար սպաներու սեն-
եակին մէջ: Ձայները կը լսուէին թէ՛ փողոցէն եւ
թէ խոհանոցէն: Գրգռուած ու դայթակղած՝ Արիֆ
պէյ իր ամբողջ ուժով կը քննադատէր Գատըգիւ-
ղը: Անոր պատճառաւ է որ Մալթէփէյի հրդեհը
այդքան մեծ համեմատութիւն էր առած: Սեղանին
վրայ էր Ագշամը, ուր լրացուցիչ տեղեկութիւններ
կային աղէտին վրայ: Այրած են 102 տուն, 10 խա-
նութ, 1 մզկիթ եւ 1 պանդոկ: Եւ այս բոլորը այն
պատճառաւ որ Գատըգիւղ չէ ուղած օգնութեան
փութալ, առարկելով թէ Մալթէփէ քաղաքապե-
տութեան սահմանէն դուրս կ'իյնայ: Իրաւ է թէ
դուրս կ'իյնայ, բայց միթէ Մալթէփէն մարդ չէ՞:
Արիֆ պէյին գեղեցիկ մոյկերը կ'երթուղարձեն

սենեակին մէջ կրկնելով — միթէ Մալթէփէն մարդ է՞ :

Խոհանոցին մէջ ալ նոյն նիւթին շուրջ կը խօսուի : Յած աթոռի մը վրայ նստած , Բէճէպ կը կարդայ նոյն Աղշարը եւ ուրիշ զինուորներ ականջ կուտան : Հո՛ւ ալ Մալթէփէն քաղաքապետութեան սահմանէն դուրս կ'իյնայ : Հո՛ւ ալ Գատըզիւղ օգնութեան չի փութար եւ կը պատասխանէ իրեն եղած հեռաձայնի կրկնակ հարուածներուն — «մինչեւ որ հրէջջ զօրաց հրամանատարութենէն հրաման չառնենք , չենք կրնար ճամբայ ելլալ » : Բայց չեն կրնար արտօնութիւն առնել , որովհետեւ « հրամանատարը անհանդիստ ըլլալուն համար մէկ քանի օրէ ի վեր հանդիստ կ'ընէր իր տունը : Փոխ հրամանատարն ալ բացակայ էր , որովհետեւ Պաքըրքէօյ էր դացած , ագարակի մը մէջ այբող խոտերը հրդեհ կարծելով : Մինչ այս մինչ այն , կրակը մեծ համեմատութիւն էր ստացած : Ստիպեալ՝ Մեծ Կղզիէն օգնութիւն ուղեցին : Մեծ Կղզիի հրէջջ զունդը ճամբայ ելաւ անմիջապէս , բայց կարելի չեղաւ գտնել Պաղտատ շոգենաւին նաւապետը : Մալթէփէյի կէսէն աւելին մոխիրի վերածուած էր արդէն երբոր Գատըզիւղ ճամբայ ելաւ վերջապէս : Հրամանատարը իր տունէն արտօնութիւն տուած էր հեռախօսով : Բայց Գատըզիւղի օթօները Պօսթանճը հասած՝ պէնդինի խողովակները աւրուեցան ... » :

— Ա՛խ , սա աղաւնիներուն նայեցէք , ըսաւ Աւետիս որ պատուհանին մէջ էր նստած : Ի՛նչ համով կ'ըլլայ փիլաֆին հետ ...

Ճակատը երկաթէ հաստ ձողերուն կոթնցուցած՝ անօթի Աւետիս կը նայի Սուրբ խաչ եկեղեցիի աղաւնիններուն։ Անոնք աղբիւրի ջրակոյտերուն շուրջ կը դառնան, կը վռվռուեն եւ կը լողնան։ Գիտեն թէ զանգակատունը զիրենք պիտի կանչէ քիչ վերջ եւ կ'ուղեն մաքուր ներկայանալ աւոր։ Վերջալոյսը բռնկած է անշուշտ տուներու ետին, քանի որ մթնոլորտը վարդազոյն է եւ բարձր թառած փոքրիկ պատուհան մը հնոցի պէս կը ճարճատի։ Վո՛ւ, վո՛ւ։

Օգնական խոհարարը, Րէճէպ, թերթը ձգելով մօտեցաւ պատուհանին եւ նոյնպէս անօթի աչքերով նայեցաւ թռչուններուն։

— Ի՞նչ լաւ կ'ըլլար, ըսաւ ան ալ, մէկ հարուածով սա երեքը մէկ փռէի...

Եւ իր թեւերուն տուաւ զէնք մը կրելու դիրքը, գլուխը քիչ մը դէպի աջ ծռեց, ձախ աչքը դոցեց ու նշան առաւ։ Յետոյ աջ ձեռքին ցուցամատը պարապին մէջ խաղցնելով զէնքի ձայնը կեղծեց։

— Պո՛ւմ...

Իրաւ ալ աղաւնիները թափահարեցին սարսափած՝ հակառակ որ Րէճէպին ձայնը բնա՛ւ իրենց հասած չէր կրնար ըլլալ։ Աւելին կայ։ Թռչուններէն մէկը ինկաւ ու սկսաւ տապալտիլ, ողբովարիլ։

Զարնուած էր։

Պատուհանին մէջ խմբուած գլուխները սկսան մէկզմէկ դիտել՝ կատարելապէս ապուշած։ Բայց շուտով պարզուեցաւ խնդիրը։ Չես գիտեր որ անկիւնէն դուրս նետուած էր Բենիկ, որուն ձեռքին մէջն էր տակաւին պարսաւիկը։

Ոստումով մը տղան հասաւ վիրաւոր աղաւ-
նիին մօտ, անոր վիզը ոլորեց եւ իր ծոցը նետեց
անասունը: Երկաթէ ձողերուն ետեւէն պօռացին,
հաչհոյցին, սպառնացի՛ն ալ, բայց բոպիկ տղան
հեռացաւ ծիծաղելով: Նոյնիսկ համարձակեցաւ ը-
նել աւելին: Կղմինտրի կտորի մը վրայ թքաւ, ու
դայն արձակեց դէպի խոհանոց՝ պարոտիկին չը-
նորհիւ:

Ոչ միայն պատուհանը պարպուեցաւ շուտով,
այլ նաեւ զինուորները ցրուեցան խոհանոցէն, ո-
րովհետեւ Ֆախրի պէյը ներս էր մտած: Ենթաս-
պան Աւետիսի առջեւ դրաւ փոքր ծրար մը, որուն
հաստ ու դեղին թուղթէն կ'երեւար թէ միս կը
սլարունակէ: Պատուիրեց որ շուտով կասկարայ ը-
նէ դայն, որովհետեւ այս իրիկուն կանուխ ճաշել
կ'ուզէր: Անմիջապէս գործի սկսաւ Աւետիս, շատ
սովորական ակնարկ մը նետելով միսին վրայ: Ի-
րականին մէջ յուզուած էր որովհետեւ միսը առաջ-
նակարգ էր: « Սառի պէս »:

Ենթասպան կը դառնար խոհարարին շուրջ,
անհամբերութեամբ: Պահ մը դուրս ելաւ երթալ
երկու բառ տեղաւորելու համար ներսի վիճարա-
նութեան մէջ, եւ յետոյ վերադարձաւ կրկին: « Հա-
րիւր երկո՛ւ տուն » կը կրկնէր Ֆախրի պէյ: Յան-
կարծ հարցուց.

— Ան չէ ամա, քիչ մը առաջ ինչո՞ւ կը պօռա-
յիք կոր:

— Պէյս, ըսաւ Աւետիս պատուհանը ցոյց տա-
լով, շան որդի լակոտ մը կայ, Բենիկ կ'ըսեն...

— Կը ճանչնա՞մ, ընդմիջեց սպան, նորէն ի՞նչ
ըրաւ:

Սովորականէն տարբեր տրամութիւն մը կար
երեկոյեան զօղանջին մէջ: Կարծես թէ զանգակա-
տունը երկչոտութեամբ կուլար իր մէկ անդարձ
աղաւնին: Մօր մը պէս զօղանջը կը դառնար թաղէ
թաղ, երեք լեզուով տեղեկութիւն կը ժողվէր, ու
յետոյ յուսահատ՝ կը նուաղէր: Կը կանչէր, նորէն
կը կանչէր աղաւնին ու կուլար դառնօրէն:

— Հաւատքի՛ս քֆրեց, ըսաւ Աւետիս:

Ֆախրի պէյ այնքան բրտօրէն բացաւ դեղա-
րանին դուռը, որ ցուցարեղկին մէջի դժուտած
սկիւռը վար ինկաւ: Աղաւնիին սիրտը թունդ էր ե-
լած: Ֆախրի պէյ աղջկան հարցուց անձկու-
թեամբ:

— Ո՞ւր է Արթաքի էֆէնտին: Շո՛ւտ, չո՛ւտ,
կանչէ Արթաքի էֆէնտին:

Դեղարան կը մտնէին նաեւ զինուորներ: Ա-
նոնցմէ մէկը Աւետիսն էր: Երբոր Աղաւնի իր նշա-
նածը այդ վիճակին մէջ տեսաւ, աղեկտուր ճիչ մը
արձակեց ու նուաղեցաւ:

Ի դուր սպան ջանաց ցնցել ու արթնցնել դե-
տինը փռուած աղջիկը: Զգաց որ այդ բանը ժամա-
նակի կարօտ է եւ ինք բնաւ ատեն չունէր կորսն-
ցնելիք: Փողոց նետուեցաւ ու պոռաց դեղագործին
անուէր: Շուկան որ երեկոյեան պատճառաւ քիչ մը
ողեկորութիւն ստացած էր, յուզուած է արդէն:
Կը վազվզեն դրացի խանութպաններ, « Արթաքի
էֆէնտի՛ » պօռալով: Գտան զայն Լիզօսին սրճա-

բանը ուր թուղթ կը խաղար : Իրեն երկու բառով բացատրեցին սլատահածը : Աւետիս՝ ենթաստալին բացակայութենէն օգտուելով միտի կտոր մը նետած էր բերանը . բայց կոկորդը մնացած էր ան՝ երբոր փորձած էր կլլել, Ֆախրի պէյի յանկարծական վերադարձին սլատճառաւ :

Երկու զինուորներ անհուն դժուարութիւններով կը գտայն Աւետիսը : Աւելի ճիշդը՝ կը ջանան գտալ : Աւետիս կը խեղդուի : Կը ճանկէ, կը դալարուի, կը մեռնի : Աչքերն ու լեզուն դուրս են ինկած, վիզին երակները ուռած են դարհուրելիօրէն եւ շատ վախնալիք գոյն մը առած է իր դէմքը : Կը մեռնի :

— Զեմ տեսնար կոր ըսաւ Արթաքի էֆէնտի . լոյսին առջեւ քաշեցէք սա . . .

Իր ծունկերուն վրայ ինկած հայ զինուորը քաշկռտեցին : Սպան անոր գլուխը անշարժացուց նորէն, բայց դեղադործը այս անգամ ալ չը յաջողեցաւ : Կը սահէր գործիքը : Մկրատի իմանող երկարավիզ իր աքծախը երբ որ չորրորդ անգամ ըլլալով մխրճեց կոկորդին մէջ, կրցաւ բռնել միտը : Զգուշութեամբ քաշեց դայն ըսելով — « հոս եկուր, հոս եկուր նայի՛մ » : Երբոր միտը « հոս կու գար », Աւետիսին համար կարծէք արե՛ւ, արե՛ւ, արե՛ւ կը ծագէր :

Արթաքի էֆէնտի նայեցաւ իր աքծանէն կախուող միտին, յետոյ նայեցաւ Աւետիսին ու ըսաւ .

— Զի՛ւշ . . . ա՛ւանակ :

Անմիջապէս որ վերցած էր թեւերու կաշկանթումը, Աւետիս ինկած էր դետին քարերուն վը-

րայ : Կը շնչէր կուշտ ու կուռ եւ կը ժպտէր երանութեամբ : Կիցի հարուածներով զինքը ոտքի հանեց ենթասպան ու դուրս շարժեց դեղարանէն : Դրան առջեւ խմբուած բաղմութիւնը ճամբայ բացաւ զինուորներու փոքրիկ խումբին, եւ ամէն ոք ահնարկով հետեւեցաւ հայուն : Բացարդ է թէ ոսկորները կոտրելու աստիճան պիտի ծեծեն Աւետիսը : Ոչ ոք կը մեղադրէր զայն : Ներկաները, բոլորն ալ առաւել կամ նուազ անօթիներ, կ'արդարացնէին անշուշտ խոհարարին արարքը եւ ծերուկ կին մը կ'ըսէր՝ արցունք մը սրբելով — « քա անօթութիւնը ի՞նչ ընել չիտար » : Շատեր կ'երթային լուրը տարածել, արդէն իսկ չափազանցելով միտին մեծութիւնը : Այս բոլորին մէջ մէկ հոգի մը միայն ուշադրութիւնը ունեցաւ շնորհաւորելու Արթաքի էֆէնտի Ինճէյեանը իր մեծ ճարտարութեանը համար — Բենիկը :

Արթաքի էֆէնտի դեղարանին դուռը դոցեց, ամէն մարդ դուրս ընելէ յետոյ եւ զարմացաւ՝ սեղանին վրայ տեսնելով խաղի թուղթեր : Իր աճապարանքին մէջ՝ հետն էր բերած դանոնք : Ըսաւ. « ամէն մեղքիս՝ երկու հատ ալ ալէյ ունէի » : Նրբոր դեղագործը դէպի աղբաման կ'երթար աղտոտ միսը նետելու համար, նրբանցքին առջեւ դէմ դէմի եկաւ Աղաւնիին հետ որ սաստիկ տօգոյն էր դեռ : Աղաւնի նայեցաւ աքծանէն կախուող կարմիր միսին ու բացազանչեց լեղապատառ.

— Աւօյիս լեղո՛ւն... Աւօյիս լեղո՛ւն...

Արթաքի էֆ. ատեն չունեցաւ « լեղու չէ » ըսելու : Նրկրորդ անգամ ըլլալով նուազած էր Աղաւնի :

Կրկին շատաւ անկողնին մէջ եւ գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առաւ Արթաքի էֆէնտի: Կը տառապէր անվերջանալի գիշերին խորը: Պառաւ կիներու պէս կ'օրօրուէր, իր գլուխը սեղմելով շատ ուժով, կարծես մահուան մտածումը ճղմելու համար հոն: Երբեմն իր խաչած կոպերը կը բանար արտակարգօրէն, խաւարը հարցաքննելու համար, բայց տեղի պատուհանի մը չէզոքութիւնէն դատ բան չէր տեսներ: Մտովի կը կրկնէր միշտ « եթէ իրա՛ւ մեռաւ... »: Արթաքի էֆէնտի կտրած անցած է գիշերուան բոլոր յարկերը վերէն վար, կորսուած է աղջամուղջին նկուղներուն մէջ եւ վերջապէս խորած՝ մութին մըրկին խորը: Յոգնած միտքը գիտէ թէ փրկութեան միջոց պիտի չգտնէ այլեւս եւ վիշ-

տը ծամեւելով պիտի տուայտի: Կը կրկնէ միշտ « մա՛նչս, մա՛նչս... »: Կը ճգնի խորհրդածել, բայց իր խորհրդածութիւնը մարմինն չունի այլեւս. անոր սկիզբը անմիջապէս կը յանդի վախճանի մը որ միշտ նոյնն է: Լոյսին ցանկութիւնը: Միայն զայն կը ցանկայ, կառչելու համար բանի մը, բաներու, բայց նախ իր մարմնին: Կը զգայ թէ լոյսը իրեն պիտի բերէ սովորութիւններ, հարկադրութիւններ, պատշաճութիւններ, մէկ խօսքով փրկարար վատութիւններ: Բայց լոյսը մէկ անգամէն չի դար, ու մարդը կ'օրօրուի:

Գարնան արշալոյսը իր յաւիտենական արդարութեամբ համբուրեց իրերը, անոնց երկու երեսներէն: Բայց տրտմութիւնը հետզհետէ աւելի պտղեցաւ դեղարանին մէջ ու թանձրացաւ: Խորապէս ընկճուած՝ Արթաքի էֆէնտի դարձաւ ու դարձաւ իր խանութին մէջ, եւ դեղարանին առարկաները ամէն օրուրնէ աւելի իրեն յիշեցուցին իր «մանչը»:

Թուրքը կ'ըսէ « աղջիկը հօրաքրոջ՝ տղան մօրեղբոր կը նմանի »: Եւ ճիշդ իրեն կը նմանէր իր քրոջ որդին: Չորս տարի աշխատեցաւ ան սա բոլորախորշին ետեւ ու իր ստուերը շրջեցաւ շիշերը ծածկող մեծ ապակեդուռներուն մէջ: Արթաքի էֆէնտին « մանչը » եղաւ չորս տարի եւ երեք ամիս, մինչեւ որ զինուոր տարին: Փրկագինն ալ օգուտ չըրաւ ու զինուոր տարին: Սուտ ու սխալ լուրեր շատ կուգան Անատոլույէն, այդ բանը լաւ գիտէ Արթաքի էֆէնտի, բայց ատենը անգամ մը հառաչելով կը կրկնէ — « եթէ իրա՛ւ մեռաւ... »:

Ժամանակը չէր յառաջանար կարծես, քանի որ

նոյն տխուր նիւթով էր գրաւուած եւ եղած էր միակտուր ժամանակ մը : Ան իր բնոյթը չը փոխեց , երբ որ Արթաքի էֆէնտիին քոյրը դեղարան մտաւ ու աթոռի մը վրայ փլաւ : Զը խօսեցան քոյր եւ եղբայր : Յայտնի է թէ տարէց կնոջ վրայ ոյժ չկայ բնաւ , բայց անդսպելի զգացում մը զայն կը նետէ աջ ու ձախ : Տիկինն Արմենուհիի աչքերն ալ կարմիր են անքունութեամբ եւ կը փայլին վախով : Արթաքի էֆէնտի ականարկը վեր չառնեւ ու կը տեսնէ իր քրոջ կօշիկները՝ փռելով սպիտակ : Գիտէ թէ անոնք դարձեալ մութն ու լուսուն վազած են Ս . Կարապետ , Ս . Խաչ , երկուքն ալ աղօթելու համար :

— Նորէն նամակ չկայ , ըսաւ մայրիկը :

Արթաքի էֆէնտի գիտէ թէ հաւատացեալ չէ Արմէնը : Գիտէ թէ քաջ է Արմէնը : Միայն թէ , « եթէ իրա՛ւ մեռաւ . . . » : Տիկինն Արմենուհի յոյսեր ունի , պիտի երթայ մինչեւ Նահապետեաններուն , անոնց հարցնելու համար թէ իրենց փեսայէն լուր առա՞ծ են այս վերջերս : Նահապետեաններուն փեսան Ներսէսին հետ էր այս ձմեռ . ճիշդ է թէ անկէ ի վեր բաժնուած էին իրարմէ , բայց տիկինն Արմենուհի յոյսեր ունի : Արթաքի էֆէնտի պոռպուաց , բայց գրեթէ անմիջապէս վերջը զղջաց՝ քոյրը յանդիմանած ըլլալուն համար : Զղջաց որ ձայնը բարձրացուցած էր անիմաստօրէն եւ խօսած կոպտութեամբ : Ինչո՞ւ դպիլ յոյսերուն : Լուեցին : Բայց գիտէին թէ իրենց լուրթեան մէջ կայ միշտ նոյն նիւթը : Նրբանցքին խորէն կուգար Աղաւնիին աղմուկը եւ աջ կողմի ցուցափեղկին դեղին ջրագունդը կը վառէր արեւի մը պէս : Մէկ ճառագայթով

բռնկած էր ան : Աղաւնի բան մը կոտորեց ու ըսաւ —
« չո՛ւն շա՞ն որդի » :

— Եթէ մանչս հոս ըլլար , սա աղջկան տէրտը
չպիտի ունենայիր , ըսաւ Տիկին Արմենուհի իր եղ-
բօր բարկութեան :

Դեղադործը փախուստի դուռ մը գտած ըլլա-
լով սկսաւ առատօրէն խօսիլ : Գանդատեցաւ իր
քրոջ՝ Աղաւնիին ձեռքէն քաշածները թուելով : Կը
խօսէր յուզումով , ու թէեւ բացորոշ էր թէ այդ
յուզումը ուրիշ նիւթի մը կը պատկանի , բայց Ար-
թաքի էֆէնտի գոհ էր : Պատմեց Աւետիսին գլխուն
եկած փորձաքը եւ իր միջամտութիւնը : Քիչ մը
ժպիտ եկաւ Տիկին Արմենուհիի դէմքին վրայ , եւ
վերջն ալ կուշտ քահ քահ մը թող տուաւ մայրի-
կը , երբ որ լսեց Աղաւնիին խօսքը — « Աւօյիս լե-
զո՛ւն , Աւօյիս լեզո՛ւն » : Արթաքի էֆէնտի ըսաւ
որ Աղաւնի տեղեկութիւն չունէր թէ ինչ տեսակ
փորձանք եկած է իր նշանածին գլխուն , քանի որ
նուազած էր բացատրութիւն ստանալէ առաջ : Եւ
սթաիեւէ յետոյ , երբ որ փախած էր դեղաբանէն՝
ակնթարթի մը ընթացքին հաղիւ տեսած էր թէ
Արթաքի էֆէնտի բաներ մը կ'ընէ դուրս ինկած լե-
զուին հետ : Ու բնականաբար , իր կարճ խելքով լե-
զու կարծած էր քեծանէն կախուող միսի կտորը :
Տիկին Արմենուհի գլխով հաստատական նշան կու
տար , հասկեցայ ըսելով ու կը խնդար : Դեղադործը
խօսելով հանդերձ կը զգար որ իր տուած բացա-
տրութիւնները բոլորովին աւելորդ են , բայց կ'ու-
զէր երկարել իր քրոջ զուարթութիւնը , ի դէին նոյն-
խակ կրկնութեան :

— Աչքդ խաղայ Արթաքի, ըսաւ ան. դուն բընա՛ւ չպիտի փոխուիս : Օր մը եթէ մեռած դիս դեղարան մտցնեն, խնդալիք բան մը պատմելով դիս նորէն ոտքի պիտի հանես :

Եւ արցունքներ կ'իջնային իր այտերէն : Դեղագործը ըսաւ թէ սաստիկ ծեծուած էր Աւետիս : Իր ոռնոցը դուրսէն իմացած էին : Հիմայ երկու օրէ որ մէջտեղ չէր ելած եւ Աղաւնի բոլորովին թուցուցած էր իր չունեցած խելքը : Կոտորած շիշերուն հաշիւը չիկար : Հաշիւը չիկար նաեւ « ինչ ըսի՞ր » ներուն :

— Ծիշդ ու ճիշդ կնիկս է, ըսաւ Արթաքի Էֆէնտի : Մէկուն տէրտը չէր բաւեր՝ հիմայ երկուք եղաւ :

Եւ այս ըսելով ձեռքը կ'երկարէր դէպի ոտնաձայներ որոնք ապահովաբար իր կնոջ կը պատկանէին : Իրաւ ալ երբ որ սանդուղներուն կրճատւքը աւարտեցաւ, Տիկինն էլպիս մտաւ դեղարան, ըսելով թէ Ձայն մը իրեն հաղորդած էր ծախօթի մը ներկայութիւնը : Երբեմն այսպէս Ձայներ կը լսէր Տիկինն էլպիս եւ վար կ'իջնար : Զրոտ համբոյրներ տեղաւորեց ան Տիկինն Արմենուհիի այտերուն վըրայ, որպէս թէ ամիսներէ ի վեր նոր տեսած ըլլային մէկըմէկ : Դեղագործին քոյրը ուրիշ ատեններէ աւելի դժկամակութեամբ հանդուրժեց այս յարձակողականին եւ կորսնցուց իր զուարթութիւնը : Տիկինն էլպիս երբ որ լսեց թէ « նորէն նամակ չիկայ », յուղարկաւորութեան դէմք մը առաւ ու քիչ վերջ սկսաւ թղկալ բացէ ի բաց :

Բնականաբար դեղագործին բարկութիւնը մեծ

եղաւ : Աթոռները զարկաւ գետին , պօռաց ու դո-
ռաց իր լալկան կնոջ դէմ : Ըսաւ թէ կին արարածը
պէտք է գուլ սղոցով սղոցել , որովհետեւ պարզ հա-
ցի դանակը շատ քիչ բան է : Բայց վե՛րջապէս , ին-
չո՞ւ լալ , ի՞նչ բանի համար , ի՞նչ է պատահեր :
Աղմուկը չափազանց մեծցաւ գեղարանին մէջ , ո-
րովհետեւ քանի Արթաքի էֆէնտի իր կինը կը հրէր
դէպի սանդուղ , ան աւելի կը ճշար : Ոչ միայն կը
դիմադարձէր ամուսնին , այլ նաեւ կը պնդէր թէ
կարեւոր բան մը ընելու համար է որ իջած էր դե-
ղարան : Ի՞նչ ընելու համար իջած էր : Ինչո՞ւ զի-
բը կը չիօթեցնէին ու մոռցնել կուտային այդ բա-
նը :

— Բան ման չիկայ , պօռաց Արթաքի էֆէնտի
շատ ուժով , չիկայ... քիչ մը առաջ Ձայն մը քեզի
ըսաւ որ վար իջնաս , հիմայ ալ ուրիշ ձայն մը կ'ը-
սէ կոր որ վեր ելլաս... ասկէ կորսուի՛ս... ա՛ս
ալ ձայն է , իմացի՛ր...

Պոռպոռոցէն զղուած՝ Տիկին Արմենուհի ուղեց
մեկնիլ եւ ոտքի ելաւ : Բայց երբ ելքի դուռը կը
բանար , դէմ դէմի եկաւ Աւետիսին հետ ու նա-
հանջեց :

Աւետիսին դէմքը կը ճառագայթէր երանու-
թեամբ : Աննախընթաց երջանկութիւն մը կար իր
աչքերուն , կարմիր այտերուն եւ խնդացող բերնին
մէջ :

Երբ որ երեքն ալ զարմացած կը նայէին զին-
ուորին , Տիկին իլպիս ըսաւ յուզումով .

— Ա՛չբս ելլայ... արդեօք որչա՛փ ծեծեցին
քեզ...

Այս խօսքը բաւական եղաւ որ նշանածը քիթն ու բերանը կախէ : Ծեծին վերլիչումով տրտմեցաւ , ջղայնոտեցաւ , բարկացաւ նոյնիսկ : « Ա՛խ , խօսքը մ'ընէք » կ'ըսէր ու իր բռունցքը կը զարնէր դիտին : Իսկ դեղադործին քովնտի ակնարկը կ'ըսէր իր կնոջ — « նորէն ըրիր — չըրիր՝ պարկ մը թուղը փճացուցիր » :

Մանրամասնօրէն Աւետիս նկարագրեց իր ծեծը , փոթորկալից խօսելակերպով մը՝ ուր թուրքերէնը կը տիրապետէր : Բայց յանկարծ իր մէկ նախադասութիւնը կէս ձգելով ուղեց յետադարձ ակնարկ մը նետել եւ ըսել թէ ինչո՞ւ միսի կտորը բերանը նետած էր : Այս կէտը կարեւոր էր : Խիստ շատ կարեւոր : Միսի կտորը բերանը նետած էր որովհետեւ անօթի էր : Սոված դայլի պէս անօթի : Այսինքն արտասուվոր կերպով քաղցած : Ուշադրութիւն ըրէք այս խօսքիս , հիմայ պիտի հասկնաք թէ տակը ինչ կայ : Կ'ըսէի ուրեմն թէ զիս ծեծեցին երբ ասկէ ելլելով զօրանոց դարձանք : Ոտքերս թեւերս կապեցին , զիս վարի ծակը նետեցին եւ ես կովերու պէս պօռացի : Ահաւոր բան էր : Կնքուած օրս միայն այդքան շատ պօռացած եմ : Տիկին էլպիս , եթէ հիմայ հանուիմ , չորս կողմս սեւ նշաններ կան դեռ : Աչքերը դոցած՝ հանդպած տեղին կը զարնէր շուն Փախրին : Քիթիս , բերնիս , հապա՞ փորիս : Ինծի այնպէս թուեցաւ որ աղիքներս իրար կ'անցնին , թնճուկ կ'ըլլան : Բայց այդքանով չի բաւականացաւ Փախրին : Բանտերու մէջ հաշիշամու բանտարկեալները պատժելու եւ դիրենք այդ գէշ ունակութենէն զղուեցնելու համար , իրենց բերնէն

վար ազտոտ բաներ կը լեցնեն ըսաւ: Եւ որպէսզի ես ալ ուրիշ անգամ գողութիւն չընեմ, ուղեց պատժել նոյն կերպով: Ու բերնէս վար լեցուց զարշէլի բան մը: Լաւ ուշադրութիւն բռնէք այս խօսքիս: Այս կէտը խիստ շատ կարեւոր է: Ազտոտ ջուր մը լեցուց բերնէս վար բռնութեամբ: Լուացքի՞ ջուր էր ի՞նչ էր, լաւ չեմ գիտեր. բայց զգուշացի հեղուկ մըն էր: Պիտի փսխէի, պիտի մեռնէի եւ աղիքներս մէջ մէջի անցան: Ամբողջ գիշերը չեմ կրցած քնանալ ցաւերուս պատճառաւ ու ապահով էի թէ թունաւորուած եմ: Բայց ահա որ վերջը...

Աւետիս հոս կանդ առաւ եւ իմաստալից ակնարկ մը պտըտցուց իր դէմիններուն վրայ որոնք մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւէին պատմութեան: Անշուշտ՝ մեծ էր Տիկին Էլպիսի սարսափը: Եւ Աւետիս սկսաւ ժպտիլ կրկնելով — « բայց ահա որ վե՛րջը... »: Կրկին իր դէմքին վրայ եկած էր այն ուրախութիւնը զոր ունէր՝ զեղարան մտած ատեն: Ըսաւ.

— Արթաքի Էֆէնտի, չըլլալիք բան մը պատահեցաւ վերջը... խելքէդ միտքէդ չ'անցնիր Արթաքի Էֆէնտի... փորէս որդ ինկաւ, ո՛րդ... շերիտ ունիմ եղեր...

Եւ որովհետեւ Տիկին Էլպիս չէր հասկնար, ստիպուեցաւ աւելցնել թէ ազտոտ ջուրին պատճառաւ որդ ինկած էր աղիքներէն, ո՛րդ...

Դեղազործին կինը իր երկու աղանջները դոցեց եւ ճչաց.

— Արթաքի, եթէ ադ բանը ինծի պատահի, վախէս կը մեռնիմ...

Աղաւնի որ իր նշանածին ձայնը առնելով բոլորախորշին ետեւը եկած էր ու պատմութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ լսած, առաջ անցաւ ու միացաւ միւսներուն։ Աւելի կանուխ չէր կրցած ընել այս շարժումը, որովհետեւ յուզուած էր եւ սրտին բաբախումները ղինքը կը դամէին կեցած տեղը։ Այժմ միայն սկսաւ շնչել հանգստութեամբ։

— Հիմայ խնդիրը բացատրուեցաւ, ըսաւ Տիկին Արմենուհի ղինուորին, այդ որդին պատճառաւ է որ միշտ անօթի ես եղեր։ Իրաւ ալ անօթութիւն կը պատճառէ ան, քանի որ քու սնունդդ...

— Հասա՛, ընդմիջեց ղինուորը, իմ սնունդս ան կ'ուտէ... Ատոր համար է որ սոված դայլի պէս եմ եղեր... բանով մը չէի կշտանար եւ ծակաչք եղած էի, գող եղած էի... Յանցանքը ի՞մս է. մարդ կը կերակրեմ կոր եղեր ու լուր չունիմ... եւ ատոր համար է որ միշտ կը նիհարեմ կոր եղեր։

Հանդարտեցան վերջապէս։ Աւետիս իր ձեռքերը շփեց գոհունակութեամբ և Արթաքի էֆէնտիէն խնդրեց որ պէտք եղած դեղերը պատրաստէ քանի որ դեռ փորին մէջ բաներ մը մնացած էր։ Պէտք էր մաքրել ամէն ինչ։ Դեղադործը ըսաւ որ ատկէ դիւրին բան չկայ եւ թէ կրնայ կէսօրէ վերջ հանդիպիլ, դեղը առնելու համար։ Յանկարծ Տիկին Էլպիս ըսաւ Աւետիսին.

— Սա՛նկ ըսէ... ատոր համար է որ միշտ կը նիհարեմաւ կոր եղեր... մէյ մըն ալ կ'ըսէիր որ աս աղջկանը պատճառաւ է որ կը հալիս կը մաշիս կոր... սիրոյ չես դիմանար կոր... ի՛նչ սէր, որ-

դի՞ն համա՛ր է եղեր...

Իր ամբողջ մարմնով ցնցուեցաւ Աղաւնի: Բաց
դոյն Ֆէսի մը պէս շառագունեցաւ վայրկենաբար:
Ամբողջ արիւնը գլուխն էր խուժած: Ահաբեկած
աչքերով նայեցաւ իր շուրջիններուն որպէս թէ ա-
նոնք հսկայական որդեր ըլլային, բայց իր ակնար-
կը մանաւանդ դամեց Աւետիսի աչքերուն մէջ: Ար-
թաքի էֆէնտի եւ իր քոյրը փորձեցին միջամտել,
բայց Աղաւնի չէր լսեր զանոնք: Իր ակնարկը բնաւ
չէր հեռացներ զինուորէն, հեւ ի հեւ պահանջելով
որ խօսի, ըսէ, պօռայ, բողոքէ: Թէ այդ դարչելի
որդը իրենց սէրին մէջ դործ չունի, չի կրնար ու-
նենալ բնաւ: Կը նայէր Աւետիսի բերնին, եւ կար-
ծէք անդունդի մը եզրը կախուած էր Աղաւնի, մէկ
մատով: Աւետիս ըսաւ դեղադործին կնոջ՝ խեղճ
ձայնով մը « առ ըսածդ վայլե՞ց. խելքը գլուխը
մարդու խօ՞սք է »: Բայց այս խօսքերը Աղաւնիին
համար հաստատումներ էին ինքնին եւ ոչ թէ ժխ-
տում մը, եւ ոչ թէ պոռթկում մը: Մատը փրթաւ
սուր ցաւով ու Աղաւնի ինկաւ անդունդը, այսինքն
փախաւ սաստիկ լալով:

Դեռ քիչ մը առաջ լման արեւ մը կար աջ կող-
մի ցուցափեղկին մէջ: Այժմ կայ միայն հասարակ
շրագունիդ մը՝ մէզի դոյն:

Կարկուտ մըն է գլխուս պիտի տեղայ՝ լաւ է որ
 ժամ առաջ տեղայ: Այսպէս խորհեցաւ Աւետիս եւ
 անգամ մը եւս ուղղուեցաւ դէպի « պարտէզ »:
 Քալեց կորագլուխ եւ սրտաբեկ: Թէ կը փափաքէր
 որ իր նշանածը վերջապէս զինքը ընդունի եւ ան-
 խուսափելի կարկուտէն յետոյ հաշտուին, եւ թէ
 կը փափաքէր որ Աղաւնի կրկին վանէ զինքը որ-
 պէսդի բաղխումը քիչ մը եւս ուշանայ: Շարաթէն
 աւելի է որ զիրար չեն տեսած արդէն: Երեք անգամ
 դիմած էր Աւետիս եւ երեք անգամ ուն ալ վռնու-
 ուած էր Աղաւնիին կողմէ, նոյնիսկ անգամ մը Ար-
 Թաքի էֆէնտիին ներկայութեան: Այդ անգամուն
 սապէս եղաւ: Զինուորը դեղարան մտաւ յանցաւո-
 րի կերպարանքով եւ դեռ բերանը չէր բացած երբ

Աղանի դուռն նետուեցաւ բոլորախորշէն եւ մատը
իրեն ուղղած՝ պօռաց դեղադործին .

— Աս հողաբարձուն պիտի ըսես՝ որ իր երե-
սը, երեսը, երե՛սը տեսնալ չեմ ուղեր :

Եւ խոհարարը սաստիկ ամչցաւ Արթաքի է-
ֆէնտիին առջեւ որ իր գլուխն իսկ վեր չէր առներ :
Բայց հողաբարձուն իմա՛ստ չունի կ'ըսէր Աւետիս ,
եւ անիմաստ ըլլալուն համար կրկնապէս ծաղրա-
կան կը դռնէր զայն : Յետոյ կանգ կ'առնէր իր այս
խորհրդածութեանը պատճառաւ ու կը ժպտէր գէշ
կերպով : Այլեւս բնաւ չհամարձակեցաւ դեղաբա-
նին դուռը ափ առնել : Իր միակ յոյսը « պարտէղն»
էր, ուր նոյնիսկ եթէ գէշ ընդունելութիւն մը ստա-
նար, զոնէ ականատեսներ պիտի չգտնուէին :

Հակառակ անոր որ ամէն վայրկեան կ'ուղէր
ետեւ դառնալ ու փախչիլ, զինուորը հասաւ վեր-
ջապէս « պարտէղ »ի դրան առջեւ, ուր սատկած
կատու մը կար եւ զարմանալիօրէն մեծ մարդար-
տածաղիկ մը : Փոքրիկ հարուած մը տուաւ դրան
եւ սպասեց : Պատասխան չկար : Ի փոխարէն գէշ
անակնկալ մը կար տախտակորմին վրայ : Հոն կա-
ւիճով դրուած էր հետեւեալը, ապահովաբար Բե-
նիկին կողմէ .

Հարցում .— Որդը ի՞նչ կ'ընէ

Պատասխան .— Որդը կը նիհարցնէ

Աւետիս իր թեղանիքովը աւրեց գրութիւնը,
ջանալով նուազագոյն աղմուկը յարուցանել, որ-
պէսդի Աղանի չիլսէ ու մէջտեղ չելլայ : Յետոյ ըս-
պասեց հոն՝ որպէսդի Աղանի վերջապէս մէջտեղ
ելլայ : Բաւական երկար ատեն հոն կեցաւ լքուած

սիրահարը, չորս կողմը դիտեց, ամչցաւ ու հառա-
չեց խորապէս: Լիզօուի սալորենիին վրայ տեսաւ
սպիտակ ամպ մը եւ զայն նմանցուց Իդիլըլեան
սլաւորիարքին: Յետոյ ուղեց մեծ մարգարտածա-
ղիկը քաղել, բայց սատկած կատուին մօտիկու-
թիւնը աղտեղութիւն կը նետէր նաեւ ծաղիկին վը-
րայ: Երբ որ Աւետիս կը մեկնէր յուսահատ, յան-
կարծ « սարտէղ »-ին դուռը բացուեցաւ եւ Աղաւնի
ներս առաւ զինքը՝ թեւէն քաշելով:

Խոհարարին գուշակութիւնը ճիշդ էր: Կար-
կուտը զարհուրելի եղաւ: Աղջիկը իր ամբողջ բար-
կութիւնը պարպեց եւ ատենը անգամ մը նայեցաւ
դռնէն դուրս՝ որպէսզի զիրենք լսող չըլլայ: Ըսաւ
թէ դժբախտ է, աննկարագրելիօրէն դժբախտ: Ե-
թէ ամբողջ աշխարհի վրայ քննութիւն մը կատար-
ուէր, իրեն չափ դժբախտ աղջիկ կարելի չալտի
ըլլար գտնել այս միջոցիս: Հոս նայէ: Մէկ հատիկ
խշանած մը ունէր. մէկ հատիկ սիրտ մը ունէր.
մէկ հատիկ ալ սէր մը ունէր այդ սրտին մէջ: Արդ՝
այս բոլորը որ իր միակ զանձը կը կաղմէին, նետ-
ուած էին կղկղանքի մէջ, ցեխերու, մէղերու եւ
աղիքներու մէջ: Սկսաւ լալ Աղաւնի: Եւ ինչո՞ւ
նետուած էին: Մէկ այս գարշելի որդին պատճա-
ռաւ: Ինչո՞ւ համար Աղաւնիի անկեղծ ու վճիռ
սէրը ամէնուն բերանը իյնար: Ինչո՞ւ յիմար արա-
րածներ ծաղրէին զինքը: Այո՛, բոլորը, բոլորը
քաշքշեցին Աղաւնին, զայն բաղդատելով որդին
հետ, այդ աղտոտ մակաբոյծին նիհարցնելու կա-
րողութիւնը աւելի բացարձակ գտնելով: Դեղարան
մտնողը կ'ըսէ հեղնանքով — « Օրիո՛րդ Աղաւնի,

մեր Աւետիսը քեզի համար չէ որ կը նիհարնայ եղեր, այլ...» : Ո՞վ կ'ըսէ : Բայց շուն Արիֆը, դեմացի Մօսիկը, Լիզօնը, բոլորը, բոլորը : Եւ օրերէ ի վեր : Հապա՞ ան ջատուկ կիթերը... : Սկսաւ լալ Աղաւնի :

— Զիս բոլորին առջեւ խայտառակեցիր, ըսաւ ան հեկեկալով. ծիծաղելի եւ ծաղրելի դարձուցիր... իմ անկեղծ սէրիս հանդէպ յարգանք չունեցար... եւ ես կ'ատեմ քեզ... ամբողջ... ուժովս կ'ատեմ քեզ : Դուն այլեւս իմ նշանածս չես, կորսուէ... կորսուէ...

Աւետիս խղճալի ձեւով մը ուղեց հասկցնել թէ որդին դէպքը ինք չէ որ տարածայնած էր, այլ շուն Արիֆը եւ շատախօս Տիկին էլպիսը : Աղաւնի շատ աւելի բարկացաւ ու ըսաւ թէ միտկ յանցաւորը դուն ես : Եւ արդէն չի կրնար ուրիշ մը ըլլալ, քանի որ ամբողջ աշխարհի վրայ քեզի պէս յիմար չկայ :

— Ապո՛ւշ արարած, աւելցուց աղջիկը իր երկու բռունցքները դինուորին փորին դարնելով. ապուշ արարած, մարդ չղգա՞ր թէ ուրկէ կը նիհարնայ կոր : Դուն չե՞ս գիտեր թէ սիրտդ հոս է, փորդդ ալ հոս : Դուն ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ փորէդ եկած նիհարութիւնը կը վերադրես սրտիդ : Միթէ իմ պատճառած նիհարութիւնս կը նմանի՞ փիռ որդի մը պատճառած նիհարութեան :

Արդէն խնդրին այս կէտը ամէնէն փափուկը կը թուէր Աւետիսին : Աղաւնի իրաւունք ունէր, բայց ինք ալ անիրաւ չէր քանի որ խկապէս կը սիւրէր իր նշանածը եւ սիրտը կը հալէր : Եւ քանի որ

սիրտը հալ ու մաշ էր, կը նշանակէ որ կը նիհար-
նար: Միթէ քիչ մը քիչ հառաչած էր Աւետիս իր
անկողնին մէջ:

— Սո'ւտ ես, գոչեց կարմրած աղջիկը կուրծքը
ալեկոծելով, սո'ւտ ես. զիս չէիր սիրեր... զիս
քնա'ւ չես սիրած...

Աստուած վկայ Աղաւնի, Աւետիսը կը սիրէր
քեզ: Ո՞րք վկայ՝ կը պաշտէր քեզ:

Աղաւնի պատասխանեց թէ երդում ընելու
պէտք չկայ: Ինք կը սիրէ յուսալ թէ զինուորը չի
ստեր, դոնէ այս տեսակ բոպէի մը, բայց նոյն
զինուորը պէտք է գիտնայ թէ այլեւս իր նշանածը
չէ: Ամէն ինչ լմնցած է իրենց միջեւ: Նուիրական
կապը խզուած է: Եւ արդէն միթէ կընա՞ր, կընա՞ր
ուրիշ կերպ ըլլալ այս ահաւոր, ահաւո՞ր դէպքե-
րէն յետոյ:

— Մի՛ պօռար, կը լսեն մեզ, ըսաւ Աւետիս
պատուհանը ցոյց տալով: Աղաւնի այդ կողմէն մը-
տահոգ չէ, որովհետեւ պէտք եղած նախադրուշա-
կան միջոցները ձեռք է առած: Իր շատախօս մօ-
րաքրոջմէն դժգոհ՝ կղպեց ննջարանին դուռը որ-
պէսզի ան կրկին վերէն ականջ չի տայ իրենց խօ-
սակցութեան: Ահաւասիկ հոս է բանալին: Նայէ՛
եթէ չես հաւատար:

— Հա՛րկաւ, աւելցուց Աղաւնի, անոնք ի՞նչ
իրաւունք ունին մեր խօսքերը իմանալու: Դուն իմ
Աւօս ես, եւ ես քեզ կը յանդիմանեմ: Իրաւո՛ւնք
ունիմ: Բայց անոնք պէտք չէ որ լսեն:

Զինուորը յանկարծ ոյժ առաւ այս անսպասելի
խօսքէն եւ սկսաւ աղջիկը շոյել: Տարօրինակ հովեր

կա՛ն Սկիւտարի մէջ: Չես գիտեր ուրկէ կուգան ա-
նոնք, չես գիտեր որո՞ւ կը հարցնեն իրենց ճամ-
բան, եւ բնաւ չես գիտեր թէ՛ վերջը ուր կը մեկնին:
Համարձակ ու խրոխտ հովեր կան Սկիւտարի մէջ
որոնք տերեւները կը քշեն ուղիղ դէով եւ փողոց-
ներէն կանցունեն երեք հոգի — Աթօս, Փորթօս,
Արամիս: Երբեմն համրոյրի շման հովեր կան
Սկիւտարի մէջ: Երկնքի վերնատուններուն հար-
ցուր՝ « չէ՛, մենք չը ղրկեցինք » պիտի ըսեն, եւ
պիտի ժպտին վերնատունները: Կլորիկ աղջիկը
ղղջացած էր արդէն՝ իր յետին միտքը սլարդած
ըլլալուն համար: Խոհարարը մաքիւունակ եւ քնքուշ
խօսքեր կը կմկմար ու կը հոտոտէր իր նշանածին
մաղերը, կրկնելով — « Լմնցաւ, ա՛լ Լմնցաւ »: Բայց
երջանիկ չէր Աղաւնի: Աղաւնի դժբաղդ էր, միշտ
չատ դժբախտ: Ըսաւ թէ իր նշանածը պիտի գիր-
նար այլեւս, քանի որ որդերը ինկած էին: Գիր-
նա՛լ, միայն ա՛յդ էր պակաս: Աղաւնի բնաւ չէր
սիրեր գիրութիւնը:

Ու յանկարծ աւելի բորբոքեցաւ եւ ճչաց զին-
ուորին երեսն ի վեր.

— Խեղճ ըսեմ՝ չունիս. զարգացում ըսեմ՝ չու-
նիս. հարստութիւն ըսեմ՝ չունիս. գեղեցկութիւն
ըսեմ՝ չունիս. մէկ որդ մը ունէիր որ քեզ նուրբ
կը պահէր, հիմայ ա՛ն ալ չունիս...

Բոլորովին սմբած՝ զինուորը կակաղեց.

— Ան ալ չունիմ... մեղքը ի՞մս է... Աստուած
տուաւ՝ Աստուած տուաւ... .

— Ինչ ըսի՞ր...

— Աստուած տուաւ՝ Աստուած տուաւ...

Արթաքի էֆէնտի ստիպուեցաւ խիստ բառերով միջամտել, Աղաւնիին աղմուկը լռեցնելու համար: Աղջիկը որ սաստիկ դայթակղած էր Աստրծոյ անունը դարչելի որդին խառնուած տեսնելով եւ շատ պօռացած, գլուխը կախեց ու հանդարտեցաւ: Նշանածներուն ամէնէն աւելի բուռն բայց նաեւ վերջին վիճարանութիւնը եղաւ այս: Հաշտուեցա՞ն տխրութեամբ:

Այդ տխրութիւնն ալ կորսուեցաւ յաջորդ օրը, նոյնիսկ սպասուածէն աւելի հիմնապէս: Աղաւնի իր սիրականը տեսաւ թէ չէ, նետուեցաւ վիզը սուր ճիչերով ու պատմեց հետեւեալը:

Նախորդ օրը Աղաւնի կղպած էր ննջարանին դուռը՝ որպէսզի իր մօրաքոյրը վերէն զիրենք չի լսէ: Բայց սիրակա՛ն Աւօ, Տիկին էլպիսը ներսն է եղեր ու բանտարկուած մնացեր է: Հապա՛, բանտարկուեր է: Գետինը նստած վերմակ կը խալիլալէ եղեր՝ եւ Աղաւնի չէ տեսեր դայն մահճակալին պատճառաւ որ կը ծածկէր կրնը: Տիկին էլպիս դուռը ծեծեր է, « ես հոս եմ » պօռացեր է, բայց հակառակ իր փնտռտուքներուն՝ Աղաւնի չէ կրցեր դռնէլ բանալին: Աղջիկը աւելցուց խնդալով.

— Բա փէ՛ք խենթ աղջիկ եմ Աւօ... ինծի պէս խենթ աղջիկը դուն ինչպէ՞ս կը սիրես, Աւօս...

Զինուորը ուժգին եւ լորճնքոտ համբոյրներ դրոշմեց աղջկան այտերուն վրայ, ինչպէս որ 1910ին « Շանթ » ֆութպօլի միութեան կնիքը կը դրոշմէր: Մնայուն ժպիտով մը սիրեց իր նշանածը եւ որոշեցին ուրբաթ օր սինէմա երթալ, քանի որ նոյն օրը կէս օրէ վերջ ազատ էր Աւետիս: Գա-

ցին : Հաճելի ներկայացման մը հանդիպելու բաղձը
 ունեցա՞ն եւ Աղանի ունեցաւ տանելի յուզում մը :
 Ֆրանսերէն վերտառութիւնները թարգմանեց
 բարձրաձայն եւ Աւետիս հասկցաւ ամէն ինչ : Այո՛ ,
 այո՛ , վերջաւորութիւնը եւ ձկնորսներուն տեսա-
 րանը լաւ էր :

Այս եղաւ երկու նշանածներուն վերջին տե-
 սակցութիւնը :

Ահա թէ ինչու :

Սինէմայէն ճիշդ երեք օր վերջ, այսինքն երկուշաբթի, Աւետիս լուացք ըրաւ : Թեւերը սօթտած աշխատեցաւ ուրիշ ղինուորներու հետ : Յետոյ ճերմակեղէնները տարին փռել Կօռէլին մէջ երկար չուաններու վրայ որոնք կքեցան : Զօրանոցին ետեւ կ'երկարի այն մեծ ու լքուած թրքական դերեղմաննոցը զոր կը կոչե՞ք Կօռել : Ճերմակեղէնները օգտուեցան արեւէն քանի որ արեւ կար : Յետոյ Աւետիս գլուխը խօթեց հսկայ կաթսաներու մէջ, անոնց մաքրութեան համար ալ աշխատեցաւ և ըրաւ ուրիշ բաներ՝ յիշատակութեան անարժան : Եւ ահա որ փլած պատէն տեսնուեցաւ Տիկին Արմենուհին որ ապահովաբար դեղարան կ'երթար :

Աւետիս զայն կանչեց եւ պատին երկու կողմերը
կեցած խօսեցան : Նախ զինուորը իր ուրախութիւ-
նը յայտնեց Ձաւէնէն լաւ լուրեր եկած ըլլալուն
համար : Բարի լուրը ամէնուն բերանն էր եւ լսած
էր նաեւ Աւետիս : Չափազանց երջանիկ է Տիկ . Ար-
մենուհի եւ չգիտէր թէ ինչպէս պիտի կարենայ
համբերել ինը օր՝ տեսնելու համար իր մանչը որ
երկու ամսուան օղափոխութիւն ստացած է : Արդ-
եօք ի՞նչ վիճակի մէջ պիտի տեսնանք : Տասնըօրս
օր հիւանդ պառկած է եղեր : Աւետիս նիւթը փոխե-
լով ըսաւ որ մեծ խնդրանք մը ունի ընելիք : Ծա-
ռայութիւն մը պիտի խնդրէ Տիկին Արմենուհիէն
եւ կանխաւ կ'աղաչէ որ պատասխանը մերժողա-
կան չըլլայ : Ծա'տ կ'աղաչէ :

Ըրաւ իր խնդրանքը :

Տիկին Արմենուհի նախ չափազանց վարմացաւ
յետոյ բացազանչեց ու թեւերը վեր առաւ , եւ վեր-
ջապէս ուզեց մեկնիլ՝ կրկնելով թէ ինք այդ տեսակ
բաներու չուզեր խառնուիլ : Ո՛չ , ո՛չ , ինք յանձն
չէր առներ :

Թէեւ ցած , բայց ինքնավստահ ձայնով մը շա-
րունակեց խօսիլ Աւետիս : Այդ խօսելակերպը , ո-
րուն ապահովաբար չէր սպասեր կինը , պատճառ
եղաւ որ չը կարենայ անմիջապէս մեկնիլ Տիկին
Արմենուհի :

Զինուորը ցոյց տուաւ քիչ մը հեռուն կախ-
ուած ճերմակեղէնները որոնք ճշմարիտ պատնէշ
մը կը կաղմէին եւ զիրենք կը ծածկէին զօրանոցէն :
Ոչ ոք կրնար տեսնել երկու հայերը : Տիկինը պա-
տէն անցաւ ու խոհարարին հետ գնաց նստիլ դե-

ընդամանաքարի մը վրայ ուր տաք էր :

— Եթէ դուն չընես ո՞վ պիտի ընէ , ըսաւ զին-
ուորը : Էլպիս հանրմին չեմ կրնար խօսիլ : Կատար-
եալ անմիտ մըն է : Բարի կին, լաւ կին, բայց ինչո՞ւս
պէտք... վերնատունը մարդ չկայ : Կը մնայ Ար-
թաքի էֆէնտին : Այո՛ , բայց ա՛ն ալ չըլլար : Երէկ
զնաց իրեն բայց ճամբուեցաւ որովհետեւ եղբայրդ
ալ քեզի պէս կ'ըսէ որ չուզեր այս տեսակ գործերու
խառնուիլ : Զայն չէր մեղադրեր Աւետիս : Գիտէր
թէ Արթաքի էֆէնտին զինքը բնաւ չի ճանչնար :
Այսինքն ճշմարիտ Աւետիսը չի ճախչնար եւ իր այդ
վարմունքը արդարանալի է : Ուրեմն Աւետիս իր
վերջին յոյսը դրած է քու վրայդ որ եղբորդ նման
խելքը = զուլիսը անձ մը ըլլալէ զատ , չունիս նաեւ
կանխակալ կարծիքներ :

Ոչինչ պատասխանեց Տիկին Արմենուհի : Զին-
ուորը իր տաքատի դրպանէն հանեց ծխատուփը ո-
րուն վրայ Այա Սօֆիայի պատկերը կար եւ դա-
նիկ մը սլորեց : Գոհ էր անոր լուսթենէն որ եթէ
հաստատական պատասխան իսկ չէ իր խնդրանքին ,
կը նշանակէ թէ Աւետիսը մարդու տեղ կը դնէ՝
իր խօսքերուն ահանջ տալով :

— Ատ ըսածդ խօսք է , ըսաւ Տիկինը քիչ մը
ամջնալով , որովհետեւ իսկապէս շատ մարդու տեղ
դրած չէր զայն այս հանդիպումէն առաջ : Ինչո՞ւ
քեզ մարդու տեղ պիտի չդնեմ : Բայց լաւ կ'ըլլայ
որ քիչ մը աւելի մտածես եւ յետոյ միայն այդ տե-
սակ որոշում մը տաս : Մի մոռնար որ երիտասարդ
աղջիկ է , դեռ չա՛տ կը փոխուի...

Բարձր եւ խիտ նոճիներուն մէջ արեւը կ'իյնար

երկար լուսեղէն սիւներով, միշտ նոյն սրանկիւնով: Նոճիները կազմած էին մայր եկեղեցի մը եւ երկինքը պատուհաններ նուիրած էր այդ մայր եկեղեցիին: Թռչուն մը կար վարը, ուրիշ մը վերը, եւ երբեմն անոնք լոյսը կը կտրէին կ'անցնէին առանց պատարագին թելը կորսնցնելու: Թանձր շուքերու մէջ մարմար փաթթոց մը կը փրփրէր:

Զինուորը երեքցուց իր դուռիւր ժխտականօրէն, որովհետեւ ըստ իրեն այդ տեսակ աղջիկ մը չէր կրնար փոխուիլ: Եթէ տարիքը առնէ, եթէ ամուսնանայ, եթէ նոյնիսկ զաւակներ ունենայ, պիտի մնայ նոյն Աղաւնին: Կենդանի օրինակը մէջտեղն է. տե՛ս էլպիս հանքմը: Ճիշդ իր մօրաքրոջ պիտի նմանի: Խենթ չէ, ապուշ չէ, բայց ուրիշ ծուռ բան մըն է: Զայն սահմանելու համար ճիշդ բառը չկրնար գտնել Աւետիս, բայց կ'զգայ ու ապահով է թէ դուն ալ կ'ըմբռնես: Ինք զարգացած տղայ չէ. տե՛ս, իր խօսելակերպէն իսկ յայտնի է: Իբրեւ թէ հայերէն կը խօսի, բայց գործածած բառերուն մեծ մասը թուրքերէն է: Թէեւ կ'ամէնայ, բայց միւս կողմէն ալ գոհ է Աւետիս այն պատճառաւ որ դուն կը տեսնես թէ ինք գիտակցութիւնը ունի իր թերութիւններուն, գիտակցութիւնը ունի իր վիճակին: Այդ պատճառաւ է որ դուն նստած ես եւ իր խօսքերուն ականջ կուտաս. այլապէս շատոնց մեկնած պիտի ըլլայիր, ինչպէս որ ուղեցիր ընել միւս Աւետիսին դիմաց: Այդ միւս Աւետիսը գոյութիւն չունի: Անշուշտ Արթաքի էֆէնտին բաներ մը պատմած է քեզ, եւ ըսածները սուտ ու սրխալ չեն, գոնէ ինչ որ կը վերաբերի Աղաւնիին: Օր

մը ծակ մը ըլլար եւ ականջ տայիր երկու նշանած-
ներուն խօսակցութեան : Անհաւատալի բան էր ,
յուսահատական բան էր : Կարելի չէր Աղաւնիին
հետ խօսիլ լրջօրէն : Սկիզբները շատ փորձած էր
Աւետիս , բայց տեսած էր որ դէմը մարդ չկայ :
Այնպիսի աղջիկ մըն է որ միայն տղայական խօ-
սակցութիւնէ եւ խնդուքէ կ'ախորժի :

— Մարդ ըսածդ տարօրինակ է , աւելցուց Ա-
ւետիս : Վերջի վերջոյ ես ալ սկսած էի Աղաւնիին
պէս խօսիլ : Տեղւոյն վրայ այլեւս ուշադրութիւն
խիչ չէր ընել , բայց անմիջապէս որ հեռանար իր
նշանածէն՝ կ'անդրադառնար իր խօսքերուն ու կը
տրտմէր : Ծատ քիչ անգամ միայն կը խնդար՝ այն
ալ դեղին խնդուքով մը : Տիկին Արմենուհի , մարդ
ըսածդ այսպէս է . երբ կը տեսնայ թէ ինչ բանէ
կ'ախորժի իր սիրած անձը , կ'ընէ այդ բանը
նոյնիսկ եթէ ան անախորժ է : Դիմացինին ժպտը
վայելելու համար՝ կ'ընէ այդ բանը :

Նորէն լռեցին : Աւետիսի աջ բազուկին վրայ որ
մերկ էր եւ լուացքէն կարմրած , կը քալէր նոճիէն
ինկած միջատ մը : Խոհարարը դայն վար նետեց ,
ու ըսաւ . — Մարդ ըսածդ տարօրինակ է : Կոյր է կ'ը-
սեն : Ինք չէր կարծեր : Կը խորհէր որ մարդս կու-
րութիւն կ'ընէ , բայց շատ անգամ դիտակցութիւնը
ունի իր այդ կուրութեան : Բայց վե՛րջապէս , եթէ
ուժով է , պիտի դայ օր մը որ իր անձը պիտի զսպէ :
Պիտի հեռանայ գէշէն : Աւետիս դպրոց տեսած չէր ,
բայց փորձառութեամբ գիտէր որ զուտ բարին գո-
յութիւն չունի : Ինք անգամ մը գտնուած էր դրան
մը առջեւ , ուր կար սատկած կատու մը եւ զարմա-

նալիօրէն մեծ մարդարտածաղիկ մը : Դո՛ւն ըսէ ,
այս չէ՞ ճշմարիտ խորհրդանշանը կեանքին : Դուռ
մը որուն առջեւ կ'սպասենք , շրջապատուած չա-
րով եւ բարիով , լաւով ու դէշով : Բայց վերջապէս ,
երբեմն կը պատահի որ սատկած կատուն շատ նե-
խած կ'ըլլայ եւ իր նեխութիւնը կուտայ նաեւ մար-
դարտածաղիկին : Այն ատեն նշանը ետ կ'ընէ եւ կը
մեկնի Աւետիս :

Նետուած սիկառէթի կտորը կը մխար խոտե-
րուն մէջ եւ մուխին մէկ ծայրը արեւին մէջ թաթ-
խուելով գոյն կը փոխէր : Պատերազմը այլեւս ա-
ւարտելու մօտ էր եւ Աւետիս կրկին պիտի բանար
իր խանութը : Կ'ըսէր թէ պէտք ունէր խելքը գլու-
խը աղջկան մը , ընկերոջ մը , գործակցի մը :

— Մարդս տարօրինակ է , կրկնեց նորէն . կա-
րելի չըլլար կոր մէկ անգամէն բաժնուիլ : Ինք չա-
տոնց է որ վճռած էր այս խղումը : Բայց նոյնիսկ ,
նո՛յնիսկ որդի դէպքէն վերջ — որ այլեւս «բոլոր
դռները դոցեց» — զնաց տեսաւ Աղաւնին , հաշտուե-
ցաւ ու միասին ժամանակ անցուցին : Մի՛սն ալ
յանցանք ունի , աւելցուց Աւետիս . երիտասարդ-
եք եւ միսն ալ շատ յանցանք ունի : Բայց կարե-
ւորագոյնը այդ չէ , այլ ան որ անգամ մը սիրտ ես
տուեր : Ատեն մը , հոգ չէ թէ կարճ , հրճուեր ես
տեսնելով այդ գլուխը , այդ աչքերը , բոլո՛րը վեր-
ջապէս : Բան մը նուիրեր ես անոնց յուղումով եւ
հիմայ չես կրնար մեկնիլ առանց այդ բանին : Մարդ
ամօ՛թ կ'զգայ ինքն իր առջեւ ու մանաւանդ կը
մեղքնայ դիմացինն ալ : Դիմացի՛նն ալ՝ որ ոչինչ
պիտի հասկնայ այս բոլորէն :

Տիկին Արմենուհի՝ իր եւ Աւետիսին տուած որոշումը հաղորդեց զեղազործին, և Արթաքի էֆ. Ինճէյեան համակարծիք գտնուեցաւ: Տարակոյսէ վեր է թէ Աղաւնի սիրտ տուած է իր իշանածին, եւ հիմայ որ խղումը անդարմանելի է, պէտք էր ջանալ մեռցնել, կամ գոնէ տկարացնել այդ սէրը: Եւ ոչինչ այնքան մահացու հարուած կրնար տալ Աղաւնիի մը սիրոյն, որքան նիւթականի հարցը: Արթաքի էֆէնտի ըսաւ թէ լաւ խելք ըրած էին այդ տեսակ սուտ մը յարմարցնելով, բայց անհրաժեշտ գտաւ նախ սուտը կլլեցնել իր կնոջ:

Երբոր Տիկին էլպիս լսեց թէ Աւետիս դրամի տէր այրի մը գտած է, եւ անոր շնորհիւ խանութ մը բանալու հաւանականութիւնը տեսնելով լքած

Աղաւնին՝ բարկացաւ : Դեղնեցաւ , շառագունեցաւ , եւ սկսաւ կոտւիլ իր ամուսնոյն հետ : Ձայն մը Տիւղին էլլիսին ըսած էր թէ այս զղուելի տղան դրամապաշտ է : Արդէն երբեք իր աչքը չէր խածած այս զինուորը , այս կեղծաւորը , այս դաւառացին որ բողոքականի կը նմանի : Դուք չէք գիտեր , բայց ես վերի պատուհանէն ահանջ տալու սովորութիւն ունէի եւ շատ անգամ լսած եմ Աւետիսին խօսքերը : Լսած եմ եւ հասկցած՝ թէ այս տղայն ստախօս մըն է : Աղաւնիի հանդէպ սէր կը կեղծէ , բայց իրականին մէջ աչքը միայն դեղարանին վրայ է : Կ'ուզէ անոր տիրանալ :

Քոյր եւ եղբայր ջանացին մանաւանդ իրեն հասկցնել թէ պէտք չէ Աղաւնիին առջեւ այս կարգի խօսքեր ընել : Արթաքի էֆէնտի յանձն կ'առնէր կարգադրել ամէն բան , բայց նորէն կը կրկնէր թէ՛ արգիլուած է ամէն օր Աւետիսին խօսքը ընել , նոյնիսկ աննպաստ կերպով :

Դարձեալ իր քրոջ ներկայութեանն է որ դեղագործը խօսեցաւ Աղաւնիին , կէս օրէ վերջ : Բայց շուտով անդրադարձաւ թէ իր պատրաստած փոքրիկ ճառը աւելորդ է : Աղաւնին ալ իր մօրաքրոջը պէս բարկացաւ , խենթ խօսքեր ըսաւ , զինուորը անուանարկեց , նուաստացուց , եւ վերջապէս ճչաց .

— Աս վերջին դէպքերէն յետոյ եթէ ան իսկ նշանտուքը ետ չընեն , ե'ս , ե'ս ետ պիտի ընէի...

Ձեռքը դարկաւ կուրծքին խրոխտաբար եւ հեռացաւ դեղագործէն :

Տիկին Արմենուհի իր ժպիտը ծածկելու համար

Հովանոցին կոթը կը քսէր իր քիթին, ու միաժա-
մանակ քովնտի եւ սուր ակնարկով մը կը նայէր
իր եղբօր, ըսել ուղեւոր — «Արդեօք աւելորդ
չէ՞ին մեր նախազուշութիւնները: Միամտութիւն
չէ՞ կարծելը թէ ինչ որ մեզի համար դժնդակ է,
բոլորին համար ալ պիտի ըլլայ ծանրակշիռ եւ խո-
րապէս տխուր: Մնաս բարով:»

Դեղագործը զարմացած էր որովհետեւ քիչ մը
աւելի լաւ կը ճանչնար Աղաւնին: Իրաւ է թէ մեծ
բան չէր սպասեր անկէ, բայց չէր յուսար նաեւ
այսքան անտարբերութիւն, գիտնալով որ անոր
մէջ սէրը իրական է:

Իր զարմացումը փարատեցաւ երեկոյին միայն,
դէպքի մը պատճառաւ: Ոչ մէկ բան նախազուշա-
կել տուաւ այդ դէպքը: Շատ սովարական երեկոյ
մըն էր: Լամբարը վառեցին եւ նստան սեղանը զոր
Աղաւնի յարդարած էր ամէն օրուան պէս: Լաւ
տեսակ ձիթապտուղ կար եւ եփած էին թարմ բակ-
լայ:

Սովորական խօսակցութեան ընթացքին Ար-
թաքի էֆէնտի ըսաւ.

— Աս բակլան քիչ մը սեւ է:

Այսքան միայն: Եւ ահա որ Աղաւնի աղաղա-
կեց շատ ուժով.

— Ինչ ըսի՞ր...

Երբեք այսպէս չէր պօռացած Աղաւնի: Անծա-
նօթ ձայն մըն էր, շատ խորէն եկող ձայն մըն էր,
իրական յուզումով թրթռացող ձայն մըն էր: Դե-
ղագործն ու իր կինը այս ճիչէն ցնցուած՝ վեր ա-
ռին իրենց գլուխը, բայց բառ մ'իսկ չկրցան ըսել՝

աղջկան ալլալլումը տեսնելով : Շատ լաւ հասկցած էին թէ այդ « ինչ ըսի՞ր » ը ո եւ է նապ չունի բակ-լալին սեւութեանը հետ : Աղաւնի մնացած էր քարացած , աչքերն ու բերանը բաց , եւ մէյմէկ դանակ իր ձեռքերուն մէջ : Այդպէս մնացին երեքն ալ անշարժ՝ մինչեւ որ կապ մը փրթաւ եւ Աղաւնի փախաւ սեղանէն լալով :

Դէմ առ դէմ նստած ամուսինները իրենց կրտուղը մօտեցուցին իրարու , եւ միաժամանակ ըսին ցած ձայնով :

— Հասկցա՛ւ... :

Համաձայնական օղանաւերը այլեւս կանոնա-
ւորաբար կուգային Պոլսոյ վրայ, Սան-Սթէֆանոյի
կողմէն: Շատ աղմուկ կը հանէր Հայտար – Փաշա-
յի դերմանական մարտկոցը, բայց Սկիւտարի նա-
ւամատոյցը իր մօտիկութեան պատճառաւ աւելի
դղրդազին էր: Մանուկները չափազանց կը զուար-
ճանային այս անմիտս ուժակոծութեամբ եւ կը
վազվզէին ճշալով: Միայն թէ չես գիտեր ինչու
մեծ աճապարանօք վար կ'առնէին իրենց թռուցի-
կը: Մեծ աճապարանքով: Շուտինչէնները կապոյ-
տին վրայ կը կաղմէին փոքրիկ սպիտակ ամպեր,
որոնք յետոյ կը նուաղէին: Արթաքի էֆէնտի իր
դիտակին մէջէն կը խօսէր օղանաւորդներուն հետ
եւ ձայնը կը բարձրացնէր՝ որպէսզի լսելի ըլլայ:

Անխուսափելիօրէն կ'ըսէր .

— Շո՛ւն շան որդիներ, նետեցէք, ոտ'ամբ
նետեցէք... Ո՞ր օրուան կը սպասէք... Թող քար
քարի վրայ չը մնայ... Սատկինք ամէ'նքս ալ, տա-
նիկներն ալ, մե'նք ալ...

Բայց իրականին մէջ դո՛ւ էր եւ համաձայնա-
կան օղանաւորները կը կոչէր « իր քեռիին տղա-
քը՝ Ժօղէֆները » : Դեղադործին համար անոնք կը
նմանէին նաեւ շատ աղղեցիկ դեղի մը կաթիլնե-
րուն, որոնք հակառակ իրենց պզտիկ թիւին, կը-
նան մեծ ծաւալով հեղուկ մը պղտորել : Եւ Պօլսոյ
երկնքին մէջ այդ քանի մը « Ժօղէֆ » ներուն վա-
ղանցուկ ներկայութիւնը փոխած էր շատ բան :
Նախ որ Հայերը այլեւս քիչ մը նուազ կը սարսա-
փէին թուրքէն, եւ յետոյ առ հասարակ մարդիկ
ջղայնոտած էին : Յայտնի է թէ պատերազմը այլ-
եւս պիտի լմննայ, եւ յայտնի է թէ որո՛ւն պար-
տութեամբ պիտի լմննայ : Բայց ուրեմն ինչո՞ւ չա-
ւարտիր : Անօթի քաղքենիները ջղայնոտած էին,
իսկ Արթաքի էֆէնտի այդ ընդհանուր պատճառէն
դատ ուրիշ մը եւս ունէր ջղայնոտելու համար :
Ներսէս — որուն օղափոխութիւնը յաջողած էին
երկարաձգել տալ — չէր կրցած ինքզինքը դռնել :
Տակաւին տկարակազմ ըլլալով անկարող էր դե-
ղարան գալու եւ այսպէսով կ'ուշանար Արթաքի է-
ֆէնտիին մեծ փափաքին իրագործումը՝ որ էր Ա-
ղաւթիի մեկնումը : « Ալ առաջուան Արթաքին չեմ,
կ'ըսէր, սիրտս նիհարցած է : Աս աղջկան տէրտը
չեմ կրնար կոր տանիլ » : Ամէն օր Աղաւթիի երեսն
ի վեր կը պօռար, երբոր անճարակութիւն մը ընէր

ան կամ թէ բան մը ուշ հասկնար, թեւէն բռնելով կը ցնցէր, « դուն մարդ պիտի մեռցնես եւ իմ լինաւորիս պիտի մտնաս » կ'ըսէր, ու աղջիկը կը ճամբէր վեր: Այս կռիւները անպակաս էին եւ կ'աւարտէին նոյն ձեւով: Դեղադո՞րծը քիչ վերջ սանդուղին առջեւ կ'երթար ու կը պօռար:

— Նորէն ո՞ր ծակը մտաւ աս աղջիկը... Արթաքին սիրողը ասա՞նկ կ'ընէ... մենք ձեզի ի՞նչ պէս հասկցնենք որ վարը դո՞րծ կայ, դո՞րծ...

Իրականին մէջ Աղաւնի առաջուրնէ աւելի ախճարակ չէր բնաւ: Իրաւ է թէ իր նշանտուքի խղման սկիզբի օրերը անհեթեթ բաներ ըրաւ, բայց շուտով վերադարձաւ իր բնականոն վիճակին: Այդ խաղաղութեան պատճառը այն է որ Աւետիս անհետացաւ Սէլամսըղի շուկայէն եւ բնաւ հաւաքակալութիւն չը մնաց որ նախկին նշանածները զիրար տեսնեն: Մալթէփէյի աղիտալի հրդեհին մէջ շատ անճարակ դեր մը կատարած էր Գատը գիւղի հրչէջ դունդին հրամանատարը եւ զայն պաշտօնաֆէ ըրած էին թուրք մամուլին յարձակումներուն պատճառաւ: Անոր տեղ նշանակուեցաւ Սիւլէյման պէյը որ Գատըգիւղ անցնելով իր հետ տարաւ նաեւ Աւետիսը, իր սիրական խոհարարը:

Օր մը Աղաւնի երբ ըստ սովորութեան դացած էր իրենները տեսնելու, պարապը ելաւ: Ոչ մայրը տունն էր, ոչ ալ իր պղտիկ եղբայրը: Միայն իրենց դրան տակէն դուրս ելած էր ջուրի նեղ երիզ մը որ կը նեխէր: Աղաւնի անցաւ Իսկուհիյենց սենեակը ուր կարի մեքենաներու խլացուցիչ աղմուկը կար, նստաւ հոն բաւական ժամանակ եւ քիչ մը

Թերակար քահեց : Իսկուհիէն իմացաւ որ իր մայրը
 Յոյնի մը տունէ կանչուած էր լուսաք ընելու հա-
 մար և անտարակոյս գիշերէն առաջ չալտի դար :
 Իսկ Խաչիկը մղկիթ դացած ըլլալու էր՝ ապուրի :
 Աղանի սպասեց միշտ , յուսալով որ եղբայրը գոնէ
 կը վերադառնայ եւ սենեակին անկիւնը պառկած
 նիհար տղու մը որ քրտնած էր , ճերմակեղէնները
 փոխեց , դեղը տուաւ ու նայեցաւ : Հիւանդ տղայ
 մըն էր եւ շատ նիհար : « Քիչ մը հանգչեցա՞ր »
 հարցուց Աղանի : Մանչուկը ըսաւ նողկանքով ,
 ձեռքը դէպի մեքենաները նետելով — « աս ի՞նչ
 փաթըռտը է , Ալլահըմ » : Դեզերեցաւ Աղանի մղ-
 կիթին շուրջ : Անօթիներու այդ խառնիճաղանճը որ
 յուսահատական պոչ մըն էր կաղմած մղկիթին առ-
 ջեւ , կը նեխէր արեւին տակ : Դոյնդդոյն չարշափ-
 ներ կային , եւ երկու դպրոց լեցնելու չափ մանուկ-
 ներ : Աղանի ի դուր փնտռեց Խաչիկը եւ եկաւ պահ
 մը երբ ինկաւ կատարեալ թմրութեան մը մէջ ու
 ինքզինքն ալ մոռցաւ : Իր մէկ խոպոպը երկարօրէն
 պլորեց ականջին շուրջ եւ ինքզինքն ալ մոռցաւ :
 Նստած էր ստուերոտ անկիւն մը , մղկիթին ցած
 պատուհաններէն մէկուն մէջ , թրքուհիներու քով :
 Հոն է որ Խաչիկ դտաւ իր քոյրը եւ ճչաց ուրախու-
 թեամբ : Երկու ընկերներու հետ տեղաւորուեցաւ
 Աղանիին շուրջ եւ մէջտեղը դրին ալիւմինիումէ ա-
 ման մը ուր ապուր կար : Խաչիկ գրպանէն հանեց
 զինուորի մեծ դդալ մը որուն կէսը պատառաքաղ
 էր եւ Աղանիին տուաւ որ ան ալ ուտէ : « Իմարէթ
 է պապա՛մ , իմարէթ » կ'ըսէր խնդալով : Աղանին
 ալ խնդաց , բայց վերջը երբոր դեղարան կը վերա-

դառնար, ճամբան կորսնցուց: Քիչ մը տեղ վաղեց, վախցաւ թրքական թաղէն, «խելքս գլուխս չէ» ըսաւ եւ սիրտը սկսաւ տրոփել: Եւ երբոր հեռուն, շատ հեռուն նշմարեց Ս. Կարապետի մէկ զանգա-կատունը, այլեւս ոյժը չունեցաւ յառաջանալու, այնքան յուզուած էր: Կեցած տեղը մնաց եւ դպաց ուր պիտի լայ: Եւ թերեւս լար, եթէ երբեք նոյն պահուն չի նշմարէր հրէջ զինուոր մը: Սեւամորթ հրէջ զինուոր մըն էր: «Աւետի՛ս» ըսաւ Աղաւնի սրտակեղեք հառաչով մը ու փախաւ:

Դեղադործ Արթաքի էֆէնտի գիշեր մը արթնցաւ եւ սարսափեցաւ: Արթնցաւ եւ անմիջապէս հասկցաւ որ տունը դող կայ: Ամառ գիշեր մըն էր, խաղաղ, անլուսին եւ շատ յառաջացած գիշեր մըն էր: Արթաքի էֆէնտի որոշ կերպով լսեց վախկոտ ոտխաձայնը որ կը մօտենար: Բայց չը համարձակեցաւ ոտքի ելլել կամ ձայն բարձրացնել, որովհետեւ դողը զինուոր մը կարծեց: Այդ օրերուն յաճախադէպ բան էր որ անօթի զինուորները գողութիւն ընէին: Անշարժ պառկած՝ Արթաքի էֆէնտի նայեցաւ ննջարանին բաց դրան դուր հետզհետէ աւելի լաւ կը նշմարէր: Եթէ դողը առնուազն վարը ըլլար, անշուշտ բան մը պիտի ընէր դեղադործը, բայց անոր ա՛յսքան մօտիկութիւնը զինքը կ'անշարժեցնէր: Չորս ոտքի վրայ քալելով եւ մեծ ըզզուշութեամբ՝ դողը վերջապէս ներս մտաւ: Գողը Աղաւնին էր: Չափազանց զարմացաւ դեղադործը եւ իր ծունկերը կծկուեցան վերմակին տակ, հակառակ իր կամքին: Ոտքի նետուիլ կ'ուզէր, բայց չուտով զսպեց ինքզինքը եւ շարունակեց իր

չունչը բռնել՝ մեծապէս նեղուելով: «Արդեօք այս աղջիկը դիշերաշրջի՞կ եղաւ » մտածեց, այնքան որ իրեն անհաւատալի կը թուէր գողութեան մը կարեւրութիւնը: Բայց արդէն Աղաւնի բաղմոցին առջեւ ծունկի եկած՝ դեղադործին հազուատները կը խառնէր: Գրպանները խուլարկեց, պրպտեց եւ յետոյ սկսաւ հեռանալ միշտ չորս անդամներու վըրայ: Երբ որ ննջարանէն դուրս ելաւ, Արթաքի էֆէնտի կըցաւ արտաշնչել: Կոնաւին ի վար քրտնած էր: Անմիջապէս նստաւ անկողնին մէջ եւ իր սիրտը մեծ աղմուկ հանեց կուրծքին տակ: Կ'ըսէր ինքն իր մէջ — « Չէ', չէ', չէ', ա'ս բանը չէի սպասեր... Ծօ արդէն եղա՞ծը ինչ է որ, քանի՞ փարա ունիմ գրպանս... չէ', ըլլալի՞ք բան չէ»: Եւ յանկարծ կատաղեցաւ: Յիշեց որ նախորդ իրիկունը Աղաւնի տկար էր քիչ մը, ահանջները կարմրած էին եւ ինք, Արթաքի՝ գուրգուրանք ցոյց տուած էր: Յանձնարարած էր որ շուտով երթայ անկողին մտնայ, հանգչի: Այո, դեռ երէկ իրիկուն այսպէս գուրգուրանք ցոյց տուած էր, իսկ այժմ աս շունին ձագը... Վերմակը նետեց դեղադործը: Քաշեց շուտով տաքատը եւ միաժամանակ նեղացաւ ինքզինքին դէմ որովհետեւ այսպիսի խորհրդածութիւններով ժամանակ կորսնցուցած էր: Աճապարանօք եւ աղմուկով սլացաւ սանդուղներէն վար՝ գրեթէ ինքնիրմէ ելած:

.....

Տիկին Էլպիս բաղմաթիւ անգամներ իր ամուսնին անունը պօռաց եւ քանի սլառասխան չստացաւ, այնքան բարձրացուց իր ձայնը: Ոտքի ելլե-

լով ուղեց ինքն ալ գեղարան իջնել, բայց այնքան մեծ էր իր դողը որ ծունկերը կտորեցան եւ կինը նստաւ անկողնին եզրը։ Ակսաւ կակաղել։ Կը լսէր Աղաւնիին ճիչը, կը լսէր իր ամուսնին պօռալոցը եւ իրեն այնպէս կը թուէր թէ երկուքը միաժամանակ օրհասական կոիւի բռնուած են գողերու հետ։ Կ'ուզէր գոնէ լոյսը վառել, բայց ոչ լուցկին եւ ոչ ալ լամբարը մնացած էին իր դրած տեղը։ «Փսորճիկ մը, փսորճիկ մը առի» կը ճչար Աղաւնի որ քիչ յետոյ սկսաւ լալ։ Էլլալիս հանրմ խորհեցաւ որ գողի խնդիր չկընար ըլլալ քանի որ երկուքը իրարու հետ է որ կը խօսին։ Թէեւ դժուարութեամբ, բայց կրցաւ վերջապէս գեղարան իջնել ինք ալ։

Երբ որ գեղարան հասաւ եւ իր ամուսինէն լսեց որ Աղաւնիին երէկ գիշերուան տկարութիւնը ծանրացած էր եւ այժմ վար իջած էին բան մը առնելու նպատակաւ՝ սաստիկ բարկացաւ։ Աննախնթացօրէն կատրեցաւ էլլալիս հանրմ։ Նախ որ՝ ինք երէկ գիշեր իսկ ըսած էր թէ այս աղջկան ականջները «բանջար են», եւ դո՛ւն, Արթաքի, պէտք է որ գեղ մը տաս։ Խօստովանեցէ՛ք, ըսա՞ծ էր թէ ոչ։ Բայց զիս մտիկ ընող չկայ. տօքթօռը մինակ դուք էք։ Եւ յետոյ՝ ինչո՞ւ համար զիս կէս գիշերներուն դող հանեցիք։ Պիտի մեռնէ՛ի վախէս։ Հաղար անգամ Արթաքի պօռացի եւ ձայն հանող չիկայ։ Չէի՞ք կրնար «բան մը չիկայ» ըսել։ Միւրիոն տեսակ գէշ բաներ անցուցի միտքէս։ Դուք մարդ չէ՞ք մեղքնար։

Էլլալիս հանրմ նայեցաւ գետնի փսխունքին եւ ինկաւ աթոռի մը վրայ՝ յոգնաբեկ։ « — ինչո՞ւ

կուլաս խենթ աղջիկ, ըսաւ Աղաւնիին: Քանի որ ետ առիր՝ ալ հող մընէր»: Եւ որովհետեւ Աղաւնի կը սաստկացնէր իր լացը, էլպիս հանրմ աւելցուց — « քու տարիքդ եղած ատենս ես ալ քեզի պէս էի: Երբ որ փոխէի՝ կուլայի »:

Բնաւ զինքը լսող չկար սակայն: Աղաւնի աթուին վրայ նստած կուլար հետզհետէ աւելի խոր անձկութեամբ, իսկ դեղադործը իր բազուկը նստած էր աղջկան ուսերուն շուրջ: Արթաքի էֆէնտի կ'ուզէր զսպել իր այդ բազուկը, բայց ան կը դողար, շատ կը դողար:

Երկու կիները զատ զատ իրենց անկողինները դնելէ յետոյ կրկին դեղարաֆ իջաւ Արթաքի էֆէնտի եւ լամբարը վեր բռնած երկարօրէն նայեցաւ գետնի աղտեղութեան: Յետոյ գնաց բոլորախորշին ետեւ ուր բազմաթիւ փոքր սրուակներ կային, բոլորն ալ սեւ էթիէթով: Բաց էր նաեւ թոյներու ցուցարեղկը: Արթաքի էֆէնտի շիշերը տեղաւորեց եւ ցուցարեղկը կղպելէ վերջ կրկին վրան առաւ բանալիք: Ա'յն բանալին զոր ժամ մը առաջ Աղաւնի դողցած էր իր բաճկոնակի գրպանէն:

Առանց շան հաջոցի գիշեր մըն էր, անլուսին՝ սակայն պայծառ: Դետինը փռուած էր Աղաւնիին անկողինը, պատուհանին մօտ: Արթաքի էֆէնտի նստաւ անոր եզրը ու նայեցաւ աղջկան թաց այտերուն: Երկարօրէն նայեցաւ ու յետոյ ծռելով համբուրեց Աղաւնին անոր երկու այտերէն: « Դուն իմ զաւակս ես » ըսաւ: Այսքան միայն: Ուրիշ շատ մը բաներ կ'ուզէր ըսել եւ ընել, բայց չկրցաւ: Մինչ իր կինը քովի սենեակը կը խորդար, դեղադործը

երկարօրէն մնաց անկողնին եղբը, ուսերը սեղմած, մինչեւ որ Աղաւնի թմբեցաւ, մինչեւ որ լոյսը բացուեցաւ:

.....

Իրաւ է թէ դեղագործը անմիջապէս փոխել տալով վտանգը հեռացուցած էր, բայց մտահոգ էր տակաւին: Բարդութիւնէ մը կը վախնար եւ նոյնիսկ կը խորհէր Տօքթ. Փաշայեանը կանչել: Բազմաթիւ անդամներ հարցուց Աղաւնիին թէ ի՞նչ քանակութեամբ թոյն առած էր: Աղաւնի կը կրկնէր միշտ « փսորճիկ մը առի »: Եւ իր առջեւ թղթիկի մը վրայ թափած աղերուն մէջ ցոյց կուտար մեծութիւնը այդ « փսորճիկ »ին: « Ասչափ էր, ճիշդ ասչափ էր »: Օրեր վերջ Արթաքի էֆէնտի պիտի ժպտէր յիշելով մեծութիւնը այդ թոյնին, որով մուկ մ'իսկ չէր կրնար սատկել: « Հէ՛յ վախկոտ աղջիկ » ըսելով պիտի ժպտէր, բայց առ այժմ շատ հեռու էր այդ քմածաղէն: Ներսէսէն լուր առնելու պատրուակով իր կինը տունէն հեռացուց, եւ ինք անձամբ դրաղեցաւ Աղաւնիով: Օրուան մէջ անդադար վեր ելաւ ու նստաւ անկողնին եզերքը: Շատ մը բաժներ ըսել կ'ուզէր դեղագործը բայց չէր կրնար ու կը լռէր: Միշտ կը վառէր նոր սիկառէթ մը եւ իր մտքին մէջ կը տազնապէր երէկ գիշերուան յիշատակը:

Աղաւնի կը նայի պատուհանէն դուրս, վարագոյրներէն անդին, վիզը ծուռ: Կը խօսի ալ, կարծէք ինքն իրեն: Կ'ըսէ թէ մենք չենք գիտեր սիրոյ ցաւին ահաւորութիւնը: Մենք չենք գիտեր եւ չենք ալ կրնար ըմբռնել թէ ինչ ըսել է օրն ի բուն, ան-

դադար եւ անվերջ մտածել նոյն նիւթին վրայ, յիշել նոյն բանը, ցանկալ նոյն բանը, անհամբերիլ եւ յետոյ ջախջախուիլ նոյն արդելքներուն դէմ : Մենք չենք գիտեր, մենք լուր չունինք թէ Աղաւնի ինչ օրեր կ'ապրէր հոս : Ան ամէն գիշեր վար կ'իջնար, կ'երթար « պարտէզ » եւ կը նստէր հորին քով ուր այնքան յիշատակներ ունէր : Մենք այս բոլորը չենք գիտեր : Բան մը չկայ վարագոյրներէն անդին, եթէ ոչ տաք ու պարապ երկինք մը՝ երբեմն շատ հեռու, երբեմն շատ մօտիկ : Կը նստէր հորին քով եւ իր յուսահատութեանը մէջ կը ցանկար նոյնիսկ աղէտներ — կ'ուզէր որ դեղարանը այրի, ահաւոր հրդեհներ պատահին հոս եւ նոյնիսկ շատ հեռու արուարձաններէ հրշէջները վաղեն դան, Աւետիս վաղէ գայ, Աղաւնին գրկած դուրս հանէ բոցերէն : Մենք այս բոլորը չենք գիտեր, որովհետեւ չենք սիրեր Աղաւնին : Դուք դայն ձեր մէջէն պիտի վռնտէք, այսօր կամ վաղը պիտի վռնտէք ու տուն ղրկէք, բայց ան այլեւս չկրնար իր մայրիկին քով երթալ : Ան դիւ կը լքէ, բայց ես առանց անոր չեմ կրնար ապրիլ : Ոչ ոք, ոչ ոք չը սիրեր Աղաւնին :

Դեղագործը խստօրէն բողոքեց այս ամբաստանութեան դէմ : Երէկ գիշերուընէ ի վեր նոյն խօսքը ունիս լեզուիդ վրայ : Ո՞վ ըսաւ թէ մենք քեզ չենք սիրեր : Դուն մերին աղջիկն ես. դաւակ մը կը վռնտուի՞ : Դեղագործը դաւակ չունի եւ դուն իր մէկ հատիկն ես : Այլեւս պատերազմը լրանալու մօտ է. չուտով ատենները պիտի փոխուին, տղաքը տուն պիտի դառնան եւ այն ատեն Արթաքի էֆէն-

տին աւելի յարմար ամուսին մը պիտի տայ իր աղջկան: Եւ այս անգամ ի՛նք պիտի ընտրէ, առանց ձգելու որ էլպիսը դործի խառնուի:

Անմիջապէս չէ որ երկուքը կը պատասխանէին մէկըմէկու խօսքի: Մտածումները կը ծամէին, կ'որոճային եւ անսպասելի պահու մը Արթաքի էֆէնտի կուտար պատասխան մը, ճիշդ ինչպէս Աղաւնին: Եւ խօսակցութիւնը կը նմանէր յաւիտեանականութեան նշանին՝ պառկած Յին: Եւ անշուշտ՝ տխուր էր: Գիծը կը վերադառնար, կը յառաջանար, բայց կ'էյնար կրկին: Անկարելի չէ այդ քուրսածդ: Անկարելի չէ որ նորէն նշանուիմ եւ այս անգամ աւելի զարդացած, աւելի ունեւոր տղու մը հետ: Բայց կարելի չէ որ ամօր պէս հատ մըն ալ գտնեմ: Դուն չես գիտեր թէ մենք որքան շատ իրարու կը նմանէինք: Ժիշդ ու ճիշդ ինծի կը նմանէր Աւօս: Իմ բնաւորութիւնս, իմ խօսելակերպս, իմ ճաշակս, իմ կատակներս, ճիշդ ու ճիշդ... դուն չե՛ս գիտեր որ...

Եւ Աղաւնիին աչքերը կը փայլէին միշտ արջունքով, անոր վիզը բարձին վրայ կը մնար ծուռ: Մեռնիլ կ'ուզէր Աղաւնին, այլեւս մեռնիլ կ'ուզէր: Կը յիշէր հրէջ զիբուորին կատակները եւ կը ժպտէր տխրութեամբ: Զանոնք բարձրաձայն չէր արտասաներ, որովհետեւ կ'ըզար թէ օտարի մը համար նոյն արժէքը չպիտի ունենան եւ կը ժպտէր տխրութեամբ:

Գիշեր եղաւ նորէն եւ յաջորդ առաւօտուն Աղաւնիի ջերմութիւնն ալ մեղմացաւ: Բայց չելաւ իր անկողնէն՝ դեղադործին պնդումներուն

վրայ: Անոյժ էր աղջիկը եւ ինքզինքը աներեւակա-
յելիօրէն պարպուած կը զգար: Ըսաւ թէ ինք
սկիզբները բնաւ չէր հաւատացած որ Աւետիս կը-
նայ զինքը լքել: Խորապէս համոզուած էր թէ ան
պիտի վերադառնայ շուտով, շատ շուտով: Բայց
ահա որ երեք ամիս անցաւ մօտաւորապէս եւ չը
վերադարձաւ Աւօն: Դուք ինծի սուտ խօսեցաք լ-
սելով որ դրամի տէր այրի մը դառած է ան: Գիտեմ
թէ սուտ խօսեցաք, որովհետեւ երբոր վերջին ան-
գամ Գատըզիւղ գացի, Իսկուհիենցմէ լսեցի ամէն
բան: Անոր գտածը ոչ այրի է եւ ոչ ալ ունեւորիկ:
Եւ յետոյ՝ դեռ տասը օր չկայ որ զիրար կը ճանչ-
նան եւ չեն նշանուած իսկ: Այո՛, դուք ինծի սուտ
խօսեցաք:

Գլուխը կախ՝ դեղագործը ըսաւ մեղմու-
թեամբ.

— Ստիպուած էինք աղուորս...

— Ինչ ըսի՞ր...

Արթաքի էֆէնտի շատ ուրախացաւ այս հին
բարեկամը տեսնելով: Սաստիկ հրճուեցաւ եւ իր
խնդուքը գրեթէ անմիջապէս փոխուեցաւ քահա-
հի: Աղաւթին ալ սկսաւ ժպտիլ, մինչ դեղագործը
կը բացագանչէր.

— Ալ ուզա՛ծիդ չափ « ինչ ըսիր » ըսէ...
քեզի խուլան խուլան ֆէրման... ա՛լ չեմ նեղա-
նար...

...

Ահաւասիկ դեղարանին երկու ցուցարեղիկերը
եւ ահաւասիկ անոնց մէջ գտնուող երկու մեծ ջրա-
գունդերը: Զախ կողմինը դեղին, աջ կողմինը կա-

պոյտ : Իր պարապ դեղարանին մէջ կեցած՝ Արթա-
 քի էֆէնտի կը նայի անոնց փոխն ի փոխ եւ կը
 խորհի որ արեւի ճառագայթները մեծ դաս մը կու-
 տան իրեն այսօր : Անոնք կ'լինան դեղին ջրագուն-
 դին վրայ, զայն կը հրկիզեն եւ գունդը կը ճաճախ-
 չէ մեծ աղմուկով : Բայց կապոյտը երբեք այսպիսի
 այցելութիւն չընդունիր, դէմի տուներուն մէկ
 քմահաճոյքին պատճառաւ : Հաղիւ թէ, ան ալ
 տարուան մէկ եղանակին, ճառագայթները կը շո-
 յեն դժբախտ ջրագունդին փայտէ պատուանդանը :
 Ոչ աւելի : Ու մարդ չգիտեր թէ ինչ ճանաչում
 պիտի ունենայ կապոյտն ալ եթէ վառի, թէ ինչ
 տեսակ բոց մը կայ անոր մէջ պահուած, թէ ի՞նչ
 կարգի արեւ մը կայ անոր ծոցը : Մարդ չգիտեր
 եւ չպիտի դիտնայ մինչեւ այն օրը երբ հրաշքով
 մը ճառագայթը այցելէ անոր ալ : Եւ դեղագործը
 կը խորհի որ եթէ անակնկալ դէպքեր այսպիսի
 հրճիգ ճառագայթի մը դեր չկատարէին, ինք միշտ
 պիտի շարունակէր անդիտանալ իսկութիւնը թէ՛
 Աղանիին եւ թէ Աւետիսին : Եւ սաստիկ տրամե-
 ցաւ խորհելով որ եթէ երբեք ինք չէր ճանչցած իր
 շուրջիները, անոնք ալ բնաւ չէին կրցած զի՞քը
 ճանչնալ իր իսկութեանը մէջ : Ամէն ոք զինքը կը
 նկատէր սովորական խանութպան մը, սրամիտ եւ
 հեզիող մէկը, կարճ խօսքով գօմիք Արթաքին :
 «Բայց ես ո՛ւրիշ մարդ եմ» ըսաւ դեղագործը եւ
 յետոյ ընդունեց որ ինքն ալ յանցաւոր էր քանի որ
 փոխանակ Աւետիսի մը պէս անկեղծօրէն յայտնե-
 լու իր մտածումները, կեղծած էր իր ամբողջ

կեանքին մէջ եւ գոհացած մենախօսութեամբ : Բանտարկուած էր ինքն իր մէջ եւ երկար ատեն կայ որ այլեւս դիւրութեամբ կը տանէր այդ վիճակը քանի որ սովորութիւն եղած էր : Ինք կը շրջէր խանութին մէջ զետնի քարերուն կաղձած խաչերուն վրայ կոխելով, խոստովանեցաւ որ անհունապէս մեծ է ցկեաքս բանտարկեալներու թիւը : Արդէն ամէն ոք առաւել կամ նուազ բանտարկեալ մըն է մտածեց եւ հոգիները մէկդմէկէ բաժնող պատուարները դտաւ անխորտակելի : Միայն ճառագայթն է որ ատենը անդամ մը եւ մասամբ . . : Եւ որովհետեւ քիչ մը շատ խօսքը ըրած էր ճառագայթի, ժպտեցաւ զեղազործը եւ մտածեց ուրիշ խաբութպաններու վրայ որ կեանքի նոյն բնութիւնները բացատրելու համար տարբեր խորհրդանշաններ պիտի առնէին : Մասովաճառը թերեւս իր դանակները, գերձակը թերեւս իր կոճակները :

Երկարօրէն մտածեց Արթաքի էֆէնտի եւ հակառակ այն թեթեւ գլխու ցաւին որ սկսած էր զինքը խուճեւել, հպարտացաւ իր հոգիին առանձնութեամբ, անոր մէջ տեսնելով մեծութեան մը բացարձակ ապացոյցը : Առանձնակեացները եւ բանտարկեալները աւելի զօրաւոր են մտածեց, քան թէ օրինակ իր կինն ու Աղաւնին : Եւ այդ իսկ պատճառաւ ինք պարտաւորութիւնը ունէր այդ տկարները պաշտպանելու : Բնութիւնը տարօրինակ է ըսաւ. անպայման տկարին քով ինծի պէս գերմարդ մը կը դնէ եւ գերմարդը կը թողու առանձին : Այսպէս խորհեցաւ զեղազործ Ինճէյեան

էֆէնտի եւ իր ըսածը հաստատելու համար մտածումի՞ն առջեւ բերաւ իր քոյրը, Արմէնը, որ մինակ մնացած էր, մինակ մեծցուցած էր իր մանչը : Գերմարդ : Բայց մտածեց մանաւանդ Բենիկին, այն սարսափելի Բենիկին որ ոչ ոք ունէր աշխարհի վրայ : Գերմարդ :

Եւ յանկարծակի վճիռ մը ...

Եւ յանկարծակի վճիռ մը արձակեց դեղազործը : Բացարձակ եւ անյետաձգելի որոշումը տուաւ ջրագունդերուն տեղը փոխելու : Այսօր իսկ կապոյտը պիտի տանի դեղինին տեղ, եւ դեղինը պիտի բերէ կապոյտին տեղ : Անպայման պիտի ընէ վա՛ղն իսկ :

.. ..

Այլեւս Արթաքի էֆէնտիի մէջ մտերիմ մը գտած ըլլալով՝ Աղաւնի անոր կը պատմէր շատ բան ու կը հանգչէր կարծես : Միայն չէր համարձակեր ըսել թէ օրուան մէջ կայ պահ մը որ ամէնէն աւելի դժնդակն է իրեն համար : Չէր ըսեր թէ երբ որ արեւը ծագի՝ հրշէջ զօրանոցէն առաւօտեան շեփոր մը կը հնչէ : Արթաքի էֆէնտի չէր գիտեր թէ առաւօտեան շեփոր մը կը հնչէ : Թէ ան տղայական ու անհասկացիկ բաներ կ'ըսէ եւ երգում — պատառ կ'ըլլայ ըսածին ճշմարտութեանը վրայ, հակառակ որ դարունը մեռած է : Թէ Աղաւ-

նի կը սարսուռայ վերմակին տակ եւ կը կծկուի փիսիկի մը պէս, որովհետեւ մինչե՛ւ իր ոսկորներուն ծուծը կը մտնէ ձայնը: Որովհետեւ միշտ ուժով կը փչէ Աւօն:

Աղաւնի վերմակին եղբը կը սեղմէր իր բերնին վրայ որպէսզի չիլայ: Կուլար, զրեթէ միշտ:

ՀՈՍԱՆՔԻՆ ԵԶՐԸ

Անկիւնը բաղձած սա մսոտ հայուհին, սա
տօնադէնստուած հայուհին եթէ ոտքի ելլէ, կար-
ծէք թէ իր յետոյքին վրայ պիտի երեւնայ ա-
քաղաղի մեծ պոչ մը՝ սիդապանծ եւ դունազեղ:

Գոռողութիւն, խստութիւն, եւ իր բացարձա-
կութեամբն իսկ աշախորժ ինքնավստահութիւն մը
կ'արտացոլայ կնոջ արտայայտութենէն: Ընկերա-
յին իր դիրքէն աւելի բարձր դիրքի մը մէջ երեւ-
նալու իր ճիւղը՝ զինքը ցոյց կուտայ աւելի միջա-
կորեակ, աւելի ճղճիմ: Գեղեցիկ չէ անշուշտ՝
բայց տակաւին միսի երիտասարդութիւն մը կայ
վրան, որ զինքը կը դարձնէ ցափկայարոյց, հեշ-
տադրդիւ: Վարդազոյն՝ բայց հաստ միսեր: Լայն
կուրծք՝ արեւելեան եւ առասանուած: Արդուզար-
դը բոլորովին վառ՝ Վոսփորի վերջալոյսին պէս
որ ահաւասիկ կը բռնկի:

Քովը նստած տարեց այրը, այսինքն ամուսի-

նը՝ շատ նեղսրտած է այս պահուստ իր օսլայուած բարձր օձիքին, ինչպէս նաեւ նոր կօշիկներուն պատճառաւ։ Օձիքին կոճակներն ալ սխալ դրին։ Առջեւինը ետեւ դրին, ետեւինն ալ առջեւ դրին։ Կարծէք դամ մը կը մխրճուի մարդուն կոկորդին մէջ։ Ինք բնաւ չախորժիր նաեւ Հիսարէն իջնող սաթեթեւ հովէն, որ դեղարանի խօսքեր կ'ընէ իր ծոծրակին վրայ։ Սակայն փոքրակազմ մարդը ոչ իսկ կը համարձակի խօսքը ընել անցեալ ամառուան այն մէկ հովին, որ իրեն պատճառեց ինը օր հէփ-չու։ Պեխեր կան՝ որ սա կը նշանակենք. պեխեր կան՝ որ նա կը նշանակեն։ Իսկ մարդուն զուգահեռական թաւ պեխերը կ'ըսեն մէկ բան — ես մազի խուրձ եմ։ Անորոշ դժգոհութենէ մը զատ՝ ակնարկը ո եւ է բա՞ն չարտայայտեր անարժէք դէմքին վրայ։ Յայտնի է թէ մարդը երիտասարդ եղած ատեն եկեղեցին պնակ պտըտցուցած է։ Յայտնի է թէ այժմ կ'ինն է որ ղինքը կը պտըտցունէ։ Կիրակի օր մըն է։

Սօկրատես եղբայրներուն այս դաղինօն դրախտային է Գուղկունճուքի մէջ։ Ան կը գտնուի նաւամատոյցին ճիշդ քովը եւ կ'երկարի Վոսփորի վրայ, ոտքերուն անցունելով փայտէ տոտիկներ։ Թէ՛ ջուրին եւ թէ ցամաքին կողմը դրուած է կապոյտ տառերով «Գաղինօ Դրախտային»։ Պատշաճին առաստաղը զարդարուած է փոքրիկ դրօշակներով եւ գունաւոր թուղթէ լապտերներով՝ որոնք փամայիքէն կը մնան։ Պատշաճին եզերքը կարգաւ դրուած են թաղարներ, որոնցմէ դուրս կը կախուին զանգակի ձեւ ծաղիկներ։ Անթիւ զան-

զաւկներ : Եւ աղմուկ կայ : Այդ բանը կայ՝ քանի որ բաղմութիւնը կաղմուած է մեծամասնութեամբ Յոյներէ եւ Հրեաքերէ : Զայնադիր մը կը սկըթէ շարքիներ եւ կառսօնները բարձրադադակ կը պօռան իրենց յանձնարարութիւնները՝ յունարէն լեզուով, որոնց Շիրքէթը կը պատասխանէ իր սոյլով, թուրքերէնով :

Յանկարծ հայուհին ծունկի բերտ հարուած մը տուաւ մարդուն, ջղայնոտութեամբ ըսելով թէ ամենազղուելի, ամենէն անախորժ, ամէնէն աւելի ջղի դպելիք բանն էր մարդուն այդ սովորութիւնը : « Ի՞նչ ըսել է ջուրը բերանը պահել : Օղիէն վերջ ջուր խմեցիր, լա՛ւ, բայց կլլէ՛ : Իբրեւ թէ ջուրը տաքցնե՞լ կ'ուզես : Քեզի հազար անգամ չե՞մ ըսած որ այդ բանը ջղիս կը դպի » :

Քիչ յետոյ մարդը ափսոսման մը եւս իր փողկապին մէջտեղէն բռնելով զայն առաջ քաշեց, զամին մխրճումը կասեցնելու համար : Որովհետեւ ըսելիք ունէր : Գամը ըոպէ մը դուրս ելաւ կատակի համար, եւ մարդը յարեց .

— Մեզի համար ամէն տեսակէտով շահաւոր կ'ըլլայ : Մենք մեր շահը պիտի նայինք : Այստեղ ամօթի ի՞նչ կայ : Միթէ ուրիշին գրպանէն դրամ կը դողնանք կոր : Դեռ ի՞նչ մեքէ աղէկներ առիթի կը նային այս տեսակ մարդէ մը օգտուելու համար : Իմ գործիս համար ալ լաւ կ'ըլլայ . . . Ամէն տեսակէտով լաւ . . .

Սուր ճիչ մը արձակուեցաւ : Պատշգամին եղերքը կախուած յոյն լաճ մը ձուկ մըն էր բռնած : Տղուն մեծ քոյրը պօռաց ուրախութեամբ, մայրը

թեւը երկարեց եղէգը բռնելու համար, հայրը դա-
ւաթ մը ջուր կարկառեց ձուկը մէջը դնելու հա-
մար, իսկ անդին նաւավարներ բաներ մը ըսին՝
բաներ մը ըսած ըլլալու համար: Կրկին ծովը ին-
կաւ ձուկը:

Մինչ լակոտը իր քրոջ մազերը կը քաշէր, հայ
մարդը շարունակեց.

— Հիմա պիտի ըսես որ քանի օրէ ի վեր նոյն
բաները կը կրկնեմ: Անա՛նկը չէ: Ես քու երեսէդ
կը հասկնամ որ դո՛ւ չես: Ինչո՞ւ դո՛ւ չըլլաս. ին-
չո՞ւ սիրտովդ չըլլայ: Քեզի բացատրեցի որ մեծ
չա՛հ ունինք մենք աս մարդը մեր տունը բանսի-
նէ՛ս առնելէն: Շատ լաւ կը հասկնամ միտքդ, բայց
ի՛նչ ընենք, պիտի համակերպինք: Քանի որ այդ
ամսականին կարօտ ենք, պիտի համակերպինք:
Նայէ որ քիչ մը վար դնես քու բնաւորութիւնդ եւ
վարուիլ դիտնաս...

Կինը չէր պատասխաներ, ոչ արտայայտու-
թեամբ, ոչ ալ շարժուձեւով: Արտաքնապէս կը
պահէր միշտ իր հպարտ եւ խիստ կեցուածքը,
բայց մտովի գին կը դարնէր միւս անկիւնի յոյն
կնոջ օղերուն: Յարմար գին մը գտնելէ յետոյ դա-
նոնք կը բաղդատէր Վիքթօռի օղերուն հետ, եւ
վերջապէս՝ յոյն կնոջ օղերը կ'երթար դրաւի կը
դնէր Մօսիկին մօտ: Ամուսինը այս անսպասելի
լռութենէն խրախուսուած՝ զգուշութեամբ շարու-
նակեց.

— Քիչ մը վարուի՛լ գիտցիր: Ան չեմ ուզեր,
աս չեմ ուզեր կ'ըլլա՞յ: Օտարներուն դիմաց պէտք
է անուշութիւն ցուցնել: Ամէն տեղ էսեմճիութիւն

կ'ըլլա՞յ : Զըլլար : Միտքէդ ինչ որ կ'ուզես անցուր՝ բայց գոնէ երեսանց « արեւդ սիրեմ » մը ըսէ : Անուշ լեզուն տուն կը շինէ , կծու լեզուն տուն կ'աւրէ : Լեզուն մե՞ծ բան է :

Լոկաց եւ կրկին կոկորդէն դուրս քաշեց գամը : Հրեայ խումբ մը կը խնդար բարձրաճայն եւ հրէյերէն , ու քիչ կը մնար որ շրջի կլկլակ մը : Իրենց բերանն ու մատները ճերմկած երկու աղջնակներ լոխում կ'ուտէին , և անոնցմէ մէկը զգուշութեամբ բերանը կը բանար , դիմացինին ցոյց տալու համար թէ տակաւին ներսն ալ կայ : Մէկ անգամէն չի կլկեր : Հեշտանքը երկարել գիտէ : Յանկարծ հայ կիներ լուսթիւնը խղեց ու պոռթկաց չեղսրտութեամբ .

— Ա՞ս է քու գոված մարդդ : Ա՞ս է աննման « բառթի »ն : Այսպէ՞ս « ռանտէվու » կը յարգեն : Խօսքին տէրը չեղողը մարդ չէ՛ ինծի համար : Ժամը վեցին ըսաւ՝ վեցին գալու էր . . . ո՞ւր է : Դիմացինը չյարգողը իմ տունս գործ չունի՛ր . . . չունի՛ր . . . Փէօ՛հ , քու ընտրած մարդդ ի՞նչ կրնայ ըլլալ . . . մարդ չը՛ կրնար ըլլալ . . .

Այրը ջանաց բացական արդարացնել : Ըսաւ թէ « չողենաւի չպիտի հասնին » . վայրկեան մը ուշ գալը մեղք չէ . այսպէս տեղ մը սպասելն ալ ժամանց է : Նոյնը չէր կնոջ կարծիքը : Ան ըսաւ թէ վայրկեան մը ուշ գալը մեղք է , այս աղտոտ հրեաներուն մէջ սպասելը իրեն համար ժամանց չէ՛ . հրամմե՛ր ես , չողենաւի պիտի հասնի : Եւ երկու գաւաթներ իրար դարնելով կառսօնը կանչեց : Շիշ մը եւս օղի կ'ուզէր : Կառսօնը որ քրտնած էր եւ

ինքզինքը հետզհետե՝ աւելի լուրջի կ'առնէր, գլուխը դարձուց եւ պօռաց շիշին անուներ, ինչպէս նաեւ տարիքը: Սեղանը սկսաւ կաղալ, եւ վրան տեղ չմնաց աղանդերի:

Սպասեցին: Բաւական մը վերջը այրը ջանաց անգամ մը եւս կնոջը գլխուն յորդորներ կարդալ, յանձնարարելով որ բնաւորութիւնը փոխէ, ըլլայ հեղահամբոյր եւ մարդու հետ վարուող: Բայց կէնը այս անգամ չուտով լռեցուց զայն: Շատոնց է որ գին զարկած էր ներկայ դոհարեղէններուն, կանացի արդուղարդին, եւ այլեւս չէր կրնար քովինը չլսել: « Բեղ չեմ ուզեր մտիկ ընել » ըսաւ, եւ յանձնարարեց որ գերեղմանատուն երթայ՝ իր լուսահոգի ծնողքէն խնդրելու որ անգամ մը եւս ծնին Անժէլը: Անժէլը ինքն իր բնաւորութիւնը չէր կրնար փոխել: Կրնա՛ր փոխել՝ բայց չէր ուզեր փոխել: Չէ՛ր ուզեր:

Մարդը ըսաւ — Աստեղ սպասելն ալ հաճոյք մըն է:

Սպասեցին: Ներկայներէն ոմանք մեկնեցան եւ անոնց տեղ ժամանեցին ուրիշ արդուղարդեր, նոր դոհարեղէններ, լաւագոյն պիստակ, խաշած եգիպտացորեն, ինչպէս նաեւ ստկուած ու ջուրի մէջ լողացող ընկոյզներ: Քանի երեկոն կը սահէր, այնքան կ'աւելնար ամուսինին մտահոգութիւնը եւ ատենը անգամ մը քովընտի ահնարկով մը մարդը կը ջանար կշռել Անժէլը: Անժէլ բնաւ չէր խօսեր: Չէ՛ր ուզեր կշռուիլ: Կարծէք կ'ուռէր հետզհետե՛, աքաղաղի պոչը պարզելով: Եւ երբոր վերջապէս, վերջապէ՛ս ժամանեց իրենց սպասած անձը, մեծ

բեռ մը ինկաւ մարդուն ուսերէն : Մանաւանդ որ հակառակ իր սպասումին , Անժէլին ժպիտը եղաւ իսկապէս պատշաճ , իսկապէս հիւրընկալ : Նորեկը երբոր կնոջ ներկայացուեցաւ , անմիջապէս բացազանչեց լայն ժպիտով եւ առատ շարժումներով .

— Չափազանց երջանիկ եմ Տիկին Ձեզ ծանօթանալու... Անհունապէս երջանիկ եմ... Յարգանքներս... խորին...

— Երջանկութիւնը փոխադարձ է Միւսիւ Վահրամ...

— Ո՛հ , Տիկին , կը չափազանցէք... Մի՛ չափազանցէք Տիկին... Գիտեմ թէ վշտակւած էք Ձեզ այսքան սպասեցնելու համար... անկասկած եմ...

— Այո՛ , պէտք է որ ատենին դայիք , բայց այս անգամ կը ներեմ... Բացառաբար ներեցի , Միւսիւ Վահրամ...

— Հաւատացէք Տիկին , որ անգամ մ'ալ երբեք , ո՛հ երբե՛ք... Աստուած վկայ՝ որ անգամ մ'ալ այս կարգի բան պիտի չպատահի... Բացառաբար ներեցէք , վշտակւած Տիկին...

Օղի ապսպրեց : Յայտնի է թէ Միւսիւ Վահրամ պիտի խօսի անդադար , յայտնի է թէ Միւսիւ Վահրամ յաղթանդամ է , կենսունակ ու ապրած մարդ է եւ իր հօրաքոյրը խման է : Շատ զուարթ դէմք՝ համարձակ ու վառ աչքեր եւ հաստ մատանիներ : Այտերն ու ականջները շառագունած են , չրթունքները թաց են եւ ձիու գլուխ մը կը կախուի ժամացոյցի շղթայէն :

Կինն ու նորեկը իրարու ակնարկ բռնեցին՝ երբ որ մէկըմէկու արդուզարդ քննելու էին դբադած :

Փոխանակուեցան լաշն ժպիտներ եւ « հը՛մ, հը՛մ » :
 Միւսիւ Վահրամ իր պեխերը ոլորեց՝ պատճառ
 րլլալով որ տարեց մարդն ալ ոլորէ իրենները : Տա-
 րեց մարդը իր փողկապը առջեւ քաշեց՝ պատճառ
 րլլալով որ Միւսիւ Վահրամն ալ առջեւ քաշէ իրե-
 նը : Անժէլին կուրծքը կ'ելեւէջէր կշռոյթով :

Այդ կշռոյթը որ կուրծքերուն ակնարկելով
 կ'ըսէր — « մենք հոս ենք », յանկարծ թուաւ զնաց
 Մօսիկին մօտ, դրաւի դրուած յոյն կնոջ օղերը ետ
 առաւ, եւ անցուց իր տիրուհիին տկանջներուն :
 Այո՛, մենք հոս ենք :

Ամուսինը ըսաւ .

— Անժէլ, մեր Միւսիւ Վահրամը հոս մօտը
 եկած է : Քանի մը ամիս Փաշա Լիմանիի ալիւրի
 Փապրիքային մէջ դործ ունի . . .

— Այո Տիկին, Փաշա Լիմանի ալիւրի Փապրի-
 քային մէջ մեքենաներու ղետեղում մը պիտի ընեմ :

— Ոհ, ի՞նչ կ'ըսէք . . .

— Ատոր համար ստիպուած է . . .

— Ատոր համար ստիպուած եմ . . . աւելի ճիշդ
 է ըսել կը նախընտրեմ, ամէն օր Գումդարու չեր-
 թալ չի գալ . . .

— Գումդարուցի է Միւսիւ Վահրամը :

— Դուն սո՛ւա եղիր . . . երբ մարդ կը խօսի՛ . . .

— . . . Այո՛, կը նախընտրեմ հոս մնալ : Ծովը
 եւ երթալ — դալը տաղտկալի բաներ են . . . Անկաս-
 կած եմ . . .

— Հարկաւ չըլլար . հոս պէտք է մնալ : Շաբաթ
 դիշերները միայն տուն երթալը բաւական է :

— Այո Տիկին, բաւական է : Շաբաթ դիշերնե-

բըմիայն : Երկուշարթի առտու կէնէ գործի :

— Ոհ ի՛նչ կ'ըսէք... կէնէ՞ գործի...

— Ո՛հ ներեցէք Տիկին, դարձեալ գործի պիտի
ըսէի... Ո՛հ Տիկին, անդամ մ'ալ բնաւ, բնա՛ւ...
բացառաբար ներեցէք...

Գաւաթները իրարու դարկին, «բարի տեսանք»
ըսին եւ ժպտեցան : Իրենց կառսօնը որ սրունքները
իրար քսելով արագօրէն կ'երթուդարձէր սեղաննե-
րուն միջեւ, կանդ առաւ : Ծռելով իր երկու խոշոր
մատները վարդազոյն աղջնակի մը գրպայն մխր-
ճեց եւ դուրս քաշեց լօխումի մասնաւոր փոքրիկ
պատառաքաղը : Յետոյ մեկնեցաւ գողօնին հետ՝
առանց գիտողութիւն ընելու :

Անժէլ՝

— Միւսիւ վահրամ, կը նշմարեմ որ մանկու-
նակ եւ խիստ հաճելի թոթովախօսութիւն մը ու-
նիք...

— Թոթովախօսութի՞ւն... Ո՛հ, այո, թոթո-
վախօսութիւն... լեզուդ սիրեմ... Այսինքն թէ,
չատ անդամ այսպէս կ'ըսեն ինծի... լեզուս կը սի-
րեն... մանկունա՞րկ է միթէ... Թոթովախօսու-
թի՞ւն...

Ամուսինը կոկորդը պրկեց եւ ըսաւ .

— Ես ալ շատ կը սիրեմ :

Վահրամ գինի ապսպրեց, անմիջապէս վերջը
ետ առաւ իր հրամանը եւ բթամատները անցուց
բաճկոնակի entournureներուն : Կուրծքը ուռեցաւ՝
անմիջապէս որ բթամատները ներս մտան : Միւսիւ
Վահրամ ըսաւ թէ բողկ շատ կը սիրէ եւ զնեց խե-
չափառ, որովհետեւ կը ծախէին : Շրջուն վաճա-

ուորդը երբոր հեռացաւ, եւ ամուր սկսաւ ճաշակել, Միւսիւ Վահրամ ամօթով խոստովանեցաւ թէ չէր գիտեր խեչափառին հայերէնը: Չէր գիտեր թէ խեչափառին կ'ըսեն խեչափառ: Ի՞նչ կ'ըսեն ըսաւ եւ երեքը մէկ սկսան մտածել, փնտռել, կրկնելով. — « Չաղանողին հայերէ՛նը... չաղանողին հայերէ՛նը... »: Տիկին Անժէլն է որ դտաւ բուն բառը, զայն արտասանելով համեստութեամբ, չրթներուն ծայրով.

— Խեցգետին կ'ըսեն:

Ամուսինը երգում ըրաւ թէ բառը լեզուին ծայրն էր, եւ սլիտի արտասախէր, եթէ Անժէլ ըսպէ մը եւս ուշացած ըլլար: Այո՛, խեչափառին խեցգետին կ'ըսեն: Վահրամն ալ շատ դո՛ւ մնաց, բառը բաղմաթիւ անգամներ կրկնեց աղմուկով, եւ ըսաւ թէ միշտ գետնին փակած խեչափառին անշո՛ւշտ թէ խեց-գետնին պիտի ըսէին: Յետոյ գիտել տուաւ որ ուտելիքի մը համը լաւ վայելելու համար, պէտք է զայն բնորոշող բառն ալ գիտնալ: Բոլորովին նոյնը չէր տարեց մարդուն կարծիքը: Ան ճշդեց թէ... բայց Անժէլ խեցգետին կոչուող խեչափառի մէկ ոտքով սպառնաց, լռութիւն հրամայեց եւ անմիջապէս յետոյ արձակեց իր վճիռը.

— Ահաւասիկ բացէ ի բաց կ'ըսեմ... Միւսիւ Վահրամը տունս կ'ընդունիմ: Դեռ քիչ մը առաջ բոլորովին հակառակ էի տունս բախսիօննէն ընդունելու գաղափարին: Շա՛տ, շա՛տ հակառակ էի: Գարեգինը կրնայ վկայել: Ան շաբաթներով զիս համոզել ջանաց բայց չկրցաւ: Ես վերջապէս երբ տասարդ կին եմ... եւ չար լեզուներ շատ կան...

օ՛ր, շա՛տ կան... չեմ գիտեր ինչու, ինձմով շատ
կը դրադին... Բայց դուք դիս դրաւեցիք Միւսիւ
Վահրամ: Իսկապէս համակրելի էք, տաքարիւն
էք... Ըսել կ'ուզեմ որ ձեզի պէս մէկը ընտանիքի
մէջ կարելի է մտցնել... Ընդունեցի...

Վահրամ չափազանց դուռ մնաց, կարելի եղա-
ծին չափ պերճ սնով եւ առատ խոնարհութիւննե-
րով իր երախտադիտութիւնը յայտնեց, մինչ Գա-
րեգին կ'ըսէր.

— Օտար չենք իկատեր: Մեր ազգականին պէս
պիտի իրարինք:

— Օտա՛ր... ե՛ս... Միթէ՞ այդ բանը կը հա-
մարձակիք ըսել Տիկին... բնա՛ւ օտար չեմ նկատ-
ուիր... հա՛, հա՛, հա՛... Այսինքն թէ ձեզ օտար
չեմ նկատեր... Երջանիկ օրեր, անկեղծ եւ յաւի-
տենական բարեկամութիւն կը մաղթեմ զՁեզ...
Անուշ ըլլայ զՁեզ... Անկասկած եմ...

Մթաղեցեաց Անժէլին դէմքը: Կինը մտահո-
գութեամբ դուրսը թեթեւ մը դարձուց եւ նայեցաւ
իր ամուսնին: Գարեգին ալ նոյն պահուն կնոջ կը
նայէր քովընտի ականարկով մը: Երկու հարցական
նշանները իրարու բախեցան: Վահրամ շարունա-
կեց.

— Դեռ քիչ մը առաջ բոլորովին հակառակ էի
ձեր տունի բանսիօնէութիւն... Այսինքն ձեր տունը
բանսիօնէութեան երթալու դադափարին... Բայց դուք
դիս դրաւեցիք Տիկին... Կ'ըսեմ բացէ ի բաց —
Ընդունեցի... ներս պիտի մտնամ... Ձեր պարապ
սենեակէն ներս պիտի մտնամ... Գարեգինն ալ ըն-
դունեցի... Ան ալ իսկապէս տաքարիւն, իսկապէս

գրաւիչ... ո՛հ Տիկին, չգտնուածօրէն տաքարիւն է... Վա՛յ պապանքն մանքնա... չըլտըքանայք... ա՛լ չեմ կրնար սպասել, ճաթիմ պիտի, ճաթիմ պիտի Անժէլ... ներս մտա՛յ, սարապ սենեակէդ ներս մտա՛յ իմ շիշկօ Ժէժէլս... հա՛, հա՛, հա՛... էյ, ասիկա միտքէս չպիտի ելլայ... չըլտըքանայք... չըլտըքանայք...

Նորէն այր ու կին իրարու նայեցան եւ Անժէլ շառագունեցաւ բարկութեամբ: Վահրամ աճապարանօք պարպեց իր օղիին գաւաթը, յետոյ Անժէլի՛ր գաւաթը, խեղդունելու պէս եղաւ, խնդաց արտառոց ճիչերով, փորը բռնելով, աղիքները ներս հրելով, աթոռը կճրտեցնելով: Աչքերը դուրս կ'իյնան ինչ եւ Վահրամ կ'ըսէր արցունքներուն մէջէն.

— Շիշկօ՛ Ժէժէլս, ես քու սարապ սենեակէդ սիրեմ... ի՛նչ ալ աղէկ գրաբառ կը խօսի շանդաւակ Թօփիկս... քառչիմ պահարկը՝ Թօփիկս... ո՛հ Թոթովախօսութիւն... ո՛հ, մանկունակ Թոթովախօսութիւն... ո՛հ գրաւիչ, ո՛հ զնարինչ... է՛յ չըլտըքանայք... քա սաւոր փէլթէ՛կ ըսէ, փէլթէ՛կ...

Անժէլ դռնէն բարկաճայթ.

— Ծօ ա՛ւանակ, քեզի ո՞վ ըսաւ քի գինով դաս: Քեզի հաղար անգամ չըսի՞ որ ես գինով չեմ սիրեր: Ըսէ նայիմ, ինչո՞ւ ասչափ շատ խմեցիր: Ո՞ւր խմեցիր: Ծօ դուն էրիկէ՞ս ալ չես ամէնար կոր... Ա՛խ, հոս չըլլայինք՝ քիթիդ բերնիդ մէկ հատ մը ուտէիր...

— Ոհ երբե՛ք զԶեզ օտար չե՞ք նկատեր... քա աս մարդը բա՛նէ մը լուր չունի... Աղգականի պէս

պիտի նայի... Թոթովախօսութիւն մանկունակ...
 զետեղում եւ պօտուուում... խեղդեալին եւ մեծգե-
 տին... Ամա՛ն, հասէ՛ք, փորս, չըլտըրաքայըմ...

Անժէլը՝

— Խերդ կ'անիծեմ Գա'րեգին: Դուն իմ ով ըլ-
 լալս չես դիտեր, Գա'րեգին: Քեզի աստեղ ամէ-
 նուն առջեւ մասխառա կ'ընեմ եթէ բերանդ բա-
 նաս: Ըսելիք մը ունիս՝ տունը կ'ըսես: Հոս բա՛ն
 չեմ ուղեր: Սուս եղիր՝ ինքզինքէս պիտի ելլամ:
 Անժէլը քու գիտցած կնիկներէդ չէ: Եթէ գլուխս
 դառնայ՝ մա'րդ մտիկ չեմ ըներ... Մա'րդ մտիկ
 չե՛մ ըներ, դիտցած եղիր Գա'րեգին... Գլուխիս
 դառը դառցած է՝ Գա'րեգին...

Ամուսինը որ տփռունած էր եւ պեխերը ոլորե-
 լով ախարկը կը տանէր իր կնոջմէն Վահրամին,
 Վահրամէն իր կնոջ, աչքերը աւելի սպիտկցուց եւ
 ըսաւ ախարհներուն մէջէն.

— Վա՛! — ա՛յ...

— Ներեցէ՛ք, բացառաբար ներեցէ՛ք վշտա-
 կրած Տիկին... չէ՛, չկրցայ ինքզինքս բռնել...
 Ամօթ չէ եա՛՝ չը կրցայ... պիտի ճաթէի, պիտի
 պայթէի, պիտի խեղդուէի, պիտի խենթենայի...
 Ամա՛ն փո՛րս... զետեղում եւ պօտուուում... մին-
 չեւ մեռած օրս միտքէս չպիտի ելլայ... յաւիտեան
 միտքէս չպիտի ելլայ...

Անժէլը՝

— Գարեգին՝ զեռին տա՛կը անցնելիք Գարե-
 գին... Տունը իմս, հողը իմս, կարասիները իմս,
 ամէն բան իմս... Սրուան ուտելիքին փարա՛ն պիլէ
 չես կրնար կոր վառաղիլ: Դուն ինչի՞ս էրիկ մարդն

ես... Քեզի պէս սարսախսին՝ Արուսեակին պէս
կնիկ կ'ուզէր: Նայէ՛, ան տախտակ շփելու ալ
կ'երթայ, լաթ լուալու ալ կ'երթայ... Ես անոնց-
մէ չե՛մ: Մէյ մը վրա՛ս նայէ. սպասուհի ըլլալիք
կնի՞կ եմ ես... քեզ խաղք ու խայտառակ կ'ընեմ
այստեղ, Գա՛րեգին: Քու վաստակիդ մնանք նէ՛-
վա՛յ պաշքմըզա... Ըսէ նայիմ, ո՞վ տուաւ տու-
նին վերկին. ո՞վ մաքրեց հացադործին չէք-էլէն...
Ասոնք փարա կ'ուզեն, փարա՛...

« Ասոնք » ըսած ատեն կուրծքն ու հազուստ-
ները ցոյց կուտար, բերանը ծամածռելով: Ամու-
սինը ըսաւ ակռաներուն մէջէն.

— Վա՛ — ա՛յ...

— Արեւդ սիրեմ թէժէլս...

— Թի՛ւհ քեզի պատասխանեց Անժէլ իր սիրա-
հարին, աւելի բարկանալով. աս եղա՞ւ ըրածդ: Ես
ասչափ յողնիմ, Վիքթօռը մէջ խառնեմ, քեզ էր-
կանս ճանչցնել տամ, աս ռախտէվուն պատրաս-
տեմ, մէյ մըն ալ սօն քաֆֆէյիմ աս ապուրը խառ-
նես... Եկար չեկար՝ բանջարի պէս ականջներէդ
հասկցայ խմած ըլլալդ, բայց աս խենթութիւնը
միտքէս չէր կրնար անցնիլ... Ծօ չա՛նդաւակ, քիչ
մը ինքզինքդ չէի՞ք կրնար բռնել...

— Արեւդ սիրեմ թէժէլս, փէլթէկին ինչո՞ւ
թոթովախօսութիւնք ըսիր. իմ անուշիկ չաղամօ-
զիս ինչո՞ւ խեցգետին ըսիր...

— Վա՛ — ա՛յ...

— Գարեգին ինծի մի՛ բարկացներ: Նորէն կ'ը-
սեմ Գարեգին՝ ինծի մի՛ բարկացներ... Թէ ուլիկ-
ներդ կ'առնես՝ ուզած տեղդ կ'երթաս եթէ դո՛ւ չես

... թեւէդ բռնած չունիմ. ուղած տեղդ կ'երթաս, ինչ աղէկին կ'երթաս... կը բաւէ քուկին ձեռքէդ քաշածս... Տունը իմս, հողը իմս, կարասիները իմս...

Արագ չարժուամով մը Անժէլ իր ամուսնին ձեռքէն քաշեց առաւ ջուրի գաւաթը, զոր ան պարպելէ վերջ ձեռքը կը պահէր: Գարեգին յօնքերը պոստած՝ ակնարկը միշտ կը պտըտցնէր դէմիններուն վրայ, եւ ձախ այտին բացխփիկ ծալքերէն յայտնի էր թէ ակուանները կը ճղմէ:

Կառսօնը որ իրենց սեղանին վրայ նոր յանձնարարութիւն մը կատարելէ վերջ կը մեկնէր, կանգ առաւ: Ծռելով իր երկու խոշոր մատները վարդադոյն աղջնակին դրպանը մխրճեց եւ դուրս քաշեց փայլուն մետաղէ սիրուն խցՀան մը: Յետոյ մեկնեցաւ գողօնին հետ՝ առանց դիտողութիւն ընելու:

— Վա — ա՛յ... Դեղադործին հետ օյինի ելար՝ աչք գոցեցի. Շմաւոնին հետ Պէյօղլունները գացիր՝ ներեցի. աղջկնութեան ըրածներդ՝ մոռնանք ըսի... Հիմա ալ ասո՞ր հետ ըրեր ես ընելիքդ... Տարիքը կ'աւնէ կոր, ալ ինքզինքը վա՛ր կը դնէ ըսի...

Անժէլ սառտիկ բարկացաւ: Թէ՛ վիճաբանութենէն եւ թէ՛ մանաւանդ օղիէն կարմրած էր եւ կը հարուածէր իր ամուսինը՝ բառերու տեղատարափով մը: Անցեալը կը քրքրէր, ներկային վրայէն կը վերցնէր ամօթխածութիւնը պաշտպանող թուղի տերեւը եւ իր ակուանները ցոյց կուտար: Կ'ըսէր թէ առանց Վահրամի դրամին՝ մոխիրի վրայ նստած պիտի ըլլային, եւ թէ իրն էր տունը, հողը,

եւ այլն : Մանաւանդ « տարիքը կ'առնէ կոր »ը չէր
կրցած մարսել : Կը թքնէր ձիթապառուղին կուտը :
Բայց չկրնալով բարկութիւնը առնել , փոխեց յար-
ձակողակաշիւ ձեւը եւ սկսաւ հեղնել : Քմծիծաղով
մը որ միայն մէկ այտին վրայ կը սողար , ըսաւ թէ
Գարեգին էֆէնտին դիւրապզած է , բարոյականի
զանցառութեան ներող չէ : Եւ իրրեւ մեծ սրամտու-
թիւն՝ աւելցուց .

— Ո՛հ , ամուսինս փափուկ է կացութեան մը
պէս . . .

Վահրամ տեղէն ելլելով խանութ մտաւ եւ քիչ
յետոյ վերադարձաւ , հետը բերելով ձկնկիթ (խալ-
եար) : Զալն լաւ մը հոտոտելէ վերջ ուզեց Գարե-
գինին կերցնել , եւ յանկարծ — անշուշտ այս վերջ-
նոյն լոռութեան պատճառաւ — տխրեցաւ : Սաստիկ
տխրեցաւ : Պիտի լար .

— Չէ՛ , աս բանը ընելու չէի : Կնիկդ գործածե՛ր
եմ՝ աղէ՛կ . հիմա տունդ կուգամ կոր որպէսզի ա-
ւելի լաւ գործածեմ՝ աղէ՛կ . բայց աս բանը ընելու
չէի . . . պէտք չէր որ ընէի . . . Քեզի պէս պատուա-
կան մարդուն , չէքէրի պէս մարդուն սիրտը կոտ-
րելու չէի . . . Ներէ՛ Գարեգինս , ներէ՛ . . . Աւանակ
եմ , էշ եմ , բերնէս ելածը չեմ գիտեր . . . Արեւդ
սիրեմ՝ ներէ . . . Դուն իմին բարեկամս ես , ներէ . . .

Մարդը կոկորդէն գամը դուրս հանեց եւ ըսաւ
ակռաները սեղմած .

— Վա՛ — ա՛յ . . . բարեկա՛մ . . .

Եւ որովհետեւ արձանի մը պէս անշարժ կը
մնար եւ իր պոստած ակնարկը չէր բաժնե՛ր Վահ-
րամէն , այս վերջինը ամէն ճիւղ թափեց ներողա-

մատութեանն արժանանալու համար : « Հոգիս տամ քեզի » ըսաւ , եւ ձեռքը տարաւ իր հոգիին՝ ձիւս դլխուն : Յանկարծ դրսանէն տրցակ մը դրամատոմս հանեց , ճմութիկեց զանոնք , թքաւ վրան , կրկնեց թէ բարեկամութենէ զատ բան մը յարգ չունի իրեն համար , եւ վերջապէս , իբրեւ վերջին ժէպթ՝ ուղեց համբուրել Գարեգինը : Համբուրել Գարեգինին ձեռքը կամ դէմքը : Շատ ուրոշ չէ : Բայց գինով՝ տապալկեց երկու սրուակներ , ուրոնք փչրուեցան աղմուկով :

Անժէլին գլուխն ալ բռնած էր : Կը խնդար բարձրաձայն , կոտրած սրուակները ցոյց տալով , կուրծքը ալեկոծելով , եւ իր ամբողջ ուժով՝ Վահրամին ռաքին վրայ կը կոխէր :

Վահրամ երբ որ չյաջողեցաւ Գարեգինը համբուրել , ուղեց զոնէ համբուրել Անժէլը : Բայց այս վերջինը ղեկքը վանեց՝ ըսելով թէ ինք զինովներէ չախորժ իր :

Վահրամը՝

— Արեւդ սիրեմ ժէժէլս , գիտեմ որ կ'ախորժիս... գիտեմ որ այդ բանը շատ կը սիրես... Վահրամդ քեզի համար մէյ մը՝ մէյ մը տահա կ'ըլլայ , երբ որ գլուխը բռնէ... Հոգիդ սիրեմ՝ երդէ . ուրբաթ օրուան պէս երդէ — Շարիօշ իչէր իչէր...

Անժէլ բացարձակօրէն մերժեց : Յետոյ նայեցաւ անուշ անուշ , իր սիրահարին երեք անգամ կրկնել տուաւ « անգամ մըն ալ չալիտի գինովնամ » խօսքը , եւ վերջապէս պահանջեց որ Գարեգինն ալ խնդրէ : Մարդը ըսաւ ահռանքիւր կճրտելով .

— Վա՛ — ա՛յ . . .

Այն ատեն Անժէլ երգեց ցած ձայնով մը .

Շարիօշ իչէր իչէր սարբլըր պանա
Աման աննէ, աննըմ աննէ, պէն վարըրըմ օնա
Եւ ալլն, եւալլն, օօօֆ, ամաա՛ն

Վահրամ կը ճառադայթէր : Մափահարեց եւ հրամայեց ձայնադրին որ իր ուղած եղանակները նուազէ : Լոյսերը վառած էին : Վահրամ հրամայեց որ աւելի շատ լոյս վառեն : Յետոյ խեչափառ մը օղը բռնած՝ սկսաւ կրկնել « Զաղանօղը եան, եան, Սը՛մ — բա՛տ — եա՛ն » : Եւ յանկարծ յիշեց որ ինք գինի ապսպրած էր : Եւ երկա՛ր ատենէ ի վեր : Ո՞ւր էր այդ գինին : Ո՞վ ըսաւ թէ անմիջապէս յետոյ ետ էր առած իր յանձնարարութիւնը : Ո՞վ ըսաւ : Բայց Գարեգին հետզհետէ կը լեցուէր՝ պխերը ոլորելով : Իր ամենադաժան արտայայտութիւնն էր առած, եւ պիտի պոռթկար մէկ վայրկեանէն միւսը : Այլեւս անկարող էր ինքզինքը զսպելու : Բերանը բացաւ, անշուշտ շատ կծու բան մը ըսելու համար, բայց նոյն պահուն Անժէլ որ կ'ուղէր Վահրամին ոտքին վրայ կոխել, սխալմամբ կոխեց իր ամբողջ ուժով՝ ամուսինին կոշտին վրայ : Նեղ կօշիկին մէջ արդէն մարտիրոսացած կոշտին վրայ : Մարդը օղը ցատկեց :

Անժէլ պիտի խեղդուէր խնդալէն : « Ես մեռա՛յ, ես մեռա՛յ » կ'ըսէր, կողերը բռնելով, եւ իր միսերը կաս կարմիր էին եղած : Անոնք կը ցընցուէին, կ'ուռէին եւ կը քրտնէին :

Եւ սակայն այս փոթորիկը զադրեցաւ վայր-

կենարար: Երկվայրկեան մը բաւական եղած էր որ
կինը մոռնայ իր արտաոռոց խնդուքը: Անշարժա-
ցաւ, քար կտրեցաւ, աչքերը բանալով եւ թեւերը
բռնելով մարմնէն հեռու:

Ամուսինը որ սրտին զարնող ցաւը մեղմելու
համար հրաժարած էր իր սպասողական դիրքէն եւ
հայհոյելով հանդերձ կը պարպէր օդի զաւաթնե-
րը, Վահրամին հետ գլուխը դարձուց կնոջ, պա-
տահածը հասկնալու համար: Անժէլ ըսաւ.

— Վո՛ւյ... քօռսէյիս կապերը փրթան...

Վահրամ մեծ՝ բայց կեղծ լըջութեամբ եւ
նոյնքան կեղծ ու խոր անձկութեամբ հարցուց թէ
ի՞նչ պիտի պատահի: Միթէ սեղմիրանը չպիտի՞
թունայ: Միթէ գէր Անժէլը չպիտի՞ ուռի: Եւ
յանկարծ սիրահարը սկսաւ ծափ զարնել եւ երգել
այն բառերը զոր մանուկները կը կրկնեն հնդկա-
հաւերու գիմաց.

Քապառամագ'սըն ֆէլ ֆաթմա

Աննէն կիւզէլ սէն չիքֆին

Քապառամագ'սըն ֆէլ ֆաթմա...

Բայց որովհետեւ Անժէլ իր ամուսինը կը յան-
դիմանէր, խնդուք առթելով կապերու բեկանու-
մին պատճառ եղած ըլլալուն համար, յանկարծ
փրփրեցաւ Վահրամ: Անօրինակ զայրոյթով մը
լուրթիւն հրամայեց: Պահանջեց: Զէր ուզեր որ
այր մարդու մը համբերութիւնը չարաչար գոր-
ծածուի: Զէր կրնար հանդուրժել որ շաքարի պէս
ամուսին մը ծաղրանքի առարկայ դառնայ: Թէ իր
ներկայութեանը՝ այդպիսի բան չի՛ կրնար ըլլալ:

Երբեք չէ եղած : Զէ՛ կղած : Ինք մարդ յարդեւ դի-
տէ եւ կի՛ն ըսուած արարածը շատ լաւ կը ճանչնայ :
Շա՛տ լաւ : Ինքն ալ պահպանութիւն մը դործեց , ա-
յո՛ւ , բայց որո՞ւնն է յանցանքը : Այս ժամադրու-
թիւնը պատրաստողին : Այդ պատրաստողը շատ
լաւ գիտէր թէ ինք մանուկի պէս մէկն է . կեղծա-
ւորութիւն չի կրնար ընել . սուտ ըսողին ա՛յքը ել-
լայ . եթէ կեղծաւորութիւն ընէ՝ խնդալը կուգայ
եւ կը մատնէ իր դադանիքը : Խնդաց եւ մատնեց իր
դադանիքը : Բայց որքան ատեն որ ինք հոս ներկայ
է , Անժէլը պէտք է գիտնայ որ Արժանապատուու-
թիւնը հոս ներկայ է : Լոութի՛ւն : Վէ՛սէլամ :

Ամուսինը խղճալի ձեւով մը նայեցաւ իր կնոջ
սիրահարին , եւ յետոյ , այս պաշտպանութենէն
թէ՛ ոյժ առած եւ թէ՛ զգածուած՝ սկսաւ կոնծել ա-
րագօրէն՝ վշտոտ բերանը ծամածուելով :

Նեղութիւն տիրեց : Ոչ ոք կը խօսէր : Վահրամ
դէմքը կախած էր , քրտինքները կը ժողվէր ու կը
նայէր իր ետեւը , կարծէք մեկնիլ ուզելով : Եւ ա-
պահովաբար պիտի մեկնէր , եթէ այս լռութեան
մէջ յանկարծ չը պոռթկար տաքցած Գարեգինը :
Բերանը պահած ջուրը կլլեց ան ու ըսաւ առանտա-
ղին մէկ մարած լապտերը ցոյց տալով .

— Հէ՛յ Աստուածամար , աս ի՛նչ փորձանք ի-
ջեցուցիր գլխուս... աս ի՛նչ փորձանք... կնիկ
չէ՛ , անէ՛ծք է... Տունս կործանեց , պատիւս մէկ
փարայի ըրաւ , ցերեկս — գիշերս հարամ ըրաւ...
Հէ՛յ Աստուածամար... Զանրմ ինձմէ ի՛նչ կ'ու-
ղէք... չե՛մ կրնար , չե՛մ կրնար ծեծել... Ես ան
տէրէպէյի ամուսիններէն չեմ , չե՛մ... Երբեմն ա-

նանկ կ'ըլլամ որ մէկը ինծի թելադրէ կ'ըսեմ . . .
Հապա անանկ չէ՞ . երբեմն տկարները կը քնացնեն .
խինթիօթիկ է , ինչ է՝ ան կ'ընեն եւ ամէնէն չըլլալիք
բաները ընել կուտան այդ դավալը մարդոց : Ա-
նանկ ալ կ'ուզեմ որ մէկը ինծի թելադրէ : Ըսէ .—
« Զա'րկ Գարեգին . սա շիշէն առ , զա'րկ գլխուն ,
զա'րկ , կը պահանջեմ , կը պարտադրեմ . . . » :

Այս մտածումը չափազանց զուարճալի թուե-
ցաւ Անթէլին , որ սկսաւ կրկնել կուշտ խնդուքով—
« Զա'րկ Գարեգին , զա'րկ : Զեմ ուզեր որ դրամ շա-
հա . չեմ ուզեր որ տունդ նայիս . միայն կնիկդ ծե-
ծէ՛ Գարեգին . կը պահանջեմ Գարեգին . . . » :

Մարդուկին բարկութիւնը այնքան խղճալի
էր , որ Վահրամն ալ սկսաւ խնդալ , եւ երկու սի-
րահարները իրենց գլուխը մօտեցուցին Գարեգի-
նին , իրենց քսան մատները ուղղեցին մարդուն աչ-
քերուն , որպէս թէ զայն քնացնելու համար , եւ
ըսին կշռոյթով .

— Զա'րկ Գարեգին , կը պահանջեմ , զա'րկ
Գարեգին , կը թելադրեմ , ա'ռ շիշէն , սա՛ շիշէն ,
Գարեգին , ի՛մ անդին . . .

Եւ իրաւ ալ մարդը զարկաւ : Բայց քովընտի
տուած ապտաղը շատ ճախաւեր էր : Եւ արդէն Ան-
թէլ զայն նախատեսելով կըցած էր խոտորել եւ
հաղիւ թէ մարդուն մատներուն ծայրերը դպան
կնոջ կզակին :

Եւ մինչ Անթէլ կը խնդար ,

Յանկարծ ,

Յցուեցաւ Վահրամ .

— Թի՛ւհ կապած աւել, դուն ալ էրիկմարդ ես հա՞: Աս խալթախին առա՛նկ կը զարնեն:

Յաղթանդամ եւ գինով Վահրամը շառաչուն ապտակ մը իջեցուց Անժէլին: Յետոյ երկրորդ մը աւելի զօրաւոր, երրորդ մը, չորրորդ մը: Ծանրաբեռնուած սեղանը շրջեցաւ անհկարագրելի ջախջախումով եւ կինը ինկաւ նստարանին վրայ, վերջն ալ տակը: Փառթիթի շողենաւ մը կը մօտենար նաւամատոյցին: Ֆանֆաուին ձայնը խառնուեցաւ մեծ աղմուկի՛ն հետ: Միջամտեցին: Նաւուն լուսարձակը կանգ առաւ շրջուած սեղանին վրայ: Կուրցած Սօկրաթոս եղբայրները կատաղօրէն բողոքեցին լուսարձակին դէմ: Կառսօնները որ մեծ դժուարութեամբ ներս կը տանէին Վահրամը, հայհոյեցին անշարժ լուսարձակին դէմ: Նաւէն սկսան սօսալ — « Բէքէռէ՛ղ, Ավում, Նաում, Պօխօռ, Լէվի... »: « Դրախտային » ի հրեայ յաճախորդները թեւերնին վեր առին եւ բողոքեցին: Անոնցմէ մէկը փախաւ՝ իրարանցումէն օգտուելով: Անժէլ չէր ուզեր ոտքի ելլել, որովհետեւ պատուած էր իր զգեստը եւ աղտոտած: Վարդազդոյն աղջնակը գետնէն ժողվեց աթոռի մը տակ գլորած սիրուն աղի աման մը, որուն կափարիչը կը փայլէր արծաթի պէս: Գրպանը դրաւ զայն:

Խանութին խորը Միւսիւ Վահրամ Սմբատեան կուլար մեծ աղմուկով:

.....

Գիշերին մէջ մարդ մը կ'երթայ առանձին:

Ամբողջութեամբ քակած է կօշիկին կոճակները եւ ձեռքը կը բռնէ, եկեղեցիի պնակի մը պէս, իր օձիքն ու փողկապը: Ոչ առջեւի կոճակը կայ, ոչ ալ ետեւի: Կարծէք թէ մարդը կը պարէ: Միայն սա որոշ է թէ կ'երգէ բարձրաձայն եւ ուրախ.

Քապառամագ'սըն քէլ փաթմա

Աննէն կիւզէլ սէն չիրֆին

Քապառամագ'սըն քէլ փաթմա

Քէլ փաթմա...

ՄԱՆՈՒԿ ՄԸ
ՏԱՐԵՑՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Խանթարնիմ որ գրեթէ միշտ խարդախութեան մարմնացումն է, կը քալէ առջեւէն, կշիռը ուսը չետած: Իրեն կը հետեւի ածուխի ծանրաբեռն կառքը որ խոր սուգի մէջ մտած է, եւ զոր երկու գոմէշները կը քաշեն դժուարութեամբ: Անոնց շողիքները երբեմն մինչեւ գետին կը հասնին, անոնց վիզին մորթը ծալք – ծալք է եւ այս բոլորը Սկիւտար է: Կառքին քովէն դացող ածխավաճառը միշտ կը նայի կրճտող մեծ կողովներուն, որոնցմէ վեր կը ցցուին Էլլէմէյի պատկառելի բազուկներ: «Շնորհաւոր Ծնունդ»ներ, «ամէն տարի բարով հասնիք»ներ: Ածխավաճառը գրեթէ ամէն քայլափոխի խորհուրդներ եւ հրամաններ կուտայ իր գոմէշներուն, որպէսզի ուշադրութեամբ քաշեն եւ

նուազ ցնցեն կառքը : Անոր սգաւոր սիրտը վեր չը հանեն : Իր լեռնցիի խուլ ձայնին դէմ կը բռնեն բո-
ժոժներ ու զանդակներ որոնք կախուած են զոմէշ-
նիւրուն դլխին վերեւ , երեք չուաններու վրայ , ճիւղ
սեւ պոչերու հետ : Իրաւ է թէ անասունները թը-
քերէն կը հասկնան եւ կը հսկատակին իրենց տիրոջ
հրամաններուն , սակայն կառքը կը ցնցուի դարձ-
եալ՝ քմահաճ սալալատակին վրայ : Վար կ'իյնան
«հասնիքներ : Եթէ անոնք առնուաղն բարւով հաս-
նիքներ են , չեն կորսուիր բնաւ , որովհետեւ ետե-
ւէն եկող զնորդը կը ծռի ու կը հաւաքէ : Յետոյ
ածուխի կոտորները կրկին կը նետէ կողովի մը մէջ ,
երբ որ ձեռքերը լեցուին : Յանկարծ զոմէշները կը
սկսին սլարսել իրենց աղիքը : Թրիքը կ'իյնայ եր-
բեմի զարնուելով իրենց սրունքներուն , բայց սը-
րունքները չեն աղտոտիր բնաւ , որովհետեւ աղ-
տոտ են արդէն : Թրիքը կ'իյնայ հաւիթի մը պէս ,
ու կը կոտորի , կը տափակնայ , կ'ընդարձակուի : Ե-
տեւէն եկող զնորդը որ այս արտածումէն տեղեակ
չէ , յանկարծ կը ծռի եւ . . . մէկ կողմ կը քաշուի :

Կառքը դեռ չէ անհետացած երբ որ դուռ մը
բացուեցաւ ու փողոց ելաւ կին մը : Աջ ձեռքին մէջ
ունի աղտոտ աւել մը , իսկ ձախին մէջ ծուռումուռ
աղբակալ մը (Փարաշ) : Ուղղակի զնաց տաք եւ
տակաւին շողեպատ քակորին վրայ , զայն հաւա-
քեց ու տուն դարձաւ դռհունակ : Այդ դռհունակու-
թիւնը բնաւ չարտացոլար սակայն իր դէմքին վը-
րայ : Յիսուննոց այս այրի կինը Ալէմտաղցի լեռնցի
մըն է , չոր ու երկար : Իր առնակա՛ն Փիղիքին՝ ինչ-
պէս նաեւ կոշտ ու կոպիտ խառնուածքին պատճա-
ռով :

ռաւ զինքը անուանած են Ճանտառմա : Անոր աջ
յօնքին մէջէն խոշոր կոծիծ մը դուրս ցցուած է եւ
փոքր աչքերը կարմիր են ու հիւանդոտ : Հակառակ
որ տասներկու տարիէ ի վեր հաստատուած է Սկիւ-
տար, ոչինչ փոխած է զիւղացիի իր կենցաղէն : Եւ
տունը կը հոտի խմոր, երչիկ, պուլղուր, թառխա-
նա : Եթէ ասոնք չը հաշուենք, կրնանք ըսել թէ ա-
ռանձին կ'ապրի ճանտառման : Բայց այդ հինգ
սենեակնոց տան մէջ միսմինակ՝ չի ձանձրանար
բնաւ, որովհետեւ կայ պարտէզը :

Հոս է ան՝ Պարտէզը : Հաւատարիմ ընկերը,
անբաժան կողակիցը, ես ըսեմ սիրելին, դուք հաս-
կցէ՛ք՝ սիրելին : Սկիւտարի հրաշափառ արշալոյ-
սին մէջ կը տարածուի ան, իր հաւատարիմ ամպե-
րը ունի աֆ, ինչպէս նաեւ իր սեպհական անձրեւը :
Թութի, սերկեւիլի եւ կեռասի հինգ ծառեր : Անոնց
կատարները իրենց բարձունքէն կը տեսնեն ամբողջ
Բախլա Թառլասին եւ Գատըզիւղը, իսկ պայծառ
օրերուն՝ Մարմարայի պորտին վրայ ծփացող եր-
կու կամ չորս կղզիները : Պայծառութիւնը գիտէ :
Անշահ կիներ կան որոնք ոչ մէկ աչքառու ձիրք ու-
նին : Ոչ գեղեցիկ են, ոչ լեզուանի, ոչ լաւ խոհա-
րար կամ գուշակ, ոչ հաւատացեալ կամ անհա-
ւատ : Բայց կը պատահի որ այդ անշահ կիներէն
մէկը լաւ գործ մը տեսնէ իր կեանքին մէջ : Կոծե-
լիք, պապնելիք մանչուկ մը աշխարհ բերէ : Այդ-
պէս է Ճանտառման, որուն մանչուկը պարտէզն է :
Հո'ն պէտք է զինքը փնտռել ամէն օր : Կը փորէ, կը
տնկէ, կը ջրէ, կը ցանէ իր երկու թաթերով : Իր
ահարկու թաթերով՝ որոնց մէկ ձեռնոց միայն

կարելի է յարմարցնել, ցեխը :

Եւ բնականաբար պէտք ունի աղբի : Լո՛ւրջ աղբի : Բայց քանի որ մեղք կը համարէ այդքան հասարակ բանի մը համար քանի մը զրուշ ծախսելը, փողոցէն կը հաւաքէ չորքոտանիներու՝ ձգած աղտեղութիւնը : Կնոջ այս սովորութեան ծանօթ են բոլոր դրացիները, որոնք զինքը կը ծաղրեն անվերջ, մինչ փոքրերը կը դուարճանան : Երբոր լաճերը տեսնեն թէ ինքնակոչ աղբահաւաքը փողոց ելած է, իրենց դուռը կը քերեն ըսելով — «սաւոր դիխուն ի՞նչ խաղ խաղանք» : Եւ մի՛շտ ալ նոր բան մը կը դտնեն : Մէկ օր մը միայն խաղդ նշանաւոր եղաւ : Առիւր սա մեծութեամբ թիթեղի կտոր մը, բացիր ծակ մը անոր մէկ անկիւնը, ու կապեցիր այդ ծակէն թուղիկիդ երկար չուանը : Յետոյ թիթեղը ամբողջութեամբ ծածկեցիր աղբակոյտով մը ու զետեղեցիր փողոցին մէջտեղ : Յետոյ դացիւրն կերներուդ հետ պահուելու Նիկողոսենց դրան մէջ : Յետոյ սպասեցիք՝ չուանին ծայրէն բռնած : Դանդաղօրէն կը յառաջանար Ճանտառման, աւելը երերցնելով : Նախ բնաւ չանդրադարձաւ թէ աղբակոյտը կը չարժի : Բնա՛ւ : Իր հիւանդոտ աչքերը անկարող էին չուանը տեսնելու : Բայց քանի մօտեցաւ, թրիքը հեռացաւ : Լաճ, չա՛տ խնդացիւր այդօրը : Ծանտառման քիչ անիծեց, բայց չա՛տ խընդացիւր այդօրը :

Եւ սակայն կնոջ ամէնէն աւելի յամառ հակառակորդը չըջուն վաճառորդ մըն էր եւ կը կոչուէր Միրիկ : Ան ոչ երէց էր եւ ոչ ալ կրտսեր : Գեղեցիկ ջրհանկիր — վաճառորդ մըն էր եւ ունէր էջ մը՝ ի-

րեն պէս յամառ : Միւրիկ կը խաղար Ճանտառմային հետ , և այս բանը հասկնալի է այն պատճառաւ որ ինչպէս առ հասարակ բոլոր աղքատի տղաքը որոնք կանուխէն չուկայ իջնելով կը զրկուին խաղէ , Միւրիկն ալ « կաթէ կտրուած » էր եւ այս տարիքին մէջն ալ խաղ կը փնտռէր ու կը պահանջէր : Ճիշդ ինչպէս որ առանց մօր գուրդուրանքի մեծցած այրերը երբ որ ամուսնանան , իրենց կողակիցին մէջ մայրութիւն ալ կը փնտռեն : Այն կորուսեալ բաժինն ալ կը պահանջեն : Միւրիկ , երբ որ իր էշովը Ճանտառմային տան առջեւէն անցնի եւ կինը պատուհանը տեսնէ , անասունը կը կեցնէ անխուսափելիօրէն , եւ իբրեւ թէ ուժգնութեամբ էշուն պոչը քաշելով կ'ըսէ .

— Էյ չընե՞ս . զավալը կնիկը ձեռքերը բացեր՝ քեզի կը պէքիւէյէ կոր... նա՛ , ըրէ՛ իշտէ : Աստծոյ սիրուն համար , սաւոր սիրտը թեթեւցու՛ւր... ըրէ՛ , ըրէ՛...

Այս վերջին անպատկառ բացազանչութիւնները ո եւ է կերպով չեն ազդեր Ալէմտաղցիին վրայ : Ան լուռ եւ անայլայլ՝ կը խուզարկէ Պաղլար Պաշիի ընդարձակ պողոտան , կայմի մը գազաթը թառած նաւազի մը պէս : Եւ անմիջապէս որ նշմարէ խումբ մը հաւեր , բոռ մը ճնճողուկներ՝ հաւաքուած գոմէշի , ձիու կամ նոյնիսկ էշու աղտեղութեան շուրջ՝ կը նետուի փողոց : Միշտ գէշ հագուած , ոտքերուն մուճակի նման շորեր , գլխուն գնչուի եազմա՝ շատ անգամ մինչեւ խառամանցի յոյն նըպարավաճառին առջեւ կ'երթայ աւելն ու աղբակալը բարտելով , եւ թրիքը հաւաքելէ վերջ կը վերա-

դատնայ հպարտ :

Այդ հպարտութեան պատճառը կայ : Ճիշդ քովի տունը կը բնակին Շաշի Սրապիոնենք, որոնք նմանապէս ունին մշակուած պարտէզ մը՝ եւ բնականաբար նաեւ պէտքը՝ աղբի : Սրապիոն աղա որ դորձէ քաշուած պղտիկ մարդուկ մըն է, նոյնպէս դարձած է աղբահաւաք :

Եւ կը պատահի ախտաւորելին :

Աղմուկով կը բացուին երկու դռներ : Սրապիոն աղա եւ Ճանտառմա միաժամանակ կը սլանան դէպի թարմ նպատակակէտը, աղբակալներն ու աւելները կարկառած՝ կամ դրեթէ . մուճակները քարշ տալով՝ կամ դրեթէ : Ո՞վ պիտի հասնի ամէնէն տուալ : Ալէմտաղցին երբ որ չը հասնի, կը վերադառնայ հայհոյելով՝ կամ դրեթէ : Բայց մարդուկ Սրապիոնին համար մեծխօսիկութիւնն ու հպարտացումը անհրաժեշտ պահանջներ են : Հոս դրեթէ չկայ : Կ'ուզէ անպայման քաղել յողնութեան պտուղը եւ յաջողութիւնը փողահարել : Ու յամբաքայլ, օրօրուելով եւ տատանուելով ծերուկը կը մօտենայ կնոջ պատուհանին, եւ որովհետեւ աղբը ընդհանրապէս Ալէմտաղցի ճամբէն եկած է, կ'ըսէ բարձրաձայն՝ ծանրաբեռն աղբակալը կարկառելով .

— Նայէ՛, ասոր ապրա՛նք կ'ըսեն, ապրա՛նք... Ասանկ պատուական բաները ամէնքն ալ Ալէմտաղիէն կուգան... Մնտութեան առաջնակարգը քեզի պէս Ալէմտաղցի՛ է... Հողի՛ն սիրեմ ան Ալէմտաղիին...

Սկիւտարը կէս մը դիւղ է եւ կէս մըն ալ քաղաք: Թերեւս այդ է պատճառը որ կէս սոխակ մը միայն կայ լեռնցիին պարտէզին մէջ, եւ կէս մըն ալ՝ Շաշիին պարտէզին մէջ:

Այժմ երկու կէսերը պիտի դեղգեղեն, քանի որ արեւը դուրս ելաւ Չամլըճայի ետեւէն: Ըսէ՛, սիրական, արեւը ի՞նչպէս դուրս պիտի ելլէր եթէ Չամլըճայն չըլլար: Ո՛վ Սկիւտարի հրաշագեղ առաւօտ, երփներանգ ու դեղածիծաղ արշալոյս՝ որ բարձունքներէն կը տեղաս լոյսով, թրթռացումով, աւիչով եւ դեռ չաւարտեցի՛...

Աքլորներուն կանչը կերկարի անվերջ, ու ճախարակի աղմուկով դոյլերը կ'իջնեն հորերուն մէջ, հորերը կ'ելլեն դոյլերուն մէջ: Ո՛չ, Սրապիոն

աղային կերած հացը վար չերթար, եթէ ձեռնածալ նստի: Հիմայ որ այլևս ինք քաշուած է գործէ, կամ գործը քաշուած է իրմէ եւ իր աղջիկն ու փեսան է որ զինքը կը նային, մեծ մեղք կը համարէ օղտակարութիւն չունենալ տան մէջ: Անհրաժեշտօրէն պէտք է որ հասցնէ լուրիկ, դղում, սմբուկ, մըմբուկ, լուրիա, մուրիա, եւ այդ պատճառաւ իր արդար իրաւունքը կը նկատէ փողոցին բերքը: Իրեն բնաւ անվայել չի թուիր իր աղբահաւաքութիւնը, բայց երբեք չի ներեր որ Ճանտառման ալ նոյն բանը ընէ: Նախ որ կնոջ մը չի վայելիր: Ամօթ ըսուած բան մը կայ: Երկրորդ՝ ամէն ոք հաւատացած է թէ Ալէմտաղցին դրամ ունի, Բէմէք ունի: Եւ երրորդ՝ որովհետեւ Սրապիոն աղա կը կարծէ թէ կինը այդպէս կը շարժի հակառակութեան համար միայն: Ի հեճուկս: Իր պատուը ձեռքէն կը խլէ հակառակութեան համար, որովհետեւ արդէն վէճ ունին ուրիշ խնդիրներու մէջ ալ: Նախ ջուրը: Իրենց հորերը որոնք երկու պարտէզները բաժնող տախտակորմին երկու կողմերը կը դռնուին, իրերահաղորդ են: Կը բաւէ որ երկու թշնամի դրացիներէն մէկը քիչ մը շատ գործածէ, որպէսզի միւս հօրին ջուրը նուազի: Եւ անմիջապէս տախտակորմին մէկ կողմէն միւսը կ'արձակուին լուտաբներ: Սրապիոն աղա պատկերալից հայհոյութիւններ գիտէ եւ միշտ նորեր կ'ստեղծէ, քանի որ իր երիտասարդ տարիքին մէջ եղած է ոսկերիչ, եղած է կարճահասակ: Իսկ Ճանտառման անխուսափելիօրէն կը կրկնէ նոյն պատասխանը — « Խապալսի չափ ալ չիկաս քի ջուրը

խմես տէ պօյ նետես » :

Աս մէ'կ : Վէճի ուրիշ շարժառիթ մը ստեղծուած է նաեւ դրկից տուներուն կոյուղիներուն պատճառաւ , որոնք իրարու կը միանան գլխաւոր անցքին մէջ թափելէ առաջ : Շաշի Սրապիոնենք կ'ամբաստանեն Ճանտառման ըսելով թէ դձուճ կիներ Հիւրընէթէն ի վեր մաքրել չէ տուած իր զգուելի ճամբան , եւ ա'ս ըրաւ երկու :

Դեռ կայ նաեւ կատուին խնդիրը : Ամէն անգամ որ գիւղացիին աղատքեղի վափուկ մարմանդը կոխտուի , յանցաւորը անպայման Սրապիոնենց փխիկը կ'ըլլայ : Եւ « թափու »ն (կատուին անունն է) կնոջ կողմէ անվերջ կը հալածուի , կը քարկոծուի , կռուի դաշտ քաշելով նաեւ Սրապիոնին աղջիկը որ կուլայ : Անտարակո'յս , « թափու »ն շա'տ գեղեցիկ անուն է , բայց ա'ս ըրաւ երեք :

Ահաւասիկ բոլոր այս փոքր հակառակութիւններուն կազմած մեծ բարկութիւնն է որ կուգայ կը պոռթկայ թրիքին առջեւ : Հոն է որ բաղխումները կ'ըլլան տաք ու վտանգաւոր : Իրաւ է թէ երկու ինքնակոչ աղբաւաքները գրեթէ միշտ պարտէզն են , բայց անտեղեակ չեն դուրսի անցուղարձին : Ճանտառմային պարտէզը միայն տունին ետեւ չէ որ կ'երկարի , այլ քո'վն ալ , փողոցին եղբրքն ալ : Այնպէս որ կիներ այն կողմի տախտակորմին ծակերէն կը նայի դուրս , ամէն անգամ որ միտքը իյնայ դոմէշ մը , էշ մը , կամ Սրապիոնը : Իսկ մարդուկը լուր կ'առնէ իր աղջկանը միջոցաւ : Դժբախտաբար տեղեկատուութեան այս թանկագին աղգակը կորսնցուց Սրապիոն աղա , որովհետեւ ամառուան

տաքերուն պատճառաւ իր աղջիկն ու փեսան Գարթալ դացին, աղգահաններու մօտ մնալու համար քանի մը շարաթ: Եւ որովհետեւ Ճանտառմային փանտիօնէսն ալ, որ բժշկական ուսանող մըն էր, մեկնած էր արձակուրդի, երկու կէս սոխակները բոլորովին մինակ մնացին կողք կողքի:

Այդ օրերուն է որ պատահեցաւ դէպք մը: Սրապիոն աղա գետնէն թղթապանակ մը գտաւ: Այո՛, փողոցէն գտաւ: Աւելն ու աղբակալը դրաւ վար, տաքերուն առջեւ, թղթապանակը բացաւ եւ սկսաւ նայիլ թէ ինչ կայ մէջը: Կիդիչ կէս օրէ վերջ մըն էր: Ճիւղի մը վրայ թռչուն մը թիւ պատարադ մը կ'ընէր: Ճանտառման ալ իր դուռը բացաւ եւ անոր մէջ կեցաւ՝ ապշութեամբ: Նայեցաւ փողոցին մէջտեղ բարձրացող թրիքի կոյտին, նայեցաւ քիչ մը ափդին կանգ առած մարդուկին եւ չը հասկեցաւ թէ ինչու Սրապիոն չը վազեր դէպի նըպատակը: Ի՞նչ կը նշանակէ քու այս օրինադանցութիւնդ: Ի՞նչ կը ծածկէ քու այս անպարկեշտ խաղդ: Բայց առանց խորունկը փնտռելու, կինը յանկարծակիս որոշումով մը կ'ուղէ օգտուիլ մարդուն զրազումէն, եւ կը սլանայ աղտեղութեան վրայ՝ « փաշալը » հաւեր սարսափեցնելով:

Գլուխն ու թրիքը վեր առած պահուն միայն տեսաւ թղթապանակը: Շառադունեցաւ կինը բարկութեամբ ու մօտեցաւ իր դրացիին: Այս վերջինը որ աշնան տերեւի խմանող ակնոց մը դրած էր քիթին վարի ծայրը, կը ջանար թուղթի մը պարունակութիւնը ըմբռնել: Բայց կնոջ ներկայութեանը անդրադառնալով՝ ըսաւ ակնոցներուն վրայէն.

— Աչքդ մէջը չը մնա՛յ : Նայէ՛ . կայ չկայ՝
հինգ դրուշնոց մը կայ . . .

Դրամ ըլլալով՝ այդքան միայն կար : Իսկ ատ-
կէ դատ Կարմիր Խաչի պարհանդէսի տոմսակ մը ,
Շիրքէթը Խայրիէյի ժամանակացոյցը , դրոշմա-
թուղթեր պարունակող փոքրիկ պահարան մը ,
Պրուքլինի կամուրջը ներկայացնող կոյս բացիկ մը
եւ յետոյ այն թուղթը՝ զոր Սրապիոն աղա կը ջա-
նայ կարդալ : Ըսաւ .

— Տղու մը դրպանէ՛ր ինկած ըլլալու է : Մեծ
մարդու նգտան չէ աս :

Երբե՛ք , երբե՛ք այնքան միամիտ չէր դիւղա-
ցի կինը որ այսքան վրան բաց սուտի մը հաւա-
տար : Խորհրդածեց եւ հասկցաւ որ մարդուկը
դիտմամբ թղթապանակին արժէքը կ'ուզէ նուազե-
ցնել , որպէսզի իր «աչքը մէջը չը մնայ» : Եւ յե-
տոյ , ո՞ւր տեսնուած է որ մանուկ մը թղթապանակ
ունենայ : Քիթի՞ս կը խնդաս Շաչի : Ո՛չ , բան մը
չըսաւ Ճանտառման , բայց փոխանակ հեռանալու ,
աւելի մօտեցաւ դիմացինին , իր ծանրաբեռն աղ-
բակալը մարդուն քիթին դէմ բռնելով : Գարշելի
ճանճեր աղմուկով կ'ելլէին ու կ'իջնէին երկու դը-
րացիներուն միջեւ :

Մարդուկը կարդաց դժուարութեամբ .

« Զարադուիթանքի (պիւյիւ) գլխաւոր եղա-
նակները տասն են : Անոնցմէ առաջինը՝ եւ ամէնէն
գլխաւորը կը կոչուի Տաթիտ : Տաթիտը կրնայ ըլ-
լալ ժէլադինի թերթ մը , հաւու հակիթ մը որ ա-
քաղաղի մը կողմէ սաղմնաւորուած չէ , բայց աւե-
լի յաճախադէսօրէն կ'ըլլայ պուպրիկ մը զոր պիւ-

յիւնիմ մեղրամոմով կը ձեւաւորէ, անոր կարելի եղածին չափ տալով՝ զոհին դիմագլծը, զոհին ֆիզիքը: Պուպրիկի ձեւաւորման ժամանակ պէտք է որ պիւյիւնիմ վրան կարգայ անէծքներ, դիւթական բացառանջութիւններ եւ թերադրութիւններ: Պէտք է որ այդ պուպրիկին մէջ դնէ զոհին մէկ պատկերը, կամ մէկ թէ բազմաթիւ առարկաներ՝ զոր կը թուենք ստորեւ, եւ որոնք զոհին մարմինէն կուգան կամ անոր հետ մտերիմ չափան մէջ գըտնուած են: Այսպէս օրինակ — մաղ, կտրուած եղունդ, արիւն, չապիկի կտոր, թաշկինակ, գուլպայ »:

Սրապիոն աղա կ'այրէր արեւէն: Ետ քաշուեցաւ եւ ծառի մը շուքին ներքեւ շարունակեց ընթերցանութիւնը, աղրամանը ունենալով միշտ քիթին տակ:

« Այս Տաթիտը զոր չատ անգամ — շնորհիւ քահանայի մը մեղսակցութեան — կը կնքեն զաղտնարար, կը ծառայէ սիրոյ եւ ատելութեան դիւթանքի: Առաջին պարագային, դիւթողը զայն կը համբուրէ, կը գգուէ, կը շոյէ: Իսկ երկրորդ պարագային՝ զայն կը կսմթէ, կը ճղմէ, բոցի մը վրայ կը հալեցնէ քիչ մը, բայց մանաւա՛ռդ կը սկսի ասեղներով անոր ամբողջ մարմինը, կամ մարմնին մէկ մասը մասնաւորաբար ծակծկել: Զոհը այդ մասին վրայ ցաւ պիտի զգայ անպայման նոյն օրն իսկ կամ յաջորդ օրերը: Պէտք է շարա... չատա... չատա... »:

— Ինչո՞ւ կեցար, չկարդա՞ս:

Սրապիոն աղա որ ինկած էր դժուար ընթե-

նելի բառի մը վրայ, գլուխը վեր առաւ՝ այս սաստուամէն ցնցուած: Եւ շփոթեցաւ՝ կնոջ արտայայտութիւնը տեսնելով: Ճանտառման մտիկ կ'ընէր իր ամբողջ ուշադրութեամբ՝ եւ կարծէք իր աջ յօնքին մէջի կոծիկը կրկնապէս աւելի դուրս ցըցուած էր: « Աս ի՞նչ խենդ բան է » ըսաւ մարդուկը եւ էջը դարձնելով ուրիշ նոր տողէ մը կարդաց.

« Չարագիւթանքի երրորդ ձեւը կը կոչուի կուտակում: Այս ձեւը կը գործածուի մանաւանդ գաւառի վհուկներու, հովիւներու եւ բեկարոյժներու կողմէ, եւ միայն վնաս հասցնող գիւթանք մըն է: Թշնամի ազարակապանի մը անասունները հիւանդացնելու կամ սպանելու համար կ'սուսեն հորթի սիրտ մը, ջղջիկ մը, կամ... »:

Սրապիոն աղա նորէն քանի մը տող ցատկեց նեղսրտած՝ եւ հասաւ սա մասին.

« Հինգերորդ ձեւը իրաւ է թէ Եւրոպայի մէջ ալ կը գործադրուի, բայց ան մանաւանդ հանրածանօթ է Մատակասկար, Հնդկաչին եւ Քօնկօ: Վհուկը երբ որ ուզէ մարդու մը կամ անասունի մը ոտքերը հիւանդացնել, ցաւցնել, բաւական է որ հողին մէջ անոնց ձգած հետքերուն վրայ կատարէ Բեւեռամխրճումը: Այսինքն գամ մը մխրճէ հետքին մէջ, կէս գիշերին, երբ որ լուսինը իր մռայլութեամբ... »

Շեշտակի իրարու աչքի մէջ նայեցան երկու դրացիները եւ Սրապիոն աղա ջղայնոտութեամբ թուղթը ճմռթկեց եւ գրպանը դրաւ թղթապանակին հետ՝ ըսելով թէ եթէ յարգի բան մը ըլլար, իր դէմը չէր ելլեր: Յետոյ քիթին առջեւ բռնուած

Ճանրարեոն աղբակալը տեսնելով՝ կառուկեցաւ :
 Դռնէն նոզկանքով, քիթը — բերանը թթուեցուցած .

— Սա անդի՛ն տար պէ... Ուրտեղէ՛ք ալ կը
 դռնաս առ փիս — մէնապէք բաները... Դուն քիթ
 ըսուած բանը չունի՞ս . հիչ չունի՞ս...

Եւ տուն մտաւ պարապ աղբակալը բարտելով,
 մռլտալով, թքնելով :

Կռիւր սարսափելի էր: Սուր ճիչ մը արձակեց Սրապիոն աղա եւ ձեռքը գլխին տարաւ: Ճաղատ զանկը կ'արիւնէր: Նայեցաւ իր շուրջը եւ թի մը տեսնելով յափշտակեց զայն կատաղութեամբ ու խոյացաւ Ճանտառմայի՛ն վրայ: Կ'ուզէր ոչ միայն հակահարուած մը տալ, այլ մանաւանդ կիներ դուրս վանել իր պարտէզէն: Բայց շուտով ըմբռնեց թէ իր կրկնապատիկ Ֆիդիքական ոյժը ունեցող այդ գիւղացիին հետ գլուխ պիտի չկարենայ ելլել: Այն ատեն լքեց ամէն բան եւ փախաւ տուն, դուռը ամուր մը ետեւէն դոցելով: Ինքնիրմէ ելած Ալէմ-տաղցին նետուեցաւ խոհանոցի այդ գոց դրան վրայ եւ սկսաւ զայն հարուածել կիցերով, եւ ձեռքին տակը ինկած առաջին առարկայով, այսինքն

քուռնցքներով: Ջրհանկիր մը ամչցնելու աստի-
ճան կը հայհոյէր, կ'ոռնար եւ կ'անիծէր փրփրե-
րախ: Դրան քովի պատուհանէն ներս նայելով կը
տեսնէր « քէշկէք » ի խոշոր սան մը, եւ ակնարկը
անոր յառած կը պահանջէր որ մարդուկը դուռը
բանայ: Անմիջապէս, շուտով բանայ եւ իր դէմը
գայ: Սանէն կը պահանջէր որ իր դէմը գայ, որ-
պէսդի պատժուի, կողերը ջարդուփշուր ըլլան եւ
սատիկ ծեծին տակ: Բայց չի կրնար դուռը կոտ-
րել: Այն ատեն ճանտառման քանի մը մեղը կը հե-
ռանայ եւ գետնէն խճաքարեր հաւաքելով կը սկսի
վար առնել տունին պատուհանները: Պարտէզին
վրայ նայող պատուհաններուն ապակիները բոլորն
ալ ջարդ ու փշուր կ'ընէ, մեծ աղմուկով: Արեւի
սրահիկին էջեր կ'իյնան պարտէզ ու կը նուաղին:
Այն ատեն Սրապիոն աղա փողոցին վրայի մէկ պա-
տուհանը ելլելով սկսաւ աղաղակել դողդողաճայն.

— Հասէ՛ք, փօլիս կ'ուղեմ... փօլի՛ս... հա-
սէ՛ք...

Բացուեցան դռներ ու պատուհաններ, հաւաք-
ուեցան լաճեր, իսկ « Թավլու »-ն փախաւ լեղապա-
տառ: Դրացիները վաղեցին բացազանչելով, մու-
ճակնին քաշքշելով, իրենց Թեւերը վեր առնելով,
իրենց կերակուրները վար առնելով: Կրցածին չափ
ուժով կը պօռար Սրապիոն աղա, դողալով արդա-
րութիւն կը պահանջէր, օրէնքէն պաշտպանութիւն
կը պահանջէր եւ կ'ուղէր որ ներկաները իրենք
գատեն զինքը եւ եթէ անարդար է՝ ըսեն բացէ ի
բաց: Իրենց մեռելներուն հոգուն համար: Տո՛ւր
նայիմ սա կօշիկները, անմիջապէս ոստիկանա-

տուն պիտի երթայ. դատարան պիտի գիմէ վա'ղն իսկ. այս անասունին ձեռքէն քաշածը միայն ի'նք գիտէ. այլեւս մինչեւ կոկորդը հասած է: Բայց ինչո՞ւ ձեռքէն կը բռնէք. թողէ՛ք զայն. պիտի երթայ վար պիտի առնէ լեռնցիին ասպակիները: Իր անունը Սրապիոն է: Նազիկ հաճիմ մարդուկին արիւնոտ գլուխը վերապատեց « հէ՛յ օղորմած Աստուած » բսելով եւ ուրիշներ ակռափ տալով նոյնպէս գայթակղեցան: Սրապիոն աղա երդում պատառ կ'ըլլար թէ ինք երբ եւ իցէ պիւշիւ չէ բրած, թէ մտքին պոչէն իսկ չէ անցուցած այդ տեսակ պառաւական սուտ ու փուտ բաներով վնաս հասցընել Ճանտառմային: Թէ փողոցէն դտնուած թուղթը, այդ ապուշ թուղթը նոյն օրն իսկ պատուած նետած է: Եթէ սուտ կ'ըսէ՝ ասկէ հոն չ'երթայ: Աղջկանը խերը չը տեսնայ: Անպայման դրամը պիտի առնէ կոտրած ասպակիներուն: Հոս կայ օրէնք եւ արդարութիւն: Խեր մը բրած պիտի ըլլաս Նազիկ հանրմ՝ պուտ մը ջուր տուր: Պիւշիւին ինչ ըլլալէն անգամ լուր չունի ինք եւ անով զբաղողներէն ալ չախորժիր: Բայց որո՞ւ կ'ըսես: Պա'տ, պա'տ, դուն խօսք կը հասկնա՞ս պա'տ: Ապրի'ս Նազիկ հանրմըս... էյ աղջիկս չիմանա՞յ, չիմանա՞յ Մեղրիկը...

Անկիւնի Խառամանցի յոյն չպարավաճառը գնաց Ճանտառմային դուռը դարեւաւ, զոյգ մը խօսք ընելու համար, բայց գիւղացի կինը չուղեց դուռը բանալ եւ պատուհանէն վանեց մարդը կոպտօրէն: Այն ատեն թրքախօս Յոյնն ալ իր կարգին սկսաւ լեզուին տալ եւ սպառնալ կնոջ: Ըսաւ թէ

այլևս վերջ մը պէտք է դնել եօթն օրէ ի վեր շարունակուող կռիւներուն, թէ ամօթ ըսուած բան մը կայ, թէ ճանտաման թաղին մէջ ճշմարիտ փորձանք մը եղած է, եւ թէ՝ եթէ խաղութիւն դուռը բաց ձգած չըլլայի, իմ ով ըլլալս կը հասկցնէի: Չէի թոյլատրեր որ այդպէս կոպտօրէն...

Մինչեւ դիչեր Սրապիոն աղա պոռպոռաց, շրջադայեցաւ եւ դիտուն քացախ դարկաւ, որովհետեւ վզին ու քունքերուն երակները ուռած էին եւ անդամները կը դողդղային: Վճռեց յաջորդ առաւօտուն կանուխ ոստիկանատուն երթալ: Պաշտպանութիւն խնդրելէ զատ՝ պիտի պահանջէր նաեւ կոտրած ապակիներուն փոխարժէքը: Երկարօրէն գումարեց ու բաղձապատկեց պատուհանները, ապակեգործները, օրուան սակը եւ իր տասը մատները: Բայց յաջորդ առաւօտուն հիւանդ էր: Սրտին բարախումները սաստկացած էին, մէջքը կը ցաւէր, դլուխը կը դառնար, ծունկերը կը կոտրտէին: Դրացի Նազիկ հանձնը եկաւ դինքը խնամեց, անվերջ խօսելով եւ սուրճ խմելով: Ապրի՛ս Նազիկս ըսաւ մարդուկը եւ յաջորդ օրուան յետաձգեց իր դիմումը: Օր մը վերջ Սրապիոնին վիճակը ու եւ է փոփոխութիւն չէր կրած, միայն բարձրացած էր կոտրած ապակիներուն արժէքը:

Պարտէզները ամայացան: Անմոռանալի այդ կռիւէն վերջ երկու տարէց դրացիները գուրս չեւան իրենց տուներէն: Սրապիոն աղա որ սաստիկ կը վախնար հիւանդութենէ, Նազիկ հանձնին խորհուրդին հետեւելով չէր շարժեր բաղձոցին անկիւնէն: Այս կիներ իր ամբողջ կարելին ըրաւ, հանդար-

տեցնելու համար խռոված ծերուկը: Ըսաւ թէ Մեղրիկին բացակայութիւնը զգացնել չպիտի տայ, թէ ինք տան անդամը կը նկատուի եւ իր պարտականութիւնը պիտի կատարէ յօժարութեամբ: Եղածը ինչ է որ... կը բաւէ որ քեզի տաք սպուր մը խմցունեմ, կը բաւէ որ քեզ լաւ մը քրտնցնեմ ու լմնցաւ դնաց: Բայց օր մը վերջ արդէն Նաղիկ հանրմ ալլափոխուած էր: Յաջորդ առաւօտուն շատ կանուխ եկաւ մարդուկին քով ու տեսնելով որ բարախումները չեն մեղմանար, զարմացաւ մեծապէս: Նախ քանի մը անորոշ բառեր կմկմաց, զգացուց որ մտահոգ է, լեզուին տակը բան մը կայ, եւ յետոյ մէկէն՝ ալլելս անկարող իր յուզումը զսպելու՝ պոռթկաց: « Ասոր տակը բան մը կայ » ըսաւ ան: Ինք տասնըչորս տարիէ ի վեր Սրապիոն աղան հիւանդ չէր տեսած: Թո՛ղ ըլլայ՝ տասներեք: Ձէ՛ր կրցած իսկ զայն հիւանդ երեւակայել: Ամբողջ գերդաստանին ալլապէս քաջառողջ ճախչցած էր: Ուրե՞մն: Ինչէ՞ն գիտնամ որ ան ջատուկը պիւլիւ չէ ըրած: Ինչէ՞ն գիտնամ որ իր մեղքը ծածկելու դիտումով քեզ չէ ամբաստանած: Օ՛ր, ան հրէշէն ամէն բան պէտք էր սպասել:

Չափազանց խռովեցաւ մարդուկը: Նախ բնաւ չուղեց հաւատալ, իր տկարութիւնը վերագրելով եօթն օր տեւող յուզումնալից կռիւներուն, բայց վերջը ստիպուեցաւ ճանչնալ իր գերդաստանին քաջառողջ կազմը: Յիշողութիւնը պրպտելով աւելի տազնապեցաւ: Անդրադարձաւ որ իրաւամբ թղթիկը գտնուելէն օր մը յետոյ արդէն ասղիտուք մը սկսած էր մէջքին մէջ: Այո՛, այո՛, կը յիշէր: Բա-

բակ եւ թեթեւ բան մը՝ դոր լուրջի չէր առած։ Ուրո՞ւն մտքէն կ'անցնի։ Գլուխն ալ սկսած էր դառնալ ջուր քաշած ատեն, բայց որո՞ւն մտքէն կ'անցնի։

Եւ յանկարծ կը փրփրի ծերուկը։ Կ'ուզէ դուրս նետուիլ, երթալ ոտքի՞ն տակը առնել Ալէմտաղցին, անոր դլուխը ջախջախել։ Իր այս կատաղութեան դէմ ծիծաղեցաւ Նազիկ հանրմ։ Տղա՛յ ես. իրաւ որ պէպէ՛ք ես. եթէ անոր դիւթանքը քեզ կապած է՝ սպաննութիւնն իսկ դարման չի կրնար ըլլալ։ Մա՛հն իսկ պիւյիւն չի կրնար քակել։ Ուրի՛շ, ուրի՛շ բան պէտք է խորհիլ։ Եւ քանի խորհեցան, այնքան սաստկացան բարախումները։ Մարդուկը վստահ էր թէ այլեւս ոչ դեղն ու բժիշկը օգուտ ունին, ոչ ալ քրտինքը որ ահաւասիկ կ'իջնայ իր ծոծրակէն։ Միայն հակադիւթանքն է որ գինքը կրնայ փրկել։ Բայց ո՞վ եւ ինչպէ՞ս պիտի հակադիւթէ։ Կրիին բարձրացաւ ապակիներուն արժէքը։

Այլեւս տարակոյսի առարկայ չէ դաւառացի կնոջ չարադիւթած ըլլալը։ Սրապիոն աղա կ'ըսէ թէ երբեք ոխերիմ թշնամի չէ նկատած այդ կինը։ Այո, անհաճոյ դրացի մը՝ բայց այդքան միայն։ Հիտեւարար պատճառ չունէր անոր դէմ այդքան ահաւոր վրիժառութեան դիմելու եւ տունը քանդելու։ Մինչդեռ Ճանտառման իր կողմէն խոր ատելութիւն մը կը սնուցանէր Սրապիոն աղայի՞ն եւ իրեններուն դէմ։ Ոտքէն մինչեւ գլուխը մաղձ էր, եւ չատ ըմբռնելի է որ դիմէ վրիժառութեան այդ վառ ձեւին։ Այս մասին կատարելապէս համակարծիք եղան Նազիկ հանրմ եւ Սրապիոն, բայց հա-

կառակ երկարատեւ պրպտումներու, չկրցա՞ն հա-
կադիւթանքի աղղու միջոց մը գտնել: Մարդուկը
խորհեցաւ պախընի Սօֆիկին դիմել, «ցեխ մըն է
պատին զարնել», բայց յետոյ սկսաւ աւաղել դը-
լուխը հարուածելով, երբոր Նաղիկ ըսաւ.

— Ինչո՞ւ դռած թուղթդ իր առջեւը կարդա-
ցիր:

Կը յիշէր իր աներեւակայելի թեթեամտու-
թիւնը եւ կ'աւաղէր: Ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս ապուշու-
թիւնը դործեց կնոջ առջեւ կարդալու: Եւ ամբող-
ջութեամբ կարդացի: Մէկ ծայրէն միւսը կարդա-
ցի: Բոլոր մանրամասնութիւններով կարդացի: Եւ
ան շատուկը միտքը պահեց ամէն բան, մինչ Սրո-
պիոն տեղն ու տեղը մոռցաւ եւ թուղթն ալ պատ-
ռեց:

Բայց Նաղիկ հանրմին գայթակղութիւնը իր
գաղաթնակէտին հասաւ, երբ կէսօրէ վերջ տեսն
թէ Տէր Աբրահամը Ճանտառմային դուռը կը զար-
նէ: Դուռը անմիջապէս բացուեցաւ, ներս առնելով
կրօնաւորը: Նաղիկ հանրմ կարծէք թէ կրակներու
վրայ կը քալէր՝ բազմոցին անկիւնը նստած: Գի-
րադոյն սրբապղծութիւնը նկատեց վհուկի մեք-
նայութիւններ ընելէ վերջ եկեղեցիին Սուրբ Հո-
վանիին տակ մտնել, անոր պաշտպանութիւնն ու
օժանդակութիւնը հայցել: Ուղեց փէշերը ժողպ-
լով երթալ աչքերը բանալ անտեղեակ կրօնաւորն,
կամ գոնէ երէցկինը տեսնել եւ իրողութիւնը պատ-
մել « տեղն ի տեղօք »:

Այնքան խոր էր իր գայթակղութիւնը որ ջղոյ-
նոտութեամբ կը բախար ու կը գոցէր փոքրիկ սա-

տուհանը, միշտ նայելով Ալէմտաղցի տան: Եւ յանկարծ պոռաց սեւ դոգնոցով աղջկան մը.

— Յասմիկ, քա Յասմիկ, Տէր Աբրահամը քովի տունէն դուրս ելլելուն պէս հոս կանչէ: Հասկըցա՞ր, ըսէ քի հոս դայ... հասկըցա՞ր, քեղի՛ եմ...

Խոշոր աչքերով բայց առանց արտայայտութեան, մտիկ ըրիր կնոջ յանձնարարութիւնը: Խոշոր աչքերով նայեցար կնոջ, ակնարկդ չը խոնարհեցուցիր, բառ մը չարտասանեցիր, ստիպելով կինը որ իր խօսքերը կրկնէ: Գոգնոցիդ եղբը ոլորեցիր, յամառօրէն նայեցար Նաղիկ հանրմին եւ յետոյ յանկարծ վազելով փախար:

Բաց պատուհանէն անէծքներ թափեցան: Արդէն բարկացած Նաղիկը աւելի եւս կատղեցաւ ու աղջկան հասցէին արձակեց այն դարչելի խօսքերը (երկու աչքերդ կուրնան, սատկիս, ճղակտոր ելլաս) որոնք այնքան շուտ կուգան այս տեսակ կիներու բերանը: Նաղիը հանրմ ըսաւ թէ աշխարհի վրայ բարիք ընել չը վայլեր, ո՛չ իսկ որբերուն: Ի՞նչ էր որ Յասմիկը. ո՛րք մըն էր: Այո՛, իր յիմար եղբօր աղջիկը, բայց որք մը: Եւ Նաղիկ հանրմ միթէ իր զաւկին պէս չէ՞ր խնամած զայն: Միթէ քի՞չ դուրգուրանք տուած էր անոր: Բայց բարիք ընել չը վայլեր այն արարածին՝ որուն ծնունդը դէռ է: Յասմիկ իր պոռնիկ մօրը կը նմանի ճիշդ ու ճիշդ, Նաղիկին բոլոր ըսածներուն հակառակը կ'ընէ... փորձա՛նք է, անէ՛ծք է...

Մինչ այս սակայն՝ ուրիշ փոթորիկ մը կը փրթէր դրկից տան մէջ: Տէր Աբրահամը որ կէս

օրուան իր թրքաւարի ճաշէն անմիջապէս յետոյ անխոհեմաբար առանց արեւարդելի եկած էր մինչեւ Ալէմտաղցիին տունը, սենեակ մտաւ թէ չէ՝ գլխի պտոյտ ունեցաւ: Կիզիչ արեւը եւ մշտափափ սենեակին ծանր մթնոլորտը դարկած էին: Բայց Ճանտառմաշ փոխանակ Տէր Հօր խնդրած դաւաթ մը ջուրը բերելու, սկսաւ աղաղակել, ձեռքերը գալարել, ըսելով թէ տունը անէծքով եւ պիւլիւով լեցուած է, թէ ոգիներ կան, « մեղմէ աղէկներ » կան, թէ քահանային նուաղիւն իսկ ապացոյց է որ...

... Երկարօրէն կը պատմես ու կը բացատրես ամէն բան: Կ'ըսես թէ պատճառ չունէիր Սրապիոն աղայի՞ն գլուխը պատուելու, ապակիները փշրելու, եթէ քեզ չարադիւթած չըլլային: Դուն չար կիին չէիր, բայց Սրապիոն աղա անսահման ատելութիւն մը կը սնուցանէր քեզի դէմ: Կա՛րճ էր, կա՛րճ: Այսինքն ոտքէն մինչեւ գլուխը մաղձ էր: Բաղմաթիւ եւ անարդա՛ր էին իր ատելութիւնները, բայց քանի որ անկարող էր Փիղիքական ոյժով քեզ ըզզետնելու, շատ բնական է որ...: Թուղթը դտնուելէն օր մը յետոյ արդէն մէջքիդ մէջ ասղնտուք մը զգացած էիր: Նախապէս դուն այդ բանին շատ կարեւորութիւն չէիր տուած, որովհետեւ բարակ եւ թեթեւ բան մըն էր: Որո՞ւն մտքէն կ'անցնի: Գլուխդ ալ սկսած էր դառնալ «մալթա»ները չփած ատենդ: Իրաւ է թէ առաջ ալ ամէն օր այդ տեսակ ցաւեր ու անհանգստութիւններ կը զգայիր՝ այն պատճառաւ որ հողին վրայ երկար ատեն հակած կը մնայիր, բայց նոյնը չէ՛, բնա՛ւ

նոյն բանը չէ: Միթէ դուն քու անձդ չե՞ս ճանչնար: Տէր հա՛յր, մենք Ալէմտաղցի՛ ենք, Ալէմտաղցի՛... հիւանդութիւն ինչ ըսել է չե՛նք գիտեր:

Յաջորդ օրերու ընթացքին սկսած էին շատնալ չարադիւթանքի ազդանշանները: Շատ սովորական առարկաներ սկսան կորսուիլ. հացին դանակը, միս ծեծելու տախտակը, ասեղին բարձը: Հորին ջուրը քաշուեցաւ ամբողջութեամբ: Իրաւ է թէ ամառուա՛ր այս տաքերուն ամէն տարի ալ ջուրը կը նըռաղի, բայց երբե՛ք, երբե՛ք այսպէս մէկ գիշերուան ընթացքին չի քաշուիր: Կեռասի մէկ ծառը վերջնապէս չորցաւ, բայց ամէնէն վրդովիչը՝ տունին մէջ ձայներ սկսան լսուիլ գիշեր ատեն: Կարծէք թէ պղտիկ դպիրներ սանդուղներէն կը բարձրանան եւ կ'իջնեն: Իրաւ է թէ տունը հին եւ փայտաշէն ըլլալուն պատճառաւ առաջ ալ կրճատութներ կը լսուէին, բայց նոյնը չէ՛, բնա՛ւ նոյնը չէ: Միթէ ինք իր տունը չի՞ ճանչնար: Հապա՛ դանկիր գէպքը: Արձակուրդի մեկնած բժշկական ուսանողին սենեակին մէջ մարդու գանկ մը կար որ իրիկուն մը շարժեցաւ իր տեղէն: Երբ որ ձանտառման աչքերը վրան յառած կը նայէր, գանկը շար... շար... ժեցաւ...

Այս վերջին գէպքն է որ ամէնէն աւելի ազդեց գիւղացի կնոջ վրայ, որ այլեւս չբաւականացաւ պարզ սաստերով եւ մարդուկին գլուխը պատռելէ վերջ ապակիներն ալ ջարդ ու փշուր ըրաւ:

Ահաւասիկ հինգ օրեր անցած են այդ կռիւէն ի վեր, եւ քա՛րի որ ձանտառմային ցաւերէն ոչ մէկը

մեղմացած է, տան աղմուկներէն ոչ մէկը լսած է, կինը երկար խոկումներէ յետոյ Տէր հայրը դռած է իրրեւ փրկութեան վերջին յայտ: Հայր սուրբ, դուն ինծի աղատէ կ'ըսէ Ալէմտաղցին, կրօնաւորին սքեմին կառչելով, աղերսանքով, պաղատանքով: Ու կ'աւաղէ անվերջ:

Կ'աւաղէ՝ թուղթը Սրապիոնին ձեռքէն խլած չըլլալուն համար: Կ'ըսէ թէ երբ հրէշանման ծերուկը անդրադարձաւ թէ գրութիւնը իրեն հարկաւոր տեղեկութիւններ կը պարունակէ, ծալլելուն պէս դրպանը դրաւ ու տուն փախաւ: Լպրտելով կարդացած քանի մը կիսկատար տողերէն ինք ոչինչ հասկեցաւ, միջնորդ Սրապիոն այժմ աղետալի դեղադիրը առջեւ առնելով ամէն ինչ կը դործադրէ կէտ առ կէտ: Օ՛, պէտք էր խլել, պէտք էր խլել՝ ձեռքէն...

...Գիւղացի կինը ընկերացաւ Տէր հօր: Երբ որ բաց դրան մէջ կեցած տակաւին նոյն խօսքերը կը կրկնէին, Միրիկ իր էջը կեցուց: Իր էջը կեցուց փողոցին մէջտեղ եւ անոր պոչէն բռնեց կրկին քաշելու համար: Սակայն անասունը ինքնաբերաբար սկսաւ արտաքսել: Այն ատեն Միրիկ պոչը թող տուաւ եւ թեւերը բանալով ճչաց.

— Սա՛նկ ըսէ... Անոր համա՛ր տէրտէրը կանչեր է... Տէր Աբրահամին ոտքը խըսմէքի է, վէսսէլամ... Մտա՛ծ տունը հարսնիք կ'ըլլայ... Անոր համա՛ր կանչեր է...

Քահանային այս այցելութենէն վերջ շաբաթը հաղիւ թէ լրացած էր երբ որ անսպասելի ուղղութիւն մը ստացաւ երկու դրացիներուն վէճը, Տէր Արրահամին պատճառաւ։ Ան կրօնագիտութիւն կը դասախօսէր Ճեմարան Վարժարանին մէջ, եւ երբ սկսող տարուան իր առաջին դասը աւարտեցաւ եւ ինք դարձաւ ուսուցչանաց, անմիջապէս շրջապատուեցաւ իր երկու պաշտօնակիցներով որոնցմէ մէկը կ'ուզէր աւելի տեղեկութիւններ ստանալ ծանօթ կռիւին շուրջ, իսկ միւսը կ'ուզէր աւելի դուարձանալ։ Հոգ է որ քահանային խօսքերը ուրիշ պատճառներու միանալով դրդիչը եղան ուսուցչուհի մը արարքին։

Նոր, գեղեցիկ եւ չափազանց լուսաւոր ու-

սուցչանոց մըն է աս, որ ատենը անդամ մը կը փոխէ թէ իր գոյնը եւ թէ իր լոյսը: Երբեմն առատադէն, եւ երբեմն ալ պատերէն ու անկիւններէն կ'արձակուին լոյսեր, շուքեր, բայց ամէնէն աւելի կարմիր լոյսն է որ դանակ մը ձեռքին՝ կը զուարճանայ սենեակի մթնոլորտին հետ: Այս բոլորը շատ մեծ պատուհաններուն դուրսի կողմը կախուած դրօշակին պատճառաւ, որ վեր կ'ելլէր, կ'ուռէր պալօնի մը պէս, եւ յետոյ կը պայթէր: Դպրոցին պարտէզներուն աջ կողմինը (մանչեր) կը ճշար, իսկ ձախ կողմինը (աղջիկներ) կը կըտկըտար: Թէեւ այս աղմուկը մեղմանալով է որ կը հասնէր ուսուցչանոց, բայց ան սաստկացաւ յանկարծ որովհետեւ ետեւի յունական վարժարանն ալ իջաւ խաղի: Պարոն Գավուքճեան ըսաւ թէ ամբողջ դասի տեւողութեան մեծ ճիգ թափած էր իր խընդուքը զսպելու համար: Ամէն անգամ որ վերջիշած էր կրօնաւորին պատմութիւնը, ուղած էր պօռալով խնդալ: Թէ՛ իր լսած պատահարները անհաւատալի կը գտնէր, եւ թէ սաստիկ զուարճալի: Բայց սաստիկ՝

Օրիորդ Լիւսին դաժան ակնարկ մը նետեց իր պաշտօնակիցին վրայ եւ ըսաւ թէ ինք, Օրիորդ Լիւսի, ճիշդ հակառակ զգացումն ունեցած էր: Ամբողջ դասի տեւողութեան մեծ ճիգ թափած էր զսպելու համար իր գայլաբէր: Որովհետեւ ինք, Օրիորդ Լիւսին, այս տեսակ դէպքերու առթիւ չէր խնդար ինչպէս որ դուք կը խնդաք, որովհետեւ այր էք որով նաեւ անփոյթ, այլ ինք, Օրիորդ Լիւսին, կ'ընդլզէր, կը բողոքէր:

Ուսուցչուհին այս խօսքերը կ'ըսէր իր դէմքը Պարոն Գալուքեանի դէմքին ճիշդ առջեւը բռնելով, դրեթէ քիթ քիթի: Եւ իր ականարկը երիտասարդին աչքերուն մէջ մխրճած կը կրկնէր — « քեզի՛ եմ Տէր Հայր, քեզի՛: Մե՛ծ ճիշ թափեցի դայթակղութիւնս զսպելու համար »:

Այսքանով չը բաւականացաւ Օրիորդը, և ձեռքը բարձրացնելով ուղեց մտերմական ապտակ մը տալ ուսուցչին, բայց այս վերջնոյն սառնութեանը պատճառաւ ստիպուեցաւ անոր ուսին վրայի կաւիճի փոշին միայն թօթուել:

Քահանան գոհ էր եւ կ'ըսէր թէ դուն քու խնդուքդ զսպելով, ան ալ իր դայրոյթը զսպելով նոյն աշխատութիւնը կատարած կ'ըլլայի՞ք: Այսինքն երկուքդ ալ կ'երթայիք դէպի Քրիստոնէութիւն: Այնպէս, չէ՞ միթէ. Քրիստոնէութիւնը զսպում է, ինքնազսպում: Երկու ուսուցիչները լռեցնելէ վերջ ժպտեցաւ Տէր Հայրը իր դիւրին յաջողութեանը վրայ եւ յետոյ հին նիւթին վերադառնալով խօսեցաւ խաղաղ ձայնով մը: Երբ այլեւս ըսելիք կը մընայ երկու թշնամի դժբացիներուն մասին, օրիորդը հարցուց՝ կրօնաւորին սիկառէթի ծուխը վանելով.

— Ի՞նչպէս միջամտեցիր Տէր Հայր, դուն մեզի ա'ն պատմէ: Մնացեալը դրեթէ ես արդէն լսած էի:

— Աղջիկս, ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ քսաւ Տէր Արքայապետ: Պէտք եղածը կրկնեցի երկուքին ալ: Բացատրեցի թէ մէջտեղը պիւլիւ ընող չիկայ բռնաւ: Ոչ Սրապիոն աղա այդ տեսակ բան ըրած է, ոչ ալ իր դժբացին: Իրենց զգացած ցաւերն ու աղմուկները կամ ենթադրութիւն են կամ զուգադի-

պութիւն : Բայց խօսքիս ակաթջ կախող չիկայ : Երկու խեղճերն ալ իրենց մէջքը ցոյց կուտան : Մէկը տունս դպիր կայ կ'ըսէ , միւսը սիրտս իմինս չէ կ'ըսէ , կամ ասոր մօտիկ բան մը : Խեղճ ծներ են... Աստուած ի՞նքը ողորմի...

— Աստուած ի՞նքը ողորմի... Et c'est tout ce que vous trouvez à dire ! Ախ ինպէ՛ս , ինչպէ՛ս դուք չէք ընդլղիր... ես ամբողջ էութեամբ կը ցնցուիմ , կը պրկուիմ... երբեք միտքս չի կրնար հանդուրժել որ մեր ա՛յս դարուն...

Բացորոշ է թէ օրիորդը շատ պիտի երկարէր իր այս ճառը , եթէ քահանայն զանկահարութիւն մը չսկսէր վճռականօրէն :

— Դող մ'ելլար , աղջիկս , դող մ'ելլար... ես ալ գիտեմ որ քսաներորդ դարուն կ'ապրինք եւ ըսի իրենց : Ես ալ գիտեմ որ պիւլիս ըստածը սուտ բան է բոլորովին եւ ըսի իրենց : Թէ աւելորդապաշտութիւն է , ըսի իրենց...

Կ'աղաչեմ՝ վայրկեան մը : Պարոն Գավուքճեան համակարծիք չէ : Սապէս ընդմիջեց ան .

— Սխա՛լ խօսք : Վհուկութեան զօրութիւնը հաստատուած է գիտականօրէն :

Օրիորդ Լիւսին դարձեալ ծաղրական չեշտով եւ հեգնական ժպիտով ըսաւ՝ ակնոցներուն ետեւ աչքերը կիսախուփ .

— Իսկապէ՞ս պարոն Գավուքճեան... ըսել է դո՛ւք ալ մեծ մայրիկիս պէս կը հաւատաք...

Եւ օրիորդը սկսաւ ծաղրանկար — ներքող մը , մեծ մայրիկներու իմացականութեան , մշակոյթին , դարավերջիկ ըմբոխումներուն եւ իմաստա-

սիրութեան վրայ : Ուսուցիչը շարունակեց խնդալ՝ օրինորդին դէմ միշտ անտարբերութիւն պահելով, մինչեւ որ քահանան կրկին դանդաղին շուանը քաշեց :

— Երկուքին ալ վիճակը խղճալի է : Եթէ այսպէս շարունակուի, անկասկած անկողին պիտի իյնան, կամ մէկզմէկ պիտի բզքուն... :

— Բայց անշո՛ւշտ, դռնեց օրինորդը, անշուշտ թէ քու այդ միջամտութիւնդ որ եւ է կերպով չի կրնար խաղաղութիւնը վերահաստատել : Կաշկանդուած մտքերու, խաւարամած մտայնութիւններու յաղթահարելու համար չի բաւեր միայն անոնց դէմ ծառանալ : Այլ պէտք է ինչ ինչ պարագաներու դործածել որոշ ruse : mon Dieu ! պէտք է քիչ մը խորամանկ ըլլալ, աղուէս ըլլալ... :

Կը սլանար հերարձակ : Ուսուցիչը ըսաւ առատազիւ նայելով եւ միշտ քաղցրաշուրթն :

— Ա՛, եթէ մեր կիները քահանայ ըլլային... եթէ մօրո՛ւք ունենային... :

Անտարակո՛յս խնդրին կուտային աւելի շուտափոյթ եւ աւելի վճռական լուծում : Գոնէ այդ էր օրինորդ Լիւսիին հաւատքը : Անոնք չէին կրնար հանդուրժել որ երբ մենք այսքան քրտինք կը թափենք ձեր աղղը լուսաւորելու եւ քաղաքակրթելու համար, տակաւին ապրին բորբոսած հաւատալիքներ եւ դահաղուրկ չաստուածներ : Այսպէս օրինակի համար, ձեր չհաւնած կիները ծերուկներուն վրայ կը դրկէին մեղսակից մը՝ որ կ'ըսէր թէ կորսուած թղթապանակը իրեն կը պատկանի, (ախուն չիկար մէջը n'est-ce pas ?) թէ գտնուած այդ թղթի-

կը, գիտական ուսումնասիրութեան մը համար առնուած նօթեր կը պարունակէ պարզապէս...

— Ճանըմ ես ո՞վ պիտի զրկեմ, ըսաւ Տէր հայրը:

— Օրիորդ Լիւսին... .

— Հրամմե՛ր էք պարոն Գալուէ, նոյն ինքն օրիորդ Լիւսին: Եւ ի՞նչո՞ւ է: Մի՛ մոռնաք որ երկու տարի առաջ ես վեց ամիս բանսիօննէն եղած եմ տիկնոջ բնակարանը, երբ տակաւին բժշկական ուսանողը չկար: Շատ լաւ կը ճանչնամ սեռակիցս, բան մը՝ որ առաքելութիւնս կը գիւրացնէ: Գիտեմ թէ au fond բարի կիւն մըն է ան, թէեւ քիչ մը յամառ: Կը միայ երթալ իրեն բացատրել թէ գիւթանքը սուտ, կեղծ եւ բոլորովին անզօր բան մըն է: Բացատրել թէ՝ այդ թուղթով ուսումնասիրութիւն մը կը պատրաստէի յետամնաց ժողովուրդներու բարքերուն եւ սովորութիւններուն վրայ, քանի որ գիւթանքը կը նկատուի նախապաշարումի ամենահասարակ sujetներէն մին: Օրիորդը իր ուսումնասիրութեամբ կ'ուզէ եղեր ցոյց տալ թէի՞նչ պէս վհուկներ երկար դարեր շահագործած են անու ամբօխները, թէ ինչպէս իրենց ահաբեկու թաթին տակ պահած են աղքատ եւ հլու անհատականութիւններ: Մինչդեռ բաւական է եղեր իրողութեան նայիլ կորովաբիբ՝ գիտական ճշմարտութեան ակնոցներով նայիլ կորովաբիբ՝ քօղազերծ ընելու համար սուտն ու կեղծիքը: Եւ օրիորդը ապահով է եղեր թէ երկու ծերուկները պիտի ըմբռնեն ամէն բան ու պիտի հաշտուի՞ շուտով, երբ որ իրենց բացատրուի թէ « պանը ինչո՞ւմն է »:

Գալուփեան ըսաւ .

— Ճի'շդ է :

Այսքան միայն . « ճի'շդ է » : Եւ մինչ դուրս
կ'ելլէր ուսուցչանոցէն , օրիորդը շառագունելով
սուլեց՝ ակռաները սեղմած .

— Լկտի' . . . insolent . . .

Զարմացած էր Տէր Աբրահամը : Այն ստիպուե-
ցաւ խորհիլ՝ ինչ որ քահանաներուն պաշտօնը չէ :
Երկար պահ մը մտմտաց , մօրուքը բերանը խո-
թեց , դուրս հանեց , եւ վերջապէս ուղեց ըսել թէ
ամուսնութիւնը միայն . . . դրօշակը գոցեց իր բե-
քանը :

Վարժուհին ի դուր Ճանտառմային դուռը բա-
խեց: Կրկնակ հարուածներ մնացին անպատասխա-
նի: Այն ատեն խորհելով որ դուցէ կինը ետեւի
կողմը կ'ըլլայ, պարտէզին շրջանը ըրաւ եւ տախ-
տակորմը ծեծեց կռուիով: Իրաւամբ Ալէմտաղ-
ցին պարտէզին միւս ծայրն էր եւ խարխլած դուռը
բանալով ներս առաւ օրիորդ Լիւսին:

Նախ՝ սովարական խօսքեր: Օդը, որպիսու-
թիւնը, ինչո՞ւ զիրար չէինք տեսած երկար ատենէ ի
վեր: Օրիորդ Լիւսին խօսելով հանդերձ փոքրիկ
պտոյտ մը կ'ընէր ածուներուն միջեւ ու ջերմապէս
կը շնորհաւորէր կինը իր հասցուցած բերքերուն
համար: Ի՞նչ երկար եզիպտացորեններ, ի՞նչ կո-
կիկ սալատներ, ի՞նչ կաշեկաղմ սմբուկներ, հա-

պա՛ս պրասները...

— Մենք ատուր սո՛խ կ'ըսենք, ըսաւ Ալէմտաղ-
ցին :

Այն ատեն օրիորդը թուքը կլլեց եւ լաւագոյն
համարեց անմիջապէս հասնիլ իր առաքելութեան
ըս'ւն շարժառիթին : Փողոցէն դտնուած թղթապա-
նակը ի՛մս էր : Իրա՛ւ կ'ըսեմ տիկին Շուշան : Այս
առաւօտ միայն լսեցի անոր պատճառած անախորժ
զէպքերը որոնք...

— Հէ՛, քո՛ւկդ է մի...

Այս աղաղակը որ զիրենք անակնկալի բերաւ,
բարձրացած էր տախտակորմին միւս կողմէն : Ո-
րոշ է թէ Սրապիոն աղա մէկուն այցելութիւնը լը-
սելով, ահանջը փակցուցած էր տախտակորմի մէկ
ծակին՝ եւ լսած խօսակցութիւնը : «Կեցիր նայի՛մ,
կեցիր նայի՛մ» ըսաւ մարդուկը, եւ առանց այլեւ-
այլի իր պարտէյին դուռը բանալով եկաւ միա-
ցաւ երկու կիներուն : Թաւիշէ գլակը ետեւ նետած
էր, կնճիւններ կային իր նեղ ճակտին վրայ եւ խո-
շոր թթում մը՝ ձեռքին մէջ :

Օրիորդ Լիւսին խիստ զոհ էր : Կ'ըսէր թէ այս-
պէս աւելի լաւ եղաւ : Ինք ալ կը փափաքի եղեր
ձեր երկուքին միաժամանակ խօսիլ, բայց չգիտեր
եղեր ինչպէս պատրաստել այս կարգի ժամադրու-
թիւն մը : Շա՛տ լաւ եղաւ : Սրապիոն էֆէնտի, քիչ
մը առաջ Տիկին Շուշանին կ'ըսէր թէ փողոցէն քու
դտած թղթապանակդ ի՛րն էր : Անշուշտ ձեզ չէր
մեղադրեր իրեն վերադարձուցած չըլլալնուդ հա-
մար : Օ՛հ, բ՛ա՛ւ, ինչպէ՛ս կրնայիք այդ բանը ը-
նել՝ երբ որ մէջը անուն չկայ : Արդէն այդ խնդի-

ըը երկրորդական կարեւորութիւն ունէր այժմ, քանի որ գլխաւոր հարցը այն թուղթն է որուն վրայ գրուած էր դիւթանքի, այսինքն պիւլիւի շուրջ տեղեկութիւններ: Լսած էր թէ ձեր երկուքին միջեւ...: Արդ՝ հաւատացէ՛ք իր խօսքին, ատոնք բոլորովին անզօր եւ անարժէք բաներ են: Մենք պիւլիւին կը մօտենանք իրրեւ պարզ բանասիրական Նիւթ, իրրեւ պարզ պատմական տուեալ, այսինքն մեռեալ տառ: Ես այդ նօթերով դիտական ուսումնասիրութիւն մը... վհուկներ երկար դարեր... աղքատ եւ կամակոր անհատականութիւններ... քօղաղերծ... կորովարիբ:

Հանդա՛րտ, շա՛տ հանդարտ ուղիէ մը կ'երթար բամպակ ամպ մը, պոչին ունենալով ձագուկներ, բոլորն ալ այսօր ծնած: Անոնցմէ վերջինը կը հալէր, կը հրաժարէր, նշանտուքի մատանին ետ կուտար: Երկու թռուցիկներէն մէկը յաջողեցաւ միւսը « ածիլել » եւ պոչէն անջատուած թերթիկներու երամը ինքն իր գլխուն ճամբայ ելաւ միջոցին մէջ: Նախ խմբուած՝ եւ յետոյ հետզհետէ աւելի տարտղնուելով: Խոշոր քանտառման մտիկ ըրած էր օրիորդին ճառը՝ քիթը բերանը թթուեցուցած, կոծիծը դուրս ցցած եւ առանց բառ մը ըսելու: Բայց ներքնապէս խաղաղած էր ստացած տեղեկութիւններէն քանի որ աղջկա՞ն տուած բացատրութիւնները իրեն համոզիչ եւ տրամաբանական կը թուէին: Եւ արդէն ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ, որովհետեւ գիւղացին միշտ ակնածանք ունեցած էր գրող — կարդացողներու հանդէպ եւ երբեք չէր կրցած մաքուր աշխարհաբառին դէմ

խօսիլ: Միայն թէ Սրապիոն աղա բերանը բացաւ.

— Ուսումնասիրելիք բան չմնաց տէ, ասանկ պալսընիի բաներո՞վ ատեն կ'անցնես կոր:

Նիհար եւ տղեղ օրիորդը իր ունեւիաւոր ակնոցները շտկեց եւ ըսաւ թէ նիւթերը գիտութեան ատջեւ միշտ հաւասար են, եւ թէ՛ եթէ խախապաւտութիւն տալ պէտք ըլլայ, պէտք է երթալ մանաւանդ ընկերութեան վնաս հասցնող նիւթերու:

— Ատ ամէնը աղէկ, ըսաւ մարդուկը: Գէշ աղէկ կլլեցինք: Բայց դուն չե՞ս գիտեր կոր քի պիւլիւին հետ շախա չըլլուիր: Հի՛չ շախա չըլլուիր...

— Բայց ներողութիւն, Սրապիոն էֆէնտի, ես կատակ բրած չունիմ, ընդհակառակն՝ ուսումնասիրութիւնս շատ լուրջ ձեռնարկ է...

— Ի՞նչ կ'ըսես կոր քա, ճչաց միւսը ձայնը դուհւորէն բարձրացինով: Ես քեզ նո՞ր պիտի ճանչնամ. ձեմարանի փիւթիւն ուսուցիչներուն հետ սիրաբանութիւն կ'ընես կոր...

— Սրապիոն աղա՛...

— ... եւ մէկը քիթդ չի փսխեր կոր տէյի պիւլիւ կ'ընես կոր, անաթիկ չէ՞: Խըռսըդ ատո՞վ կ'առնես կոր մանչերէն: Թի՛ւհ չամչցած, հէմ երես ալ ունիս տէ ատոր ուսումնասիրութիւն կ'ըսես...

Նախկին տիրացուն վարժուհիին ամենափափուկ թելին էր դպած: Սաստիկ առնուեցաւ օրիորդը բայց ջանաց ինքզինքը դսպել ձեռքը սրտին վըրայ սեղմելով, որպէսզի խօսակցութիւնը բոլորովին կոխի չը փոխուի: Բերանը մնաց Օի պէս: Կը սխալէր սահայն կարծելով որ Շաշին այս նիւթի՞ վրայէն պիտի անցնի: Ընդհակառակն ան ծանրա-

ցաւ ըսելով թէ ամէնուն բերանն էր օրիորդին «խառնած ապուրները» Գալուքեանին հետ: Թէ իրենք տեղեա՛կ էին, թէ փողոցի քարե՛րն իսկ տեղեա՛կ էին: Տաքցան: Օրիորդը սկսաւ իր փաշերը թօթուել: Երբեք, երբե՛ք չէր թոյլատրեր որ իրեն պէս ճակատին քրտինքով հացը շահող աղջկան մը... մաքուր աղջկան մը... չէր թոյլատրեր որ...

Սրապիտներ՝

— Մենք ալ չենք թոյլատրեր որ արին քալեցնես մեր երկու տուֆերուն մէջ: Մենք առջափ տարուան դրացիներ ենք, տախա օր մը օրանց իրարու խառնախօսի ըսած չունէինք: Քու անիծուած թուղթդ մէջտեղ ելաւ, երկուքս ալ աս վիճակին հասանք: Ա՛ս կ'ուղէիր հա՞. ըսէ նայիմ, դուն մենէ ի՞նչ առնելիք ունէիր...

— Բայց ձեր ըրածը պարզ ենթադրութի՛ւն է: Որ եւ է գէշութիւն չի կրնար պատահիլ...

— Ենթադրութի՛ւն մի: Պիւլիւլի թուղթդ ձեռքերնիս անցնելէն ի վեր անէծքը, ցաւը, ձախորդութիւնը մեզ պատած է: Ենթադրութի՛ւն է սա զավալը կնկան մէջքին ցաւերը, ենթադրութի՛ւն է իմ սրտիս չառփընքը: Քեզի ի՞նչ գէշութիւն ըրած էինք քի մեզի պէս հօրդ-մօրդ տեղ մարդոցը դիտին ասանկ փորձանք բերիր...

— Բայց անկարելի՛ բան է, նախ թոյլ տուր որ խօսիմ, անկարելի՛ բան է... դուզադիպու-թի՛ւն կ'ըսեն ատոր...

— Զուգադիպութի՛ւնդ քեզ չառփմիշ ընէ, Էտէպսիգ: Տարիքե՞դ ալ չես ամջնար կոր: Հիչ պիւլիւին հետ շախա կ'ըլլուի՞: Հապա՞ սա զա-

վալլը կնիկը մեռներ նէ, հապա՞ քալող դանկին առջեւ լեղին պատուեր նէ: Ըսէ խայիմ, խալթախ, սա խեղճ կնիկէն ի՞նչ առնելիք ունէիր...

Ահաբեկած Ճանտառման կը նայէր ինքնիրմէ ելած մարդուկին, անոր լորճնքոտ բերնին, եւ կը լափէր անոր ամէն մէկ խօսքը: Նոյնիսկ սկսած էր դողալ վախէն: Յանկարծ ցնցուեցաւ, կարծէք թմբութիւնէ մը սթափելով, եւ ուսուցչուհին շառաշուն ապտակ մը իջեցուց պօռալով — « ինէ ի՞նչ առնելիք ունէիր: » Օրիորդ Լիւսին ճիշ մը արձակեց, իյնալու պէս եղաւ եւ ակնոցները փշրուեցան ոտքերուն առջեւ: Գիւղացի կինը կարճ վարանումէ մը մը յետոյ (որուն ընթացքին աւելցաւ իր սարսափը) նետուեցաւ աղջկան վրայ եւ անոր մաղերէն բռնելով սկսաւ ծեծել: Սրապիոն աղա, որ այդ մատին չէր խորհած, նախ շուարեցաւ, բայց յետոյ թի մը դանկելով հետեւեցաւ Ալէմտաղցիի օրինակին եւ աղջիկը ծեծեցին կատաղօրէն, անդթօրէն, անասնօրէն:

Ածուներ կը կոխտուին, տունկեր կը ճղմուին, երկու շուներ կը հաչեն: Քաշի ուսուցչուհին կը պօռայ, երկու դրացիները աւելի ուժով եւ աւելի արագօրէն կը տեղացնեն հարուածները: Օրիորդը կը տապալեն, իրենց ոտքերուն տակ կ'առնեն, իրարու ձայն տալով — « Զա՛րկ Ճանտառմաս. դա՛րկ Ծաշի »: Նիհար ուսուցչուհին բնականաբար անկարող էր երկու կատաղի դրացիներուն դէմ դնելու: Քիթթ սկսաւ արիւնիլ, եւ քիչ վերջ նուաղեցաւ օրիորդ Լիւսի, կնոջմէն ստացած մէկ ահաւոր կիցէն:

Հեւասպառ Ալէմտաղցին նստաւ շրջուած դոյլի մը վրայ, մինչ Սրապիոն աղա՝ աղատքեղի թաց մարմանդին վրայ փռուած աղջկան շուրջ կը դառնար գաղանի մը պէս: Թին ձեռքին մէջ սպառնալիքով կը շարժէր միշտ ու կը կրկնէր — « Հիշ պիւլիւին հետ շախա կ'ըլլուի՞ր... »:

Ալէմտաղցին ըսաւ — զանկը քալած ատեն հասա՞ւ եթէ լեղիս պատուէր...

Սրապիոն աղա ըսաւ — հասա՞ւ եթէ լեղիդ պատուէր...

Մէկ քանի «հապա եթէ»ներ կրկնեցին փոխն ի փոխ, եւ յետոյ լռեցին, որովհետեւ արիւնին հետ՝ « սատանան դուրս ելած էր աղջկան փորէն »:

Սրապիոն գետնէն իր գդակը հաւաքեց եւ սկըսաւ մտատանջուիլ: Պէտք էր վերջապէս սթափեցնել օրիորդը: Անդգայ Ճանտառման տեղէն չէր շարժեր ընաւ, բայց Սրապիոն դէպի դուռը ուղղուեցաւ, իր տուֆէն քիչ մը ջուր բերելու համար: Սպառնալով, հայհոյելով, աներեւակայելի պոռնկութիւններ աղջկան վերագրելով զնաց իր տունը:

Երեք բեռնաւոր լաճեր, որոնցմէ ամէնէն տա-
րեցը ոսկեգոյն մետաղէ մեծ խաչ մը նետած էր իր
ուար, կանգ առին ճամբուք եզրը: Յոյնի դպիրները
որ յուզարկաւորութենէ կը դառնային եւ տեսած
էին հայ վարժուհին՝ կանգ առին ճամբուն եզրը:
Նկեղեցական շապիկներու ծրարը դրին գետին,
խաչը դրին անոր վրայ եւ օգնեցին վիրաւոր աղջը-
կան: Անշուշտ չէին դիտեր ինչ ընել այս պզտիկ-
ները, որոնցմէ մէկը մանաւանդ խուճկի ամանի մը
պէս կը հոտէր: Բարեբախտաբար վրայ հասաւ հայ
կին մը, մեծ բացազանչութիւններով: Նազիկ հա-
նըմ պատուտուելով, կտորտուելով թեւը մտաւ օ-
րիորդ Լիւսիին եւ տարաւ իր բակը՝ չափազանցեալ
զգուշութեամբ:

Հոն է որ օրիորդ Լիւսի փղձկեցաւ :

Երբոր դուրս ելած էր Ալէմտաղցիի պարտէզէն, դունտը սկսած էր հեաղհեռէ մեծնալ կոկորդիւն մէջ: Աղտոտած եւ արիւնոտ, օրիորդը յառաջացած էր աւելի քան անհաստատ քայլերով: Ոչ միայն ակնոցները չկային, այլ մանաւանդ կային մշուշապատ ու խոնաւ աչքեր:

Նաղիկ հանրմ խենթ էր կտրած: Զուր կը բերէր՝ կը բացաղանչէր: Անձեռոց կոտոր՝ կ'անիծէր: Խոզանակ կը փնտռէր եւ ձեռքերը դլխին կը զարնէր: « Քա ա'չկո ելլայ... վախ, վա'խ եմ ըսեր... քա գալա'լը օրիորդ Լիւսիս, երկու աշկս ելլայ... » կանչեց Զարխարան Աստուածածինը, Գաբրիէլ հրեշտակապետը, Սուրբ Նշանը եւ ուրիշ զօրութիւններ:

Խոր ցնցումներով ու աղմուկով լացաւ օրիորդ Լիւսի: Կրկին նուաղելու աստիճան տառապեցաւ: « Զեմ կրնար լալ » կ'ըսէր եւ կուլար շատ դէշ կերպով, ճիչերով, դժուարին պատուածքներով: Եռեսունը արդէն իսկ քիչ մը անցած աղջիկ մըն էր, դիրքերէ դուրս ելած ջղուտ օրիորդ մըն էր, աշխարհի վրայ մինակ մնացած վարժուհի մըն էր, իսկական անունով Մարիամ: « Առաջին անգամն է որ... » ըսաւ բայց չը կրցաւ շարունակել: Իրականին մէջ ըսել կ'ուզէր — « առաջին անգամն է որ բիրտ ոյժին առջեւ իմ բոլոր դիմադրական միջոցներուս անզօրութիւնը կը զգամ »: Այո', այո', այս ըսել կ'ուզէր, լալով հանդերձ: Բայց զինքը հանգիստ չը թողուցին:

Նաղիկ հանրմ իր վրայ հակած՝ անդադար կը

կրկնէր նոյն հարցումները: Կ'ուզէր որ խօսի, պատմէ, մանրամասնութիւններ տայ: Օրիորդին ուսերէն բռնած՝ կ'ուզէր անպայման գիտնալ թէ երկու դրացիներէն ո՞րն էր զինքը այդ վիճակին մէջ ձգող: Թէ որո՞ւն տունը դէպքը պատահած էր, թէ ինչպէ՞ս էր...

Իրենց քով կեցած էր Յասմիկը, անձեռոց մը ձեռքին: Նազիկ հանրմին եղբօր այս որբը իր խոչոր աչքերը բացած կը նայէր մէկ մը իր հօրաքոջ, մէկ մ'ալ իր նախկին ուսուցչուհիին: Այլալած էր պղախին ալ: Ան իր օրիորդին մաղերուն մէջ կը տեսնէր ապառքեղի շիւղեր, բայց չէր համարձակեր վերցնել զանոնք: Խոհանոցին բաց դռնէն կ'երեւային պարտէզը բոռած սաւաններ եւ օճառի բարկ հոտ մը բռնած էր տունը: Պարծենկոտ հաւնոցը որ քիչ մը առաջ անտանելի կուռոց մը թող տուած էր ծանուցանելով դալուստը հաւկիթի մը, այժմ կը վերսկսէր՝ տարբեր նօթի վրայ: Կը ծախուցանէր դալուստ մը եւս՝ անձրեւինը:

Օրիորդ Լիւսի պատմեց, կտրատումներով, հեկեկանքներով: Նազիկ հանրմ աղջկան վրայ ծրուած կը լսիէր անոր ամէն մէկ բառը, գլուխը երերցնելով: Գլխի այդ շարժումները ըսել կ'ուզէին — « այդ հասկցայ վերջինը ըսէ՛. չո՛ւտ ըսէ՛. յետո՞յ »:

Ջատուկ կնիկան այս անչափ հետաքրքրութիւնը վաճիկով բան մը ունէր, մանաւանդ որ Նազիկ հանրմին ծամածուռ գէմքին մէջ ժպիտ մը կար կարծես: Թէեւ օրիորդը կանգ չառաւ ատոր վրայ, բայց բնազդով գլուխը դարձուց եւ իր պատմութիւնը

չարունակեց Յասմիկին :

Հոս է որ ամէն ինչ տակն ու վրայ եղաւ : Ուրովհետեւ Յասմիկ չը կրցաւ դէմ առ դէմ նայիլ իր նախկին օրիորդին, զոր այս վիճակի՞ն մէջ կը տեսնէր : Յասմիկ մտիկ ըրաւ բայց աչքերը քրթթեց : Կրկին քթթեց : Շփոթեցաւ Յասմիկ : Ուրիշ բաներ ալ եղաւ, ապացոյց որ հին անձեռոցը սլառուեցաւ իր ձեռքերուն մէջ :

Յասմիկ կից մը զարկաւ զոյգ մը թաց նալըններու, եւ դառնալով իր հօրաքրոջ ըսաւ .

— Աս ամէնուն սլառճառը դո՛ւն ես... յանցաւորը դո՛ւն ես... միա՛յն դուն ես...

Եւ առանց սպառնալիքէն վախնալու, թուքը կող տուաւ եւ շարունակեց խրոխտաբար .

— Ինչո՞ւ երկուքին ալ միտքը դէչ բան դրիր... Ինչո՞ւ երկուքին ալ ըսիր որ պիւշիւ եղած են... ըսի՛ր, ես քո՛վդ էի... ականջներո՛վս իմացայ...

Օրիորդ Լիւսին վախցաւ : Սարսափելի էր Յասմիկին կերած ապտակը : Սաստիկ վախցաւ նաեւ տեսնելով որ Նազիկ հաճիճին մէջէն դուրս ելած էր մօրու մը : Այդ խորթ մայրը որբը սխիտ բղբտէր, պիտի յօշոտէր :

Բայց Յասմիկ կրցաւ ինքզինքը աղատել, ճշգմունեցաւ թաց ճերմակեղէններու կոյտի մը վրայ, ոտքի ելաւ, սեղանին մէկ առողջ ոտքը կոտորեց, իր մազերէն խուրձ մը թողուց կնոջ ճանկերուն մէջ ու փախաւ : Վազեց եօթը ոտք սանդուխներէն վեր, սենեակ մտաւ ու դուռը կղպեց :

Գրեթէ անմիջապէս յետոյ աղջնակին գլուխը երեւցաւ այն փոքր պատուհանին մէջ, որ բակին

վրայ կը նայի, եւ ուրիշ կը քաշեն չուանը՝ փողոցին դուռը բանալու համար:

— Դուն կնիկ չես, դուն հրէ՛շ ես, ըսաւ Յասմիկ իր ապահով բարձունքէն: Պիտի պօռամ, հէլ-պէ՛ք տէ պիտի պօռամ... ես քեզմէ արթըխ չեմ վախնար: Հրէ՛շ ես... ես ականջներովս իմացայ... երբոր չարշըլիմ ճամբուն վրայ Ճանտառման դիմացնիս ելաւ, օձիքէն բռնեցիր կեցուցիր... ինչո՞ւ անոր ըսիր — պիւլիւ եղած ես... ան մարդը քեզի խըռս ունի կ'ըսեն... ցաւ կ'իմանա՞ս ... տունդ բան կը կորսուի՞... աղմուկ կը լսե՞ս... ինչո՞ւ թուղթը ձեռքէն չառիր... Ասոնք ըսողը դուն չէի՞ր... վերջն ալ նոյն բանը չըսի՞ր Շաշիին... ես չոնո՞րս եմ... Շաշիին տունը ե՛ս ալ եկայ, քո՛վդ էի... ինչո՞ւ անոր ալ ըսիր — ցաւ կ'իմանա՞ս... թուղթը ինչո՞ւ կարդացիր... ինչո՞ւ չիյտէմինչ ըրիր... հէլպէ՛ք տէ... ախոնք ապուշ արարածներ են... կով են... ինչո՞ւ կրակին վրայ իւղ թափեցիր... պղտիկ խնդիր մըն էր՝ պիտի անցնէր... ինչո՞ւ իւղ թափեցիր...

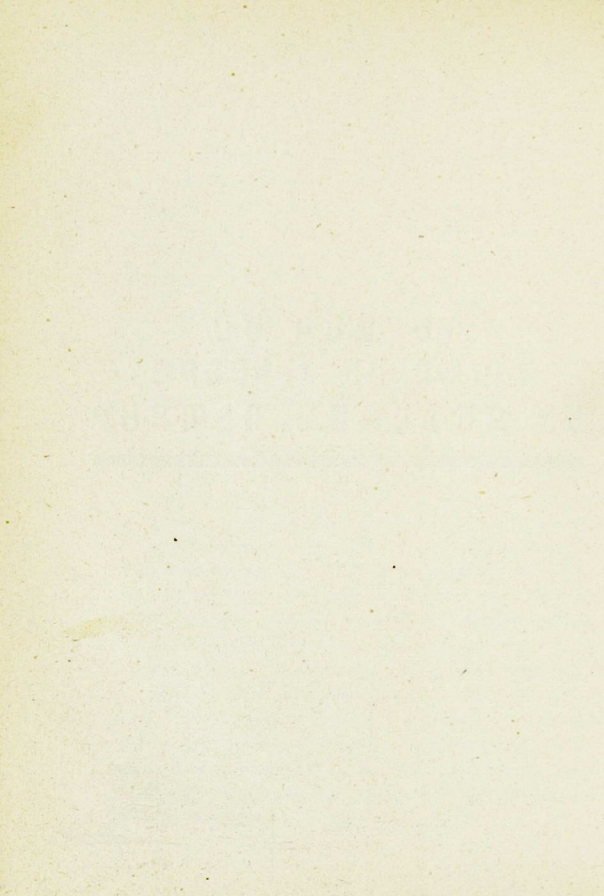
Դառն կեանքին մէջ իր աչքերը կանուխ բացած՝ խրոխտ եւ վրիժառու աղջնակը կը շարունակէր.

— Մարդ իրար ձգես՝ ուրիշ բան չես ուզեր... դուն հրէ՛շ ես, հրէ՛շ... փսորճիկ մը հոգի եթէ ու խենայիր, մենք ասանկ չէինք ըլլար... մայրիկս դո՛ւն մեռցուցիր... ամէն օր մեր տունը արին քալեցուցիր... խօսք խառնեցիր, սուտ խօսեցար, դուռներուն ետեւէն մտիկ ըրիր եւ վերջն ալ սուտ լաց եղար... մարդ իրար ձգես՝ ուրիշ բան չես ու-

վեր... բողբ մայրիկս չէ՝ դս՛ւն ես, ոճրադործ ես...

Եւ մանուկը սկսաւ երկար պատմութիւն մը ուր կը խօսուէր ծախր ամբաստանութիւններու մասին, ուր Նազիկ հանրմ ի յայտ կուգար նողկալի լոյսի մը տակ, ուր կը կրկնուէր Միհրանի մը անունը, ոսկի ապարանջանի մը անհետացումը, յուղարկաւորութեան վաղորդայն մը: Օրիորդ Լիւսին լսեց այս բոլոր խօսքերը: Լսեց՝ հակառակ ծեր կնոջ ահաւոր պոռպոռոցին, ախոր գնչուի կատաղութեան: Լսեց այս բոլոր խօսքերը՝ մինչ Նազիկ կը սպառնար, կ'անիծէր ու կը հայհոյէր, կարծես միայն աղջնակին ձայնը խափանելու միտումով: Զեռքը ինչ որ ինկաւ նետեց դէպի օդատուհանը, երակները ուռեցուց, փրփուր ժայթքեցուց եւ աւելի մը երկար կոթովը փորձեց աղջկան դուռը հարուածել: Յասմիկ կրկնեց որ այլեւս չվախնար, որովհետեւ պիտի փախչի այս տունէն եւ պիտի երթայ աշխարհի միւս ծայրը, ամենահեռաւոր ծայրը, այսինքն Առապիստան: Իր աթոռէն վեր ելլելու ոյժն իսկ չունէր օրիորդը: Նստած տեղը կը մնար դամուած, կոնակէն ստուած, որովհետեւ առաջին անգամն է որ այսքան մօտէն կը տեսնէր հրէշային բան մը: « Չար խառնակիչն է » կը խորհէր ան: Օրիորդ Լիւսին լսեց այս բոլոր խօսքերը եւ միաժամանակ մտածեց այն բոլոր երբոր պիտի հեռանայ այս բակէն, դէմի երկու աղբածածկ պարտէզներէն, կուրծքին վրայ սեղմած այն միա՛կ սիրելի բանը որուն հանդիպեցաւ այսօր՝ Յասմիկը:

ԴԵՐՁԱԿ ՄԸ
ԻՐ ԵՐԿՈՒ ՀԻՒՐԵՐԸ
ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԴԷՊՔԵՐ

Շէնքը չափազանց հին ըլլալուն համար փոր
տուած էր բակին կողմը, իսկապէս վտանգաւոր
կերպով: Եւ որպէսզի չը փլի, անոր կռթնցուցած
էին փոքրիկ աւել մը որ իր կանանչ կռթին վրայ կը
կրէր դեռ Կալլըռի Լաֆայէթի պիտակը: Այս անար-
դանքէն զատ շէնքին կռթնցուցած էին նաեւ երկու
հսկայ գերաններ՝ որոնք սալաքարերէն մեկնելով
կը ինտուէին մինչեւ երկրորդ յարկ, եւ հոն — պա-
րազային համաձայն — ահանջ կուտային թռչնիկի
մը դայլայլին կամ կը չորցնէին նամակաբերի մը
չորերը: Ահա այդ գերաններուն տակն էր կծկտած
Տիրանի բնակարանը, որ կը բաղկանար գետնա-
յարկ երկու սենեակներէ: Անոնցմէ մէկը հազիւ
հազ կրնար անկողին մը պարունակել, որով Տիրան
սուանց վարանելու դայն կը կոչէր ննջարան եւ հոն
կը պառկէր: Իսկ միւսը որ ընդարձակ է, միաժա-
մանակ կը ծառայէ իբրեւ գերձակի աշխատանոց

եւ իրրեւ դերձակի խոհանոց : Մեքենային տակ , արդուկի՛ն քով եւ սեղանին շուրջը կերպասի կտորներ կը սողան որդերու պէս , խանձած չուխայի հոտ մը կայ , կան ամուրիութեան վկայականներ քիչ մը ամէն կողմ , եւ պատին վրայ ելեկտրականութեան հաշուող հին գործիք մը՝ (compteur) զոր Տիրան կրթած է : Ան կը հաշուէ երբոր Տիրան պատշաճ նկատէ , եւ կը դադրի գործելէ երբոր Տիրան անհրաժեշտ չտեսնէ : « Ո՛չ , կեցիր » կ'ըսէ երիտասարդը թրքերէն լեզուով , որպէսզի քիչ վճարէ , եւ իրաւամբ կը յաջողի կեցնել զայն տալով մէկ քանի ճարտար ապտակներ՝ որոնց զաղտնիքը ինք ունի , եւ զոր ձեռք ձգած է երկարատեւ փորձերէ վերջ :

Խոհանոցը աշխատանոցէն կը զատուի պատին փակցուած պատկերով մը որ պարբերականէ մը փրցուած է եւ կը ներկայացնէ Կապի Մօռլէյ՝ ոտքի : Բացի կիրակիէ (բարեկամուհիին օրն է ան) Տիրան տունը կը ճաշէ , կերակուրները ինքն իր ձեռքովը պատրաստելով : Երբոր պատահի որ ձախողի եւ ճաշը անհամ ըլլայ , դերձակը իր բարկութիւնը կ'առնէ Կապիէն՝ բացազանչելով սա խօսքը կամ անոր մէկ փոփոխակը .

— Գեղի մա'րդ գիտցանք տէ եախնիի հսկիչ կարգեցինք... դերասան չէ՞ք մի , հաւկիթ մը անգամ խաշել չէք գիտեր...

Իրականին մէջ սակայն իրենց յարաբերութիւնները խիստ սիրալիւր են : Կերակուրները հաղուադէսօրէն միայն անհամ կ'ըլլան , որովհետեւ այժմ դռնապանուհին սորված է արհւելեան կերա-

կուր եփել: Խնդումներես եւ առատաձեռն Հայր
կրցած է սիրաշահիլ Տիկին Պիւքը, որ հակառակ իր
յաւխտենական յղութեան, կ'աշխատի ու կը շարժի
անվերջ: Այդպէս է որ առանց իր վիճակին ուշա-
դրութիւն ընելու՝ բոնեց պայուսակներէն մէկուն
ականջէն եւ ուղեց զայն ինք անձամբ փոխադրել
մինչեւ դերձակին սենեակը, երբ հասկցաւ երկու
նորեկներուն ինքնութիւնը: Որովհետեւ երկու նո-
րեկներ ժամանեցին, եւ անոնք կեցան փողոցի դը-
րան հոսանքին մէջ երեք պայուսակներու եւ տգեղ
չօֆէօտի մը հետ: Տիկին Պիւք ըսաւ մեծ իրարան-
ցումով.

— Դուք օրիորդ Ալիան էք, իսկ դուք պարոն,
օրիորդ Ալիսի Հայրն էք... դիտեմ, դիտեմ, Պու-
սէն է որ կուգաք...

Եւ անմիջապէս շօֆէօտին ձեռքէն դրամատոմ-
սը խլելով վերադարձուց Հայուհիին եւ իր փէշը
վեր առաւ իր դրպանէն վճարելու համար կառքին
ծախքը: Կարծէք թէ կտոր մը դեղին ֆօմպիւնէզօն
վճարեց եւ աւելցուց — « Աս ալ ձեր փութպուսոն
է »:

Դոնապանուհին եւ երկու նորեկները սենեակ
անցան եւ հոն մեծցաւ Տիկին Պիւքի ողևորութիւ-
նը: Ան ըսաւ թէ մէսիէօ Տիւռանը շուտով պիտի
դայ, շա'տ շուտով, թէ ան անհամբեր կ'սպասէր
ձեր ժամանումին եւ երկարօրէն խօսած էր ինձ:
Միշտ հիացումով կ'արտայայտուէր ձեր վարպե-
տութեանը մասին եւ կ'ըսէր թէ դերձակութիւնը
ձեզմէ է որ սորված է Պուլիս եղած ատեն: Բայց
նախ Տիկին Պիւք պահանջեց որ նստին ու հանգչին

սա աթոռին վրայ, հանեն իրենց օձիքը եւ յետոյ լուացուն ենթէ կ'ուզեն: Ո՛չ, ծորակը այսպէս պէտք է բանալ, իսկ դալով սուրճին, զայն կրնանք պատրաստել դիւրութեամբ: Հաւատացէ՛ք որ շատ լաւ ըրիք հոս գալով. շա՛տ լաւ: Ի՞նչու պիտի մնաք այդ զղուելի երկիրը ուր այլեւս դործ չկայ մանաւոր Հայերուն համար: Փառք Տիրոջ, հոս գործը առատ է եւ մանաւանդ ձեզի պէս վարպետ դերձակ մը բնաւ պարաս չի մնար: Տեսէ՛ք մէսիէօ Տիւռանը, ա՛ն միշտ կ'աշխատի եւ բնաւ պարաս չի մնար: Բայց ուրիշ բա՛ն կայ. ի՞նչ պատճառաւ բոլորդ մէկ չը գաղթեցիք: Որովհետեւ դուք տունը չորս հոգի էք եւ ոչ թէ երկու: — Հակառակ իր շատախօսութեան, գիրուկ տիկին Պիւքը այնքան համակրելի էր, այնքան պարզ մտերմութեամբ մը կը խօսէր որ գաղթական Հայերը սիրով մտիկ կ'ընէին զայն, թէեւ դերձակը ոչինչ կը հասկնար, իսկ իր աղջիկը՝ քիչ բան: Թուրքերը կատե՛մ կ'ըսէր տիկին Պիւք, ամբողջ հոգիովս կ'ատեմ այդ գաղաթները որ ձեզ ջարդեցին: Նոյնիսկ երախաները ջարդեցին: Տեսէ՛ք, հիմայ ալ նոր օրէնքին համաձայն այլեւս չեն թոյլատրեր որ հոն վերադառնաք, հակառակ որ ձեր երկիրն է՝ ան՝ դարերէ ի վեր: Բայց դուք աւելի կանուխ Փարիզ գալու էիք որովհետեւ... — եւ յանկարծ Տիկին Պիւք ըսաւ հայուհիին — Օրիորդ Ալիս, շատ համակրելի էք դուք, եւ տարօրինակ բան՝ գորսիքացիի հնչում ունիք: Պայուսակները բացուեցան, զանազան առարկաներ տարտղնուեցան յարմար ու անյարմար անկիւններ եւ կտրեցաւ ծորակին շուրը: Տիկին

Գիւք ղնաց ու եկաւ անդադար, իսկ իր տղան՝ քա-
կի դերաններէն մէկուն վրայէն վար իջնալով եկաւ
կանդնիլ բաց դրան մէջ: Անոր յաջորդեց երկրորդ
մանչ մը աւելի պզտիկ եւ յետոյ երրորդ մը՝ որ
այլեւս չորս ոտքի վրայ կը քալէր: Եւ կարծէք թէ
այս բոլորը բաւական չըլլային, բաց դռնէն ներս
անցաւ նաեւ անթեյի մը ճռինչը, սեւ կատու մը,
իւր մէկ ձաղը, իւր ձաղերը: Սուրճը յորդեցաւ:

... Անշուշտ մեծ էր Տիրանին ուրախութիւնը,
քանի որ տարիներէ ի վեր ասոնք առաջին աղջա-
կաններն էին, հոգ չէ թէ ոչ շատ մօտաւոր, որոնց
երեսը կը տեսնէր: Տաղէս աղա շուրջը նայելով
ըսաւ — « Ծօ տղայ դուն ե՞րբ դերձակ եղար...
Մա՛քսը ո՛ւր, դերձակութիւնը ուր »: Ծիշդ է որ
Տիրան տարի մը միայն աշակերտած էր Տաղէս ա-
ղային մօտ եւ յետոյ մեկնած՝ այս արհեստին մէջ
յարմարութիւն չունենալուն համար: « Գործի մը-
տած օրս մայրիկս մատնոց մը նուիրեց ինձ եւ
խառնուածքս դիտնալով ըսաւ թէ պէտք է ջանամ
խելքս կտրին տալ եւ աչքը մտնալ հայրիկիդ: Եւ
առաջին օրն իսկ երբ որ երեկոյին տուն դարձայ,
մայրիկիս վիզը նետուելով ըսի թէ անմիջապէս,
անմիջապէս աչքը մտած էի վարպետիս: Խանու-
թին մէջ մուկ մը սատկեցուցած էի: Մի՞տքդ է
վարպետ: Իրաւ է որ մեծ քանակը կոտրեցաւ, բայց
սատկեցաւ խաւ մուկը: Ա՛սչափ մուկ մը: »

Բայց յանկարծ տրտմեցաւ երիտասարդը, ո-
րովհետեւ հեռաւոր ու սիրական դիմադրիծեր իրեն

երեւցան շատ որոշ գոյներով, անփոխարինելի ջերմութեամբ եւ ինք ըսաւ իր վարպետին սա տեսակ տրտում խօսքեր — « սա աշխարհը պարտաւ աշխարհ է » եւ « օ՛Փ, օ՛Փ » : Բարեբախտաբար ծագեցան ուրիշ հարցեր եւ վարպետը Տիրանի մէկ հարցումին պատասխանելով ըսաւ թէ հակառակ ստացած ապահովիչ տեղեկութիւններուն, ինք չէր ուզած իր այսչափ տարուան տունը քանդել մէկ անգամէն եւ այդ պատճառաւ է որ Փարիզ չէին եկած ամբողջ ընտանեօք :

— Նայի՛նք, ըսաւ վարպետը. եթէ աստեղի վիճակը գործիս դայ, կարենանք ապրուիլ, այն տեսն քրոջս կը դրեմ եւ ան ամէն բան ծախելով Սմբատին հետ կ'ելլայ կուղայ : Նայի՛նք...

Ասկէ յետոյ պատահեցան մէկ քանի՛ն այն սովորական դէպքերուն, որոնք անխուսափելիօրէն կը հալածեն դաղթականները : Այն մօտաւոր պանդոկը ուր ապաստանեցան հայր ու աղջիկ, մլուկ ելաւ : Ամբողջ դիշեր մը անջուն անցնելէ վերջ — որուն պատճառաւ յանդիմանութիւն ալ ստացան պանդոկապետէն որ նշմարած էր լոյսին երկարատեւ վառ մնացած ըլլալը — ուրիշ սենեակ մը ուղեցին : Բայց ա՛ն ալ երկու Պոլսեցիները լեցուցին դիշերային անէծքով : Հետեւանք՝ սաստիկ հարբուխ մը եղաւ Ալիս՝ բայց բարեբախտաբար վրայ հասաւ իր ընկերուհին, Աստղիկը, որ զինքը տառաւ իրենց տունը, Սէն – Մանտէ : Գալով Տագէս աղային, ան սկսաւ դիշերել Տիրանին մօտ, մինչեւ յարմար սենեակի մը յայտնութիւնը, մինչեւ Ալիսի վերադարձը : Եւ որովհետեւ այս բոլորին

պատճառաւ դերձակին դործը բաւական ետ էր մնացած, վարպետը թեւերը սօթթեց եւ սկսաւ աշխատիլ իր նախկին աշակերտին հետ, եւ միաժամանակ խօսեցան հինէն ու նորէն, սարէն ու ձորէն, հայերէն եւ թրքերէն:

Երբոր Իզմիրլեանը խորան կ'ելլէր եւ փայտէ մուրճը ձեռք կ'առնէր, մենք գիտէինք թէ իմ մեծ եղբայրս է որ « դոնբացէք » ի տախտակը կը բռնէ վարագոյրին ետեւ: Իզմիրլեանն ալ գիտէր: Ի՞նչ օրեր, ի՞նչ օրեր էին, այսօրուան պէս միտքս է: Ան Չառակին նոր շապիկներ կարուեցանք եւ իմ նրս մասնաւորաբար չափի վրայ շինուած էր. օձիքին տակն ալ Տ մը եւ Պ մը կար: Տաղէս Պալապանեան: Դպրաց դասուն մէջ չկար մէկը որ չուզէր տախտակը ինք բռնել. բայց լուսահոգի Հէքիմեանը չէ՛ կ'ըսէր: Տախտակը լեւոնը պիտի բռնէ՝ վէ՛սէլամ կ'ըսէր: Եղբորս պէս ձայն ունեցող մէկ հատ մըն ալ չկար. երբ որ թող տար « Ուսաննան » մինչեւ մեր տունէն կ'իմացուէր: Աս լեւոնին ձա՛յնըն է կ'ըսէին: Մասնաւոր հօճաներ կուղային էյուլաներէն, Ֆաթիհներէն, մեր երգեցողութիւնը լսելու համար: Այոնց դպրաց դասը ամէնէն կատարեալն է կ'ըսէին: Ի՞նչ օրեր էին, ո՞ւր են այդ օրերը: Բոլոր աղաքը դատկուան օրօրոցներուն մէջ կը խաղան, կը խնդան, հաւկիթ կը փոխանակեն, իսկ ես առդին կուլամ: Կ'ուզեմ անպատճառ հետս առնել շապիկս: Չէ՞ մի որ անոր օձիքին տակ Տ մը եւ Պ մը կայ: « Ան իմինս է, հետս պիտի տանիմ »

կ'ըսեմ : « Տաղէս Պալապանեանը ե'ս եմ » կ'ըսեմ :
 Ի՞նչ ըսես . աղու խելք : Տարիներ վերջ (դեռ դըպ-
 րապետ չէի) հարցուցի Իգմիրլեանին — Սրբազան ,
 կը յիշէ՞ք , օր մը արարողութեան ատեն նուազե-
 ցայ ըսի , որովհետեւ ծոմ բռնած էի Ս . Հաղոր-
 դութիւն առնելու համար ըսի : Սորհրդարանին մէջ
 է որ խօսեցայ : « Կը յիշե՛մ , կը յիշեմ » ըսաւ : Եղ-
 բա՛յրս ալ յիշեց : « Անոր ձայնը դեռ ականջներուս
 մէջն է » ըսաւ :

Իրենց ղրաղումին պատճառաւ չէին կրնար դը-
 նում կատարել եւ կերակուր եփել , այնպէս որ Տի-
 րան իր վարպետը առաջնորդեց մօտակայ prix - fixe
 ճաշարան մը ուր կերան ծեծ ուտելու պէս : Երբ որ
 աղատեցան աղմուկէն , հրմշտուքէն եւ խոհանոցի
 ծանր հոտէն , կրկին վերադարձան կարի եւ ան-
 վերջանալի խօսակցութեան : Այդ քմահաճ խօսակ-
 ցութեան ընթացքին է որ Տիրան կանգ առաւ կա-
 րեւոր նիւթի մը առջեւ : Ի՞նչ պիտի ընէր վարպետը
 երբ որ պատահմամբ կորսուէր Փարիզի մէջ : Ի՞նչ-
 պէս պիտի գտնէր իր ճամբան երբ Փրանսերէն չը
 գիտեր : « Մենք ատոր դարմանը գտած ենք » ըսաւ
 Տիրան եւ անմիջապէս սպիտակ թուղթի մը վրայ
 դրեց հետեւեալը — « կը կոչուիմ Տաղէս Պալա-
 պանեան , Հայ եմ , ու կը բնակիմ Մառգատէ փո-
 ղոց : Կը խնդրեմ որ զիս հոն առաջնորդէք » : Եւ
 վարպետին պատուիրեց որ այս թուղթը պահէ խը-
 նամքով :

.. .. .

Տիրան իր ետեւէն քաշեց վարպետը — որուն

վրայ այլևս բնաւ կարողութիւն չէր մնացած, այնքան որ չըջած էին պանդոկէ պանդոկ — եւ յերս մտաւ նեղ դռնէն: Եւտոյ պանդոկին դրասեն-
եակը անցնելով հարցուց.

— Ներեցէք օրիորդ, երկու հոգինոց սենեակ մը ունի՞ք արդեօք: Բարեկամիս եւ իր աղջկանը համար է... այո՛, ամսուան համար:

— Ոչ պարոն... դժբախտաբար ոչ... երկու հոգիի համար ըսիք չէ՞... այսինքն թէ... թէեւ սենեակ մը ունինք, բայց այս պահուս ներսը մարդ կայ... չէ՞ք կրնար ժամ մը վերջ անգամ մը եւս հանդիպիլ սենեակը այցելելու համար... հեռո՞ւ կը բնակիք... ո՞ր կողմ կը բնակիք:

Ճիշդ այդ պահուն է որ դրասենեակին խորը գտնուող ասպակեսպատ դուռ մը բացուեցաւ աղմուկով եւ ներս խուժեց կին մը: Այս ներխուժումը եղած էր այնքան բիրտ՝ որ դրան բռնիչը մնացած էր կնոջ ձեռքը: Չորս կողմը միսի գունտերով բեռնաւոր, խոշորակազմ, կաշմբուռն էդ մըն էր եկողը, թեզանիքները մինչեւ արմուկներէն վեր սօթթած՝ եւ դէմքին կարմրութիւնէն կը հասկցուէր որ խոհանոցի կրակէն կուզայ: Թերեւս կուզայ՝ սղմութուքէ: Խոյացաւ դրասեղանին առջեւ նստած աղջըկանը վրայ որ նիհար էր ծրագիր — կանոնագիրի մը պէս, ու գոռաց.

— Աղջիկ դուն խեղճ ես, յիմա՞ր ես, թէ չէ դիտմամբ ընել սկսար: Աս երրորդ անգամն է որ քու տիմար պատասխաններովդ իմ յաճախորդներս կը փախցնես: Երէկ նոյն բանը ըրիր, աւջի օր՝ նոյնը: Մինչեւ այսօր խնայեցի քեզ, բայց հիմա

փառաւոր ապրտակի մը արժանի ես : Արժանի ես ըսի՝ լուէ : Ո՞ւր տեսնուած է որ 19 տարեկան աղջիկ մը յաճախորդին պատասխանէ — « վերջը չէ՞ք կրնար դալ... ո՞ւր կը բնակիք... հետո՞ւ կը բնակիք... ձեր concière-ն ալ ձեզի հե՞տ կը բնակի » : Բերանդ չբանաս՝ ինքնիրմէս կ'ելլեմ... Մտիկ ըրէ եւ սորվէ թէ ինչպէ՛ս կը խօսին Փարիզի մէջ :

Եւ դառնալով դպրասպետին որ Ֆրանսերէն բա՛ռ մը իսկ չէր հասկնար, արտասանեց հետեւեալը .

— Այո՛ պարոն, երկու հոգինոց սենեակ մը ունինք : Գինը 200 Ֆրանք է : Անմիջապէս կրնաք այցելել դայն եթէ կը փափաքիք :

Տաղէս աղա արդէն յողնած ու դժգոհ՝ քիթը բերանը ծամածռելով հարցուց .

— Ծօ Տիրան, ինչ ի՞նչ կ'ուզէ կոր աս պաշ չալուշը :

— Բայց չե՛ն կրնար այցելել, ներսը մարդ կայ, առարկեց աղջիկը վախով :

Պանդոկասպետուհին աւելի կատղեցաւ, բայց վիճարանութեան ամէնէն տաք կէտին վրայ՝ յանկարծ դուրս նետուեցաւ գրասենեակէն, առարկելով թէ բոպէ մը իսկ աւելի եթէ մնայ հոն, ձեռքէն դժբախտութիւն մը պիտի ելլէ : Դրան բռնիչը որ ահաւասիկ՝ աղջկան քթին բերնին պիտի նետէ : Եւ երկու Հայերը ետեւէն քաշելով սկսաւ սանդուղները բարձրանալ : Վեր կ'ելլէր սանդղամատերը սարսափեցնելով, թեզանիքները վար կ'առնէր, գոգնոցը կը նետէր իւղոտ բաղրիքին վրայ, շարունակելով պոռպուալ : Այդպէս գրգռուած վիճակով

հասաւ թիւ 11 սենեակին առջեւ ու դարկաւ :

Երրորդ եւ զօրաւորագոյն հարուածէն վերջ՝ խորունկէն եկող ձայն մը պատասխանեց .

— Բայց տիկին ժառու, չե՞մ կրնար բախլ... բարեկամիս հետն եմ...

— Ինծի հետ ըլլալու չէ՞իր ես, բացագանչեց միւսը. հա՛րկաւ բարեկամիդ հետ սլիտի ըլլաս... Ինծի նայէ *ma petite* Լուլու, կարծեմ դուն չափը անցուցիր : Ամէն օր կուգաս ինձմէ սենեակ կը վարձես մէկ ժամուան համար, եւ փոխանակ ըստ ընդունուած սովորութեան մէկ ժամը եօթանասունը հինգ վայրկեան հաշուելու, երեք ժամ կը փակուիս ներսը : Մինչեւ հիմայ *gentille* դտնուեցայ հետդ եւ դիտողութիւն չըրի, բայց եթէ խելացի աղջիկ ես, սլիտի քանաս որ հետդ չաւրուիմ : Որովհետեւ հետըդ սլիտի աւրուիմ եթէ այսպէս տեսէ :

— Բայց Տիկին ժառո՛ւ, առարկեց ձայնը, միայն կէս ժամ եղաւ մեր սենեակ մտնելը...

— Կէ՞ս ժամ : Երբե՛ք. քառորդ մը միայն եղաւ, բայց հակառակ ասոր կ'ուզեմ որ դուռը բանաս : Լուրջ յաճախորդներ ունիմ հոս, եւ երէկուան սէս զանոնք կրկին քու պատճառաւդ կորսնցնելու ընա՛ւ տրամադիր չեմ : Լո՛ւրջ յաճախորդներ ունիմ հոս, օտարականներ, որոնք ամսուան համար սլիտի վարձեն...

Լուրթիւն մը տիրեց եւ յետոյ վերնկսաւ փոխասացութիւնը : Երբ որ պանդոկապետուհին բռնունջքի հարուածները սաստկացուց դրան վրայ, Լուլուն աղերսեց ներսէն .

— Բայց Տիկին ժառու, մեր ա՛յս վիճակով...

ա՛խմիջապէս...

— Անմիջապէս ձեր այդ վիճակով դուրս ելէ՛ք ըսած չունիմ: Ֆրանսերէ՛ն է խօսածս: Անկողին մտէ՛ք եթէ դուրսն էք, վերմակով ծածկուեցէ՛ք ամբողջութեամբ, եւ մնացէ՛ք անշարժ՝ մինչեւ որ մենք մեկնինք: Արդէն ակնարկ մը միայն պիտի նետենք եւ դուրս ելլանք: Այդպէսով դուք իմ առեւտուրիս արգելք եղած չէ՛ք ըլլար, եւ ես ալ... անհոգ եղէ՛ք՝ երկու ծեր պարոններ են:

— Բայց Տիկին Ժատու, հաւատացէ՛ք որ չենք կրնար հիմայ...

— Sapristi! պատճառը շատ աղէկ գիտեմ: Անպայման նորէն վերմակը կորսնցուցած էք: Ով գիտէ ուր նետեցիք: Մահճակալին տակ աղէկ նայեցէ՛ք...

Բանակցութիւնները աւելի տաքցան, մօտակայ դռներ բացուեցան հետաքրքրութեամբ, երկու կիները լրջօրէն առին տուին, իսկ Տիրան ըսաւ վարպետին ականջն ի վար — « ասանկ դռնբացէ՛ք դուն տեսա՞ծ էիր »: Վերջապէս համաձայնութիւն գոյացաւ: Նիզը բացուեցաւ, մինչ աղջկան ձայնը միաժամանակ կը հրամայէր.

— Մինչեւ որ « ներս մտէ՛ք » չըսեմ, մի՛ մըտնաք:

Բոպիկ ոտքերը փախան, մահճակալը երկու անգամ հազաց, կտաւներ բացուեցան, սրկուեցան, եւ յետոյ հեռուէն, կարծես հորի մը խորէն եկող ձայնը ըսաւ — մտէ՛ք:

.. .. .

Երկու մեռել՝ պատանքուած :

Վերմակը երկու հոգինոց վերմակ չէ, ոչ ալ բաւականին թանձր. այդ պատճառաւ երբ որ երկուստարդները քաշեր ու պրկեր են դայն լաւ ծածկուելու համար, տուեր են պարզապէս իրենց մերկ մարմնին կաղապարը : Վերի երկու գունտերը անշուշտ երկու դլուխներն են, յետոյ կուգան ուսերը, յետոյքները եւ սրունքները : Ո՛չ, ո՛չ աղջիկը այս կողմինը պէտք է ըլլայ, որովհետեւ... Տեսէ՛ք, մեծ պատուհան մը ունիք հոս, որուն վարագոյրը եթէ բանաք՝ փողոցը կ'երեւայ ամբողջութեամբ : Դիրքերնիս շատ լաւ է քանի որ արեւ կը տաճանք առաւօտները : Իսկ հոս ունինք տաք ջուր եւ պաղ ջուր : Կայ նաեւ... ի դուր կինը սենեակ մտնելուն պէս սկսած էր իր այս դասական խօսքերուն՝ Տիրանին եւ վարպետին ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար մեծ պատուհանին վրայ ուրկէ տաք ջուր եւ պաղ ջուր կը վաղէ, կամ վարագոյրներուն վրայ որոնք հանդստաւէտ են... երկու Հայերը իրենց ակնարկը անմիջապէս դարձուցած էին նախ դէպի մահճակալը, եւ յետոյ աթոռները : Անոնցմէ մին կը կրէր կնոջ հագուստ մը, կարմիր գօմպիմէգօմ մը, սեղմիրան մը, իսկ միւսին վրայ կային այլ մարդու զգեստներ, ճերմակեղէններով հանդերձ : Շքմիւէին վրայ էին Petit Parisien մը, ակնոց մը եւ երկու գլխարկ : Այլ մարդուն գլխարկին վրայ ոսկեհիւս տառերով գրուած էր .

CHAUSSURE RAOUL

Բայց երբ Տիրան շքմիւէի քարին ծայրը նշմարեց շատ աւելի մտերիմ եւ ազատուած առարկայ

մը, գլուխը անմիջապէս դարձուց վարպետին: Եւ տեսնելով անոր արտայայտութիւնը, իր երկու ամբերովը մէկէն խփեց իր քիթն ու բերանը՝ խնդուքին ժայթքումը կասեցնելու համար: Շառաղուսնեցաւ, աչքերը բացուեցան, կասկած չունեցաւ որ մարդը նշանաւոր բան մը պիտի ըսէ... ահա որ վարպետը իր ձեռքը երկարեց դէպի մահճակալը... ահա որ բերանը բացաւ... ճառռ: Մինչդեռ երկու Հայերը կը նայէին անշարժ պառկողներուն, ստացան այս պատասխանը — ճառռ...

Պարզապէս շատ պրկուած հին սաւանն է որ պատռած էր վերէն վար, մեծ աղմուկով:

Անկողնին մէջ երկու մարմինները ցնցուեցան, Լուլուն սուր ճիչ մը արձակեց, իսկ « Կօշիկ Ռաուլ »-ը ըսաւ — merde!: Խեղճերը կը կարծէին որ ծածկոցն ալ սաւանին հետ պատռելով իրենց մերկութիւնը մէջտեղ էր ձգած:

Պաշտօնակատուհին երեք անգամ պօռոց թէ աղէտը մեծ չէ, անմիջապէս երկու Հայերը դուրս հրեց սենեակէն եւ անսպասելի ձայնով մը սկսաւ խնդալ սաստիկ, սաստիկ: Տիրան փլաւ տեղն ու տեղը, ինկաւ ըստ բաղդի սանդուղի մը վրայ, երկուքի ծալլուեցաւ եւ կոկորդը պատռեց խնդալով: Յետոյ գինովի մը պէս իջաւ սանդուղներէն, գէշ պանդոկին դրան մէջ գտաւ վարպետը եւ նիհար աղջիկը, ու փափաքեցաւ համրուրել ղաթոնք երկուքն ալ: Իր աչքերուն մէջ արցունքները այնքան առատ էին որ չէր տեսներ ո՛չ Տադէս աղայի խոթողութիւնը եւ ոչ ալ աղջկան գոհունակութիւնը,

այլ միայն կը փախաքէր համբուրել զանոնք երկուքն ալ :

Երբոր տեղատարափին կործանումը աւարտեցաւ, վարպետը ուղեց մեկնիլ իրենց ապաստանած սրճարանէն, որովհետեւ ջղայնացած էր եւ չէր կրնար տեղ մը նստիլ: Բայց վերջին նորաձեւութեամբ հաղուած Տիրանը իր հաղուատներուն խնայեց, մանաւանդ որ մէքքոյին ծակը բաւական հեռու էր: Գիշ մը եւս մնացին կաթնասուրճի իրենց պարսպ դաւաթներուն դիմաց եւ Տիրան շարունակեց խնդալ: Թէեւ կը խօսէին բոլորովին չէզոք նիւթի մը, այսինքն Պոլսոյ տեղատարափներուն եւ կարկուտներուն վրայ, բայց Տիրան ատենը անդամ մը մարդուն աչքերուն մէջ կը նայէր, փրճիկ կ'ընէր ու կը խնդար: Տաղէս աղա անդամ մը եւս ըսաւ թէ դուն անամօթին մէկն ես, թէ ինծի պէս հօրդ տեղը մարդ մը այդ տեսակ պանդոկ մը տարիք եւ հիմա անպատկառօրէն... աւելի շատ սկսաւ խնդալ Տիրան ըսելով թէ վարպետը ամուսիններ կարծած էր սիրահարները:

— Ինչ կարծեցի՞ր... ի՞նչ, ի՞նչ, ըսաւ վարպետը որ ընաւ այդ մտածումը չէր ունեցած, եւ չուզելով արտասանել այն ծանր խօսքը որ չքթներուն վրայ կը դողար, դուրս ելաւ սրճարանէն:

Տաղէս աղա մէքքոյին մէջ տեսաւ սեւ ծրար մը եւ Տիրանը արմկահարելով անոր հասկցուց թէ

ուրիշ արհեստակից մըն ալ կար որ դործ կը տանէր յանձնելու։ Այդահովարար։ Տիրան նայեցաւ գետնի ծրարին, յետոյ անոր տիրոջ կոնակին ու բացա-
գանչեց։ Ճանչցած էր Պարոյրին կոնակը։ Սկսան խօսիլ առատօրէն եւ ներկայացուեցաւ վարպետը։ Այդ խօսակցութեան ընթացքին է որ տունն կարե-
ւոր որոշում մը, այսինքն Պարոյր իր բարեկամին դործի խնդրանքին պատասխանելով ըսաւ թէ դուք կրնաք հիմայ անմիջապէս իր հետը դալ Belle Jar-
dinière որպէսզի ես ձեզ իրերկայացնեմ մարդուն եւ ձեզի ալ դործ տայ։ Coupeurներէն մէկը Հունդա-
րացի մըն է որուն հետ ես շատ լաւ եմ եւ երբ որ ըսեմ թէ դուք լաւ աշխատողներ էք... կուտա՛յ, կուտա՛յ, դործը շատ է։ Տագէս աղա առաջարկեց ուրիշ օր մը երթալ քանի որ այժմ յողնած էր ինք, բայց Պարոյր՝ իր ականջին ետեւէն վերցնելով սի-
կառէթի աղտոտ կտոր մը գետինը նետեց, եւ խըս-
տօրէն հասկցուց որ Փարիզ է հոս, ձգձգել չըլլար հոս, երկաթը տաք – տաք կը ծեծեն հոս։ Նայէ՛, այսօր շաքաթ է, եթէ այսօր չիզաս, անդամ մըն ալ յաջորդ ուրբաթ միայն կրնամ քեզ մարդուն տանիլ։ Ըսէ նայիմ, դուք ի՞նչ պիտի ընէք ամբողջ շաքաթ մը։ Սա ալ ըսեմ որ՝ ձեր գիտնալիք բանն է։ Պարապ նստեցէք։

Խիստ եղած՝ երեք դերձակները հասան Belle Jardinière։ Այդ աշխարհը տեսնելով (մանաւանդ դարչելի պանդոկներէ վերջ) իսկապէս դարմացաւ ու հիացաւ Տագէս աղա։ Անվերջանալի սանդուղ-
ներ, լափիւրիներ, նրբանցքներ, լեռնակուտակ պատատներ, եւ յետոյ վերելակներ, պաշտօնէ ու-

թիւն, կիրթ հեղեղ: Մինչ կը սպասէին իրենց կարգին, Տիրան իր ընկերոջ պատմեց ժամուկէս առաջուան սլանդոկի դէպքը: Երկու երիտասարդները չափազանց խնդացին, մէկզմէկ համշտեցին, « էյ ըլլա՛ լիք բան չէ » ըսելով, « աչքդ խաղայ վարպետ » ըսելով եւ Պարոյր ճշաց թէ այս դէպքը գրուելու արժանի բան է: Այո՛, անպայման պիտի գրէ Կալուճին մէջ: Թէեւ գծուած էր խմբագրին հետ, բայց դարձեալ հաշտուեցան եւ արդէն իսկ նիւթ մը տուաւ զալ շարթուան թիւին համար: Եթէ առնես, կը տեսնաս: Եւ որովհետեւ կրկին Տիրան կ'ըսէր թէ վարպետը ամուսիններ կարծած էր երկու սիրահարները, Տադէս աղա բարկացաւ: Ինք բնա՛ւ սյղպիսի մտածում չէր ունեցած:

— Հոգ չէ՛ վարպետ, ըսաւ Պարոյր, կարծեր ես, չես կարծեր՝ կարեւորը այդ չէ: Կը բաւէ որ դրութեանս մէջ լա՛ւ կը փախի... ես կը գրեմ:

Բնականաբար Տադէս աղա շատ աւելի ներդամութիւն ունէր Տիրանին հանդէս քան թէ այս օտարին՝ որ կը համարձակէր այսքան քիչ աշխատանքով խօսիլ իրեն հետ: Գունատեցաւ վարպետը եւ բերանը բացաւ: Անշուշտ պիտի գծուէին՝ եթէ շուտով չկտրուէր իրենց խօսակցութիւնը: Ստիպուեցան հունդարացիին մօտենալ աճապարանօք, քանի որ իրենց կարդը եկած էր:

Երբ ամէն ինչ կարգադրուեցաւ այնպէս ինչպէս որ կը փափաքէին եւ փողոց ելան երեք Հայերը, պատահեցաւ դէպք մը եւս: Տադէս աղա չկրօցաւ իր գլխարկը գլուխը անցնել: Չայն ձեռքերուն մէջ դարձուց քանի մը անգամ եւ ըսաւ որ սխալած

էր, ուրիշ մէկուն գլխարկը առած էր դուրս ելած ատեն: Բնաւ երբեք. նոյն իր խեղճուկ գլխարկն էր, միայն թէ դերձակը ներսը եղած ատեն զայն դրած էր անկիւն մը, ասպնդարար շատ տաք խողովակի մը կամ ջեռուցիչի մը վրայ եւ թաց դրլխարկը քաշուած, կծկուած էր: Մարդը այնքան յուսահատական դէմք մը ունէր եւ իր գլխարկը այնքան ծիծաղելիօրէն կը թառէր դանկին դադաթը, որ երկու երիտասարդները սկսան խնդալ: Պարոյր գլխանոցին երկու եղերքներէն բռնելով վար քաշեց, սաստկացուց իր խնդուքը եւ ըսաւ թէ տակաւին շատ ձիւն պիտի դայ քու գլխուդ, այս փարիզին մէջ: Այնպէս չէ՞, խելքէդ չէր անցներ որ մայիս ամսուն կրնայ տաք խողովակ ըլլալ ներսը: Օհօօ, այս քու կարծած աշխարհդ չէ... ահա որ քեզ այս վիճակին մէջ կը ձգէ եւ բնաւ փոյթը չընէր: Քանի երիտասարդները կը խնդային, այնքան կը բարկանար Տադէս աղա եւ զանոնք կ'որակէր « շոշորթ »ի նման ածականներով: Երբ որ տեսաւ թէ շուտով չպիտի հանդարտին անոնք, դուլիսը առաւ ու գնաց:

Երկու ազգականները մէքրօյին մէջ կեցան իրարմէ հեռու: Տիրան կռնակը դարձուց որպէսզի չտեսնայ գլխարկին ծիծաղելիութիւնը, կզակն ու ծոծրակը ճզմեց անգթօրէն որպէսզի չխնդայ, բայց չկրցաւ քանի որ խնդուքը ջղային եղած էր այլեւս: Ծամբորդներէն զինուոր մը մասնաւորաբար՝ գուշակած էր հայուն ծիծաղին նիւթը, եւ կը նայէր մէյ մը Տադէս աղայի գլխարկին, մէյ մըն ալ Տիրանին:

Մէքքոյի սանդուղներուն վրայ է որ վարպետը նեանց իր գլխարկը, բայց Տիրան հաւաքեց դայն գիտնալով որ մարդը ուրիշ գլխանոց չունի: Երբ որ տուն հասան, տեսան որ Ալիս եւ իր ընկերուհին սենեակին են: Աղջիկները մեծ ուրախութեամբ ընդունեցին երկու դերձակները, բայց շատ շուտով այլայլեցան տեսնելով որ հայրիկը վճռականօրէն մէջտեղ կը քաշէ պայուսակները եւ մեկնելու խօսք կ'ընէ: Ուղեցին դոնէ տեղեակ ըլլալ անցուղարձերուն, « Աստծոյ սիրուն՝ խօսեցէք » ըսին, եւ քանի որ քնաւ կարելիութիւնը չէին տեսնել հայրիկը խօսեցնելու, կառչեցան երիտասարդին:

— Ի՞նչ, ի՞նչ... ըսել է պիտի պատմե՞ս... տուննց ամէնալու պիտի պատմե՞ս եղածները...

Նախկին դպրապետը Տիրանը լռեցուցած էր անոր առաջին բառերէն իսկ: Այդ վարանոտ բառերը բոլորովին անմիաս էին եւ կը վերաբերէին միմիայն գլխարկի պատահարին, բայց պոռթկացած էր վարպետին բարկութիւնը: Ան կ'ըսէր թէ մարդ դոնէ աղջիկներէն կ'ամէնայ եւ եթէ երեսը միւռօն չէ մնացած ու իր հօրը տարիքը ունեցող անձ մը չի յարդեր, դոնէ՛ աղջիկ դաւակներէ կ'ամէնայ:

Եւ դառնալով Ալիսին, Տագէս աղա խտորէն ըսաւ որ փոխանակ աղէ արձան կտրելու՝ լաւ կ'ընէր դալ իրեն օգնելով որպէսզի ժամ առաջ կապեն պայուսակները ու մեկնին: Այո, անմիջապէս պիտի մեկնի ասկէ եւ վաղն իսկ մութն ու լուսուն թրքական հիւպատոսարան պիտի երթայ: Ըսէ նայիմ, ո՞ւր է տաճիկին հիւպատոսարանը:

— Խենդեցա՞ր վարպետ, ըսաւ Տիրան, կեցիր

նայինք, ի՞նչ կ'ըլլանք կոր...

Եւ որովհետեւ դարձեալ երիտասարդը իր այս խօսքը ըսած էր ժպիտով, աւելի եւս կատուեցաւ մարդը: Ան ըսաւ թէ ինք խենթ չէր եւ քեզի պէս խելացիները ելելէկին պզտիկ դրպանէն կը հանէր: Ինք ըսաւ թէ այս երկրէն պիտի մեկնի՝ եւ պիտի մեկնի: Այս տարիքը եկած էր եւ տակաւին օր մը օրանց ո եւ է մէկը չէր համարձակած իրեն հետ վերաբերուիլ այսքան անպատկառութեամբ, այսքան ծաղրանքով: Ինք դիտէր յարդել ու յարդուիլ կաթնավաճառէն եւ փաշայէն, հացադործէն եւ վէղիւրէն: Եւ դուն հիմա հետո կը ղուարճանա՞ս ժամերով որովհետեւ առաջուան Տաղէս էֆէնտին չեմ եւ նիւթապէս կարօտ եմ մնացեր, քու դուռդ եմ ինկեր...

Խստօրէն փողոքեց Տիրան այս տրամաբանութեան դէմ եւ երկու դերձակները բարձրացունքին իրենց ձայնը: Վարպետը պնդեց իր ըսածին ճշմարտութեանը վրայ, աւելցնելով թէ Տիրան իր վրայ ծիծաղելու համա՛ր է որ միայն ղինքը առաջնորդած էր այդ վատահամբաւ պանդոկը: Ըսէ տեսնեմ, դուն որ Փրանսերէն կը հասկնաս եւ ըմբռնեցիր թէ ներսը ովքեր կան, չէի՞ր կրնար առնել ու քալել: Չէի՞ր կրնար ըսել — «վարպետս, այս քու մտնալիք սենեակդ չէ»: Ի՞նչու վերջն ալ այս դէպքը պատմեցիր բարեկամիդ որ քեզի պէս էշուն մէկն է: Եւ ան ալ պիտի ելլէ իմ վրաս յօդուած պիտի գրէ եղեր... Տաղէսին վրայ այդպիսի բան գրե՛լ... Տաղէսին վրայ՝ որ մինչեւ այս տարիքը յարդուած է մեծէն ու պզտիկէն, սրբազանէն եւ պատ-

բիարբէն . . .

Վարպետը կը դողդղար : Թէ՛ աղջիկներուն մի-
ջամտութիւնը եւ թէ՛ մանաւանդ Տիրանին հակա-
հասութիւնը զինքը աւելի կը բարկացնէին եւ ինք
խոր յուզումով կը պնդէր թէ՛ դէխարկ ըսուածը
մարդուս պատիւն է : Դժբախտութիւն մըն է պա-
տահեցաւ՝ աղէկ . բայց դուք ինչպէ՛ս այդ պատի-
ւին վրայ կը խնդաք անվերջ : Ինչպէ՛ս կը համար-
ձակիս « Դոնրացէք » ըսել բոլի դրան դարնելով . . .

Պայուսակները կապուեցան , բայց Տիրան չի-
թողուց որ անոնք մեկնին , որովհետեւ բարկացած
էր ինքն ալ եւ չափազանց անարդար կը դտնէր վար-
պետը : Կրէ՛ր թէ՛ ինք ամբողջ կարելին բրաւ օգ-
տակար ըլլալու համար եւ երբեք այսպիսի վարձա-
արութեան մը չէր սպասեր : Այո՛ , անախորժ դէպ-
քեր էին պատահածները , բայց ինք յանցանք չու-
նէր անոնց մէջ : Խնդացած էր միայն , ան ալ հակա-
ռակ իր կամքին : « Անխելք եւ հինգլուխ մարդու
խօսքեր են բրածիւրդ » ըսաւ վարպետին :

Տաղէս աղա որ մեծ դժուարութիւն կը քաշէր
իր սիկարէթը վառելու համար , այնքան որ ձեռքը
կը դողար , ընաւ չկրցաւ հանդուրժել այս խօսքե-
րուն : Ըսաւ թէ եթէ երբեք մեր միջեւ տարբերու-
թիւն մը կայ , ան ալ դէիսին հնութիւնը չէ , այլ
միւսօնը : Այսինքն կրթութիւնը , զգացումը ամօ-
թին , գիտակցութիւնը մեղքին , պատշաճութեան :
Մէկը որ իր մաղն ու մօրուքը ճերմկեցուցած էր այդ-
արժէքներուն մէջ , եւ նոյն արժէքներուն մէջ մեծ-
ցուցած էր իր զաւակները , չէր կրնար ապրիլ Փա-
րիզ : « Գոհնի ըսուածը ես նոր չպիտի ճանչնամ »

ըսաւ. անոնց ինչքան թեթեւօրիկ, շոշորթ, չողորթ եւ մանաւանդ անբարոյ ըլլալը ինք չատոնց գիտէր: Եւ դուք ալ անոնցմէ բնութիւններ ատեր էք քանի որ հոս մեծցաք:

Տաղէս աղա փարիզ հասած օրն իսկ այս իրողութեան գիտակցած էր: Հանգիստած էր էջու կտոր Հայ կառավարի մը որ տոանց նկատի առնելու թէ ետին երիտասարդ աղջիկ մը նստած է իր հօրը հետ, ամենազգուշիկ երգ մը երգած էր: Եւ դեռ քանիներ իրեն հետ վերաբերուած էին արհամարհանքով կամ կոպտութեամբ: Պանդոկապետը իր երեսն ի վեր կը պօռայ գիշերը լոյս վառած ըլլալուն համար, երբոր ստիպուած էին մլուկին պատճառաւ: Ճաշարանի ծառան կերակուրը իր առջեւ կը նետէ՝ որպէս շունի: Դուք կրնաք այս բոլորին հանդուրժել, բայց ինք, Տաղէս, չէր կրնար բնաւ, մանաւանդ որ լեզուի չզոյւթեան պատճառաւ պիտի ստիպուէր լռել միշտ ու տանիլ: Ո՛չ, չէր կրնար, քանի որ ինք մարդ էր եւ կը նախնորէր ապրիլ Պոլիս, հոգ չէ թէ չոր հացով, քան թէ ուրանալ ինքզինքը: Եւ Տաղէս աղա այնքան կը կրկնէր «ես մարդ եմ» որ յանկարծ բան մը յիշելով իր դրամապանակէն դուրս քաշեց թղթիկ մըն ըսաւ չափազանցեալ քծինքով — «ես կը կոչուիմ Տաղէս Պալապանեան: Միւսի՛ւս, կը խնդրեմ որ դիս տունս առաջնորդես ...»: Մինչ վարպետը կրցածին չափ փոքր կտորներու կը վերածէր թուղթը, Տիրան թեւերը վեր առաւ, ըսաւ թէ անկարող է այս տեսակ մարդ մը հասկնալու, թէ դուք մարդ ես, ես ալ մարդ եմ, բայց հայ ենք, հա՛յ...

Քանի որ փոթորիկը մեղմացնելու իր բոլոր ճիգերը ապարդիւն էին անցած՝ կուլար Ալիս: Ան դիտնալով որ իր հօր բարկութիւնը դէշ է, կը խնդրէր Տիրանէն որ չպատասխանէ ընաւ, բայց Տիրան չէր կրնար: Ան մեծ ջղայնոտութեամբ կը շրջադաշէր սեխակին մէջ եւ պահ մը կենալով *compteur*ին առջեւ, դօրաւոր ապտակ մը տուաւ դործիքին եւ ճամբայ հանեց զայն: Իր սուր ձայնով Աստղիկ ըսաւ վարպետին որ պէտք է նախ խաղաղիլ: Իրաւունք ունիս, չատ ճիշդ կը խորհիս, բայց պէտք է նախ խաղաղիլ:

— Ժիշդ չեմ խորհիր պօռաց Տադէս աղա. ես չա՛տ սխալ կը խորհիմ... բայց ասկէ պիտի երթանք ըսի՝ եւ պիտի երթանք:

Աստղիկ ինքն ալ տարուելով վիճաբանութիւնէն, ըսաւ թէ վերջապէս պէտք է տրամաբանել քիչ մը եւ մեղքնալ նաեւ իր շուրջինները: Ի՞նչ ըսել է քաջուած դիտարկի մը համար վերաւորել ամէն ոք եւ մեկնիլ Փարիզէն, երբ որ այդքան պարտք ըրեր էք մինչեւ հոս դալու համար: Տադէս աղա պարտք բառը աստակի մը պէս ընդունեց եւ անմիջապէս խոյսցաւ իր աղջկանը վրայ: Բայց իր բարձրացուցած բաղուկը միայն օդը կրցաւ ճեղքել որովհետեւ Տիրան նետուած էր իրենց միջեւ: Մարդը փրփրելով ու հեւալով կը պօռար Ալիսին թէ այս բանը երբեք պիտի չներէր իրեն, երբե՛ք: Ինք միշտ սեւը ներս՝ եւ ճերմակը դուրս ապրած էր եւ քեզի՛ ալ այդպէս սորվեցուցած էր: Գու՛ն հիմայ ի՞նչ համարձակութեամբ կ'ելլաս օտարներուն կը պատմես որ պարտքով եկանք հոս, պատանդ ձգելով

միայն դրամ դտանք... Մոխիրի դոյն եղած էր մարդը որ յանկարծ ձեռքը կուրծքին տարաւ ու կքեցաւ: Բառերը իրարու խառնուեցան, թափեցան բերնէն ու կքեցաւ:

Անկողնին վրայ պառկեցուցին ղինքը եւ Տիրան նախ քիչ մը ջուր տուաւ եւ վերջն ալ շիշին տակ մատ մը օղի դոնելով ան ալ վարպետին բերանը լեցուց: Աղջիկները մարդուն դատտակները կը շփէին, բայց ան կը պահանջէր որ կորսուին բոլորն ալ եւ ղինքը առանձին ձգեն:

...Աշխատանոցը իր անկիւնները յանձնած էր մութին՝ առանց ղիմադրութեան, իսկ ծորակը կը կաթկթէր երբեմն կանոնով, երբեմն առանց կանոնի: Շատոնց է որ Տիրան պայտասակները փոխադրած էր մլուկին պանդոկը, իսկ հիմա կը պատրաստուէր իր ազգականներն ալ հոն առաջնորդելու:

Ալիս իր հօրը աջ թեւը մտաւ: Փողոցի մութ դրան մէջ Տիրան փորձեց մտնել մարդուն ձախ թեւը, բայց Տադէս աղա ձեռքի շարժումով մը որ ամէն պատասխան կը մերժէր, վանեց երիտասարդը:

— Շատ շնորհակալ եմ... քեզի բաւական անհանդստութիւն տուինք՝ ա՛՛ֆ կ'ընես: Հարկաւ մենք ալ օր մը տակը չենք մնար:

... ..

Տիկին Պիւք ճիշդ հոտառութեամբ մը դերձակին վիշտը կապեց անոր ազգականներուն յանկարծական մեկնումին, եւ դարձդարձիկ հարցապընդումներով փորձեց մանրամասնութիւններ խլել

Տիրանէն : Եւ որովհետեւ չկըցաւ՝ ըսաւ թէ իր ծննդարեւրութիւնը տեղի պիտի ունենար ճիշդ սա շափ օր վերջ : Դիւրացած էր ան՝ մատամբ : Այսինքն թէ փոքրիկին անունը որոշուած էր : Եթէ մանչ ըլլայ՝ Գամիլ : Եթէ աղջիկ ըլլայ՝ Գամիլ :

Իրապէս կը տառապէր Տիրան եւ դէպքերու վերջիշումը իրեն կը պատճառէր այնպիսի իրական նեղութիւն մը որ ատենը անգամ մը կարը ձգելով կը ստիպուէր չըջիլ սենեակին մէջ : « Աս ի՞նչ դէշ բան եղաւ » կ'ըսէր ու կը պնդէր թէ ո եւ է մէկն ալ իրեն պէս պիտի խնդար եղածներուն վրայ՝ առանց վարպետ ծաղրելու զխառորութեան : Թէ մեղաւորը դէպքերն էին միայն, որոնք դժնդակ էին, անտարախոյս, բայց միաժամանակ ծիծաղելի էին անախարհի օրէն : Եւ յետոյ՝ յուսահատական գիպումով մը՝ կարճ ժամանակի մը մէջ անոնք յաջորդած էին մէկգմէկու, առանց առիթ տալու որ անցեալը ընտելանայ ներկային :

Երիտասարդը անստղծութեան մէջ սպասեց լուրի մը որ միշտ ուշացաւ : Կ'ուզէր մանաւանդ գիտնալ թէ արդեօք իրապէս Փարիզէն պիտի մեկնի՞ն հայր ու աղջիկ, թէ չէ արդէն հանդարտած են հիմայ որ երկու օր անցաւ : Դերձակը շատ յուսաց որ Ալիս կուգայ դինքը տեսնել իր հօրը թոյլատրութեամբ կամ անկէ դադտնի, բայց աղջիկը չերեցաւ բնաւ : Գիշերը գաղտադողի Տիրան դնաց անոնց պաշտօնը եւ պանդոկապետէն լսեց որ հոն են երկուքն ալ, թէ մեկնումի խօսք չեն ըրած բնաւ :

Օրերը ամբողջութեամբ դրաւուեցան նոյն մտապաշարումով : Որովհետեւ բաղխումը մնացած էր

կիսաւարտ, անոր ընթացքին ամէն ինչ չէին կրցած ըսել, որովհետեւ մանաւանդ երկու դերձակներն ալ եղած էին թէ իրաւացի եւ թէ անիրաւ, Տիրան կը մնար անյուծելի հանդույցի մը մէջ: Ոչ միայն չափէ դուրս նեղացուցիչ էր ան, այլ նաեւ ենթական կը նետէր հակոտնեայ զգացումներու: Երկտասարդը բանեցաւ բուռն բարկութեան պահեր, որոնց ընթացքին ամբաստանեց ոչ միայն վարպետին աներախտադէտ վարմունքը, այլ նաեւ միւսօնը, դպիրը, արեւելքը: Յետոյ կը արտմէր խորապէս, մտածելով որ խառնուածքի խնդիր է, թէ անոնք իրենց գլխուն պատճառաւ պիտի տառապին այժմ: Կամ պիտի մեկնին, ինչ որ մեծ աղէտ է, կամ պիտի մնան եւ իր աջակցութիւնէն զրկուելով պիտի չարչարուին անտեղիօքէն:

Աննկարագրելի վախով մըն է որ երկտասարդը բարձրացաւ պանդոկին սանդուղներէն, իրենց բաժանման երրորդ առաւօտը: Երբոր հասաւ իր աղ-գակաձններուն դրան առջեւ, փողկապը շտկեց սիրտը տեղաւորելու փորձով՝ ու զարկաւ դրան: Յետոյ Ալիսի հարցումին պատասխանելով ըսաւ թէ ինքն էր՝ Տիրանը: Անմիջապէս փախուք մը սկսաւ ներսը, « մտէ՛ք » ըր ուշացաւ, եւ նոյն աղջիկը պատասխանեց տարբեր ձայնով.

— Հիմայ ես կը փոխուիմ կոր...

Եկած էր ներողութիւն խնդրելու համար, եւ եթէ պէտք է նոյնիսկ վարպետին ձեռքը համբուրելու համար, բայց ահա որ չէին ընդուներ զինքը: Տիրան կեցաւ նրբանցքին մէջ, յետոյ քիչ մը անդին՝ սանդուղին գլուխը. նայեցաւ դրան մը բա-

նայիին որմէ կախուող թիւը դեռ կը ճօճէր, եւ վախկոտ քայլերով վերադարձաւ նոյն փակ դրան առջեւ: Հարցուց — « քիչ մը վերջը դա՞մ »: Կը կարծէր զարձեալ փախուք մը լսել, բայց շատ ապահով չէր: Ալիս պատասխանեց.

— Մենք քեզի կուգանք...

Օրը անցաւ առանց այցելութեան, յետոյ երկրորդ մը եւս, բայց Տիրան չդարմացաւ բնաւ, քանի որ աղջկան պատասխանը արդէն մատնած էր իր խելական իմաստը: Հակառակ ատոր սակայն դերձակը սպասեց միշտ արտի սեղմումով եւ ժամանակի թաւալումին հետ անդրադարձաւ որ սկսած է հետզհետէ աւելի ցաւ գգալ, այսինքն հետզհետէ աւելի սիրել ու ատել իր աղգահանները:

Երեկոյեան ստուերները դրաւած էին իր աշխատանոցը, որուն մէջ կեցած էր Տիրան վարանումով: Պիչ սիւշ կը նայէր իր ձեռքերուն որոնց մէջ կար քիչ առաջ գնուած շիշ մը օղի. արմացած եւ զարմացած շիշ մը օղի: « Ինչո՞ւ գնեցի » կ'ըսէր եւ յետոյ կ'աւելցնէր — « գնած ատենս գիտէի եւ կը խորհէի որ տունը մարդ չկայ: Հակառակ ատոր ինչո՞ւ գնեցի »: Պահ մը իր նեղութիւնը այնքան անտանելի թուեցաւ, որ ուզեց փախուստով մը ձերբադատուիլ անկէ եւ անմիջապէս քնէօ մը գրեց իր բարեկամուհիին, զայն իր սենեակը հրաւիրելով: Գրած ատեն իր աչքին առջեւ ունէր միմիայն Ալիսը: Յաջորդ իրիկունը Փրանսուհին չեկաւ սակայն եւ Տիրան իր երկար սպասումով ջղադրգիւ՝ նետուեցաւ փողոց:

Պուլըվառ Տը Գլիշիի վրայ հանդիպեցաւ ա-

նոնց : Առաջին անգամն էր իրենց բաժանումէն ի վեր , եւ Տիրան բնադդարար ու հապճեպով սլահուրտեցաւ : Անդրադարձաւ որ ցնցուած էր այնպէս որպէս թէ հանդպած ըլլար սիրուհիի մը : Դանդաղ գնացքով կը յառաջանային երկուքը երեկոյեան բազմութեան մէջ եւ Ալիս իր հօրը թեւն էր մտած : Միշտ նոյն խեղճուկ գլխարկը կար վարպետին գլուխը եւ նոյն սրճադոյն զդետտը հայուհիին վրայ : Տիրան նայեցաւ անոնց կոնակին , անոնց կրուկներուն , բաներ՝ որոնց կը նայէր առաջին անգամ ըլլալով : Տեսաւ անոնց առանձնութիւնն ու կարօտը , ինչպէս նաեւ մէկուն յամառ քէնը , իսկ միւսին այգաննիւ հետեւողականութիւնը : Հեռուէն բաւական մը հեռեւեցաւ անոնց , բայց հակառակ իր մեծ ցանկութեան չհամարձակեցաւ քովերնին երթալ : Ու յանկարծ վախցաւ նշմարուելէ , որովհետեւ կողմնակի շարժում մը ըրած էին անոնք եւ ինք անգիտակցարար շատ մօտեցած էր : Երբ որ ետին կը դառնար փախչելու համար , իր աճապարանքին մէջ կողտօրէն դարձուեցաւ երկու անցորդներու : Բաւարէն մարդիկ էին անոնք , երկուորեակներու պէս կը նմանէին մէկզմէկու , եւ իրենց քասքէթին վրայ գրուած էր ոսկեհիւս տառերով — Կօշիկ Ռաւլ :

Քանի որ հանդիպումի վախը չկար այլեւս , Տիրան համարձակօրէն գնաց մլուկի՞ն պանդոկը եւ այս անգամ իր ստացած լուրը զինքը ուրախացուց : Անոնք մեծ սենեակ մը ուղած էին : Անոնք պիտի աշխատէին :

.. ..

Անսպասելի պահու մը երեւցաւ իր բարեկամուհին Է. մեծ զորով ցոյց տուաւ Տիրանին հանդէպ : « Պղտիկս, ըսաւ ան, անմիջապէս դուշակեցի որ վիշտի մէջ ես, քանի որ տակաւին բնաւ ինծի այդ տեսակ նամակ չէիր գրած : Օ՛, այր մարդիկ որքան քաղցր, որքա՞ն սիրելի կ'ըլլան երբ որ ցաւ ունենան » :

Պահարանի պէս նեղ այդ ննջարանին մէջ պառկած՝ հայր սկսաւ սաստիկ ինքզնիք Ֆրանսացի ազախինին քով որ կը կոչուէր Ժօռժէթ եւ որ բնաւ չբխնէր չունէր : Զերմութիւնը դադլ էր եւ հաճելի, բայց Տիրան ուրիշ բան կը ցանկար դտնել միտերու ետին : Բան մը ըրած ըլլալու համար նկարագրեց Կոէթա Կառպօյի մէկ հռչակաւոր եւ յիմար Փիլմը՝ իսկ անկողնին մէջ եւ յետոյ ոտքի վրայ՝ հաղուելու միջոցին : Ինք ամբողջութեամբ հաղուած էր արդէն, իսկ էգը քնացած՝ երբ որ դուռը դարնուեցաւ : Վարպետն էր :

Նախ բացարձակապէս բան մը չհասկցաւ Տիրան Տագէս աղայի պոռպոցէն, միայն թէ անոր թշնամական երեւոյթը շատ որոշ կերպով կ'ըսէր թէ ծանր բան մը պատահած է : Տիրանի հարցումներուն պատասխանելով վարպետը կ'ըսէր .

— Ձը հասկնալու մի՛ գար : Ինծի ատանկ բան չանցնի՛ր... չանցնի՛ր...

Վերջապէս սարդուեցաւ որ մարդը եկած է իր աղջիկը փնտռելու, եւ աւելի քան ապահով է թէ Տիրանն է զայն պահողը : Անշուշտ երիտասարդ դերձակը ըսաւ թէ բանէ մը տեղեակ չէ ինք, թէ Ալիսին երեսն իսկ չէ տեսած ձեր մեկնումէն ի վեր :

Բայց հայրը որ չափադանց զրդոտւած էր, սկսաւ սպառնալ եւ հայհոյել, ըսաւ թէ իր աղջիկը անհետացած էր նախորդ գիշերուընէ իվեր, թէ իր փրնտոտութեները — Աստղիկին կողմը — ապարդիւն էին անցած, եւ ինք ապահով էր որ Տիրանն է դայն պահողը: Ուրիշ ու՞ր պիտի երթայ կրտսէր ան. որո՞ւ կրնայ երթալ քանի որ լո՞ք քովէս փախաւ, անշուշտ քեզի պիտի դայ եւ դուն դայն տեղ մը պիտի պահես: Վարպետը նշջարան մտաւ բայց նոյն խիլ Ֆրանսուհին ներկայութիւնը զինքը չխաղաղեցուց: Ընդհակառակը: Բռնեց Տիրանի օձիքներէն եւ պահանջեց որ խօսի, խօստովանի, ապաստանին տեղը յայտնէ. եւ որովհետեւ դռնացում չէր ստանար, կատղեցաւ արտակարգօրէն, եւ սկսաւ քֆրել Տիրանին, անոր պատիւին, արիւնին եւ արեւին:

Թէ Ժօռթէթ եւ թէ Տիկին Պիւք որ վրայ հասած էր, ոչ կրնային կռիւր խաղաղեցնել, ոչ ալ բան մը հասկնալ պատահարէն: Վարպետը կը պօռար թէ հակառակ իր բացարձակ արդեւքին, Ալիս հոս եկած էր ամէն օր, համաձայնած էր Տիրանին հետ, ու փախած: Եւ կաւելցնէր.

— Ես ձեզ երկուքդ ալ կը սատկեցնեմ... Իէ՛մ քեզ, Իէ՛մ Ալիս օլաքախը...

Տիրան սենեակէն դուրս նետեց մարդը:

.. .. .

Բաց պատուհանին առջեւ կ'աշխատէր Տիրան դուրսը կախ եւ բերանը կիսաբաց: Բերանը կիսաբաց էր որովհետեւ իր քթին ծակերուն մէջ մխրձած էր բամպակներ՝ արիւնահոսութիւնը դադարեցընելու համար: Երիտասարդը այդ արիւնահոսու-

Թիւիւր կը վերադարձէր իր բուռն յուզումին եւ ան-
վերջանալի մտասեւեռման : Հին բակը իր բորբո-
սած եւ հիւանդոտ պատերով կը նեղնար Տիրաի
դէմն ու վրան , կը նմանէր չըջուած ձազարի մը ո-
րուն նեխոտ եւ պղտիկ բերնէն կ'երեւար առաւօտ-
եան արեւը , կամ անոր մէկ ճամբան , կամ աւելի
հեռաւոր բան մը : Որպէսզի չը փլչի՝ դերաններ
կոթրած էին դանկի մը :

Ծանր քայլերով Տադէս աղա կտրեց անցաւ
այդ բակը Տիրանի ակնարկին տակ , դուռը բացաւ
եւ անցաւ ներս : Երիտասարդը իր գլուխը չբարձը-
րացուց բնաւ , չբարեւեց բնաւ եւ շարունակեց կա-
րը : Միւսն ալ ձայն չըհանեց այլ միայն գնաց նս-
տիլ , աթոռին վրայէն ծրար մը գետնախնձոր մէկ-
դի գնելով : Դեռ երէկ իրիկուն է որ այս սենեակը
կը լեցնէին իրենց պոռպոռոցով , իսկ այժմ կը լսուի
վերի յարկերէն թափող անթելի մը խուլ ճռինչը եւ
յետոյ այն սկըթուքը զոր քաշուող թելը կ'ընէ կեր-
պասին մէջ :

Երկար ատեն լուցին , երկար ատեն ծխեց մար-
դը , եւ իր կապտորակ ծուխը շուրջանակի վարա-
խումներէ վերջ դատաւ բաց պատուհանին ճամբան :
Տադէս աղա ըսաւ բռնապքօսիկ մեղմութեամբ մը .

— Հիմա՞յ ալ չպիտի ըսես... նայէ՛ , չեմ պոռար
կոր... չէնք չնորհք կը խօսիմ կոր... ո՞ւր է այս
աղջիկը...

Անմիջապէս ցցեց Տիրան իր գլուխը , ձեռքի
տարատը շատ ուժով զարկաւ սեղանին վրայ եւ խո-
յացաւ գէպի վարպետը : Կեցաւ անոր առջեւ աչ-
քերը արտակարգօրէն բաց եւ մատները օդին մէջ

պրկած : Յետոյ քիչ առ քիչ մեղմացաւ , թուլցաւ եւ երկար հառաչ մը արձակելով վերադարձաւ իր կարին :

Բաւական մը վերջ երբոր վարպետը կը մեկնէր առանց երբեք անդամ մը եւս բերանը բացած ըլլալու , Տիրան ըսաւ խտուութեամբ .

— Բաք-աք-էսները նորէն աթոռին վրայ դիր . . . մենք աստեղ քու սպասաւորդ չենք . . .

Մարդը իր ետին չնայեցաւ , բայց ելաւ դուրս երկար վարանումներով : Ծուխին պէս :

Յաջորդ առաւօտուն դարձեալ եկաւ եւ նստաւ նոյն աթոռին վրայ , մէկ ծայրին : Բարեւեց այս անգամ : Մօրուքը եկած էր , թափթփած էր եւ Տիրան խորունկ ակնարկով մը դայն քննեց բաղձաթիւ անդամներ : Յետոյ ըսաւ .

— Կար կուղե՞ս :

Այո , կ'ուղէր քիչ մը աշխատիլ , բայց չկրնալով՝ յանցաւոր հանեց կերպասին կարծրութիւնը եւ միշտ փրթող թելին փտութիւնը : Երկարօրէն կը նայէր Տիրանի աչքերուն մէջ բայց չէր խօսեր : Կէսօրին չկրցաւ իսկ ճաշել : Չէր ուղեր յայտնի ընել բայց պատառները կը մեծնային իր բերնին մէջ եւ կը մնային հոն :

— Վարպետ , ըսաւ Տիրան , ինչի՞ վրայ երդում ընեմ նէ կը հաւատաս որ բանէ մը լուր չունիմ : Ալիսը ես չեմ պահած :

Պատասխանը այնքան ուշացաւ որ երիտասարդը ստիպուեցաւ կրկնել իր հարցումը : Այն ատեն հայրը ըսաւ .

— Մարդէն մեծ սենեակ մը ուղեցինք , պիտի

նստէինք՝ պիտի աշխատէինք: Ի՞նչու աս աղջիկը
տուա քալեց ... դիտեմ որ ես խիստ եղայ, ձեր
սիրտը կոտրեցի. դուք ալ իմինս կոտրեցիք ...
բայց ալ կը բաւէ. ըսէ Ալիսին, թող զայ ... ալ կը
բաւէ:

Երկար լուսթիւնէ մը վերջ Տիրան ըսաւ (կար-
ծես ինքն իր հետ խօսելով՝ որովհետեւ պա-
տասխանի մը կարելիութիւնը չէր տեսներ) —
« Զը՛մ, խիստ մարդ եղեր ես, միշտ քուկիւններդ
հպատակեցուցեր ես քեզի... բայց չես հասկնար կոր
որ այլեւս քու ատենդ անցաւ: Ով դիտէ աղջկանդ
ալ ինչ բրիւր եւ ան հեռացաւ: Անխմաստօ-
րէն հեռացաւ »:

Կարելիով հանդերձ երիտասարդը մեծ տրտմու-
թեամբ կը խորհէր որ միշտ դժբախտ պիտի ըլլայ
իր բարեկամութիւններուն մէջ: Իր բազմաթիւ ծա-
նօթներուն մէջէն պիտի չկրնայ գտնել ոչ իսկ մէ՛կ
հոգի, որուն հետ կապուի ամբողջութեամբ, հոգ-
ւով եւ մարմնով: Ոչ իսկ մէ՛կ հոգի՝ որուն հան-
դէպ ունեցած սէրը լման ըլլայ, յարգանքն ու եղ-
բայրացումը կատարեալ ըլլայ: Եւ այս անկատա-
րութիւնը այն պատճառաւ որ՝ նմանութեան եզրե-
րու կողքին, պիտի գտնուի միշտ բաժանման ան-
խուսափելի կէտը: Տիրան տրտմութեամբ կը յի-
շէր իր հրճուանքը երբ այս սենեակը մտնելով իր
աղբակիւնները տեսաւ: Յանկարծ անպատուժ հովեր
անցան իր մէջէն, մոռցուած ձայներ լսուեցան եւ
Տիրան վարպետին մէջ տեսաւ իր լքած ընտանիքը,
ծննդավայրը, ամէն բան: Աւելի մեծ եղաւ իր հա-
կումը Ալիսի հանդէպ, որ երիտասարդ եւ մանա-

ւանդ աղջիկ ըլլալով քիչ մը աւելի սիրելի էր իրեն : Եւ ահա որ Տիրան դարձեալ հեռացած կղզար ինքզինքը անոնցմէ , որովհետեւ այդ երկուքին մէջ կը գտնէր ծուռ , սխալ մտածումներ եւ վարուելակերպ : Բայց այլեւս այդ ծուռ բաները չէ որ կ'ատէր , այլ միւսը , ճիշտը , իրեն նման եղող մասը : Որովհետեւ , կը խորհէր , եթէ ա՞ն չըլլայ , կրնաս մէկ անգամէն վանել բարեկամդ , սիրելիդ եւ անմիջապէս ուրանալ զայն : « Հիմայ ալ չեմ նեղանար , կըսէր մտովի , եթէ վարպետը անտեղիօրէն քօրէ : Աս մեղմութիւնն է որ զիս կը նեղացնէ » :

Նախ առաւօտուն կանուխ , եւ յետոյ երեկոյին է որ կուգայ Տագէս աղա Տիրանին եւ կը նայի նոյն ձեւով , պիչ պիչ : Կը սպասէ : Կը նստի հոն , նոյն աթոռին վրայ եւ կը սպասէ : Երկտասարդը առաջարկեց որ սենեակը ձգէ ան եւ առաջուան պէս զայ հոս պառկիլ՝ որպէսզի ծախք չըլլայ , բայց մարդը չընդունեց : Տիրան աչքին պոչովը կը նայի անոր եւ կը յուզուի , կը տաքնալի , որովհետեւ երբեք այսպիսի փոփոխութեան մը չէր սպասեր : Զուր առնելու դիտաւորութեամբ կամ ուրիշ պատրուակով մը կ'անցնի մարդուն միւս կողմը եւ կրկին կը նայի այդ փլած էակին : Կ'ստիպէ որ ածիլուի , կամ դռնէ սեփ – սեւ եղած օձիքը փոխէ , կամ առնուազն չընորհքով կապէ զայն : Որովհետեւ ելեր է ետեւի կոճակէն եւ բարձրացեր է ծոծրակն ի վեր : Եւ որովհետեւ երկտասարդը ձեռքը կը բարձրացնէր ինք անձամբ շտկելու համար , մարդը դէպի դուռը դնաց :

— Աղէ՛կ , աղէ՛կ ըսաւ Տիրան մարդուն պա—

տասխանելով. չեմ նեղանաք : Դուն միայն նայէ որ առկէ վերջ աղջկա՛նդ հետ խիստ չերթաս ... աս տարիքէն վերջ չըլլա՛ր, չըլլա՛ր ...

Վարպետը ըսաւ թէ իր բնաւորութիւնը այդպէս էր, այդպէս մեծցած էր, եւ թէ իրենք ալ, երիտասարդներն ալ պէտք է որ դինքը հասկնալ ջանային :

— Նորէ՛ն այդքան չէի բարկանար ըսաւ մարդը. բայց դուն ո՞վ ես որ... երէկուան լակոտն ես ...

Տիկին Պիւքի տղան որ դարձեալ կը շուլլուէր գերանն իվեր, գլուխը ծռեց պարապին մէջ եւ աշխատանոց նայելով ուղեց միմոսութիւն մը ընել : Բայց բան մը չըրաւ, որովհետեւ անյստահելի մթնոլորտ մը ունէր աշխատանոցը, որովհետեւ երկու գերձակները պէտք եղածէն աւելի երկար ժամանակ կը մնային դլխիկոր, չէին աշխատեր եւ բընաւ չէին յայէր իր կողմը : Տադէս աղա որ իր հին ու փոշեծածկ կօշիկներուն կը նայէր, ըսաւ տխուր ժպիտով .

— Դիտե՞ս Տիրան, մեր օքէլնիին դրել տուի թուղթի մը վրայ իմ անունս եւ հասցէս... փողոցները փէք աղէկ կը ճանչնամ հիմա, բայց խելքս գլուխս չէ... կը կորսուիմ կոր...

Աւրուած էր մարդը prix - fixe ճաշարանի ուտելիքներէն եւ Տիրան կարելին ըրաւ որ վարպետը իր հետ ճաշէ, բայց ան չընդունեց : Միայն թէ սկսաւ աւելի կանոնաւորութեամբ դալ եւ աւելի կանոնաւորութեամբ աշխատիլ : Նոյնիսկ վերադառաւ իր խօսելու կարողութիւնը եւ շաղակրատեց գրեթէ

առաջուան հանդարտութեամբ :

Ահա այսքան : Տաղնապը անցաւ : Ան տեւած էր Ալիսի անհետացման ինը օրերու շրջանին, եւ երբ Տիրան այդ իններորդ օրը յանկարծ կէս ձգելով Ռէնօյի դործարանին նկարադրութիւնը սկսաւ Ալիսը խստօրէն քննադատել, որովհետեւ այլեւս ինքն ալ սկսած էր թեղուիլ այս բացակայութենէն, մարդը ըսաւ .

— Նամակ առի: Բայց չի կրցաւ շարունակել,
զղջաց խօսած ըլլալուն համար եւ հակառակ Տի-
րանի մեծ զարմացումին ու տեղացող հարցումնե-
րուն, լուռ մնաց երկար պահ մը՝ գլուխը կախ:
Յետոյ րսաւ:

— Նամակ առի: Մեկնած օրը արդէն թուղթ մը ձգած էր քի տէրտ չընեմ... Ես եթէ քիչ մը քողէդ հեռանամ՝ շատ աղէկ պիտի ըլլայ դրած էր... Հիմայ ալ կ'ըսէ կոր քի պիտի դայ: Դուն նայէ որ Տիրանին երթաս, աճոր սիրտը առնես կ'ըսէ կոր... Ետոյ առաջուան պէս ամէն բան ծայրէն կ'ըսկըսինք կ'ըսէ կոր... քիչ մըն ալ իմ խօսքս մտիկ բրէ կ'ըսէ կոր...

Մարդը կը խօսէր առանց գլուխը վեր առնել
համարձակելու, եւ բացայայտ է թէ դժուարու-
թիւն կը քաշէր իր բառերը ընտրելու համար, թէ
իր ստացած գրութիւններէն խնամով կը հեռացնէր
այն խօսքերը զոր անկարող է հոս կրկնելու, եւ իր
չրթները երբեմն կը շարժէին պարապին մէջ: Մաս-
տիկ յուզուած էր Տիրան: Ան անգամ մը գլուխը
ծռեց եւ շատ մօտէն նայեցաւ պարապին մէջ շար-
ժող այդ կախ բերնին, կարծես աւելի լաւ հասկը-

նալու համար ինչ որ չէր ըսուեր, բայց շուտով ետ քաշուեցաւ որովհետեւ ամէցած էր :

Քիչ վերջ Տաղէս աղա ըսաւ .

— Մօ տղայ, մեր աստեղի եկեղեցին փէ՛ք աղուոր է եղեր : Այիսը դացեր տեսեր է, չատ կը գովէ կոր... Հարսնիքի շաքարի տուփ է կ'ըսէ կոր... Մինակ քի երգեցողութիւնները Պօլսոյ չափ լաւ չեն եղեր... Հայրիկ, քու վարած պատարագդ ուրի՛շ բան էր կ'ըսէ կոր...

Եւ նախկին դպրապետը հակառակ Տիրանի չատ խոշոր « հարկաւ » ներուն, այդ « ուրիշ բան »ը ցոյց տալու համար քիչ յետոյ սկսաւ երգել իր երգեցողութիւնը, նախ մեղմ ձայնով մը որ սակայն շուտով բարձրացաւ : Սկսաւ երգել իր Տէր Ողորմեան, արեւելքիներու պէս գլուխը երերցնելով, ձայնը դողդղացնելով, եւ աշխատանոցը լեցուեցաւ խոր յուզումով : Վարպետը չէր լար իր անկումին վրայ — Տէր Ողորմեան է որ լալագին է : Վարպետը չէր աղաչեր կեանքին, երիտասարդներուն — Տէր Ողորմեան է որ պաղատագին է : Խոշոր արցունքներ կային — բայց հինցած կոկորդն է յանցաւորը : Տիրանն ալ հետեւեցաւ մարդուն, և բնաւ չնայեցան մէկդմէկու, եւ բնաւ չնայեցան մէկդմէկու, որովհետեւ Տիրանին կոկորդն ալ հինցած էր՝ այդ օր :

Լաճը որ կրկին շուլլուած էր գերանն ի վեր, քանի մը բոպէ ինքզինքը զսպեց, բայց երբ պայթեցաւ « Աղդիս Հայոց Աղատութիւն »ը, խլացուցիչ լաց մը թող տուաւ : Մանուկին լեղին պատռած էր :

உயர்ப்பாட்டு

Մէկուէն հարցուցեր են թէ ինչ կը հասկնայ
«սրատուաւոր կին» ըսելով եւ այդ մէկը տուեր է
հետեւեալ բացատրութիւնը— «Պատուաւոր է այն
կինը որ կը սլառկի միմիայն իր ամուսնին եւ յե-
տոյ ինծի հետ» : Եսասէր ու շնական boulevardierի
նոյնկերպ մտածում մը ունեցայ, երբ սիրականս
եկաւ իմ ծոցս մտաւ, նախ քովի սենեակը, այսինքն
իր ամուսնին այցելելէ վերջ : Երկու առաւօտ է որ
չէր եկած իմ սիրականս, արեւը, լալկան երկնքին
սրտաճառաւ, բայց ահա որ այս առաւօտ կրկին կը
չողայ մեր վերեւ, կրկին բաժակաճառ կ'արտասա-
նէ : Պատուաւոր արեւ ես ասո՛ր կ'ըսեմ : Կ'ըսեմ՝
ու սրունքներս կը սրկեմ անկողնին մէջ եւ յետոյ
վերմակին վարի ծայրէն դուրս ելած մատներուս
հետ կը խօսիմ ուսսահայերէնով : Մի՛ շարժիք կ'ը-
սեմ անոնց եւ մատներս կը շարժին . շարժեցէ՛ք կը
հրամայեմ եւ անոնք կ'անշարժանան քիթիս խնդա-

լով: Ասկէ առաջ, իմ բաղմադրազ շրջաններուս,
յաճախ կը խորհէի որ եթէ բացարձակ հանդիսաւի
պահեր ունենամ, եթէ օրերս ամբողջութեամբ ին-
ծի պատկանին, պիտի ամփոփուիմ իմ մէջս եւ պի-
տի խորհրդածեմ յիութեամբ: Պիտի ունենամ լաւ
մտածումներ, ներքին որոնումներ, բայց այսօր կը
խոստովանիմ որ կատարելապէս սխալեւ եմ: Ար-
դե՛լքը միայն զիս մղեր է որոնումի, մինչ այժմ,
բացարձակ հանդիսաւի մէջ դատա՛րկ, դատա՛րկ
մէկն եմ դարձած: Մէկը՝ որ ոչ թէ կը խօսի իմաս-
տասէրներուն եւ հին թէ նոր տեսութիւններուն
հետ, այլ ուսաստաններէնով զրոյց կ'ընէ իր ոտքին
մատներուն հետ: Ամօ՛թ բան է սա, բայց ես չեմ
ամչնար քանի որ հարուստ եմ: Ըսել կ'ուզեմ՝ եր-
ջանիկ եմ: Նըջանիկ եմ շատ մը պատճառներով, եւ
նաեւ իմ պաշտելի արեւիս համար որ ականջս չոյեց
երկարօրէն, յետոյ անոր ետեւն անցաւ ոսկիէ գրի-
չի մը պէս եւ այժմ ինկեր է գետին ու կը պղպջայ:
Իր լուսեղէն սիւնը գացեր է կարասիիս վարի դա-
րակին բռնիչին պլլուեր է եւ կարծէք կ'ուզէ քաշել
դարակը: Բայց արեւ, անոր մէջ կան միայն լաթէ
իմ հին ոտնամաններս: Հագնի՞ր կ'ուզես զանոնք եւ
ճամբորդել այս առաւօտին մէջ: Արե՛ւ, արե՛ւ...
մտիկ մ'ըներ՝ ըսելիք չունիմ: Կ'ուզեմ աչքերս գո-
ցել, ժպտիլ եւ ննջել միայն: Բայց ահա որ քովէն,
այսինքն արեւի ամուսինին սենեակէն իմ անունս
կը սօռան եւ պատը կը ծեծեն: Կէտ մը.— Հայը
շատ խաբուած է Ներոպացիներէն եւ ես չեմ ուզեր
այլեւս խաբուիլ: Գիտեմ թէ երբ որ պատուհան

էլլամ, Ֆաննին գաւաթ մը ջուր պիտի նետէ քթիս
բերնիս, ինչպէս որ ըրաւ ասկէ առաջ, երկու ան-
գամ :

Գուրս նետուեցայ անկողնէս « կուգամ կոր »
սօսալով եւ դացի դէպի պատուհան շատ հնչեղ եւ
կանոնաւոր քայլերով՝ որպէսզի Ֆաննի անոնց մըայ
չափէ իմ պատուհան ժամանումս : Բայց անմիջա-
պէս որ հասայ անոր առջեւ, նետուեցայ թիկնաթո-
ռիս դիրկը, եւ բաց պատուհանէն դուրս ցցեցի իմ
երկու մերկ ոտքերս : Բարեկամուհիս իր աճապա-
րանքին մէջ զանոնք իմ գլուխս կարծեց եւ խեղճե-
րը ջուրի ապտակը ստանալով սարսուցին : Գրեթէ
միաժամանակ ոտքի ելայ եւ յաղթականօրէն սկսայ
հեզնել Ֆաննին, որ թէեւ դժգոհի ծամածռութիւն
մը ունէր բայց որ կը ժպտէր իր բոլոր աւուաներով
եւ պարապին մէջ կը թօթուէր գաւաթը : Ըսի իրեն .

— Համեստաբալլ օրիորդ Ֆաննի Ֆուռնիէ,
տակաւին բոպէ մը առաջ կը պնդէի թէ դուք իմ ա-
րեւիս ամուսինն էք, լուսաճաճանչ էակ մըն էք,
բայց այժմ, կ'աղաչեմ, թոյլ տուէք որ փոխեմ
տեսակէտս : Մտորին արարած, կ'ուզէիր զիս նորէն
խաղի՞ր բերել . . . ո՛չ պղտիկս, ո՛չ . . . ահաւասիկ որ
ես ինքս կը խաբեմ քեզ ու կը պարտադրեմ որ դուն
ըլլաս իմ աղախինը . . . ոտքեր՝ ըս լուսցող աղախի-
նը . . .

Սօսքս դեռ չէի աւարտած, երբ որ երկրորդ
գաւաթ մը ջուրը զոր Ֆաննի իր ետեւը կը պահէր,
ստացայ քթիս բերնիս : Մանաւանդ յաջորդող ան-
պատկառ խնդուքէն խարաղանուած՝ պատուհանէն

դուրս նետուեցայ ակնթարթի մէջ եւ բէռկօլայի
դերաններուն վրայէն ցատկոտելով մտայ Ֆաննիի
սենեակը : Կը ճշայինք երկուքս ալ եւ երբ որ զայն
նետեցի անկողնին վրայ, Ֆաննի բիծաւայիտ ծայ-
րովը երեսս սրբեց ըսելով... Հեմ յիշեր թէ ինչ ը-
սիր, բայց անուշ էիր Ֆաննի, առաւօտին պէս
քաղցր էիր իմ Ֆաննի :

.. ..

Երկարօրէն նայեցայ այդ երիտասարդ միսին,
մերկ բազուկին եւ տրտմեցայ : Կ'ուզէի Ֆաննիին
ըսել թէ հեմ վախնար մահէն, ընդհակառակը կը
փափաքիմ զայն, բայց դադափարը թէ մեռնելով
պիտի բաժնուիմ Ֆաննիէս զիս կը յուսահատեցնէ :
Բաժնուի՛լ, վերջնապէ՛ս բաժնուիլ... Կ'ուզէի ըսել
չատ մը բաներ մեկնումի երեկոներուն վրայ բայց
չէի համարձակեր խօսիլ, որովհետեւ Ֆաննի դու-
շակած էր իմ ներքին վայրէջքս եւ քթէս քաշելով
կ'ըսէր — « վերադարձիր սիրական, վերադարձիր
մութ աշխարհէդ սիրական » : Գիտէր թէ յոռետես
եմ ես, մանաւանդ շուտով յուսալքուող՝ եւ ամէն
անգամ որ նշմարէր իմ անկումս, կը ջանար զիս
բարձրացնել դէպի իր ամուսինը, դէպի արեւը :
Մութ աշխարհս ինք երբեմն կ'անուանէր « տխուր
լապօռաթուառ » եւ ես այդ ճշգրիտ անուանակո-
չումով կը տեսնայի թէ ան շատ լաւ ծանօթ է նաեւ
ուրիշին, թէ այլեւս ինծի համար մտերիմ ու ծա-
ծուկ վայր մը չէ : Այս իրողութիւնը եւս պատճառ
կ'ըլլար որ լքեմ իմ անպատսպար անկիւնս եւ վե-

բաղաճոնամ գէտի Ֆաննին : Ատենուան մը համար :

Չեմ գիտեր թէ որքան ժամանակ դեռ պիտի յամենայինք անկողնին վրայ եթէ չբարձրանար օրիորդ Գոխաթինի ձայնը : Ան դիւս կը փնտռէր սենեակիս մէջ եւ մենք ստիպուեցանք աճապարանօք յարզարուիլ եւ դինքը կանչել ասդին : Օրիորդ Գրուխաթին ազուորցեր է այս առաւօտ հիւանդապահուհիի իր սպիտակ շապիկին մէջ եւ ինքն ալ գոհ է արեւէն : Երբ սլաւորաստութիւններ կը տեսնէր դիւս ասդնակուս համար, մտերմիկ յանդիմանութեամբ մը ըսաւ ինձ .

— Գէ'չ տղայ, ամէն առաւօտ կուգամ ես ձեզի ոյժ բերել որպէսդի ժամ առաջ առողջանաք, եւ դուք իմ տուած ոյժս կը վատնէք հող...

« Հող » ըսելով ցոյց կուտար անկողնին վրայ երկարած Ֆաննին, որուն հետ ունեցած յարաբերութիւններս շատ ծանօթ էին իրեն : Ես անմիջապէս բացաղանջեցի .

— Կորսուած ենք Ֆաննի, կորսուած ենք... Հիմայ որ հիւանդապահուհիս հասկցաւ մեր յարաբերութիւններուն բնոյթը, կորսուած ենք : Որպէսդի մեր սիրտարանութեան լուրը չտարածուի, պէտք է թողունք որ օրիորդ Գոխաթինը ասկէ ողջ դուրս ելլայ : Տո'ւր դանակդ որ սպաննեմ դինքը :

Եւ հիւանդապահուհիին ծոծրակէն բռնելով սլաւորաստուեցայ սպաննել զայն : Ֆաննին ըսաւ թէ կարելի չէ սպաննել քանի որ այսօր մաղայարդարին պիտի երթայ Գոխաթին, այլ կաշառել՝ որպէսդի չխօսի : Եւ բերաւ իր շաքարի տուիրը : Ասեղին

մուտքը բնաւ չզղացի յետոյքիս մէջ, այնքան որ անփոյթ էի եւ դո՛ւ այդ առաւօտ: Դեռ կը յամառիմ առաւօտ կոչել առաւօտեան տասը, բայց այդ ան ժամն է երբ նոր ոտքի ելած են հիւանդները, մերինին նման պանդուկ — սանաթօդօմներուն մէջ:

.. .. .

Թէ որովհետեւ հիւծախտը սեռային ախորժակը կը դըրդուէ, թէ որովհետեւ հիւանդները բոլորն ալ երիտասարդներ են որոնք ամբողջ օրը ընելիք չունին եւ կը ձանձրանան, մերինին նման ապաստարաններուն մէջ սանձարձակ կը քալեն սեռային յարարերութիւնները: Այդ իսկ պատճառաւ անպահաս են բաղխում, խղում, տաղնապ: Բայց ես չատքիչ անգամ հանդիպեցայ փոթորիկի, որովհետեւ բաժակը կը լեցուէր հետզհետէ, բաղխումը անխուսափելի կը թուէր, մենք կը պատրաստուէինք պայթումին, բայց ահա յանկարծ կ'անցնէր սեւ ամպ մը: Այսինքն մէկը կը մեկնէր, կամ արիւն կը փսխէր, կամ ջերմ կ'ունենար: Յանկարծական եւ բացարձակ հաշտութիւն: Պանդուկը կը լռէր անմիջապէս եւ կիրքերը կը խաղաղէին մութին պատճառաւ որ կը պողի:

Հիմայ ալ երբ ես կը սկսիմ գրել այդ անցեալ կեանքիս վրայ եւ զանազան ապրումներ գլուխ ցըցելով կ'աղմկեն, յանկարծ իմ մէջէն ալ սեւ ամպ մը կ'անցնի, արիւն կ'երթայ կարծէք եւ ես կ'ուղեմ լռել անմիջապէս: Զգրել, բայց չը վերյիշել մանաւանդ: Կարճ, շատ կարճ կերպով միայն կ'ուղէի

խօսել տիկին Պէաթրիսի վրայ, բայց ահա որ մէկ առաւօտեան մէջ մխրճումս վտանգաւոր դարձուց յիշողութեան ճամբաները: Բայց եթէ երբեք խօսեցայ այդ առաւօտեան վրայ, պատճառը այն է որ տիկին Պէաթրիս ժամանեց Զաթօսթէ նոյն օրը, ճիշդ կէս օրին:

Երբ որ պարօն Աթունը դեռ ողջ էր, երբեմն կ'երթայի իրեն ու կ'երկարէի իր մօտ, պատշգամին վրայ: Այդ պատշգամը պարապին մէջ կախուած ըլլալու երեւոյթն ունէր շնորհիւ իր դիրքին, քանի որ իր առջեւ կը տարածուէր մեր գետին կաղմած կրկէսը: Մէկ քանի անգամներ պատահած է որ երբ այդպէս երկարած ակնարկս մխրճած եմ ընթերցանութեան մը մէջ՝ յանկարծ ցնցուիմ մէկու մը անաղմուկ ժամանումին պատճառաւ: Իրաւ ալ վարէն, գետին եղերքը ապաստանած կայարանէն կը բարձրանար կանգ առած վայրաչարժի մը ծուխը և իմ ակնարկս հակառակ իր զբաղումին կը խճարէ այդ մութ սիւնը որ կը ցցուի առանց լուր տալու: Ճիշդ այդպէս է որ ցնցուեցայ երբ դէմ առ դէմ եկայ տիկին Պէաթրիսի հետ, պարտէղի դրան մէջ: Իր մութ հագուստներով, իր նիհար կաղմով եւ բարձր հասակով մուխը կը յիշեցնէր ու կը պատճառէր դժգոհութեան զգացում մը: Անոր պէս պիտի ցնդէր կարծէք այնքան որ թեթեւ էր իր քալումը, դրեթէ բոլորովին անլսելի: Երբ ճաշարան կը մտնէինք կէս ժամ վերջ, Ֆաննի, մեր պանդոկին ամենահին բնակիչը, մեծ ուրախութեամբ ընդունեց նորեկ տիկինը եւ ես դիւրու-

Թեամբ կռահեցի թէ տիկին Պէաթրիս անցեալ տարուան յաճախորդներէն մէկն է : Ֆաննիի ուրախութիւնը զիս ալ ուրախացուց , բայց կէս օրէ վերջ քիթս կախեցի որովհետեւ երկու բարեկամուհիները իրարու մօտ մնալով եւ զրկուեցայ Ֆաննիէն :

Մարտողական թղթախաղէն յետոյ երբ ամէն ոք զնաց անշարժանալ իր մահիճին վրայ գիւտը ընելու համար , իմ խելքիս պիտի դար : Զղազղուեցայ արտակարգօրէն , դարձայ ու դարձայ սենեակիս մէջ եւ ապահովաբար նորէն ինքն իրմէս ելլելով աւանակութիւն մը բնէի երբ նշմարեցի ժէժէնը : Պարտէզի պատին տակ անոր դադտադողի յառաջացումը շատ խօսուեւ էր ինծի համար : Գացի միացայ իրեն եւ անմիջապէս իր պիւկաթքիմ նետուելով փախանք գիւտէն ու մեր աճապարանքին մէջ ճղմեցինք պարտիզպանին մէկ դոյլը : Նախ մէկ մէկ բէռնոյով եւ յետոյ արագութեամբ ոգեւորուեցանք : Սարէ սար նետուող ճամբաները կախօրրաններու պէս մեզ զուարճացուին , աչքերնիս կիսախուսի գիւղեր կառուցանեցինք ակնթարթի մը մէջ եւ վերջապէս հասանք սպանիական սահմանադրուի : Ժէժէնը Պուրթօն է եւ խենթ է : Մեծ դժուարութիւնք քաշեցի զինքը զսպելու համար , որովհետեւ ոչ միայն կ'ողէր Սպանուհի մը ճաշակել այլ նաեւ ափսէնք խմել : Բայց աւելի'ն կայ : Կը համարձակէր արեւին տակ մնալ՝ առանց հովանոցի եւ առանց գլխարկի : Անմոռանալի է ինծի համար այդ արեւոտ օրուան մեր արշաւը եւ եթէ երբեք փէրենեան կիրճերու վեհութիւնը այնքան լիու-

թեամբ գրողմուած է մէջս, կը պարտիմ ժէժէնի:

Գիշերը սակայն, հրնուանքս եւ խանդավառութիւնս կորսուեցան ամբողջութեամբ, պարզ այն պատճառաւ որ տիկին Պէաթրիս սկսաւ քալել դէպիս վրայ: Ան գրաւած էր ընթացիկ սենեակը, այսինքն ճիշդ իմ սենեակիս վրայինը եւ այժմ անքուն՝ կը դառնար ու կը դառնար: Անկողնիս վրայ դիտեալուած (բառին իսկական առումով) թեւերս տարածած վերմակին վրայ եւ ակնարկս միշտ բաց պատուհանէն դուրս՝ կը յուսահատիմ, կը յուսահատիմ անվերջ: Կը ջանամ միտքս դրողեցնել ուրիշ տեղ, այսինքն կը ջանամ ճշդեւ թէ ատենը անգամ մը լսուող հաղը որին կը պատկանի, բայց անտատաղին հնչուքը զիս կը զբաւէ ամբողջութեամբ: Աստուած իմ, շատ լաւ գիտեմ թէ ի՞նչը սել է սանաթօսիօմի մէջ տաղին գիշերը անցնել, բայց վերջապէս, նորեկ մը չէ այս կիներ: Ես աւելի գէշը ըրի երբ ժամանեցի հոս: Փորձեցի անձնասպանութիւն: Բաց պատուհանէս ներխուժեցին պարտէզի ծառերը որոնք ծառի չէին նմաներ այլեւս, օրուան մէջ տեսած հիւանդներս որոնք մարդու չէին նմաներ այլեւս, եւ չորս կողմէն բարձրացող այն հաղը որ ոչ մէկ աղերս ունի սովորական հաղին հետ: Վերապրեցայ, անասելի յստակութեամբ, ջարդը, աքսորը, ծնողքիս մահը, ըսի թէ յիմարութիւն է ջանալ բժշկուել երբ թոքախտէն մա՛րդ չազատիր, թէ անմարդկային բան է չարչարել եղբայրս որ այնքան պիտի նեղուէր Փարիզէն ինձ գրած հասցնելու համար: Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ այս

խորհրդածութիւնները որոնք նոր չէին ինծի համար, բայց կար ուրիշ բան: Բան մը՝ որ զիս ստիպեց փլիլ տեղ մը, գետինը, ըստ բախտի անկիւն մը: Բայց անմիջապէս ոտքի նետուեցայ, որովհետեւ ամէն կողմ մանրէներ կը զգայի եւ չէի համարձակեր ո եւ է բան բռնել: Եւ ահա կախուած վերարկուս սկսաւ շարժիլ: Ուրուական եղած էր: Յաջողեցայ զայն խլել իր կեռէն, պլորեցի եւ ուղեցի պահել տեղ մը: Բայց ո՞ւր: Դարձայ ու դարձայ ինչպէս տիկին Պէթրիս կը դառնայ, եւ մտածեցի զայն դնել պահարանը: Զկրցի դուռը բանալ, որովհետեւ ոչ բռնիչ ունէր եւ ոչ ալ բանալի: Անոր հայելիին մթութեանը մէջ տարտամօրէն տեսայ ինքզինքս քրտինքով փայլուն եւ անճանաչելի, ու այնքան սարսափեցայ որ պատրաստ էի դուռը խորտակելու: Երբ զայն ներս հրէի, քիչ մը կ'երթար բայց դուրս չէր դար:

Այդքանը արդէն ապացոյց է որ կզպուած չէր այլ սեղմուած: Շնորհիւ մկրատիս եւ դանակիս (պայուսակս տակն ու վրայ ըրի զանոնք գտնելու համար) կրցի բանալ վերջապէս եւ աւելի վախցայ: Պահարանը լեցուն էր բերնէ բերան: Այն ատեն միայն միտքս եկաւ որ պահդոկապետը ըսած էր թէ առժամանակեայ կերպով միայն այդ սենեակը ինձ կը տրամադրէ, որովհետեւ անոր բնակիչը քանի մը օր պիտի բացակայի: Զգեստներ, շիշեր, գիրքեր, շատ բան: Նամակ մը: « Սիրական պզտիկ Ժէժէնս »: Մա՛յր, մա՛յր մըն էր գրողը: Հող է որ

ատորճանակը դտայ եւ անկողնիս վրայ նետուելով
կրակեցի բերնիս մէջ :

Երիտասարդ սպասուհին , Իւռսիւլը , երբ դու-
սըս բացեր է յաջորդ առաւօտուն նախաճաշ տա-
լու համար , զիս դտեր է մահճակալին վրայ երկա-
րած , կիսամերկ , ատորճանակ մը ձեռքիս մէջ եւ ա-
մէն տեսակ առարկաներ՝ դետինը : Սուր ճիչ մը՝
եւ ձեռքի ատնէն դետին իյնալով կը փչրուի , միջ
ես կարթննամ ընդոստ : Հակառակ երկարատեւ
փորձերուս՝ չէի կրցած ատորճանակը աշխատցնել ,
եւ առաւօտեան դէմ քունս տարած էր վերջապէս :

Ամբողջ սլանդոսիկը խնդաց եղելութիւնը իմանա-
լով եւ ախոր բնակիչները վրաս վաղեցին անճարա-
կութիւնս շնորհաւորելու համար : Այդպէս է որ
անմիջապէս բարեկամացայ գիշերուան բոլոր հա-
ղերուն հետ եւ ներկայացուցի ինքզինքս .

— Միշէլ , հայ սաիրիչ :

... Վերադառնալով տիկին Պէաթրիսի , ան ա-
պահովարար աւելի երկար ատեն քալեց իմ քնանա-
լէս վերջ , եւ երբ յաջորդ օրը Ֆանիի երկուքս իրա-
րու ներկայացուց , ճշացի : Տիկինը Հայ էր : Անունը
կը մտանէր ոչ միայն իր ազգութիւնը , այլ նաեւ
կրօնքը : Կաթօլիկ :

Անմիջապէս ըսեմ թէ՛ այնքան ատեն որ ապ-
րեցայ տիկին Պէաթրիսի մօտ , բնաւ տպաւորու-
թիւնը չունեցայ քովս ազգակից մը ունենալու : Օ-
տարացած մըն էր ան : Իր գիտցած երկուքուկէս
հայերէն բառերը այնպէս մը կը գործածէր , որ ես
կը նախընտրէի բնաւ չխօսիլ մեր լեզուով : Եւ յետոյ
բնաւ լուր չունէր հայկական կեանքէ ու հայ հա-

մայնավարները — որով նաեւ զիս — կը նկատէր
դադաններ։ Սա չափը միայն գիտեմ թէ այժմ Ե-
գիպտոս հաստատուած էր իր ընտանիքը, իսկ անկէ
առաջ՝ Վիէննա։

Տիկին Պէաթրիսի ժամանումով մէջս սկսաւ
մտապաշարում մը։ Զգնեցայ կնոջ տառապանքին
սպառնառը գիտնալ։ Շատ տարօրինակ սխալ հնչէ
այս խօսքս, քանի որ հիւծախտաւորի մը տառա-
պանքին սպառնառը բացորոշ կը թուի։ Բնա՛ւ եր-
բեք։ Հիւանդները առաջին օրերու տաղնապէն վերջ
կը վարժուին (տիկին Պէաթրիս կը դարձա՛նուէր
չորս տարեկէ ի վեր) եւ դրեթէ բնաւ անոնց դէմքին
վրայ չերեւար այն դալարումը որ կար հայուհիին
վրայ։ Հիւծախտաւորները բոլորն ալ մեղմ արու-
րածներ կը թուէին ինծի, թեթեւ շարժուճեւերով,
թեթեւ խօսուածքով եւ յաւիտենական թեթեւ ժը-
պիտով մը որ այնքան յուզիչ է։ Միայն այս կի՛նն է
որ ունէր դալարուն դիմադիծ մը։

Քէօռ կապ եղած դիմադիծ մը։

Զղային, վախկոտ, դիւրադգայ, մարդէ փախ-
չող։ Կա՛մ իր ասեղնադործութիւնը, կա՛մ Ֆաննին։
Ուրիշ ոչ ոքի ձեռք կ'երկարէր։ Անշուշտ ես ալ ու-
րիշներու պէս կրնայի խուսափիլ այս անհամ էա-
կէն, բայց զանկիս մէջ կար միշտ իր ոտնաճայքը,
որ թէեւ դիտողութեանս վրայ լուեց քանի մը օր,
բայց վերսկսաւ կրկին։

Մառթէնը եւ ես ունէինք նախասիրած անկիւն
մը, նեղ արահետին մէջ, կասկենիներուն տակ։ Կը
նստէինք հող եւ նախանձով կը դիտէինք առողջ

բաղուկներուն աշխատութիւնը կահադործարանին մէջ : Կը սիրէինք տաշեղին փրփուրը , քերէչին այն սահանքը որ անբացատրելի հեւք մը կուտայ սըրտին : Կարասիէ աւելի դադաղ է որ կը շինէին հոն , քանի որ , կ'ըսեն , օրական 18էն 20 մահ կայ Ձաթօսթէյի մէջ : Երբ առանձին ըլլայի հոն եւ աշխատաւորներն ալ հետս խօսքի չընտելին , կը խորհէի այնպէս՝ ինչպէս բազը կը լողայ : Երեսէն : Ամբողջ շարաթներ վերադրումներ ըրի տիկին Պէաթրիսի տառապաբքին վրայ , անշուշտ ապարդիւն կերպով : Նեղսրտեցայ՝ տակը իջնալով : Ներկայ ցաւերը կը թուէի մէկ առ մէկ , բայց կը տեսնէի թէ անոնցմէ ոչ մէկը կը պատշաճի տիկնոջ : Ունէինք սիրուն մատամ Լըմուանը որ կը խենթենար իր երկու մանչուկներուն վրայ եւ պատահութիւնը չէր փախցնէր իր պայուսակը բանալով անոնց լուսանկարները ինձ ցոյց տալու : Մէկուն անունը Ռընէ էր , միւսինը Ֆինէթ : Մէկը սանկ էր , միւսը նանկ : Մէկը նամակ կը դրէր իր մամային , միւսը տակաւին միայն խաչ կը քաշէր այդ նամակին տակ : Եւ մատամ Լըմուանի ժպիտը կը դողար արցունքի մը պէս , եւ կը դողային իր մատները՝ խուրը , թափանցիկ , շա՛տ թափանցիկ :

Ունէինք մէսիէօ Աթթիմօն մը որ կը տառապէր դրամի պակասէն : Ինձ կ'ըսէր թէ ահադին դահողութիւններէ վերջ մեծ բարեւլաւում ձեռք ձգած է բայց այժմ պիտի ստիպուի մեկնիլ աշխատութեան , մինչ քիչ մը եւս դրամ՝ զինքը փրկած պիտի

ըլլար վերջնականապէս : Մանաւանդ կային տրոնք որոնք սիրուհի մը կամ ամուսին մը ձգած էին Փարիզ եւ կը զգային թէ այս երկարատեւ բացակայութեան մէջ անոնք պիտի չմնան հաւատարիմ : Այս պարագաներէն ո՞րը կը պատշաճէր հայ կնոջ տառապանքին :

Այս խորհրդածութիւններս կը կրկնէի Ֆաննիի որ զիս կը լսէր ժպիտով, դլխի ճօճումով, կուտար անօգուտ պատասխաններ, բայց դոնէ անվնաս էր իր հակազդեցութիւնը : Նոյնը չբրաւ ուրիշ մը, որուն իմ մտածումներս կրկնելու սխալը գործեցի : Այդ ուրիշը լուսանկարիչ Շառլն էր, Հայ մը, (այս անգամ իրական) Փարիզի իմ մէկ բարեկամս (եւ իր սալիւրիչն էի) որ այժմ մօտս գտնուելով աւելի սիրելի եղած էր ինձ : Ան կը բնակէր Գամպօ, այսինքն Պիառիցի եւ Պայեօնի միջեւ, ժամանցի այդ երկու քաղաքներուն մէջ ալ աշխատելու համար : Շառլ երբեմն կուգար Զաթօսթէ իր վարպետին կառքով, որուն վրայ մեծ տառերով դրուած էր իրենց հաստատութեան անունը : Շատախօս, ազմեկարար եւ ճշմարիտ Սկիւրտացիի մը պէս սուտի սիրահար այս մարդը (երեսուն մը կայ) սովորութիւնը ունէր հանդիպածին մակդիր մը փակցնելու եւ տիկին Պէաթրիսը կը կոչէր — Օրիորդ Յոբ երանելի : Օր մը բացէ ի բաց ըսաւ անոր .

— Օրիորդ... ներեցէ՛ք՝ տիկին, այս բարեկամիս տէրտ եղած է եւ կ'ուղէ դիտնալ թէ ի՞նչ ունիք : Որովհետեւ դուք բա՛ն մը ունիք :

Վայրկենաբար շառագունեցաւ կինը եւ վախ-

նախով որ ծանր խօսք մը կ'ըսէ, եւ զինքը կանխեցի անմիջապէս եւ սկսաւ « կանաչօրէն » յանդիմանել Դատիր: Ինծի անախօրժ թուած էր նաեւ իր կարծեցեալ շփոթութիւնը օրիորդին եւ տիկինին միջեւ: Իրաւ է թէ հայուհին օրիորդի մը նմանելու չափ նուրբ էր, բայց աարաւոյսէ վեր է թէ շփոթութիւնը ըսել կ'ուզէր ինձ ուրիշ բան:

Այսօր, երկու տարի վերջ, այլեւս չեմ համարձակիր մեղադրել լուսանկարիչ բարեկամս, որովհետեւ կը խորհիմ որ տիկին Պէաթրիսի պէս մէկը դժալու եւ սիրելու համար անհրաժեշտ է քիչ մը երկար ստեն մնալ անոր մօտ: Որպէսզի հաւատանք անոր տառապանքին իրականութեան: Այսպիսինները իրենց թթուած դիմադիծով, « անյաջողութիւն» բերող արտայայտութեամբ՝ անմիջապէս լաւադոյն դղացումներ չեն կրնար ներշնչել: Կ'երթանք նոյն իսկ խորհելու թէ եթէ այդ անձերը կը տառապին, պատճառը իրենց յուսի խառնուածքն է որ փորձութիւնները միայն կրնայ իր վրայ քաշել: Միթէ ես նոյն անդուծ վարմունքը չունեցա՞յ սկիզբի օրերը եւ կատարելապէս իրաւունք չտուի՞ Գրանսացի բարեկամներուս որոնք աննպաստ կերպով կ'արտայայտուէին տիկնոջ վրայ: Գալով դրուած մակդիրին, ատոր համար իսկ մեղադրելի չէ լուսանկարիչը քանի որ ինք հայուհին չէր ճանչնար եւ իմ տուած աննպաստ անգեկութիւններուս վրայ հիմնուելով է որ այդպիսի որակում մը տուաւ:

Կարծեմ այս պատահարէն երկու օր վերջն է որ ստացայ հետեւեալ նամակը: Կ'ընդօրինակեմ՝ քանի որ պահած եմ:

« Իմ Միշէլ սիրական»

« Ճանչնալով գիրին զօրութիւնը խօսքին վրա՛յ, փափաքս հոս կ'արձանադրեմ՝ քանի մը անգամներ զայն քեզ կրկնելէ յետոյ : Կը փափաքեմ քեզ տեսնել տիկին Պէտթրիսի աւելի մօտ, աւելի պաշտպան, աւելի ներողամիտ : Գիտեմ թէ ան քեզ կրկին նեղացուց երէկ, չունին պատճառաւ, ինչպէս որ վարինները նեղացուց, անտեղիօրէն, Ֆոնօյին պատճառաւ : Բայց դուն եղիր ներող : Կրնայ ըլլալ որ ես մեկնեմ օր մը եւ գիտցիր դուն է որ տիկին Պէտթրիսի մօտ պիտի կատարես այն դերը զոր ես այսօր կը կատարեմ : Ան պէտք ունի նեցուկի մը՝ մեղմէ աւելի : Եղիր այդ նեցուկը՝ իմ սիրական» :

Հակառակ որ մեր սենեակները առնթեր էին, կը սիրէինք թղթակցել Ֆաննին ու ես : Շատ անգամ առաւօտուն կանուխ Իւոսիւլը կը բերէր Ֆաննիին նամակը նախաճաշիս հետ եւ իր յաւիտենական դուարթութեամբ կ'ըսէր ինձ ասոր նման խօսք մը .

— Այս անգամ վերջին անգամն է : Եթէ յամառիք նորէն դրոշմաթուղթ չփակցնել ձեր նամակներուն վրայ, տուգանք կ'առնեմ : Ո՛չ, չինական դրոշմաթուղթ չըլլար :

Գալով Ֆաննիի ակնարկած շան պատահարին, իրաւ ալ նախորդ օրը սաստիկ նեղացուց զիս տիկին Պէտթրիս : Մեղքդ քաշեմ՝ ես շատ կ'ախորժեմ չունէ : Եւ չափազանց համակրելի է մեր պանդոկապետին մեծ « Լիւքս »ը : Զայն դրած էի կախօրրանին մէջ, « ճօր – ճօր, պար – պար » ըսելով կ'օրօրէի, եւ սաստիկ կը դուարճանայի դիտելով շան վիճա-

կը: Հաջե՛ր է եղեր...: Հարկա՛ւ պիտի հաջէ, քե-
զի ի՞նչ կ'ըլլայ կոր օրիորդ Յոր երանելի:

Գաղտնիքը պարզուեցաւ: Աթթիմօնը ինձ տը-
ռած էր Մէնէտիթի « Եսասէր » վէպը եւ ես այն-
քան դուժմնացի երկհատոր այդ երկէն որ զայն փո-
խանցեցի անմիջապէս ֆաննիին: Կը յիշեմ: Կէսօրէ
վերջի գիւղը կ'ընէինք ֆաննի եւ ես՝ քով քովի իր
անկողնին վրայ երկարած: Իմ ընթերցանութիւնս
չատ չուտով ստիպուեցայ ձեռքէս թողուլ, որով-
հետեւ ֆաննի մեծ յուզումով գիրկս նետեց « Եսա-
սէր »-ը, ըսելով թէ չուզեր աւելի հեռուն երթալ:
Ի՞նչ կը պարունակէին սկիզբի այդ քանի մը էջերը
որոնք զինքը բմրոսացուցած էին: Անդլիացի վի-
պասանը իր հերոսը ներկայացուցած միջոցին կ'ը-
սէ թէ ան շատ կանուխ տարիքէն ձեռք ձգած է դա-
նակ գործածելու արուեստը: Այսինքն թէ ան, ե-
սասէրը, գիտցած է միշտ կտրել իր շուրջի այն
հիւղերը որ արդելք պիտի ըլլան իր կատարեալ
փթթումին, զօրացումին: Մէկ խօսքով՝ կըցած է
իրմէ հեռացնել իր բնառնիքին եւ գերդաստանին
այն անգամները որոնք իրեն օգտակար չեն կրնար
ըլլալ բարոյապէս կամ նիւթապէս: Ընդհակառա-
կը: « Դանա՛կ, դանա՛կ » կ'ըսէ միշտ եսասէրը,
վանելով եւ ուրանալով « աղքատ » արենակիցներ:

Տիկին Պէտթրիս հիւանդ էր: Իրաւ է թէ չորս
տարի առաջ ունեցած էր հիւժախտի սկզբնաւորու-
թիւն մը, բայց անմիջապէս Եւրոպա գալով հետե-
ւած էր կանոնաւոր դարձանումի եւ բժշկուած էր
կատարելապէս: Միայն թէ — հոս է որ կը սկսի
ողբերգութիւնը — զինքը այլեւս տուն չէին ընդու-

նած : Կը նախընտրէին միշտ բաց պահել ծախսի այդ մեծ դուռը , բայց տան մէջ չուրենալ հիւծախտաւոր մը :

Ծիծաղելի ըլլալու չափ պարզ կերպով դրեցի այս տողերը , բայց կատարեալ փոթորիկ մը փըրցուցի այն օրը երբ Ֆաննի դանոնք ինձ արտասանեց : Ես այս տեսակ բան ըմբռնելու անկարող էի : « Քսանըչորս տարեկան ես , բայց դեռ մանուկ ես » կ'ըսէր ինձ Ֆաննի եւ կը պատմէր :

Բժշկուելէ վերջ տիկին Պէաթրիս դարձեր է Եգիպտոս եւ իրեն համար սկսեր է դողդոթայ մը : Նախ գիշերօթիկ վարժարան դրկելու պատրուակին տակ տունէն հեռացուցեր են իր մանչը որովհետեւ « այլեւս տունը սանաթոռիմ է » , եւ յետոյ ձեռք առեր են նախադգուշակա՛ն միջոցներ՝ չվարակուելու համար : Լա'ւ բան , բայց ուշադրութիւն մը այդ բոլորին մէջ՝ բացայայտ , ծայրայեղ , վիրաւորիչ : Իր ամուսինն ու անոր քոյրը իրարու հետ մրցումի ելեր են տիկին Պէաթրիսի հասկցնելու համար որ դեռ չէ բուժուած , թէ բժշկները յիմարներ են , թէ « կոյր մը անգամ կրնայ տեսնել վիճակդ , պէ'տք է որ դեռ մնայիր » : Եթէ բարեկամ մը կամ դրացի մը իր այցելութիւնը ուշացուց՝ « նայէ' , անոնք ալ մեր տունը ոտք չեն կոխեր այլեւս : Հա'րկաւ : Թոքախտաւորին տունը ո՞վ կե'րթայ . ես ալ ըլլամ չեմ երթար » : Այսպէս կը խօսի եղեր այդ տալը , անխուսափելիօրէն աւելցնելով որ Պէաթրիս իր գերդաստանով արդէն հիւանդ է : Ամենափոքրիկ տկարութիւն մը անխուսափելիօրէն վերադրեր են մեծ ախտին եւ հալածանքը տարեր են մինչեւ

հոն՝ ուր այլևս կինը նախամեծար նկատեր է վերադառնալ Գրանսա : Շրջեր է ապաստանէ ապաստան, այսինքն Կուսա, Պօլիէօ, Փօ, եւ այժմ եկեր է նորէն մեր մօտ : Կը յուսայ, միշտ կը յուսայ որ իրենները այլևս պիտի համոզուին, պիտի ըմբռնեն թէ բժշկուած է եւ զինքը տուն առնեն :

(Մինչդեռ Ֆաննի կը խօսէր, կը խորհէի որ Մէնէտիթ միակ դրդապատճառը չկրնար ըլլալ այս խոստովանութեան : Ապահովարար բարեկամուհիս արդէն առիթի կը սպասէր որպէսզի խօսի, եւ այդպէսով — միակ միջոցը — զիս կապէ հայուհիին) :

Ֆաննի կը սլաւութէր այն միակ այցելութիւնը զոր տիկին Պէաթրիսի ամուսինը տուեր է իրենց անցեալ տարի, ամառը, եւ ես այնքան սուր ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէի որ յստակօրէն կը տեսնէի մարդու մը շարժուձեւերը մեր այս միջավայրին մէջ : Հիւանդադին վախ մը, խորամանկութիւններ՝ ձեռք չերկարելու, վարանումներ՝ սեղան նստած ատեն կնոջմէն թիղ մը հեռու մնալու եւ Զաթօթէէն փախուստը՝ աճապարանօք : Օր մը նոյնիսկ մեծ վտանգ մը անցուցեր է ան սանդուղէն իյնալով՝ որովհետեւ չի յամարձակիր եղեր բազրիքը բռնելու : « Այնքան ատեն է հոս եմ, տակաւին այդ մարդուն չափ ծիծաղելի փախկոտ չեմ տեսած » կ'ըսէր Ֆաննի եւ կ'աւելցնէր « հա', հա', հա' » :

— Բայց Աստուած իմ, ինչո՞ւ...

Անմիջապէս կը զղամ թէ բացառանչութիւնս որքան աւելորդ է եւ աչքիս առջեւ կուգան Զաթօթէի վսեմ ծառուղիները, ուրկէ անցնելու իսկ կը ստրսափին շատեր, նո'յնիսկ կառքով : « Տես խորը

նստող կիներ. քիթը դոցեր է որպէսզի չը վարակուի » : Աչքիս առջեւ կուգան նաեւ այն դիմադիծերը որոնց հանդիպած ենք երբ շրջակայ գիւղերը արշաւներ կ'ընենք խմբովին, եւ այդ դիմադիծերը մասնաւոր ուշադրութեամբ մը կը նային մեզ երբ կը դուշակեն մեր հիւանդ ըլլալը : Միշտ նոյն վախը կայ ամէն կողմ որ տտելի կը դառնայ երիտասարդներուն եւ սլարդամիտներուն մօտ մասնաւորաբար, որ չծածկուած ուշադրութեամբ մը կը նային մեզ, մահապարտներու :

Պահեր կան, կ'ըսէ Ֆաննի, երբ տիկին Պէաթրիս կ'արդարացնէ իրենները եւ կ'ըսէ թէ անհրաժեշտ է որ իր հեռացումով ապահովցնէ զանոնք : Բայց չուտով գլուխ կը ցցէ իր սէրը զաւկին հանդէպ, իր ամուսնին եւ օճախին հանդէպ եւ կը սկսի մեղադրել ամէն ոք՝ սկսելով տալէն :

Մտածումիս ուղղութիւնը փոխելով կը խորհիմ որ թերեւս շատ ալ մեղադրելի չեն այդ եղիպտահայերը, եւ թէ տիկին Պէաթրիս է որ կը սխալի՝ ինքզինքը բժշկուած կարծելով : Պէտք է նկատի ունենալ սա սլարդան թէ հիւժախտաւորներուն մեծ մասը յուզիչ սովորութիւնը ունի ամէն առթիւ ըսելու — « բայց պարոն, ես այլեւս բուժուած եմ. ունեցածս արդէն ոչինչ բան մըն էր, հաղիւ թէ սկզբնաւորութիւն մը » :

— Երբե'ք կը ճշայ Ֆաննի. իր կարծիքը չէ, այլ բժիշկներո'ւն կարծիքը : Տօքթ. Գամինօն զինքը վճռած է սլարդապէս, ըսելով թէ այլեւս չուղեր իրմով զբաղիլ : Թէ տիկին Պէաթրիս այժմ հոգեկախ խաղաղեցումի պէտք ունի միայն եւ ոչ ուրիշ

բանի: Հողեկան կատարեալ խաղաղութեան մը՝ որ միակ դարմանը կրնայ ըլլայ իր ջղաշնոտութեան դէմ որ կը մեծնայ: Տե՛ս իր սպառումը:

Անր պանդոկին մեծ դռնէն ելլելէ վերջ կը բաւէ քանի մը քայլով կտրել անցնիլ փողոցը եւ մտնել մեր սլարտէզ — սատշգամը որ անդունդին վրայ կախուած է: Աշնան երեկոները հոն կ'ապրիմ անմոռանալի սահեր, դոյներու համայնանուագի մը մէջ, ղիտելով բլուրները որոնք գիշերին մէջ մխրձուելու համար կը հագնին շղարչներ՝ հետզհետէ աւելի անթափանց: Արդար ներքողի մը պէս, անկեղծ շնորհակալութեան մը պէս բլուրները կը բարձրանան, եւ կուգայ դանոնք լսել վերջին ճառագայթը: Գետի barrageին ձայնը այլեւս լսելի կը դառնայ եւ ես նոյն ներդաշնակութեամբ կը շոյեմ քովս իր յետոյքին վրայ նստած Լիւքսին գլուխը: Չեմ կրնար չնայիլ քիչ մը անդին նստած տիկին Պէտթրիսի, որ կիսաստուերին պատճառաւ աւելի նիհարցած է ծոծրակն ի վար, որ իր ասեղնադործութիւնը լքած է այլեւս ծունկերուն վրայ ու կը շարժէ իր սրունքը ջղաշնոտութեամբ: Ան ալ կը խոյի բլուրներուն, ապահովաբար չը տեսներ դանոնք ու ապահովաբար կը ճամբորդէ առանձին: Շարժող սրունքը կը ճամբորդէ առանձին, եւ երբեմն կը մնայ կախ՝ յողնաբեկ, քանի որ շատ տեղ ունի երթալիք, քանի որ ճամբան երկար է այնչափ՝ որչափ մեծ է լքումը մարդուն:

Այլեւս տարրեր կ'երեւայ այդ էակը ինծի, եւ այդ իսկ պատճառաւ կը նայիմ իրեն պէտք եղածէն աւելի: Կը նայիմ իրեն երեւակայութեամբ ալ,

բայց այս անգամ որովհետեւ ըրած վերագրումներու ճշգրտութեանը մասին տարակոյտ չունիմ, կը տազնապիմ: Ի՞նչ ընել որպէսզի անոնք ըմբռնեն ճշմարտութիւնը: Ամօթզած մայր մըն է, վարանող, վախկոտ ու բոլորովին անճարակ: Գիտեմ թէ ան պիտի չկրնայ նայնիսկ ապրիլ հիւանդներէ չընակուած վայր մը, քանի որ այլեւս սովորութիւն եղեր է, քանի որ հոս ու հոն մէյմէկ մտերիմ ֆաննի ունի, որոնց հանդէպ քիչ մը դորով, քիչ մը մայրութիւն տալով հաճոյք կը զգայ:

Հակառակ որ Զաթօսթէի բոլոր հիւանդներս ամբողջ օրը ընելիք չունինք, կը կարծենք զբաղած ըլլալ: Որովհետեւ մեր այս զարհուրելիօրէն բացարձակ հանդիստը պարտադիր է, որովհետեւ զայն իրագործելու համար շատ անգամ իսկապէս գերմարդկային ճիգերու պէտք կայ, կը կարծենք աշխատիլ: Այդ պատճառաւ է որ զրեթէ միշտ կ'ըսենք ժպտադէմ — « ատեն չունիմ mon cher! »: Այդ պատճառաւ է որ կիրակի օրերը գոնէ կո'ւղենք չ'աշխատիլ՝ այսինքն աշխատիլ: Դժնդակ կիրակիներ՝ երբ կէսօրին ճաշարան կ'անցնինք բոլորս ալ հագուած — սքուած, հանդէսի մը կամ մեծ գուարճութիւններու երթալու երեւոյթը կ'առնենք, բայց ահա որ երկուքին կրկին կը բարձրանանք սանդուղները, դանդաղօրէն, շատ դանդաղօրէն: Կ'անձրեւէ: Միշտ կ'անձրեւէ այս երկիրը: Քիչ մը ատեն լսեցինք սալօնէն եկող դաշնակին ձայնը, բայց ան ալ լռեց շուտով: Կը յիշեմ: Նրբեք այդքան լրջախոհ չէի տեսած ֆաննին ու կը նայէի իրեն զրեթէ վախով, երբ ան երկարած էր անկողնին վրայ, իսկ

ևս նստած՝ ոտքին կողմը :

— Ապահովարար դիտած էս , ըսաւ Ծաննի , թէ անոնք որ դեռ նոր սորված են պիսիֆլէք նստիլ , կը փափաքին թող տալ կիսօնները : Պահ մը աւելի լու հաւասարակշռուելէ վերջ կը բանա՞ն իրենց կը- ոտքի վարանումով ու կ'ըսեն — « նայէ՛ , նայէ՛ , ալ չեմ բռնած » : Կը ցցեն իրենց գլուխը , բայց դուն դիտես թէ անմիջապէս վերջ իրենց ձեռքերը կրկին պիտի իյնան ուղղիչ երկաթին վրայ : Մենք երկու- քըս նոյն բանը ըրինք՝ դէմ դէմի : Քանի անգամներ ցցեցի գլուխս երբ երկարօրէն կը ճառէիր համայ- նավարութեան վրայ , Հայաստանի վերելքին , մէկ խօսքով քու նախընտրած վարդապետութեանդ վը- րայ : Քանի անգամներ ցցեցի գլուխս , դէպի քեզ նայեցայ , որովհետեւ անկեղծօրէն կը ցանկայի հետդ ըլլալ խոյնիսկ մտածումներուս մէջ , բայց կրկին ինկայ իմ կիսօնիս : Դուն ալ ըրիր նոյն բա- նը : Գիտեմ թէ քու ըրած ճիշդ այնքան մեծ չէր որքան իմս — քանի որ դուն ինծի հանդէպ սիրային բարեկամութիւն ունիս միայն , մինչ էս քեզի հան- դէպ սէր — բայց դուն ալ գլուխդ ցցեցիր : Մէկ օր մը դոնէ լրջութեամբ մտիկ ըրիր խօսքերուս , երբ կ'ըսէի թէ ինծի պէս քիչ մը միսսիֆ մէկը չկրնար լիովին դոհանալ ընկերային բարեկարգութիւննե- րով , այլ կը փնտռէ նաեւ ուրիշ բան՝ ան :

Կղաղի շարժումով մը Ծաննի կո՛ւղէր ցոյց տալ մահճակալի գլխուն վրայ կախուած խաչը :

Ծաննի կ'ըսէր ինձ .

— Դիւրին բան է մեղիպէսներու համար իր դէմինը ճանչնալ , ըմբռնել , երբ այդ դէմինը մեղ

կը սիրէ : Խոր մղումը պատճառ կ'ըլլայ որ չը ծածկուի ան , չուղէ ծածկուիլ : Բայց ինչ որ դժուար է , ան ալ դիմացինը ըմբռնելէ վերջ ա՛նոր պէս ըլլալն է : Չենք կրնար իւրացնել անոր ըմբռնումները , հակադդեցութիւնները , ձգտումները , քանի որ մեր կարողութենէն վեր է ծնիլ երկրորդ անգամ : Այդ բոլորը մենք չենք կրնար ընտրել ըստ մեր կամքին : Այդ բոլորը բնութած ենք արդէն աշխարհ գալով : Չեմ կրնար ըսել թէ իմ կրօնքս ամէն բան է ըստ ինքեան , բայց ասպահով եմ որ ինծի համար ամէն ինչ է քանի որ իմ էութեանս պատշաճելով դիս կը տանի իմ կատարեալ փթթումիս : Նոյնը և դուն՝ քու համայնավարութեանդ հետ : Քու կաղմախօսութիւնդ զայն ընտրած է՝ քեզմէ առաջ : Եւ դեռ ուրիշ բաներ :

Տերեւներուն միօրինակ աղմուկը ընկղմած էր մեզ թերեւս մեղմութեամբ , թերեւս անմոռանալիօրէն , թերեւս թափանցկութեան մը մէջ : Զուրին ձայնը կը խմբուէր երբեմն ջերմաչափին վրայ , երբեմն Ric et Racի արձանիկներուն վրայ , հոն ուր ակնարկս կը տանէի : Կիրակի օր մըն էր ներկան՝ եւ ես անկարող էի այդ կէրակին պատասխաններ դառնելու խօսքերուն , անձրեւին , ինքզինքս : Միայն կ'ուղէի որ նուազ տրամութեամբ խօսի Ֆանին , բայց չէի համարձակեր մտածումս յայտնել , որովհետեւ անոր ձայնը չէ որ փոխուած էր , ալ ինքը :

Ֆանին կ'ըսէր ինձ .

— Տեսայ մարդը : Eh bien ! բնաւ չար մարդ մը չէ , ոչ ալ ապուշ մը : Անշո՛ւշտ թէ իր մէջ սիրոյ պակաս կայ , բայց ոչ բացարձակ չգոյութիւն : Ա-

յո՛ւ, ևս նոյնիսկ վստահ եմ թէ քիչ մը ակնի իր
կնոջ հանդէպ, բայց չկրնար տիկին Պէաթրիսը
տուն կանչել: Չըմբռնե՞ր ճշմարտութիւնը: Եթէ
դիները նեղը դնես հարցումներովդ, պիտի ըմբռնէ:
Բայց նաեւ պիտի վախնայ: Ժշմարտութիւն մը որ
մեզ սարսափ կ'առթէ՝ կ'ուրանանք գրեթէ միշտ:
Կ'անտեսենք: Ամէն անգամ որ դտնուած եմ շողե-
նաւի մը կամբջակին վրայ, որմերուն կողմը նայե-
լով ուզած եմ ինքզինքիս հաւատացնել թէ միւս
կողմը ծով չկայ, բնա՛ւ վտանգ չկայ: Եւ մարդիկ
իրենց ապահովութիւնը կ'ուզեն: Եւ մարդիկ իրենց
անհրաժեշտ եղող ապահովութեան մէջ կ'երթան
կը նստին:

... Նոյեմբերի սկիզբները մեծ փոփոխութիւն
մը կրեց տիկին Պէաթրիս և ամբողջ պանդոկը ան-
միջապէս լսեց այդ փոփոխութեան պատճառը: Իր
առաջը Ֆրանսա պիտի դար և պիտի այցելէր նաեւ
Ջաթօսթէ: Սպասումը երկար տեւեց, մինչեւ որ ի-
մացանք հայուհիին Մարսիլիա և յետոյ Փարիզ
ժամանումը, ու ահա որ... — այո՛, պէտք է ըսել
բուն բառը. բողի նմանեցաւ տիկին Պէաթրիս: Ես
որ դիտէի իր զաղտնիքը, կը տեսնէի թէ իր ամ-
բողջ ճիգը կը կայանայ ընտրելի, ներկայաբալի
ըլլալուն մէջ: Նոր ձեւեր առաւ, աշխուժութիւն
ցոյց տուաւ, նոյնիսկ շարքուեցաւ թեթեւօրէն և
կարեց զգեստ մը՝ որ դիները աւելի լեցուն, աւելի
դիրուկ պիտի ցոյց տար: Վերջին ծայր սրտաշարժ-
էր: « Քանի մը օրէն հոս կ'ըլլայ » կ'ըսէր, բայց ևս
գիտեմ թէ մտովի կ'աւելցնէր ինք — « արդեօք դիս
պիտի տանի՞ր »:

Այս բոլորը աւարտեցաւ գէշ կերպով : Անհամբեր սպասումը ջախջախուեցաւ նամակի մը վրայ եւ տիկինն Պէաթրիս ունեցաւ ջղային բուռն տագնապ մը որ զինքը երկու օրուան համար անկողին նետեց : Մեր սպասուհիները դացին զինքը մարձել եւ ես ալ իմ գօլօնյի շիշս տարի քանի որ Ֆաննի անկարող էր երթալու : Այլեւս բնաւ խօսքը չեղաւ այդ տալով որ Ֆրանսայէն մեկնած էր առանց Ջաթօթէ դալու, յողնութիւն, տկարութիւն եւ ճմեռաւարկելով : Մեր պանդոկէն ալ անհետացաւ բոզը եւ միայն Յոր երանելին : Բնականոն կեանքերն ըրաւ անկիւնադարձ մը եւ մենք հեռուն նշմարեցինք նոր տարին : Այդ կաղանդին է որ խօստացած էի մասնաւորաբար քաղաք երթալով Ֆաննիին շատ մը բաներ բերել, մանաւանդ կարմիր վարդեր, իր է՛ն սիրածս : Մտքէս չէր անցներ որ այդ ճամբորդութիւնը կաղանդէն երեք շաբաթ վերջ միայն պիտի կարենամ ընել, ան ալ բերելու համար միմիայն վարդերը :— Ամբողջ ճամբու տեւողութեան զիրկս դրած էի փունջը օթօփառին մէջ, եւ խօսելով հանդերձ հատ մը անջատելով տուի — կը յիշեմ — տոմսակալաճառ թուիս աղջկան : Երբ որ պանդոկ հասայ, մութը իջած էր եւ նախ դացի Մառթէնին սենեակը ուր շատեր հաւաքուած էին արդէն : Որովհետեւ ամբողջ գիշերը անքուն էի անցուցած՝ գլուխս ինկաւ բարձին վրայ եւ ես կարծեցի որ պիտի մրաբեմ, բայց այդպիսի բան չպատահեցաւ : Բաւական վերջ մեզ թոյլատրեցին ելլել վեր ու շարքով մտանք Ֆանիի սենեակը : Սեւ կառնիթիւններով կարմիր հագուստը հազցուցած էին անոր եւ

իր կուրծքին վրայ դրած էին սրտի խաչը : Իր փա-
փաքին համաձայն Իւոսիւլը կարմիր քսած էր այ-
տերուն , որովհետեւ Ֆաննի չէր ուզեր տօգոյն ե-
րեւնալ : Ամէնէն աւելի քիթն է որ հալած էր ,
բայց . . . չեմ յիշեր , առատ ծաղիկներէն զատ բան
չեմ յիշեր :

Պարասլ մը կայ հոս : Յիշողութեան սարասլ
մը : Գիտեմ միայն թէ գիշերը մեզմէ մէկուն սեն-
եակին էինք նստած երբ սկսաւ գործիքին աղմու-
կը : Կասարէ գազաղը կը գոցէին բոցարձակ դոր-
ծիքով մը : Շատ երկար տեւեց այս կըռկըռը : Ոչ ոք
կրնար խօսիլ եւ ոչ ալ իր սենեակը քաշուելով դի-
մադրել առանձնութեան : Մէկը ըսաւ .

— Կը ձիւնէ :

Պատուհան գացինք , նայեցանք : Այո , կը ձիւ-
նէր : Վերէն վար կը ձիւնէր : Վերջը — անշուշտ
տասնըմէկի տասները -- կրկին սլառուհան գա-
ցին բոլորը , տեսնելու համար Ֆաննիի մեկնումը :
Պարտէզի խճաքարերը խշրտացին մեռելակառքի
անիւներուն տակը : Մէկը կը պօռար գիշերին մէջ—
« Լի՛ւքս , Լի՛ւքս » :

. . . Եթէ ծառերը տերեւաթափ եղած չըլլա-
յին , սիրտի չկրնայի ծառուղիին այդ անկիւնէն
տեսնել անգունդին խորը նետուած կայարանը : Տե-
սայ դայն ու գիտեցի երկարօրէն : Յուրտ բայց խա-
ղաղ առաւօտ մըն էր եւ դեռ կանուխ ըլլալուն հա-
մար ես միւս մինակա էի հոն՝ մեծ ու կապտորակ
աղաւանքու հետ : « Դեռ հոն է » ըսաւ ականջիս
ետին ձայն մը որ զիս վախցուց , որովհետեւ վաղ-
կայուած քայլերուն սլառճառաւ չէի լսած տիկին

Պէտթրիսի ժամանումը : Դարձեալ նայեցանք կայարանին ձախ կողմը կանգնած այն միակ վաղօնին, որուն մէջ կը հանդէպ Ֆաննի նախորդ գիշերուընէ ի վեր : Անշուշտ թէ խոր էր տիկին Պէտթրիսի ունեցած զգացումը Ֆաննիի հանդէպ, քանի որ առանց ամենադժոյզն գիտողութիւն մը ընելու յանձըն առաւ հետոս կայարան դալ : Հայուհին կը սարսափէր այդ բանէն, որովհետեւ խսկապէս դժնդակ է անկէ վերադարձը, ցից ու անվերջանալի սանդուղներուն պատճառաւ, մանաւանդ որ մեր սրբունքները բոխուած են երկարատեւ անշարժութեան : Մեր շունչերը շոգի կ'ըլլային քիթերնու տակ եւ ատենը անգամ մը կ'երեւէր անկիւններու մէջ պահուըտած ձիւնը : Ահա փոքրիկ դրամատունը, յետոյ քաղաքապետարանն ու նամակատուին, եւ վերջապէս սանդուղները որ դետ կ'իջնեն : Տիկին Պէտթրիս կամուրջէն անցաւ օձիքները կրցածին չափ վեր առնելով, եւ հով ելաւ քիչ մը՝ կծու :

Երկար պահ մը մնացինք հոն, շոգեկառքի ցափկապատին դուրսի կողմը, վերջն ալ ներսի կողմը, որովհետեւ չէինք ուղեր հաւատալ : Երկար պահ մը նայեցանք գետնի խճաքարերուն, անհետացած վախօնի տեղին, նայեցա՞նք երկաթէ գիծերուն որոնք կը փայլէին եւ կը հնչէին ալ կարծէք : Մինչեւ մեր ժամանումը՝ մեկնած էր Ֆաննի եւ երկու լքուածներս կը նայէինք : Շոա'խ : Սեւ ու ճերմակ ներկուած մեծ ազդանշան մը ինքն իր վերայ դարձաւ ճիշդ մեր դէմը, օդին մէջ : Եւ մեծ աղմուկով, եւ ինքն իր գլխուն : Երկու հայերս մեկնեցանք կոնակ կոխակի :

... Փարիզի իմ առաջին տարիներուս՝ կազմա-
տան մը մէջ նանչցած եմ չէխօսւումք երիտասարդ
մը որ բնութեան տարօրինակ կողմ մը ունէր։
Մեծ հաճոյակատարութեամբ փոխ դրամ կուտար
բանուոր ընկերներու, տուածը գրպանի տետրակի
մը մէջ կ'արձանագրէր յատուկ սիւնակի մը վրայ,
եթէ գումարը վերադարձնել ուզէիր՝ չէր առներ,
կը փափաքէր որ մէկ մասը միայն վերադարձնես,
իսկ մնացեալը տաս ուրիշ առթիւ։ Ինքն ալ փոխ
կ'առնէր շատ փոքրիկ գումարներ։ (Երբ գիտէի թէ
պէտք չունի անոր, ապացոյց որ կ'ըսէ «քովինս
յիստուննոց է՝ չաւրեմ») յանկարծ նոյն օրն իսկ
իր վախկոտ ժպիտով կը վերադարձնէր զայն ամ-
բողջութեամբ կամ մասամբ, եւ այսպէս շարու-
նակաբար։ Անվերջ հաշիւներ եւ արձանագրու-
թիւններ։ Ճարպոտ, կլորիկ եւ վերջին ծայր ա-
ռանձնակեաց այս երիտասարդը իր երկչոտի մե-
նութիւնը լեցուցած էր այդ աղմուկներով։ Թիւե-
րու փոքրիկ աշխարհ մը ստեղծած էր իր շուրջը,
նշարխտ փեթակ մը։ Անոր է որ կը նմանցնեմ ինք-
զինքս երբ գլուխս առած կ'երթամ ամայի ճամբա-
ներէն եւ անձրեւի կաթիլները կը թրփրոտան հո-
վանոցիս վրայ։ Թուփ, թուփ։ Տալիքներ եւ առ-
նելիքներ։ Միշտ կայ մէջս նոյն պարապը զոր կը
խուսափիմ լեցնելէ եւ ահա՛ շու կուտամ կաթիլնե-
րուն, ամենամօտիկ կաթիլներուն, արհամարհելի
անմիջականին։ Գիտեմ թէ այլեւս պիտի մեկնիմ
Ձաթօսթէն, բայց կը նշնամ հորիզոնները թողուլ
հորիզոնին վրայ, անծանօթի՜ն հետ թղթակցութիւ-
նը ուրանալ, հաղորդակցութեան ճամբաները մոռ-

նալ: Եւ կը կծկուիմ իմ մարմնիս վրայ, արհամարհելի անմիջականին վրայ, այդ փոքրիկ բայց գէ'շ պարտքին վրայ:

... Մարդիկ չափազանց կը յուզուին երբ սիրելի մը մահէն վերջ բոլորովին պատահամար կը գտնեն այդ սիրելիին պատկանող մտերիմ առարկայ մը: Երբեմն մարդիկ կը գտնեն բալի գոյն բուրդէ ասեղնադործութիւն մը, դարակի մը խորէն եւ կը խոստովանին որ բնա՛ւ չէին յիշեր հող պահած ըլլալ՝ այն օրը որ այդ ասեղնադործութիւնը խլեցին սիրելիէն՝ որպէսզի այլեւս չաշխատի ան: Մարդիկ կ'ուզեն շարունակել այդ կիսաւարտ աշխատութիւնը, նստելով պատուհանի մը մէջ որուն առջեւ կայ բէռկօլա մը: Շատ երկար եւ դունաւոր ասեղները չեն կրնար գործածել անոնք, կ'աճրկին կը մնան, իրենց թեւերը քովն ի վար կախ: Մարդիկ կ'ուզեն առաջուան պէս խաղալ բուրդէ կծիկին հետ, երբ սիրելին կ'աշխատէր աշոր միւս ծայրը, եւ մանաւանդ կ'ուզեն դիտնալ թէ Ֆաննի ի՞նչ շնելու մտադրութիւն ունէր: « Ի՞նչ կ'ուզես որ շինեմ Ֆաննի » կ'ըսեն անոնք նայելով այդ փոքրիկ քառանկիւն հիւսուածքին եւ յետոյ կը լռեն: Կրկին կը հարցնեն Փրանսերէն լեզուով: Կրկին կը լռեն:

... Ապահով եմ թէ ոչ մէկ դէպք պիտի պատահէր եւ ես Զարթօսթէէն մեկնած պիտի ըլլայի աշնադմուկ՝ եթէ զիս պտոյտի չի հանէր Ժէժէն: Երբոր Պիւկաթթիով մեկնեցանք, անշուշտ լաւ էին բարեկամիս մտադրութիւնները, քանի որ կ'ուզէր զիս քիչ մը սթափեցնել իմ թմրութիւնէս, ոգեւո-

թութիւն տալ ինձ, պէսպիսեւ ժամերս: Բայց —
այս այսպէս է — լաւ է վշտոտ մէկը իր հալին ճը-
ղել: Արշաւը աննման եղաւ իր տեսակին մէջ: Գա-
ցինք սահմանադուխ, դարձանք ովկիանոս, ճաշե-
ցինք լքուած սլարտէղի մը առջեւ մեծ ուրախու-
թեամբ, յետոյ միւրճուեցանք Landesերուն մէջ, որ-
պէս առասպելի մը: Փորձեցինք եղեւիններու այդ
անսահման անտառը բաղդատել ովկիանոսին հետ,
բայց նմանութեան կէտերը եղան վրդովիչ: Այն
քաղաքը ուր հասանք — Թաոթաս — կրկին խմե-
ցինք եւ սրճարանի ֆոնօյին հետ ելանք պարի:
Բարձրաճայն կե'րդէինք, թէեւ վերջի բառը ուտե-
լով:

Partit de vie
Grelin Grelot
Au grand galop
De la phtisie.

Անշուշտ անրնական եւ հիւանդագին էր զուար-
թութիւնս, արագութեան պատճառած գինովու-
թիւնը փտանդաւոր էր եւ թէեւ չէի խոստովանէր,
բայց կը զգայի որ մեր հերարձակ վաղքը հորիզո-
նէ հորիզոն՝ սաստիկ պիտի դժուարացնէ վերա-
դարձս դէպի բնականոն վիճակ, թէ սուղի պիտի
նստի ինձ: Նստաւ՝ գիշերը:

Ինչպէս որ անդամ մը պատահած էր եւ ես
անձնասպանութիւն փորձած էի, կրկին կորսնցու-
ցի կեանքիս առանցքը այդ գիշերին մէջ: Հակա-
ռակ յոգնութեանս չէի կրնար քնանալ եւ կը չար-
չարուէի անկողնիս վրայ, գիշերուան հովին եւ աղ-
մուկին հետ, որոնք անվստահելի դարձած էին եւ

Կը մտնէին կեանքին թէ այս եւ թէ այն կողմը :
 Մտածումներս ու իրերը կորսնցուցած էին իրենց
 չըջագիծը եւ դաւադիր ներխուժումներ կային սահ-
 մանադլուխէ սահմանադլուխ , իմ ձեռքերէս դէպի
 հովը , մահէն դէպի Սկզբնական Մեղքը : Հեւք մը ,
 տուայտանք մը որ անրնականօրէն մեծ էր , հիւան-
 դադին էր եւ որ իր շուքը կ'երկարէր թէ' իր առջին
 թէ իր ետին : Եւ դեռ ուրիշ բաներ : Շրջագայեցայ
 սենեակիս մէջ ճիշդ խելագարի մը նման , ուղեցի
 ոճիր դործել երբ պահ մը վառեցաւ Յոր երանե-
 լիկ լոյսը եւ գրեթէ միշտ դացի իյնալ անկողնիս
 վրայ որովհետեւ կը դողայի : Յուրտ ալ էր : Ինծի
 անծանօթ ատեն մը անցաւ եւ յետոյ մրափեցի պահ
 մը : Ահա երազս : Կը դռնուէի ահադին իրարան-
 ցումի մը եւ մեծ բաղմութեան մը մէջ որ բաղմա-
 թիւ կողներով կը յիշեցնէր Փարիզի Տօնալաճառը :
 Վտանգաւոր բան մը պատահած էր ետիս (չեմ գի-
 տեր թէ ինչ) եւ ես ամբողջ ոյժովս ամբոխը արմը-
 կահարելով ճամբայ կը բանայի : Ամուռէքի կրպա-
 կին առջեւ է որ խմարեցի թէ քովս ի վեր կուգայ
 սեւ կառնիքիւններով կարմիր հագուստ մը հաղած
 աղջիկ մը : Յաննին էր : « Կեցիր , կեցիր , կ'ըսէր
 ան . ինչո՞ւ զիս կը չարչարես , չե՞ս գիտեր թէ 'կու-
 դեմ միշտ քու քովդ ըլլալ : Միթէ քեզ չըսի՞ որ մա-
 հէս վերջն ալ պիտի դամ քովդ , պիտի հետեւիմ
 քեզի » : Ես իրեն նայելով հանդերձ միշտ կը փախ-
 չէի , մինչ Յաննի կ'ըսէր ինձ « ամբողջ օրը չար-
 չարուեցայ ետեւէդ վազելով : Ամբողջ օրը փախար
 լեռնէ լեռ , հորիզոնէ հորիզոն : Այլեւս կեցիր , կե-
 ցիր այլեւս սիրական . տես թէ ո'րքան յոգնե՞ր եմ ,

ո՛րքան անոյժ եմ » : Ֆաննի կ'ըսէր ինձ -- « ինչո՞ւ
չես հաւատար թէ հոգիս քու մօտդ ըլլայ կ'ուզէ .
ինչո՞ւ չես հաւատար թէ ես հոգի մը ունիմ որ դեռ
կ'ապրի » : Գրեկեցի դայն ամբողջ ոյժովս եւ . . .

Նստայ անկողնիս մէջ : Առաջին խօսքս ուրա-
ցում մը եղաւ . բացարձակ ուրացում մը : « Ձեմ
հաւատար » ըսի , եւ ատով ոչ միայն ըսել կ'ուզէի
թէ չեմ հաւատար հոգիներու երկրորդ կեանքին ,
ստացած պատգամիս անդրաշխարհէն եկած ըլլա-
լուն , այլ նաեւ ըսել կ'ուզէի թէ չեմ հաւատար որ
տեսածս երազ էր : Կէս քուն եւ կէս արթուն վիճա-
կի մը մէջ էի պարզապէս : Վառեցի լոյսը : Կրկին
մօրեցի դայն : « Ձեմ հաւատար » ճչացի նորէն ,
բայց կը զգայի որ այդ անչափ յուզումս չվերաբե-
րիր հոգիներու հանդէպ հաւատք ունենալուս կամ
չունենալուս , այլ գլխաւոր պատճառը սա էր թէ
չափազանց որոշ կերպով տեսած էի Ֆաննին , իմ
կարօտցած Ֆաննիս , եւ գիտնալով որ պիտի չկա-
րենամ դասել յուզումս , ուզած էի թեթեւնալ ճչա-
լով : Ոտնաձայներ գլխիս վրայէն յառաջացան դէ-
պի պատուհան եւ տիկին Պէաթրիս հարցուց վերէն .

— Ի՞նչ պատահեցաւ Միշէլ . . . Անհանգի՞ստ
էք . . .

Անմիջապէս պատուհան ելայ եւ ալ եւ սօռացի
զլուխս վեր .

— Երա՛խդ . քեզի՛ ալ չեմ հաւատար : Քու ա-
ռողջացած . ըլլալո՛ւդ ալ չեմ հաւատար : Et voila
tout !

Բայց անմիջապէս յետոյ աւելցուցի .

— Եթէ առողջ ըլլայիր , դո՛ւն , դադրահայու-

Թիւն, մենք քեզ տուն կը կանչէինք, Հայաստանի դռները կը բանայինք քու առջեւ: Բայց դուն հիւսիսէն ես, Դաշնակցութեան թոյնով վարակուած ես, դո՛ւն, զաղթահայութիւն: Եւ մենք կը թողունք որ մնաս օտարութեան մէջ, մինչեւ այն օրը...

Քաշուեցայ պատուհանէն ներս, կծկուեցայ վարադոյրին ետեւ, եւ սաստիկ զղջացի, եւ սաստիկ ցաւեցայ: Ականջ տուի ոտնաձայներուն, լսեցի դրան մը բացուիլը, եւ յետոյ մուճակներու թեթեւ աղմուկը՝ սանդուղին վրայ: Քիչ վերջ մատամ Լրմուռնի հաղը բռնեց եւ գրեթէ միաժամանակ բացուեցաւ սենեակիս դուռը:

Կը խոստովանիմ որ տկարացայ այդ գիշեր, այսինքն լացի: Անկողնիս վրայ նստած, տիկին Պէթրիս մօր մը պէս օրօրեց զիս գլուխս շոյելով, եւ ըսաւ թէ գիշերային մղձաւահձը շուտով կը մոռցուի, թէ միւս կողմանէ՝ երազը գրեթէ միշտ օգտակար բան է քան թէ վնասակար: Յետոյ ըսաւ — « անշո՛ւշտ թէ ֆաինին հոս է »:

... Յաջորդող առաւօտուն ինքզինքս միշտ մեծապէս ամօթապարտ կ'զգայի տիկնոջ հանդէպ, եւ անտարակոյս կարելիս պիտի ընէի օր մը գոնէ խուսափելու համար իր ակնարկէն: Սակայն պէտք չմնաց այդ բանին եւ ես ուրսխութեամբ լսեցի որ տիկին Պէթրիս քաղաք իջած է: Մտածումս չարչարուեցաւ նոյն անծանօթին առջեւ, այսինքն ուղեցի գիտնալ թէ արդեօք տիկինը հասկեցա՞ւ այն ինչ որ սօսացի նախորդ գիշեր պատուհանն իմեր: Մեր մէջ կայ բան մը որ կը տրամաբանէ աւելի ա-

բազ քան թէ մենք: Եւ այդ բանը անմիջապէս անդրադատնալով որ ընկելքս սրբկայութիւն մըն է, փորձած էր մասամբ գոնէ մեղմել զայն՝ զիս մղելով որ հայերէն խօսիմ: Եւ այժմ կը ջանամ միմիջարուիլ, խորհելով որ զուցէ կիներ չհասկցաւ տրագօրէն թաւալող հայերէն բառերը: Գուցէ: Բայց ինչո՞ւ անոր ձեռքերը կը զողային երբ պիտիս կը շոյէր: Կը զողային: Պէտք է ըսեմ նաեւ որ, շատ առաջ, այսինքն Ֆաննիի ողջութեան ատեն, մէկ քանի անգամներ տիկին Պէաթրիսը նմանցուցած էի զաղթահայութեան: Կնոջ կեանքը սէնայօլ մը թուած էր ինձ (սէնայօլիգմէ շատ չեմ ախորժիր ես): Ուղած էի ըսել Երեւանի (տիկին Պէաթրիսի ամուսինին) թէ զաղթահայութիւնը այլեւս հիւանդ չէ, թէ ան բուժուած է Դաշնակցութեան մանրէէն, թէ այլեւս տուն պէտք է կանչել զայն: Որովհետեւ, որքան ալ որ համայնաւարութեան մօտ ըլլամ, չեմ կրնար կէս մը գոնէ օտար չնկատել Ռուսահայն ու Վանցին: Իմ փափաքս է հոն երթալ իմ իններուս հետ, խմբովին: Ըսի արդէն՝ մէջս կայ բան մը որ կը տրամաբանէ աւելի արագ բան թէ ես: Ապշեցուցիչ ճարտարութեամբ մը ան անմիջապէս օգնութեան կանչած էր այս մոռցուած եւ սքոտի սէնայօլը ու զիս մղած էր խորամանկօրէն միջադնելու խօսքերս, կամովին աւելի տագնապեցնելու մղձաւանջս: Այդպէսով յաջողած էի մեղմել իմ առաջին նախադասութեանս անգթութիւնը: Կը տարակուսիմ: Ապացոյց որ տիկին Պէաթրիս առաւօտուն կանուխ քաղաք իջաւ ու չի վերադարձաւ անկէ:

Գիշերը ճաշարանին մէջ պարապ մնաց տիկին Պէաթրիսի սեղանը, եւ երբ վերջին շոգեկառքին ատենն ալ անցաւ, հարցափորձեցի իսկապէս Պ. Էշըկոյէն, պանդոկատեր, յետոյ ծառան եւ հիւանդներ: Ոչ ոք բան մը չիտէր: Նոյն բացահայտութիւնը՝ յաջորդ օրը, կէս օրին: Այս անգամ հեռաձայնեցի քաղաք, Hotel d'Espagne, ուր տիկինը սովորութիւն ունէր իջնելու: Դարձեալ ոչինչ: « Բայց ի՞նչ պիտի ըսեմ երբոր զինքը տեսնեմ » կը խորհէի առանց հարցումիս պատասխան մը գտնելու, բայց հակառակ ատոր կ'ուզէի գտնել հայուհին: Ելայ իր պարապ սենեակը եւ դայն գիտեցի զանազան անկիւններէ: Մասնաւոր հոտ մը կար՝ ոչ նախորժ. կար նաեւ իմ խղճմտանքս:

Ինքզինքս այլեւս շփոթուած կ'ըզայի կնոջ ամուսինին հետ, քանի որ նոյն վատութիւնը դործած էի: Ինչպէս ան, որ « նստած էր իր ապահոյութեանը մէջ », որ « չուզեր հաւատալ կնոջ մը առողջացած ըլլալուն », ես ալ նստած էի իմ ապահոյութեանս մէջ եւ վռնտած էի Ֆաննին, անոր Զայնը: Գործիս չէր դար հաւատալ:

Մեկնումիս առթիւ անհրաժեշտ գնումներ ընելու պատրուակին տակ նետուեցայ օթօֆառ եւ դացի քաղաք: Անօդութ արշաւ մը՝ այս ալ: « Կը յիշեմ, կ'ըսէր ինքնաշարժին վարիչը որուն քով նստած էի. չորեքշաբթի առաւօտ ես է որ զինքը տարի, բայց այլեւս երեսը չտեսայ »:

... Հրաժեշտ առնելու դացի Տալուէն որ բաւական ատենէ իվեր մեր պանդոկէն հեռացած է եւ իր բարեկամուհիին հետ կը բնակի Զաթօսթէի միւս

ծայրը, բանսիօն մը: Իմ առաջարկիս վրայ Տալու
դոցեց պատուհանը եւ մութին մէջ անդամ մը եւս
ցուցադրեց այն ֆիլմը զոր դարձուցած էր լաւ օրե-
րուն եւ որուն մէջ դեր ունէինք բոլորս ալ: Բաթէ
— այէյային կ'աշխատէր փեթակի աղմուկով եւ ես
կը նայէի Ֆաննիին որ հարս եղած դուրս կ'ելլէր
եկեղեցիէն թեւին ունեքալով Աթթիմօսը որուն
միակնոցը վար կիյնար, եւ հաւեր կային, եւ արեւ
կար: Ժէժէնը եւ ես *garçon d'honneur* եղած էինք,
իսկ Լիւքսը անդադար կը հաչէր երեսս իվեր, ո-
րովհետեւ ... կեցուցի գործիքը:

... Բայց ո՞ւր է տիկին Պէաթրիս: Անցայ մեր
եկեղեցիին տօջեւէն որուն մուտքի դուռը քիչ ա-
ռաջ տեսած էի պաստառին վրայ, եւ որ այժմ կը
նուազէր մութին մէջ: Ո՛չ հարս, ոչ արեւ, այլ
միայն — կարծէք — շուներ որոնք երեսս իվեր
պիտի հաչեն: Երբ պանդոկ հասայ՝ անմիջապէս
զացի լուր տոնելու: Վերադարձած էր տիկինը:
Պարզապէս:

— Մի՛ մտահոգուիք *jeune homme*, կըսէր պան-
դոկապետը, մենք զինքը կը ճանչնանք: Ան նախորդ
անդամուն ալ այսպէս երեք — չորս օր անհետա-
ցաւ, եւ յետոյ եկաւ կրկին:

Պրն. Էջըիօյէն աւելցուց.

— Զգայիններու համար այս փախուստն ալ
օգտակար է ... պայմանաւ որ չատ չյոգնին:

Եւ յետոյ — ուշ՝ ճաշէն վերջ բոլորս հաւաք-
ուեցանք իմ սենեակս, երկու չիշ պարպեցինք,
զաւաթները իրարու զարնելով մնաք բարով ըսինք
եւ մէկգմէկու մաղթեցինք — օ՛ առատօրէն — ա-

ուղղութիւն : Համակրելի էր տիկին Պէաթրիս : Ան
 նոյնիսկ ամբողջ գաւաթ մը գինի խմեց եւ ես իրեն
 նայեցայ՝ հետզհետէ նուազ վարանումով : Նոյն-
 իսկ առաջին անգամ ըլլալով չնեղացայ իրեն, երբ
 մատամ լըմուանի կ'ըսէր թէ վաղը պիտի երթայ
 կշոռուելու : Գիտէի թէ ինք պէտք չունի ոչ ջերմա-
 չափի եւ ոչ ալ կշիտի, եւ ինձ անախտութիւն
 այդ աւելորդ ձեւակերպութիւնները : Բայց բնաւ
 չնեղացայ այլ միայն մտածեցի, մտածեցի . . . —
 Կերեւայ գլուխս կտխեր իմ քիչ մը երկար ատեն եւ
 ժէժէն վիճակս նշմարեր է, քանի որ ըսաւ տկան-
 ջըս իմար — «Պէտք է հանգիստ թողուլ մեռելնե-
 րը» : Ոչ, Ֆաննիի մասին չէ որ կը մտածէի, այլ
 աչքիս առջեւ կուգար կնոջ մը փախուստը հորիզո-
 նէ հորիզոն, այդ անօգուտ փորձին ջախջախումը
 առանձնութեան մերկ պատին վրայ, եւ յետոյ հար-
 ցումներ որոնք գիշերին դէմ կ'ուղղուին, եւ յետոյ
 համակերպութիւն : Աչքիս առջեւ կուգար Զաթօս-
 թէի ճամբուն վրայ վերադարձը երկու ձեռքերու,
 որոնք խելօք մը հանգչած են իրարու վրայ, եւ ո-
 րոնք կապուած ըլլալու երեւոյթն ունին : Տես՝
 հիմա ալ :

. . . Առաւօտուան եօթն էր եւ ոչ մէկ ձայն կար
 պանդոկին մէջ : Անոր դրան առջեւ պայուսակնե-
 րուս հետ կ'սպասէի կառքին որ դիւ կայարան պի-
 տի տանէր : Իւռախլ զադրեցաւ աւելելէ եւ նըր-
 բանցքին խորէն ըսաւ բաներ մը զոր լաւ չհասկը-
 ցայ : Եւ յանկարծ մեծապէս զարմացայ տեսնելով
 տիկին Պէաթրիսը : Ուղած էր վերջին մնաք բարով
 մը ըսել ինձ եւ կը ժպտէր : Գով քովի նստանք ո-

դորահիւս երկար նստարանին վրայ, բլուրներուն գէժ, եւ ես վախցայ որ կինը դառն խօսք մը պիտի ընէ ինձ, այն՝ զոր չկրցաւ ըսել նախորդ երեկոյ ներկաներուն պատճառաւ: Ըսաւ որ (եւ ես աւելի վախցայ) իր կողմէ բարեւեմ լուսանկարիչ բարեկամս, Շառլը, երբոր տեսնեմ զայն Փարիզ: Լռեցինք:

Տիկին Պէաթրիս ըսաւ.

— Մեծ բան կորսնցուցինք երկուքս ալ: Բայց մանաւանդ ես: Դուք դեռ երիտասարդ էք, այլեւս առողջ էք, կրկին պիտի գտնէք բարեկամուհի մը: Բայց ես անոր պէս հոգի մը պիտի չգտնեմ դիւրաւ:

Տիկին Պէաթրիս ըսաւ.

— Կը պնդէր թէ զալ ամառ աղէկցած պիտի ըլլայ, եւ կ'ուզէր անպայման զիս իր տունը տանիլ ... Կ'ուզէր զիս իր քովը ունենալ եւ ես ալ կը վաժառէի մեծապէս ... Թուրուլի մօտ գեղեցիկ արուարձան մը ...

— Բայց տիկին, ըսի, վերջապէս դուք անոր հետ պիտի չսպրէիք ... դուք ձեր տունը ունիք եւ հոն պիտի դառնաք անմիջապէս որ առողջանաք ...

— Անշո՛ւշտ, ըսաւ խօսքս կտրելով. բայց անշո՛ւշտ ... տունինները անհամբեր ինձ կ'սպասեն ... զաւակ ունիմ, ամուսին ունիմ ... անշուշտ թէ հոն պիտի երթամ, բայց վե՛րջապէս ...

Բաւական մը վարանեցաւ հոս, թեթեւ մը հաղաց եւ յետոյ աւելցուց.

— Բայց վե՛րջապէս ... խոստովանեցէք որ ֆանսիի ըրածը մեծ բան էր: Ֆրանսացիները մե-

դի պէս չեն, հիւրասէր չեն բնաւ: Պաննիի ըրածը մեծ մարդկութիւն էր ...

Քիչ մը մշուշ կար բլուրներու կողին վրայ, իսկ գետը աւելի կը գուշակուէր քան թէ կը տեսնուէր: Տիկին Պէաթրիս իր վերաբերութիւն օձիքներուն մէջ սեղմուած՝ կրկին առած էր իր գէշ դիմադիծը, քէօն կապ եղած դիմադիծը:

Երբոր կառքին մէջէն ձեռք երկարելով իրեն կը սեղմէի, անբացատրելի ժպիտով մը ըսաւ. եւ հայերէ՛ն ըսաւ.

— Մէյ մը տա՛հա քեզի հոս տեղ չը տեսնամ ...

Ակնարկ մը կը նետեմ հեռացող պանդոկին վրայ, վարէն վեր: Ամբողջ հոգիովս կը մաղթեմ որ բժշկուի ան, ամբողջութեամբ եւ շուտով: Իսկ սա կինը որ երկու ձեռքերով իր օձիքները սեղմեր է կոկորդին վրայ եւ որ ճամբուն մէջտեղ կեցած ետ — ետ կերթայ, կը մաղթեմ որ հիւժախտէ վարակուի ան:

Շուտով, շա՛տ շուտով:

ՊՃԵՂ ՄԸ ԱՆՈՒԹ ՍԻՐՏ

Խոչոր ծրար մը թեւին տակ՝ բարձրացաւ 89
թիւ հանրակառքը որ Սթէլ ալ Վիլէն մեկնելով
կ'երթայ մինչեւ Գլամառ:

Սոխորականէն քիչ մը աւելի տատանեցաւ
կանգ առած վաղոնը, իր զսպանակներուն վրայ:
Վաղոնի մը համար բնաւ արհամարհելի չէր ներս
մտնող կնոջ ծանրութիւնը: Հաստամարմին մայ-
րիկը ծիծաղելիօրէն պղտիկ ու սեւ դլխարկ մը ու-
նի, խեղճուկ սեւ վերարկու մը ունի, ինչպէս նաեւ
սեւ յօնքեր, սեւ վերին շրթունք եւ երկու սեւ ակ-
ոսյ: Հաստ մըն ալ Հայու սեւ ճակատագիր:

Եպրաքսէ հանրմ «փարտոն» ըսելով անցաւ
անկիւն մը ու իր ծրարը դրաւ ոտքերուն մէջտեղ:
Տեղաւորուեցաւ, օ՛Ք մը քաշեց, տոմսակը մա-
տանիին մէջ անցուց եւ քննական ակնարկ մը
պտտցուց շուրջը:

Իր ճիշդ գէմը նստած էր քիչ մը աժդոյն ե-

րիտասարդ մը, թուխ եւ կոկիկ հաղուած: Եթէ ոչ տխուր՝ զոնէ մեղամաղձոտ էր ան եւ ինքն իր վրայ կքած: Եպրաքսէ հանրմ նշմարեց որ անոր գիրկը գտնուող փոքրիկ ծրարը՝ հայերէն թերթի մը մէջ պլլուած է: Առանց այլեւայլի ըսաւ.

— Գիտես քի ես քեզ պիտի ճանչնամ: Դուն փառանձեմին տղան չե՞ս:

Ո՛չ, Փառանձեմին տղան չէր, բայց Հայ էր: Անակնկալէն այնպէս մը ցնցուեցաւ՝ որ անմիջապէս տուաւ իր անունը:

— Կարապետեան ... Նորայր Կարապետեան: Քա ես փե՛ք շատ Կարապետեան կը ճանչնամ. Դուն Մարգուանի՞ Կարապետեաններէն ես ... Խասքէօյի՞ ... Չօք շէյ՝ քա՛մ փառանձեմին տղուն կը նմանիս ... հա՛րկաւ՝ Հայ ըլլալդ քեթեղ — բերնէդ կը վաղէ կոր. հէմէն ըսի քի մեր արիւնէն ես ... Գործդ ի՞նչ է ... ան ատեն մութ-լախա պիտի ճանչնաս իմ տղաքս ... Պզտիկս եկեղեցին ձայնաւորութիւն կ'ընէ ... դուն եռաձայն չե՞ս ... ինչո՞ւ մայրիկդ քովդ բերել չես տար ... Քոյրիկդ քեզմէ մե՞ծ է ... կարգուա՞ծ է ... Քա ես խե՞նթ եմ ... Ա՛չքս ելլայ. ասանկ տղաքներ հասցուր տէ, վերջն ալ մը՝ վայելիր ... մայր չէք քի ինչ ըլլալը հասկնաք: Ես իմ տղոցս կ'ըսեմ — «Դուք իմին միշէրս էք, տալախս էք, պուկ-պարս էք»: Իմին միլվէս ալ ա՛ս է: Աս ըսելուս պէս տղաքս կը խնդան վրաս: Լուր չունին որ դիտմամբ կ'ըսեմ, միտքս իրենց խնդալը իմանալն է: Քա ինծի համար ուրիշ ի՞նչ կայ. — Վերը Աստուած՝ վա-րը մանչերս: Հարկա՛ւ անանկ կ'ըսեմ: Ինտո՛ր

կ'ըլլայ որ չես նանչնար կոր պղտիկս :

Ետրաքսէ հանըմ յանկարծ ակաճնները դոցեց , որովհետեւ հանրակառքին անխնները գէշ կերպով կը սկըթուէին , անկիւնադարձի մը պատճառաւ : Յետոյ շունչ առաւ եւ հարցուց .

— Ան չէ ամա , դուն Սերովբէն կը նանչնա՞ս ... Սէն Միշէլի հայ նպարավաճառը ... Հա՛ նա—նքմ , շան գաւաղ Սերովբէն ... էյ ի՞նչ տեսակ Հայ ես դուն . Ժամ չե՛ս երթար , մեր նպարավաճառը չե՛ս նանչնար , հետս չե՛ս խօսիր ...

Տղան կը ժպտէր թեթեւ մը եւ մտիկ կ'ընէր գլուխը կախ :

— Ձե՛ս հարցնեիր , ըսաւ քիչ վերջ հայ մայրը , չե՛ս հարցնեիր քի ի՞նչ է ծրարիդ մէջի՞նը : Ըսեմ նէ՛՜ վրա՛ս պիտի խնդաս : Բայց էն առաջ դուն ինծի սա՛րսէ — տեղ մը յարմար , աժանկեկ արարքըման մը կը նանչնա՞ս : Երկու սենեակ՝ խոհանոց մը ըլլայ ... Աս ի՞նչ դժուար բան է : Քաշածս միայն Տէ՛րը դիտէ : Նայէ՛ , ծրարիս մէջի՞նը խալի է . գիտնաս ինչե՛ր քաշեցի ասոր ձեռքէն : Եւ սկսաւ պատմել թէ ինչեր քաշած է իր այս թրքահան դոր—դին ձեռքէն : Ամէն բանէ առաջ ուղեց նկարադր—րեւ իր տունը : Ըսաւ թէ իր երկու մանչերուն հետ կը բնակի հին եւ աշտարակի պէս նեղ տան մը ո՛չ թէ դադաթը , այլ դադաթին դադաթին դադաթը : Թէ անկարող է մէկ շունչով վեր բար—ձրանալու : Երեք անգամ կը նստի սանդուղներուն վրայ եւ կ'ըսէ . — «Մեղա՛յ ամենասուրբ Երրորդութեանն՝ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ» Խօ՞սք է ըրածդ . սիրտը վե՛ր կ'ելլայ : Իսկ յարկա—

բաժինը՝ Աստուած թշնամիիս չը ցուցնէ ... : Առաստաղը ցած է հոն եւ ծուռ : Հո'ս ծուռ, հո'ն ծուռ : Ծշմարիտ ուղարկ կոնակ : Այնքան որ՝ մարդ կը կարծէ թէ կոխած տեղն ալ ծուռ է : Ամառը շատ տաք կ'ընէ, տանիքին ճիշդ տակը դռնուելուն համար, եւ Եպրաքսէ հանրմ'ին աչքերէն շողի կ'ելլայ : Սենեակներն ալ դրսայնի չափ են : Պոլիս եղած ատեն Եպրաքսէ հանրմ ա- սոնցմէ մեծ որմնադարան ունէր : Չորս հատ որմ- նադարան՝ որոնց յարդը չէր գլտեր եւ անոնց մէջ սո'խ կը կախէր, սերկե'ւիլ կը կախէր : Եւ յետոյ, պատուհանները փոքր ու նեղ ըլլալնուն համար, հայ մայրը ոչի'նչ կրնայ թօթուել : Իր օձիքն ան- դամ չկրնար թօթուել : Եւ Աստուած գիտէ թէ ո'ր- քան բան ունի մաքրելիք, քանի որ ծխնելոյղնե- րուն մուրը ուղղակի ներս կուգայ : Հիմա դանք սա թրքական գորգին : Դո'ւն ըսէ. ինչպէ'ս դայն թօթուէ եւ ո'ւր թօթուէ : Սկիզբները կ'իջնար եր- կու յարկ վար, եւ սանդուղին վրայի մէկ պատու- հանէն կը թօթուէր : Բայց իր դէմը ելան նոյն յար- կի երկու ջատուկները, ինչպէս նաեւ դռնապա- նուհին : Իբրեւ թէ Եպրաքսէ հանրմ ծայրայեղու- թեան տարած է եղեր մաքրասիրութիւնը : Ծշմա- րիտ խենթ մըն է եղեր : Իբրեւ թէ ամէն օր եւ օրն ի բուն ջուր կը վազցնէ, տախտակ կը շփէ եւ բան կը թօթուէ եղեր : Թէ Փարիզի մէջ կայ եղեր օրէնք մը՝ որ կ'արգիլէ առաւօտեան ժամը ութէն վերջ որեւէ բան թօթուել պատուհանէ մը՝ երբ այդ պատուհանը փողոցի վրայ կը նայի : Իսկ եթէ կը նայի տան բակին վրայ, առ առաւելն մինչեւ ա-

առաջատան տասը կարելի է եղեր թօթուել: Սո՛ւտ, ամբո՛ղջ սուտ: Միթէ՛ Եպրաքսէն օրէնքները չի՞ ճանչնար: Ո՞ր խենթը աս օրէնքը դրեր է: Կարճ խօսք՝ դոնապանուհին անբացատրելի է և բուն հակասակութիւն մը ունի իրենց դէմ: Իր մեծագոյն վատարքն է ժամ առաջ հայ ընտանիքին մեկնումը տեսնել: Այդ պատճառաւ մատը պլորած է բան թօթուելու այս խնդիրը, և ոչ միայն ամէն առթիւ հայ կնոջ երեսին յանդիմանութիւններ կը նետէ, այլ նաեւ վէճին մասնակից կ'ընէ Եպրաքսէ հանրմին ձաղուկները՝ որոնք պարզ բանասերներ են կաշմբուռն: Եպրաքսէ հանրմ այս բանը չի սիրեր: Էրիկմարդ ըսածդ խառնուելու չէ ասան դարձերուն: Ան շուկան՝ կէին ալ տունը: Բայց և այնպէս խառնուեցան, և սրտալուով-կանչելով արդիւնցին իրենց մօր՝ որեւէ դժգոհութեան տեղի տալ: «Փարիզի մէջ concierge ըսածդ Աստրուած է» ըսին: Արտաքսումի սպանալիքը ահաբեկած էր դանոնք երկուքն ալ: Եւ այս բոլորը «Աստուծոյ» պատճառաւ, որ անտանելի հրէշ մըն է, խտտահամբոյր, դառնաբարոյ, դաժան: Բերնէն ելածը չղիտեր, հասակը կարճ է և տակառանման: Եպրաքսէ հանրմ աւելցուց՝ ըսելով.

— Ներսէ վար պիր պօտուռ, Ալլահըն պէլաւը օ տրը:

Երիտասարդը համակարծիք դանուեցաւ, «Օ տրը» ըսաւ և կինը շարունակեց.

— Ծօ, ասչափ տարուան իմ կստօս նո՞ր պիտի փոխեմ: Ո՛չ. իր ասչափ տարուան ապրելակերպը, նիստուկացը նոր պիտի չփոխէ Եպրաքսէ

հոնրմ: Ինք այսպէս չէ վարժուած: Այս ֆրանսացիները աղտո՛տ են, աղտո՛տ: Արտաքուստ զարդագեղ են եւ պճնաղարդ (ճիճիլի-պիճիլի) բայց եթէ իրենց վիշը վեր առնեն՝ քիթիդ դուռը վար կ'իյնայ: Առաջ Նպրաքսէին տունը դայիր եւ տեսնէի՛ր ... ձիւնի պէս ... լղէ՛, ուր որ կ'ուղես լղէ՛: Ծօ՛, մենք ասա՛նկ վարժուած ենք: Հիմակ ալ իր տղաքը սկսեր են արգելք ըլլալ մաքրութեան: «Մ'ըներ մայրիկ» կ'ըսեն: «Ֆրանսացիները մի՛ նեղացներ» կ'ըսեն: Ծօ՛, խելքի՛ս պիտի գայ. ինչո՞ւ կը նեղանան: Բայց պիտի ըսես որ առտուն կանուխ վար իջիր եւ դրան առջեւ թօթուէ: Էյ չէ՛ իշտէ. չըլլար կոր: Ամէն բան իր սրբան ունի. ինծի շաշերք-միշ մ'ընէք: Անտարակոյս՝ պէտք չէ մայրիկը շիտթեցնել: Առաւօտեան այդ ժամուն՝ ուրի՛շ բաներ կ'ընէ ան: Պղտիկ մանչը ուշ դործի կը մեկնի եւ Նպրաքսէ հանրմ անոր շուրջը կը դառնայ: Ամէն մէկ բանին կը նայի: Իբր զլիսուն եթէ ձգես՝ վերարկու չհագած դուրս կ'ելլէ «անառակ շուն»ը: Եւ ահա բաղմաթիւ օրերէ ի վեր մայրիկը կը նայի իր դորդին վրայ ու սիրտը կը հատնի: Հիմակ դուրս ելած ատենը նորէն միտքը ինկաւ եւ արիւնը գլուխը խուժեց: Իրեն այնպէս թուեցաւ որ սիրտը աքճաններու մէջ առին: Նպրաքսէ ըլլալով՝ ասանկ բան չէր եղած: Տեղն ու տեղը եթէ չմաքրէր՝ վրան գէշութիւն պիտի դար: Ճանրմ, ինչո՞ւ չկարենամ, դո՛ւն ըսէ, ինչո՞ւ. ունիմ չունիմ՝ մէ՛կ խալի մը ունիմ: Ամէն տեսակէտով թեւերնիս-ոտքերնիս կապեցին շան զաւակները. էյ աս խալի՛ն ալ թօթուել պիտի չը

ձեռքն. Եկածն ալ ահում օրեր են: Ես ալ ի՞նչ ըրի. ծրարելուս պէս հետս առի: Հիմա Սմբատեաննե-
րուն կ'երթամ կոր Գլամառ ... Ձե՞ս ճանչնար
Սմբատեանները. ամուսինը քնիֆօի դործ կ'ընէ.
«Թոխքօ-Մասիս» է ... շա՛տ շնորքով մարդ է ...
Քանի որ հոն պիտի երթամ, հետս կը տանիմ, ի-
րենց պարտէյը կը թօթուեմ, լաւ մը կը մաքրեմ
ըսի ... Տանողը ես չե՛մ ես, թրամվայն է. ճիշդ
սողեւը կ'իջնայ: Ինչո՞ւ չպիտի ընեմ եղեր ...
Իմին անունս Եպրաքսէ է ... Անչափ հեռուներէն
հոս բերելէս վերջը ...

Իայց սրովհետեւ տղան բան մը չէր ըսեր,
լսեց, ծուռ մը նայեցաւ եւ քիչ յետոյ հարցուց.

— Ան չէ ամա, ասանկ օրով դուն ինչո՞ւ չես
աշխատիր:

— Քիչ մը տկար եմ, պատասխանեց երիտա-
սարդը:

— Տկա՞ր ես մի: Ի՞նչ ունիս ... Ե՛րբեք ...
քա հա՛ երեսդ կարմիր չէ մնացեր. ի՞նչպէս մէկ
անգամէն չտեսայ ... պաղ ատած ըլլալու ես: Սա
լեզուդ դուրս հանէ նայիմ ... հանէ՛ ... Ծօ՛ հանէ
կ'ըսեմ կոր քեզի. քովիններուն դլո՛ւխը փախեմ ...
էյ չէ՛. դլուխդ ալ շատ տաք չէ ... Տակէդ աղէկ
հաղա՞ծ ես ... քակէ նայիմ սա կոճակներդ, ես
աչքովս պիտի տեսնամ ... Ծօ՛, չան դաւակ,
մայրդ ըսել եմ՝ քակէ ... նայէ՛, չըսի՞. ասանկ
բարակուկ բաներ կը հաղնիք. ա՛խ ֆայիլութիւն
... բուրդէ՛, բուրդէ՛ փանելա կ'ուզես ... Մօ-
րաքդ ալ մատ մը եկեր է. ինչո՞ւ քաշ չես ըլլար
կոր ... փարա՞ չունիս ... սուտ ե՛ս ... ցուցուր

նայիմ սա փարադ . պարադ խօսք չուղեր . շուտով տուն պիտի երթաս , պիտի պառկիս ու քրտնիս : ... Ա՛խ ինչ բեմ ձեզի որ երկայն վարտիք հաղ- նիլը մե՛ղք կը սեպէք ...

Լոեցին : Հանրակառքը ճոնչեց , կանդ առաւ , կրկին ճամբայ ելաւ սովորական սոյլէն յետոյ եւ Հայուհին աւաղեց .

— Ա՛խ , ասանկ գայիմ գիւյիւմ տղաքը փո- ղոցներն են մնացեր ... վրանին մայր չիկա՛յ քի ... Ծօ՛ , տղայ , մօտս ալ չես որ դամ վեց հատ շի- շէ քաշեմ եւ փիլ ու փաֆ ըլլաս : Քանի՞ տարեկան ես ... աչքս ելլայ ...

Երիտասարդը պնդեց թէ եղածը մեծ բան մը չէ , թէ չարժեք այգքան մտահոգուիլ : Եպրաքսէ հանրմ բարկացաւ բայց լուեց շուտով : Տղան կը- կին մնաց գլուխը կախ , մտածկոտ , վերաչու : Հայ մայրը «ա՛խ , աշխարհ» ըսաւ քիթին մէջէն եւ ար- ցունք մը սրբեց : Յետոյ յանկարծ պայթեցաւ .

— Գետնին տակը անցնին սա աղջիկները : Ծօ՛ , ի՞նչ ունին որ ամէնքդ ալ անոնց փէշերէն . չէք զատուիր ... Մեծ տղաս խելօք է , բայց պղտի՛- կս ... փորձանք է , փորձա՛նք : Ա՛խ սա աղջիկնե- րը ... անիծուին ամէնքն ալ ... ամէ՛նքն ալ ...

Փողոցները անցան իրարու ետեւէ , ճամբորդ- ները իջան ու ելան եւ տոմսակալաճառը կայա- րաններուն անունները սլոտաց նոյն ձանձրանալի ձայնով : Երկու հայերը լուռ մնացին բաւական ա- տեն , մինչեւ որ կրկին լեզու ելաւ կինը՝ կեղծ նեղսրտութեամբ մը ըսելով .

— Ծօ տղայ , ո՞ւրտեղէն դէմս ելար ... ինծի

տէրտ պիտի ըլլաւ . . . Տղա՛քս ալ չես նանչնար քի
լուր մը տոնեմ վերջը . . . Ձեռքէս ալ բան մը չի
դար որ . . . էյ դէմս չեւա՛ծ ըլլայիր . . .

Տխուր տղան շնորհակալ եղաւ, «աշխարհի
վրայ դես մարդ կայ եղեր» բաւ ու լոց :

Ճոնչեց, քերթեց, կճրտեց կառքը :

Յուցափեղկ մը իր պարունակութեան վրայ
հարիւրին յիսուն զեղչ ըրաւ, նորոգութեան պատ-
ճառաւ սինէմա մը իր դռները դոցեց, պաւտէն
թարմ հաւկիթներ եկան ուղիղ դժով, byrrhը խը-
միչքներուն լաւագոյնը հանդիսացաւ, երկու սեն-
եակներ վարձու եկան ջարձեով մը միասին, սեփ-
սեւ խանութ մը «սուղ» պատրաստեց քսանըչորս
ժամուան մէջ :

Երբոր ամէն ինչ սեւցաւ քսանըչորս ժամուան
մէջ, նորայր բաւ դէմի կնոջ, գլուխը քիչ մը մօ-
տեցնելով .

— Ինծի նայէ, մայրիկ, քանի որ ատանկ բուխ
սիրտ ունիս, քեզմէ ծառայութիւն մը կրնամ խըն-
դրել : Ձէ՛, մեծ բախ մը չէ, բայց մը՛ մերժեր : Բիչ
մը անդին միասին վար իջնանք : Բիչ մը անդին է,
պիտի տեսնես : Հոն քեզի թուղթ մը կուտամ եւ
կը ցուցնեմ պանդուկ մը . իմին պանդուկս : Բնաւ
հեռու չէ . քռամվայի կայարանէն քանի մը մեթրօ
անդին : Ադ թուղթը իմ պանդուկս ձդէ, այդքան :
Ուրիշ բան չեմ ուղեր : Ես քու քռամվայի փարադ
կը վճարեմ, աւելին ալ կուտամ . . . չէ մ՛ըսեր, պի-
տի առնես տուածս : Միայն թուղթը պանդուկապե-
տին ձդէ՝ ա՛յդքան :

Եսրաքսէ հանրմ յօնքերը լրջօրէն պոստած

մտիկ ըրաւ այս առաջարկութիւնը, բայց չուտով չհաւանեցաւ որովհետեւ չէր ըմբռներ թէ ինչո՞ւ տղան իր պանդոկը երթալ չուզեր եւ դինքը կը դրկէ: Չէր ըմբռներ թէ ի՞նչ կապ կայ տղուն տկարութեան եւ այդ առաքելութեան միջեւ:

— Նէ դուն հարցուր, նէ ալ ես քեզի բացատրեմ, ըսաւ տղան: Ես չեմ կրնար երթալ. ես պէտք չէ որ երթամ: Բայց սա դիտցած եղիւր որ ինծի մե՛ծ, չա՛տ մեծ ծառայութիւն մը պիտի մատուցանես: Հաւատա՛ խօսքիս՝ քանի մը քայլ տեղ է ... մայրութիւն ըրած պիտի ըլլաս:

Կինը աւելի բացատրութիւն ուզեց, բայց Նորայր յամառօրէն կրկնեց նոյն բանը: Միայն թուղթը:

Որոշեալ տեղը երբոր վար կ'իջնային, տոմսակալաճառը ըսաւ.

— Ո՛չ, տիկին, Գլամառը հոս չէ:

Անշուշտ թէ հոն չէր, քանի որ Փարիզէն դուրս չէին ելած դեռ: Բայց Portefին հոտը կուգար: Երբ որ հայ մայրը եւ երիտասարդ տղան վար իջան հանրակառքէն, կեցան մայթին վրայ: Նորայր որ կնոջ բեռը առած էր, դրաւ նստարանի մը վրայ, ինքն ալ նստաւ քովը, ըսելով թէ վայրկեանէ մը կը դրէ թուղթը եւ կուտայ: Կինը ոտքի՝ կը սպասէր:

Նորայր թղթապանակէն էջ մը սպիտակ թուղթ հանեց, ինքնահոս գրիչը բացաւ եւ գրեց վճռականօրէն.

«Տիկին եւ Պարոն Տիւլէո

«Ես այլեւս պանդոկ չպիտի դամ: Զիս այլեւս

բնաւ չսլիտի տեսնէք : Վաղը պիտի խմանաք վախճանս՝ թերթերէն : Անձնասպան պիտի ըլլամ : Պատճառները բոլորովին անձնական են : Որոշումս անդրդուելի է : Անդրդուելի : Չեմ ուզեր ապրիլ : Չեմ կրնար : Դիացէ՛ք որ Փարիզի մէջ ...

Եպրաքսէ հանրմ տղուն արագասահ դրիչին նայելով ըսաւ .

— Էօ—էօ՛Փ, քալէմքնտէն քա՛ն աքար ...

Դրիչը ծակեց թուղթը : Տղան քֆրեց (իբրեւ թէ ծայրին) եւ շարունակեց .

«... ոչ ոք ունիմ : Մա՛րդ չունիմ Ոչ ոքի առ մը պարաք ունիմ : Այս երկատու ձեզ կը դրեմ , ընելու համար պահանջք մը : Այն կէնը , հայրենակից կիներ որ ձեզի կը բերէ այս երկատուս , ահա այդ կիներ պէտք է տիրանայ այն բոլոր բաներուն զոր ունիմ սենեակիս մէջ : Ամէն ինչ այդ խեղճ կնոջ տրուէք : Անոր կը նուիրեմ : Չեմ ուզեր որ ոստիկանութիւնը դրաւէ : Կը խնդրեմ որ յարգուի այս վերջին փափաքս :

«Շնորհակալութեամբ եւ վերջին ողջոյնով

Կը ատուրադրեմ

ՌՅՊԻՒ

(Նորայր Կարապետեան)

— Աս ի՞նչ շուտ լմնցուցիր , ըսաւ Եպրաքսէ հանրմ :

Նորայր պահարան կը փնտռէր թղթապահակին մէջ , ապարդիւն կերպով : Խիստ դժգոհ էր չըգտնելուն համար : Յանկաբժ խելք ըրաւ եւ հարցուց կնոջ թէ Փրանսերէն կարդալ գիտէ՞ : «Էյ միայն այդ էր պահաս» ըսաւ կինը : Այն ատեն տը-

դան ուղղակի ծալուած թուղթը ձեռքը դրաւ մայրիկին : Ո՛չ, ուրիշ ընելիք ունէր : Հանեց իր ինքնութեան թուղթը, ան ալ միասին տուաւ, դրած երկտողին տակ աւելցնելով :

«Նամակիս կը միացնեմ ինքնութեան թուղթս, որպէսզի ասպահով ըլլաք թէ գրութիւնը ուղղակի ինձմէ կուգայ :»

Նորայր եւ կինը քովնորի փողոց մը մտան ու յառաջացան : Բաւական մը քալեցին : Մտալաճառի մը առջեւ կանգ առաւ տղան, եւ դէմի եղերքը քիչ մը անդին ցոյց տուաւ պանդոկ մը մարմար դուռով, ոսկեղօծ տառերով : Հոն պէտք է տանէր իր տուած թուղթը եւ յանձնէր պանդոկատէսին :

Նորայր կնոջ վերադարձուց գորգի ծրարը եւ միաժամանակ տուաւ դրամատոմս մը՝ զոր Նպրաքսէ հանրմ մերժեց խստօրէն :

.. .. .

Զճմարիտ փոթորիկ մը փրցուց հայ մայրիկը :

Պիտի խենդանար, խելքի՛ն պիտի դար : Անպայման սխալմունք մը պատահած էր, որովհետեւ խելքին պիտի դար : Բայց լաւ կը կարգայի՞ն. ուշադրութեամբ կը կարգայի՞ն. վստա՞հ էին իրենց ըսածին : Բայց, Աստուած իմ, Հայ մը չկա՞յ սա մօտերս որ դայ ու պէտք եղածին պէս թարգմանէ : Ո՞ր սենեակին ունեցածը. ինք ի՞նչ գործ ունի ոտիկանութեան գրաւածներուն մէջ : Ռօպէ՞ն մի :

Փոքրակազմ եւ սիրուն պանդոկատէսին է որ նախապէս թուղթը առած էր եւ կարդալով գոյնը ինտած : Դուրս նետուեցաւ գրասենեակէն եւ

սանդուղներն ի վեր ճչաց — Տէղիոէ՛, Տէղիոէ՛ :
 Եւ որովհետեւ իր ուղածին չափ շուտով չէր հաս-
 ներ ամուսինը, սկսաւ գրասենեակին ելեկտրական
 կոճակները բոլոր յարկերուն վրայ հնչեցնել : Վեր-
 ջապէս պանդոկատերը վար եկաւ ըսելով — «Բե-
 րի՛ն տպահովագրութեան պատասխանը» : Բայց
 դրեթէ միաժամանակ իր կնոջ տէգունութիւնը
 տեսնելով դէմքը կախկեց ու բարկացաւ : «Յե՛նթ ես
 դուն կ'ըսէր . նորէն անկողին պիտի իյնաս . դեռ
 երկու օր է ոտքի ելեր ես . . . ի՞նչ կ'ըլլանք կոր» :

Երբոր ինքն ալ կարդաց Նորայրին թղթիկը,
 այս անգամ կնոջը հետ սկսաւ հարցումներու տա-
 րափ մը տեղացնել Եպրաքսէ հանրմին վրայ : Բը-
 նականաբար չէին համարձակեր շուտով այս վերջ-
 նոյն ըսել թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ, քանի որ
 չէին գիտեր թէ ինչ կապեր հայուհին կը միացնեն
 տղուն : Երբոր վերջապէս, մեծ գոռաբութեամբ
 հասկցան թէ պարզ հայրենակից մըն է, տուն
 երկտղին խմաստը :

Ո՛հ, չէր կրնար հաւատալ, աչքերը կը մթաղ-
 նէին, արիւնը դուխը ելած էր, ըլլալի՛ք բան չէր :
 Կը պահանջէր որ Հայ մը դանեն որպէսզի ան պէտք
 եղածին պէս, չէնքով շնորքով թարգմանէ : Աստ-
 ուած իմ, շատ համբերութեան պէտք եղաւ հա-
 յուհին հասկցնելու համար թէ սուտ ու սխալ չէ-
 ին ըսեր :

— Բայց այն ատեն ի՞նչ կեցեր էք, վաղեցէ՛ք,
 ետեւէ՛ն վաղեցէ՛ք, կը պոռար Եպրաքսէ հանրմ :
 Մայրիկ ունի, քոյրի՛կ ունի :

Եւ չէր կրնար ըմբռնել թէ ինչո՛ւ անմիջապէս

Ետեւէն չեն վազեր տղու մը՝ որ հեռու տեղ մայրիկ մը ունի :

Պանդոկապետին թեւէն քաշելով տարաւ մինչեւ փողոցին դուռը, ըսաւ թէ մինչեւ ո՛ւր իրեն ընկերացած էր Նորայր, եւ թէ մարդը եթէ քիչ մը վազէր, անպայման ետեւէն կը հասնէր : Պէտք էր կառք մը առնել եւ վազել, պէտք էր ջուրին եզերքը երթալ : այո՛, Սէնին եզերքը երթալ. պէտք էր լուր տալ մեր եկեղեցին, որուն մէթոսն «Շան զ'էլիզէ»ն էր : Բայց ինք չի՛ կրնար վազել որ ...

Կրկին վերադարձան դրասենեակ : Եպրաքսէ հանրմ կուլար : Այդպէս չպիտի լար անշուշտ, եթէ քիչ մը գոնէ կարենար ինքզինքը պարպել : Բայց լեզուի դժուարութիւնը կրկնապէս կը նեղէր զինքը : Հայերէն եւ թուրքերէն բառերը կը խառնուէին իր չափազանց խեղճ, ծիծաղելի Փրանսերէնին հետ, եւ իր ըսածները պանդոկապետը կը գուշակէր՝ քան թէ կը հասկնար :

Փոթորիկը քիչ մը խաղաղեցնելու համար մարդը խստութեամբ ըսաւ .

— Բայց քիչ մը դապեցէ՛ք ինքզինքնիդ, տիկին, մանուկ չէ՛ք : Մենք զինքը ձեզմէ աւելի կը ճանչնանք եւ սակայն ... Ձը չափազացե՛նք, վերջապէս օտար մը ըսել էք ...

Ի՞նչ, օտա՞ր. երբե՛ք, երբեք օտարներ չէին : Ինք շատո՞նց է որ կը ճանչնար Նորայրը : Քանի կիրակիներ եկեղեցին հանդիպած էր : Եւ յետոյ ան իրեն համար արաւթըման պիտի փնտռէր ... սկսած էր փնտռել ... Եւ յետոյ, խոյն գիշերն իսկ ինք հոս պիտի գար եւ Նորայրին կռնակը վեց

Հաս շիշէ պիտի քաշէր ... օտա՞ր մի ... տակէն
Հագած ֆանեւլաներուն թի՛ւը անդամ գիտէր ...
օտա՞ր մի ...

Պանդոկապետուհին ըսաւ .

— Ես արդէն կը դաշի որ այս տղան բան մը
ունի : Երկու օր է որ պանդոկ չէ եկած : Այնպէս
չէ՞, Տէգիտէ, երկու գիշեր է որ չէ եկած :

— Դուն լսէ, ըսաւ մարդը խտուրթեամբ :
Դուն արդէն միշտ այսպէս ես . ամէն բան կը վե-
րածես ողբերգութեան եւ ճեփ-ճերմակ կ'ըլլաս :
Արդէն Հապիւ երկու օր կայ որ անկողնէն ելեր ես
... Անձնաստան պիտի ըլլամ ըսելուն Համար դուք
ալ հաւատացի՞ք : Սպասեցէք տեսնենք ... Խօս-
քին եւ արարքին մէջ հեռաւորութիւնը չա՛տ մեծ
է : Ո՞ր երիտասարդ այդ տեսակ ցանկութիւն
չէ ունեցեր : Ես անդամ քեզ չգրեցի՞ Լիլ եղած ա-
տեննիս թէ ...

— Ի՞նչ կ'ըսես կոր, միւսիւ, պոռաց Եսրաքսէ
Հանրմ . դուն եւ ան մէ՞կ էք : Անոր աչքերու՞ մէ-
ջը նայո՞ղը միայն կը հասկնայ թէ որքան յամառ
է : Իր գիտցածէն շեղող տղայ չէ՛ : Միտքը գրե-
րէ՛ պիտի ընէ : Ես մարդու մը երեսը եթէ նայիմ՝
ինչ ըլլալը քեզի կ'ըսեմ :

Հայ կիինը այս խօսքերը կ'ըսէր (կամ ըսել կը
կարծէր) միշտ նոյն բարձրադաշակ ձայնովը,
յուզուած ձայնովը եւ առատ շարժումներով :
Պանդոկապետը կրկին փորձեց զինքը հանդարտեց-
նել, բայց տեսնելով որ գէմինը իր բոլոր ըսածնե-
րը չի հասկնար, աւելցուց — la barbe!

— Հապա՛, ըսաւ Եսրաքսէ Հանրմ, մօրուքն

ալ մատ մը եկած էր: Ինքզինքը ձգած էր, ձր-
զած ...

Փրանսացիները այս ահագին աւել չխնդացին.
կարելի չէր: Այն ատեն պանդոկապետուհին իր ա-
մուսինին ըսաւ թէ պէտք է շուտով ոստիկանա-
տուն երթալ եւ եղելութիւնը պատմել, տեղեակ
պահել իշխանութիւնը: Գուցէ անոնք միջոցաւ մը
կրնային տղան դտնել, կրնային զայն ետ կեցնել:
«Արդէն ուրիշ միջոց չկայ որ» ըսաւ մարդը եւ
պատրաստուեցաւ ոստիկանատուն երթալ: Բայց
որովհետեւ Հայ կնոջ աղմկալից ներկայութիւնը
անհաճոյ էր գրասենեակին մէջ, բայց որովհետեւ
չէր ուղեր զայն առանձին թողուլ իր կնոջը հետ
«որ նորէն անկողին պիտի իյնայ», Եպրաքէ հա-
նըմը դուրս հանեց: Միասին քանի մը յարկ բար-
ձրացան եւ պանդոկապետը դուռ մը բանալով ը-
սաւ թէ այդ էր Կարապետեանին սենեակը: Յե-
տոյ Հայելիին վրայէն տղուն մէկ լուսանկարը առ-
նելով աւելցուց — «Ես մարդոցը կ'ըսեմ ինչ որ
պէտք է: Անոնք այս պատկերովը թերեւս կրնան
դտնել: Մինչեւ որ չգամ հոսկէ մի' շարժիք: Շու-
տով կուգամ»: Ու մեկնեցաւ՝ առանձին ձգելով
կինը:

... ..

... Եւ յետոյ բացաւ հանդերձակալը: Հոն
կախուած նոր հագուստը, վերարկուն եւ այլ գոյ-
քեր տեսնելով բացազանչեց — «Ձեմ ուղեր, ծօ,
չե՛մ ուղեր»: Հայելիին վրայ տեսաւ տարեց կնոջ
մը լուսանկարը որ ապահովաբար Նորայրին մայ-

բնն էր : Մասամբ ճերմկած մաղերով այդ կինը կը
 մպտէր քաղցրօրէն : «Ակնոցս ալ քովս չէ , բայց
 խաթուն կնիկ մը կ'երեւաս կոր» ըսաւ Եսլրաքսէ
 Հանրմ եւ հեռացաւ հայելիէն՝ սաստիկ յուզուած :

Որքան որ շուտով հեռացած էր , նոյնքան շու-
 տով մօտեցաւ դարձեալ պատկերին : «Մուխդ մա-
 րեցա՛ւ , կնիկ . . . Ա՛ջկս ելլայ . . . Թա՛մ ալ զաւ-
 կիդ կը նմանիս կոր . քիթէդ ինկեր է . . . դիտես
 քի ես քեզ տեղ մը տեսած եմ . . . » :

Եւ յանկարծ սաստիկ բարկացաւ Նորայրին
 դէմ : Սաստիկ դայրացաւ : Ո՛չ , այս բանը ընելու
 չէր քանի որ մայր ունի . իր ծնողքին խնայելու էր
 այս վիշտը : Ի՞նչ ես եղեր , ա՛յ տղայ . ձեռքդ ոտ-
 քդ կը բռնէ՛՛ վառք Աստծոյ . չէի՞ր կըրար քիչ մը
 տկուղ սեղմել : Եւ յետոյ , «ինձմէ՞ ինչ կ'ուզէիր .
 ես քեզի ի՞նչ գէշութիւն ըրի որ սիրտս վեր հանե-
 ցիր . չէի՞ն օգտեր իմ քաջածնէրս . չէի՞ն օգտեր իմ
 տեսածնէրս : Ի՞նչ կ'ուզէիր ինձմէ որ հոս զրկե-
 ցիր . ես մեղքը չեմ . . . Ա՛խ , փայլիւթիւն . տէլի
 գանլը ըսեր ե՛ր նէ հա՛խ ունին . արիւննիդ խենթ
 է . . . քա ո՞ւր տեսնուած է որ թռամվային մէջ ա-
 ուջին անգամ հանդարտ կնկանդ . . . »

Եսլրաքսէ Հանրմ նայեցաւ պատին վրայ հաս-
 տատուած Illustrationի դուռաւոր նկարներուն , ա-
 ոանց դանոնք տեսնելու : Վերմակը վեր առնելով
 սաւաններուն սպիտակութիւնը քննութեիէ մը ան-
 ցուց եւ դուխը երեքուց ըսելով «տէլի՛ գանլը» :
 Յետոյ դնաց անգամ մը եւս բացաւ հանդերձակա-
 լը , նայեցաւ ճերմակեղէններուն եւ մատներով շօ-
 չափեց ու քննեց նոր զգեստին կերպասը : Երդու՛

բրաւ որ դանոնք աղքատի մը պիտի տայ եւ հեռացաւ խկապէս յուզուած :

Իսկապէս յուզուած էր, որովհետեւ աչքին առջեւ եկաւ իր պղտիկ տղան որ դրեթէ նոյն տարիքը ունի: Իր «անառակ շուն»ը մտածումին ներկայացաւ տխուր, ինքն իր վրայ կքած, մօրուքը մատ մը եկած: Այդ սիրելի դէմքը կը տոգունէր հետզհետէ աւելի, հետզհետէ աւելի: Եպրաքսէ հանրմ աթոռի մը վրայ ինկաւ յոգնարեկ: Տղուն պատկերը չէր հեռանար սակայն: Ան յուսահատ էր եւ լքուած: Տակէն շատ թեթեւ ու հին փափէլաներ հագած էր, շիշէ քաշող չուխէր եւ իր սենեակին առարկաները կը կտակէր որեւէ մէկուն: Յանկարծ «անառակ շուն»ին դէմքը ծածկուեցաւ արիւնով: Արիւնը կը վազէր բերնէն, ունդերէն, քունքէն: Յանկարծ գլուխը ջախջախուեցաւ հանրակառքի մը տակ եւ մարդիկ սկսան պոռալ, աղաղակել, օգնութիւն խնդրել: Յանկարծ տղուն կոկորդը կտրուեցաւ ածելիի ահաւոր հարուածով մը: Յանկարծ ... — Եպրաքսէ հանրմ կուլար: Իր ուռած տղան դուրս կը քաշէին Սէն դեաէն. կանաչ էր եղած ան. խխում հագուստներով կը բերէին տուն: Հաստ ու գաթան concièregeը թեւերը վեր կ'առնէր սարսափով եւ «ես քեզ մեղա՛յ» կ'ըսէր Եպրաքսէ հանրմին: Իսկ ան իր տղուն պաղ դիակին վրայ ինկած՝ մազերը կը փետտէր ... — ոտքի ելաւ Եպրաքսէ հանրմ: Անտանելի էր իր վիճակը: Պիտի խեղդուէր:

Անհամբերութեամբ սեքեակին դուռը բացաւ ու նայեցաւ օանդուղներէն վար: Պանդուկապետը

միշտ կ'ուշանար : Կրկին ներս անցնելով սկսաւ երթուղարձել եւ խոշոր ճիղ մը ընել՝ այս մահաբոյր մտածումները հեռացնելու համար : Վայրկեանները իրեն անսահման կը թուէին եւ ինք կ'ուզէր ժամ տուաջ դուրս փախչիլ այս անտանելի մեռելատունէն : Գլխուն քիչ մը պաղ ջուր դարկաւ, հառաչեց, ու մնաց յուսակոտուր, մնաց ջախջախուած՝ ակնարկը պարապին :

Այդպէս ակնարկը պարապին սկսաւ կրկին մըտածել շրթունքները անշարժ, բայց գլուխը ճեղքելով .

— «Տղայ մը պակահ'ս է եղեր . . . որո՞ւն հոգն է . . . հաշիւ բոնողը ո՞վ է . . . ո՞վ պիտի դայ հոս մարդ պիտի փնտռէ . . . չմեռնի՛ս եօխսամ . . . Ասչափ մարդ ջարդեցին, ասչափ մարդ դարկին, ասչափ անմեղի արիւն մտան . . . Ո՞վ որի . . . կէճէ ամէն մարդ իր օրուան հացին ետեւէն կը վազէ, ամէն մարդ իր վաղուանը կը մտածէ . . . չմեռնի՛ս եօխսամ . . . պարէ հրաշք մը ըլլար եւ սա տղան դանէին, հրաշք մը ըլլար՝ սա տղան փրկէին . . .

Մտածումներու առթած թմրութեան յանկարծ սթափեցաւ Նպրաքոյ հանրմ : Գաղափար մը ինկած էր իր մէջ, երկինքէն քար իյնալու պէս : Մէկը այն գաղափարներէն որոնք մարդս կը մղեն յանկարծակիս գործունէութեան, առանց անդրադարձումի բողբոջէ մ'իսկ շնորհելու : Բայց անշուշտ, ինչո՞ւ պիտի չընեն : Ո՞վ կրնար տեսնել ղինքը : Ո՞վ որի :

Եւ անմիջապէս պատուհանը ամբողջութեամբ բռնալէ յետոյ, զնաց իր ծրարը քակեց եւ դուրս

Հաթեց գորգը : Պիտի թոթուէր :

.. ..

Սկսաւ թոթուել ուժով, դահունակութեամբ, առուգութեամբ : «էյ առ փէ՛ք աղէկ յարմարեցաւ» մտածեց, եւ թեւերը պիւրկ՝ մարմինը պատուհանէն դուրս՝ սկսաւ զարնել ու զարնել : Բա՛թ, քի՛ւթ . բա՛թ, քի՛ւթ : Ո՞վ պիտի դար զինքը արգելէ : Ո՞վ որի : Բա՛թ, քի՛ւթ ... բայց սահեցաւ :

Շատ մաշած, նոր փայլեցուած, եւ փայլը դեռ բնաւ չաղարտուած տախտակամածին վրայ սահեցաւ Եսրաֆէ Հանրմ, իր մաշած կրուկնե-րուն եւ իր անապարանքին պատճառաւ : Գնաց ե-րեսի վրայ :

Ակնթարթ մը : Խուլ ճիչ մը՝ կնոջ փորժոտի-քին մէջ : Ճարտարապետական գիծեր, պատուհան-ներու մէջ կախուած ճերմակեղէններ եւ վարի-սուր աչքերուն մէջ դարձան, չըջեցան, ընկու-ղեցան, բայց կինը կառչեցաւ :

Կրցաւ կառչիլ պատուհանի շրջանակին, գոնէ մէկ ձեռքով : Դժուարութեամբ ու շնչահեղձ՝ ներս անցաւ : Ներս անցաւ՝ առանց գորգի : Ան վար հա-սած էր արդէն ու կը հանդէ՛ր երկու աղբամաննե-րու միջեւ :

Լեղին պատուած էր : Եսրաֆէ Հանրմին սար-սափը աննախընթաց էր : Երկու ձեռքերը գլխուն զարկաւ իր բոլոր ուժով եւ կանչեց սրտին խո-րունկէն «Ամա՛ն, ամա՛ն սուրբ Աստուածամար» :

Կարծես վտանգէն հեռու փախչելու համար, կարծես աւելի ապահովութիւն գտնելու համար, գնաց սենեակին խորը, սկսաւ դառնալ ու դառնալ

նոյն անկիւնին մէջ եւ դողացող ձեռքերը կրկին գլխուն դարձնելով ըսաւ «Քա կ'երթայի՛ր կոր ... քա մանչե՛րս ... ամա՛ն սուրբ Աստուածա-մար ...» :

Ո՛չ, չէր դացած : Կասկած չկայ թէ վար չէր իրկած : Հոս էր, սենեակին մէջն էր, վառնդը ան-ցած էր : Տեսաւ ինքզինքը հայելիին մէջ : Շառա-դունած էր եւ ալլալած : Խաչ հանեց եւ վճռեց կիրակի օր «մոմ երթալ եւ եկեղեցի մը վառել» : Երբ ինքզինքը կը գիտէր հայելիին մէջ, հոն տե-սաւ նաեւ անծանօթ մօր պատկերը : Ան միշտ կը ժպտէր քաղցրօրէն :

Ան միշտ կը ժպտէր քաղցրօրէն :

— Ի՜նչ էտէս ինչ, գեանի՛ր տա՛կը անցնելիք Եպրաքսէ ...

Կատաղօրէն սկսաւ յանդիմանել ինքզինքը եւ ըսաւ թէ Ֆրանսացիները իրաւո՛ւնք ունին, թէ ինք ճշմարիտ խենթ մըն է, թէ ծայրայեղութեան տարած է մաքրասիրութիւնը : Ամէն օր եւ օրն ի բուն ջուր կը վաղցնէ, տախտակ կը չփէ եւ բան կը թօթուէ : Եւ այժմ վերջապէս կուղէր գիտնալ, կ'ու-ղէր անպայման գիտնալ թէ ե՞րբ պիտի փոխէ իր յոռի բնաւորութիւնը : Հարց կուտար եւ կը փափա-քէր հասկնալ թէ ե՞րբ պիտի հրաժարի իր անի-մաստ սովորութիւններէն : «Հէ՞, ըսէ նայիմ» կը կրկնէր ամէն նախադասութեան սկիզբն ու վեր-ջը, եւ քանի որ յանցապարտ Եպրաքսէ կը մնար լուռ, ինք աւելի ուժ կ'առնէր եւ կը պնդէր թէ ար-

Ժանի է պատիժի : «Հա'խ» է , ինչ որ պատահեցաւ
«Հախ» է : Այո' , արդարութիւն է : Իրեն պէս ջա-
տուկ մը որ իր երկու աննման մանչերն իսկ մեղ-
քընալ չգիտեր , այս տեսակ վախճան մը պէտք է
ունենայ : Պէտք է ճշակոտոր ելլայ : «Ամա՛ն սուրբ
Աստուածամար» : Սկսաւ լալ Նպրաքսէ Հանըմ :

Երբե՛ք , երբեք պիտի չհամարձակի վար իջ-
նել եւ պանդոկապետուհիէն խնդրել որ իրեն վի-
րադարձնէ գորգը : Երբե՛ք , երբեք պիտի չհամար-
ձակի խոստովանիլ թէ գորգ թօթուելու ելած էր
մեռնող տղու մը սենեակին մէջ որ հեռու տեղ մայ-
րիկ մը ունի : Հայելիին վրայ էր միշտ իր մեղքը :
Բայց ուրեմն ի՞նչ պիտի ընէ : Լսուեցաւ պանդո-
կապետին ձայնը որ ոստիկաններու հետ շփուած
ըլլալուն համար աւելի գոռ եղած էր : Մարդը վե-
րադարձեր է : Նպրաքսէ Հանըմ անմիջապէս դո-
ցեց պատուհանը :

Բնականաբար ոտնաձայները կը մօտենային եւ
սանդուղը կը ճոնչէր հետզհետէ աւելի յստակօ-
րէն : Հայ մայրը յանկարծ նշմարեց իր սեւ լաթը :
Այն՝ որուն մէջ պըրած էր իր գորգը : Պարա՛պ ,
պարա՛պ , պարա՛պ սեւ լաթը :

Այնքան արագ որքան արագ բացած էր պա-
տուհանը գորգը թօթուելու համար , Նպրաքսէ
Հանըմ շուրջը նայեցաւ եւ անմիջապէս վերմակին
տակէն խլեց մեծ բարձը : Չայն պլլեց սեւ լաթին
մէջ : Հօփ-լա : Կրկին գոցեց վերմակը :

Յաղթանդամ բեռնակիրներ կառքէ մը վար

կ'առնեն պոչաւոր դաշնակ մը, մինչ կառքին ձի-
երը կը խածնեն մէկզմէկու վիզ: Չանձրեւեց այ-
սոր բացառարար եւ ապրիլեան յետմիջօրէն յա-
ռաջացած է պատերու տակէ, գլխիկոր: Մօտակայ
բարձր ծխնելոյղին մուխը կ'իյնար վար, որտաւառ
ըյլալով որ աւելածուն գլուխը ցցէ, նայի եւ քրթ-
մնջէ: Իր ատելի խանութին առջեւ նստած է անց-
եալը մութ մսադործ մը, խոշոր շան մը հետ: Հաս-
տափոր մսադործը բերնին անկիւնէն կը նետէ սի-
կառէթի դարչնլի կոտորակ մը եւ վերջապէս կը
դարմանայ: Չարմացումով կը նայի սեւեր հաղած
խեղճուկ կնոջ մը, որուն շարժումները առնուազն
արատաւոց են: Լայնածաւալ կիներ սեւ ծրար մը ու-
նի թեւին տակ: Ջղազրդիւ գնացքով կ'երթայ ան
փողոցին ծայրը եւ հոն կը կենայ: Հոն կը կենայ
ու յետոյ կը վերադառնայ: Այս երրորդ անգամն է
որ կիներ կ'երթուղարձէ: Կը մօտենայ մարմար
դուռով եւ սսկեղօծ տառերով պանդոկին, կար-
ծես ներսը մանելու հաստա'տ, անխախտե'լի որո-
շումով, բայց կը վարանի, քիչ յետոյ հեռանալու
հոմար աճապարանօք: Ծրարը կը բանայ, կը նայի
սպիտակ բանի մը եւ անհասկնալի բաներ կը բա-
ցադանչէ: Բայց մանաւանդ ձեռքը կը զարնէ դըլ-
խին, արագ եւ բաղմաթիւ հարուածներով: Ծուր-
ջըն ալ կը նայի կարծես օգնութիւն հայցելու պէս,
բայց սչ ոք օգնութեան չի հասնիր անոր՝ որ խեղ-
ճուկ մը կեցեր է պանդոկին դրան առջեւ, անոր՝
դոր եւ կոչեցի Նպրաքսէ հանրմ, բայց դուն գի-
տես, ընթերցող, որ պճեղ մը անուշ սիրտ է:

ՅԱՐԱԼԷԶՆԵՐՈՒՆ
ԴԱԻԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հո՛վ կայ : Պօլսոյ եօթը բլուրներուն վրայէն
գիշերը իր սլայծառութիւնը կ'անցընէ թունաւոր
շեղբի մը պէս ու կը կազկանձէ : Ձորակներուն խո-
րը տուները անհետացեր են անհիմն գրոյցներու
պէս սա կողկոյաճայն մութին մէջ ուր հով կայ :
Պողպատէ գամերով բուքը կը սանտրէ մահաշունչ
ծառուղին, եւ կը սկըդէ սառած լորձունքը որ
պարտուած ֆաղաքը ծածկեց : Առժամաքար կրօն-
ները վար կ'առնեն իրենց ցուցամատը՝ մինարէն,
գանգակատունը : Գերեզմանաքար մը կը տապալի
յանկարծ եւ խոշոր փաթ-թոցը անջատուելով կը
գլորի, կոկորդը վեր կը խրի : Ընդելուզուած ու
ոսկեգօծ տառերը ֆարին վրայ կը գալարուին խի-
թերու պէս, այս բուքը այսպէս է, այս բուքը
այսպէս կ'ըլլայ, եւ յետոյ կը վերսկսի :

Կծկուած նռնիի մը ոտներուն մէջտեղ եւ գը-
լուխը յանձնած ստուերին պաշտպանութեան՝ կը

դողդղայ լուծած տղան, ահարեկած տղան: Կը
նգնի արհամարհել ականջներուն խժղութիւնը եւ կը
կծկուի, կը պզտիկնայ, մորթին ծակերը կը գոցէ:
Կ'սպասէ շնչահատ ու խռով: Բայց աչքերը կը յա-
մառին չտեսնել խաղաղութեան եւ բերկրութեան
այն բնակարանները զոր երեւակայութիւնը կը տփնի
պարտադրել, քանի որ սպառնալիքներ կուգան
ամէն կողմէ: Մեռելի ձայն մը լսուեցաւ: Ճիշտ
մօտիկէն ոգիի մը ձայնը լսուեցաւ: Կարծէք հո-
ղէն, կարծէք նոնիին բունէն ելլող անդրաշխար-
հային ձայն մը.

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան ...

Պաղ ձայնը խարխափեց, զօրացաւ ու ըսաւ.

— Ատնա՛ն, ես քեզ փնտռեցի երկարօրէն ու
չգտայ: Շրջեցայ ամէն կողմ, քեզ հարցուցի Ա-
րեւելին եւ Արեւմուտին ու չնստայ: Ատնա՛ն,
ի՛մ Ատնան. յուսացի քեզ գտնել այն պատուհանին
առջեւ որ քէն փոքր է ու գոց բայց որ երկինք կը
նայի: Եւ ահա քեզ կը գտնեմ նոյն փոքր ու գոց
պատուհանին դուրսի՛ կողմը, եւ դուն դէպի բանտ
կը նայիս: Ես ուզեցի քեզ գտնել այն նամբուն վը-
րայ որ երեք անգամ կը բարձրանայ հոգ չէ քէ
տեղ մը չի տանիր: Եւ ահա քեզ կը գտնեմ նամբու
մը վրայ որ քէն տեղ մը չի տանիր՝ բայց որ ե-
րեք անգամ կը ցածնայ:

Ստուերին մէջ կծկտած տղան ըսաւ կսպիկա-
փելով.

— Ես ... ես ...

Եւ իր ձեռքերը ըսին — «Ես Ատնանը չեմ»:

Եւ իր աչքերը ըսին — «Ես Ատնանը չեմ»:

Ձայնը շարունակեց վատահամբաւ գիշերով .

— Դուն կը պառկիս կռնակի վրայ, սպասելով որ գիշերը քու լքուած միսերդ հողին տակ դրկէ եւ քնանաս: Հրաժարած ամէն բանէ՝ ալլելու միայն մեռնիլ կուզես, կուզես քուն, անվերջ քուն: Ո՛վ Ատնան, բոլոր շուկաներուն վրայ ծախու ելած ողնասիւներդ տեսայ: Զանոնք ձեռքէ հանած էիր եւ ես տեսայ: Շուկաներուն վրայ ծախու ելած քու բազմաթիւ սիրտերդ տեսայ: Վերջինը՝ քսանը-հինգ տարեկանի սիրտդ՝ յափշտակեցին ձեռքէ ձեռք:

Յուսահատ տղան կակազեց իր պզտիկուքեանը մէջէն .

— Իմ անունս ... իմ ...

Եւ իր ձեռքերը ըսին — «Իմ անունս Համբարձում է»:

Եւ իր աչքերը ըսին — «Իմ անունս Համբարձում է»:

Ձայնը շարունակեց վտանգաւոր գիշերին մէջ ուր հով կայ .

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան . քեզ երկարօրէն փնտռեցի ամէն կողմ ու չգտայ, որովհետեւ դուն ոչ կենդանի էիր եւ ոչ մեռեալ: Ան որ միայն մեռնիլ կը ցանկայ, ան ոչ կենդանի է եւ ոչ մեռեալ: Բայց գիտցիր որ դեռ կան արձանագրութիւններ զոր չես քակած, զսպանակներ որոնց չես դպած: Բա՛ց, բա՛ց կապանքները: Դիտցիր որ յոյսը կը ծնի լուսաւոր թէ մթին մամբէն, քրքիջի մը մէջէն թէ հեկեկանքի: Ես եկայ ու մեկնեցայ, բայց ան միշտ կ'ոստոստէ գիրար սեղմող ձեռքերու գորովին հետ:

Եւ եկայ ու մեկնեցայ, բայց կուգեմ որ դուն յուսաս անյուսութեանդ մէջէն: Ամէն անկիւնադարձի յոյսը ծնաւ ու երեւցաւ բոլոր անոնց որոնք աչք ունէին, եւ անոնց՝ որոնք կոյր էին: Բայց դուն ոչինչ տեսար իմ Ատնան: Այն որ միայն մեռնիլ կը ցանկայ, ան ոչ կենդանի է եւ ոչ մեռեալ:

Երիտասարդը աւելի սեղմուեցաւ նոսրի քունին ու ըսաւ.

— Իմ անունս Համ ... Համբարձում է ...

Եւ իր ձեռքերը ըսին — «Ես քեզ չեմ նանչնար»:

Ձայնը շարունակեց միօրինակ.

— Անել փողոցներ շինուած են որպէսզի յոյսը աւելի շուտով գայ: Հոտաւէտ նամակներ մնացած են անպատասխանի, որպէսզի յոյսը աւելի ուժով գայ: Բոլոր, բոլոր սիրելիները մեկնած են անվերադարձ՝ եւ յոյսը եկած է կրկին: Կը յիշե՞ս, ծագող արեւը իր նառագայքները նախ մեր փողոցին մէջ կը նետէր, եւ քիչ յետոյ ձերիմին մէջ: Կ'ըսէինք թէ անկողնէն ելող արեւը իր տաքատը կը հագնի: Որքա՞ն կը խայտայինք մեր գեղափայլ զարթօնի պահուն: Բայց կը տեսնես որ ապագայի մասին յուսալից ըլլալը աղջամուղջին մէջ միայն արժէք ունի, դժբախտութեան մէջ՝ միայն առաւելութիւն է: Ատնան, ի՛մ Ատնան. ոչ մէկ նառագայք կ'իյնայ շրթներուդ, մինչեւ որ լոյսին չնայիս, եւ ոչ մէկ լոյս կրնայ գոյութիւն ունենալ քեզի համար եթէ չգտնուիս կեանքին ա՛յս կամ այն կողմը: Կամ այս կողմը, կամ այն կողմը:

Ահաբեկած տղան ըսաւ դարձեալ.

— Դուն գիս ուր ... ուրիշին հետ ... կը շփո-

Թեւ: Իմ անունս Համ ...

Ձայնը շարունակեց վտանգաւոր գիշերով .

— Յուսացի քեզ տեսնել այն համբուն վրայ որ երեք անգամ կը բարձրանայ, հոգ չէ թէ տեղ մը չի տանիր: Եւ ահա որ քեզ կը գտնեմ համբուն մը վրայ որ թէեւ տեղ մը չի տանիր, բայց որ երեք անգամ կը ցածնայ: Որովհետեւ ազգովին պարտուեր ենք աներեւակայելի ջախջախումով՝ դուն այլեւս միայն մեռնիլ կուգես: Բայց դուն յուսա՛յ իմ Աստան: Մեր հայրենիքին ընդերքէն ըմբոստնիչը բարձրացաւ, ու դուն յուսա՛: Գրոհի մեր առաջին օրերուն իսկ ես ինկայ՝ բայց անմիջապէս վերջ քեզ հարցուցի ամէն կողմ, որովհետեւ կուգէի ըսել — Ելի՛ր դուրս ստուերէն, ելիր վեր յուսալումէն, ելի՛ր ...

Ձայնը հալեցաւ, նուաղեցաւ, անշուշտ միւս կողմը ընկղմեցաւ: Այն որ կուգար ուղիւ մօտիկէն, կարծէք հոգէն, կարծէք նոնիին բունէն, անհունօրէն հեռացաւ: Մօտակայ թիթեղի կտոր մը հովին դէմ կրկնեց նոյն նոնչոցը — *«Ես՞դը մը թուղրա մը ես՞դը մը թուղրա»*:

Նրիտասարդը մնաց ուր որ էր, այնպէս ինչպէս որ էր: Դեռ երկարօրէն դողը շրջագայեցաւ իր մէջ ցնցումներով, քմահաճոյքով եւ ինք բաւականատեն կրկնեց նոյն վանկերը — «Իմ ... իմ անունս ... կը շփոթես ... չե՛մ հանչնար»:

Յետոյ է որ ծառուղիին մէջ եռակայմ նաւ մը տապալեցաւ, կտորող ուղիւն ուղիւն ուղիւն ուղիւն:

Հա՛րթ – տափարակ : Աչիդ առածին չափ դաշ-
տագետիններ կան՝ ուղիղ, միօրինակ : Փռուեր է
փաղափակըքուած հողը իր ոռոգումներով, իր գի-
տական բերքերով : Կանաչի եւ գորշի բոլոր երանգ-
ները պառկեր են կողք կողքի, կանոնաւոր փառան-
կիւններու մէջ որոնք կը նմանին մեծ կարկտաննե-
րու, արեւելեան խեղճուկ բազմոցներու : Եւ հարթ,
եւ տափարակ : Քանի մը տնակ ու դղեակ մը՝ որ
կը հալի երեկոյեան մթաստուերին մէջ, իսկ հե-
ռուն կ'երեւայ երկար երիզը անտառին որ սե-
ցաւ : Երկինքը իջաւ վար, քանձրացաւ չափէ
դուրս, կարսուող արեւը մրտոնց ու անուանար-
կեց՝ եւ սպառնաց : Փոթորիկ մը կը մօտենայ :
Յանկարծեալան եւ խոր լուրբին :

Երիտասարդը նստեր է խնձորենիի մը առջեւ
ու կը նայի գետակին, որ կը հոսի դանդա՛ղ, դան-
դա՛ղ : Չի հոսիր : Շուրջի քուփերը կեցած են ի-
րենց մէկ ոտին վրայ եւ կ'սպասեն շունչ բռնած
մթնոլորտին պէս : Ոչ մէկ ճիւղ կը շարժի, ոչ մէկ
աղմուկ կը բարձրանայ : Չկայ որ բարձրանայ :
Ջուրը մութ է եւ չարաշուք, փանի որ մռայլ եր-
կինքը սուրճը կը քափէ հորիզոնէ հորիզոն, եւ քմ-
բուկի մը կաշին կը պրկէ հերսոտ նուագածուի մը
նման :

Տղան նստեր է խնձորենիի մը առջեւ ու կը նա-
յի գետակին : Նստեր է միւս – միմակ, սպառտուած,
յոգնաբեկ, անդամները ջախջախուած : Իր արի-
նոտ արեւելէն եկաւ մինչեւ հոս, ծայրագոյն ար-
եւմուտք : Բերին մինչեւ հոս եւ ինք փայեց մինչեւ
հոս, ծայրագոյն արեւմուտք : Կոպերը կ'իջնան,

կը ծփան ու անոնց տակ բան մը կայ որ կ'ուզէ պառկիլ երեսի վրայ: Ահաբեկիչ փափսուփներ կան յօնփերուն հտեւ եւ աղմուկներ գլխին մէջ: Գլխին մէջ կան հարուածներ կանոնաւոր, յամառ, անօգուտ: Եւ ձայնը բարձրացաւ գետափէն, թերեւս խնձորենիէն կամ հողէն: Ոգիի մը ձայնը, անդրաշխարհային ձայն մը.

— ժագօ՛, ժագօ՛ ...

Բնա՛ւ, բնա՛ւ չուզեց հաւատալ, ցցուեցաւ ոտքի, դիտեց չորս կողմը եւ միաժամանակ փնտռեց արձագանգներ: Պօռաց — «Ո՞վ է ան»: Արձագանգը չըսաւ — «է ան»: Զարհուրեցաւ ու փախաւ, որովհետեւ ձայնը կը կրկնուէր միշտ: Հասաւ երկրորդ կամ ութերորդ ծառի մը մօտ ուր կոտորած անիւ մը կար, ինչպէս նաեւ ձուկի ուռկան մը: Կամ չկար: Նստաւ այն տեղ ու հեւաց: Զայնը կրկնեց առաջունան պէս իր անծանօթ աշխարհէն.

— ժագօ՛, ժագօ՛ ...

Կրկին փախաւ բայց այս անգամ չկրցաւ շատ հեռու երթալ որովհետեւ երկնքի մէկ լեզուն իր նամբան կտրել կը պատրաստուէր, բացորոշ սպառնալիքով մը: Թերեւս ոչ: Բայց լռութիւնը կրկնապատկուեցաւ ու ձայնը սկսաւ խօսիլ մեղմ, քաղցր ու փափուկ.

— Բեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Գիտեմ թէ երբոր այլեւս մեր խրամը չվերադարձայ, դուն զիս փնտռեցիր պատուակա՛ն ժագօս: Գիտեմ թէ ականջներդ ցցեցիր ու մտիկ ըրիր խուլ հոնդիւնները երկու խրամներուն միջեւ ինկած վիրաւորներուն որոնք չէին կրնար քաշկո-

տուիլ : Մտիկ ըրիր եւ իմ անունս պօռացիր : Գիտեմ թէ այդպէս ըրիր , առանց տեղեակ ըլլալու որ իմ անդամներս տարտղնուած էին պատառ պատառ :

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ : Յօշոտուեցայ ակնքարքի մը ընթացքին , բայց գիտեմ թէ դուն զիս փնտռեցիր *mon vieux* ժազօ : Ձեռքերուն մէջ նստած՝ ծխամորնդ խածիր եւ մայրիկիս գրեցիր — «Ձեռքէն քեքեւ մը վիրաւորուած է» : Գիտեմ թէ այդպէս ըրիր , բանի որ մենք այդպէս ըրինք Մօռիսին համար երբոր անոր աղիքները դուրս ինկան :

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ : Եւ անկէ ի վեր անդադար քեզ փնտռեցի որովհետեւ կը դողայի քու պայծառ աչքերուդ համար , քու մաքուր հոգիիդ համար : Եւ ահա որ դուն ինձ կը ներկայանաս դա՛րձեալ փոքորիկին տակ , նո՛րէն սպառնալիքին մօտ , միս — միմակ : Քեզ ի՛նչ ըրին իմ ժազօս ...

Լսուեցան փոքորիկին առաջին եւ հետաւոր քաւալումները : Ձուկի ուռկանը կարծէք մեծցաւ , տղան շրջապատեց , եւ բազմապատկուած անիւները սկսան դառնալ : Թռչուն մը փախաւ շատ ցածէն եւ երիտասարդը կմկմաց արգահատելի ձայնով մը .

— Իմ ... իմ անունս Համ ... բարձում է : Ես ... չեմ ...

Բայց ձայնը շարունակեց միշտ մեղմ , միշտ քաղցր , միշտ փափուկ .

— Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ : Դողացի քու պայծառ ակնարկիդ , քու քան-

կազին հոգիիդ համար : Որովհետեւ գիտէի թէ անոնք զայրագնած էին, խելագարելու չափ զայրագնած : Զարդեցին մեզ : Երէցները ջարդեցին մեզ հազարներով, միլիոններով, անասուններու պէս եւ անիլի խժոժութեամբ : Այս սպանդին չկրցաւ դէմ դնել ոչ մէկը այն գաղափարներէն որոնց նուիրուած էինք ադէտէն առաջ : Ամէն ինչ որ գեղեցիկ էր, բարձր էր, դատապարտուեցաւ լոութեան, անշարժութեան : Ուզեցին մեզ անբանացնել զինուորականութեան պողպատէ նիրանին մէջ եւ խլացուցիչ որոտումին տակ ռմբակոծութիւններուն : Եւ մենք մեր ակռաները կնքեցինք խուլօրէն, ատելով ամէ՛ն բան, ամէ՛ն բան : Իմ տխուր ժազօս ...

Հայը կմկմաց .

— Կը շփոթես ... դուն զիս կը ...

Բայց անդրաշխարհային ճայնը շարունակեց նոյն ֆաղցրութեամբ .

— Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ : Երբ մեր հոգիները կը յորդէին ֆինալսնդութեամբ, ատելութեամբ : Անկէ յետոյ քեզ փնտռեցի ցիխերու եւ տոզանցֆներու մէջ, վիրակապերու եւ նոյն իսկ պատուանշաններու տակ : Բայց քեզ փնտռեցի մանաւանդ գնդակահարուածներու ցիցերուն վրայ : Ժազօս, իմ արի՛ ժազօս, երբոր վերջապէս քեզ գտայ, դուն դարձեալ ֆէնտո ու դժբախտ ես, դուն դարձեալ փոքորիկին տակն ես :

«Գայրակողութեամբ լեցուն բերաններ կան՝ սպանդանոցներու պէս գարշահոտ . յամառ եւ բոր-

բոսած ցանկութիւններ կան՝ մեյամադճոտ խու-
ցերու պէս ննշիչ . անցեալներ կան՝ մշուշով խը-
խում : Գարշելի հոտը կը կոչուի ատելութիւն ,
բորբոսը կը կոչուի ատելութիւն եւ ննշիչը նմանա-
պէս : Ժագօ , քո՛ղ ծերունիներուն հանդէպ ունե-
ցած ատելութիւնդ եւ քու լապտերդ վառէ : Լու-
սաւո՛րէ դարձեալ ուղիդ , սի՛րէ ժագօ :

«Բեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին
մէջ : Գիշերին մէջ պիտի մնաս դարձեալ եթէ ու-
զես հասկնալ , եթէ ուզես տեսածդ բացատրել , մը-
տածել եւ խոկալ : Սիրէ՛ նախ ժագօ : Այն որ քու-
նալից է եւ այդպէս կը մնայ որովհետեւ ցելս ու
խաւար կայ շուրջ բոլորը , ան չպիտի սիրէր երբոր
նոյնիսկ ապրէր էլտորատօ : Կամ եթէ սիրէր իսկ՝
զինքն չպիտի օծէինք փեսայ : Անհրաժեշտ չէ եւ
միշտ կարելի չէ մեծ ըլլալ , բայց միշտ պէտք է եւ
կարելի է սիրել : Սիրէ՛ գործելու եւ յառաջանալու
համար , սիրէ սիրելու համար :

«Բեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին
մէջ : Կաշկանդեցին մեր արքան , դաշունահարե-
ցին մեր բարի արքան : Բայց որպէսզի անգամ մը
եւս այդ երաժշտութիւնը գտնես , պէտք է սա գե-
տակէն աւելի վեր ելլես , խնձորենիէն աւելի բար-
ձրանաս : Նայէ՛ երկնքին : Երկինք մը որ սեւ է՝
երկինք չէ : Պէտք է աւելի վեր ելլես քան փոքորի-
կը , որովհետեւ փոքորիկները միշտ գետնափարշ
են : Անոնք կուզեն քանդել ինչ որ չհասկցան : Դուն
լապտերդ վառէ՛ իմ ժագօս : Ան չի կրնար մաքիլ
բարձունքին վրայ , վե՛րը , վե՛րը , համբոյրին մէջ ,
եղբայրացումէ մը վերջ : Փոքորիկները միշտ գետ-

նախարշ են : Անոնք կը փանդեն, կը տարտղնեն, կը ցրուեն, բայց միշտ, միշտ կը փոխեն : Միակ նախարայ մը կայ որ կը մնայ այնպէս ինչպէս որ էր՝ ծիրանի գօտին : Եւ դեռ ինչ որ լոյս է ու կը փայլէ : Ժագօ, փեզմէ բաժնուեցայ գիշերին մէջ, բայց յաղթենք թէ պարտուինք, դուռն վառէ՛, դուռն վառէ՛ ...

Չայնը հալեցաւ, հեռացաւ, անշուշտ միւս կողմը բնկղմեցաւ : Ան որ կուգար գետափէն, կարծէք խնձորենիին բունէն, փաղցրութեամբ նուազեցաւ : «Դուռն վառէ՛ն նախ եղաւ «բուրվառէ», եւ յետոյ ցնդեցաւ :

Թափանցող զովութիւն մը տիրեց : Յայտնի է թէ անձրեւը ինկած էր ոչ շատ հեռուն եւ թեթեւ հով մըն էր ելած : Թուփերը իրենց երկրորդ ոտքը վար էին առած հովին դէմ : Երկինքը կը բացուէր մէկ անկիւնէն եւ իր թաւալումները հետգհետէ կը խուլնային : Գիշերը կը մօտենար :

Հայը երկարատեւ մնաց հոն ուր որ էր, այնպէս ինչպէս որ էր : Կկգած՝ խնձորենիին տակ : Այն առաջի՛ն խնձորենիին՝ ուրկէ երբեք չէր հեռացած, երբեք չէր փախած, չէր իսկ ցցուած ոտքի : Շրթները ատենը անգամ մը շարժեցան, բայց ոչինչ լսուեցաւ : Դողը հետգհետէ մեղմացաւ երբ որ զանգակները պատմեցին խորհրդաւոր բաներ :

Տղան ըսաւ ինքն իր մէջ — Եթէ մարդ չսլիտի նանչնամ, ինչո՞ւ ոգի ըլլամ :

Երկարատեւ վերջ կկգած տղան դարձեալ ըսաւ — Յոյս եւ Սէր :

Ապահովաբար այս երկու բառերը իր մէջ եր-

կարօրէն կրկնուեցան, քանի որ փլած մարմինը
ցցուեցաւ նախ անգգալաբար՝ յետոյ բացէ ի բաց :

Զանգակները պատմեցին խորհրդաւոր բաներ
եւ յետոյ լռեցին, որովհետեւ երկու մեծ ագռաւ-
ներ այդ բաներուն վրայէն խոշոր խաչ մը քաշե-
ցին՝ կոկոռալով :

Հայը ըսաւ — Աշխարհի մէկ արեւելեա՛ն մա-
սին համար ... եւ անունցմով՝ որոնք իրենց էու-
թեանը մէջ կը կրեն աշխարհի արեւելեա՛ն մէկ մա-
սը :

Ներքին մամբորդութիւնը շարունակեց երի-
տասարդը եւ հոգեկան մէկ ծայրավիճակէն հասաւ
ուրիշ ծայրավիճակի մը, անշուշտ դժնդակ անդաս-
տաններէ վերջ : Ոչ միայն հետքը չը մնաց իր սար-
սափին, իր պզտիկութեան, այլ ինքն է որ այս ան-
գամ կանգնեցաւ քանի մը դիմաց :

Կանգնեցաւ ջուրին եզերքը գտնաւոր քարի մը
վրայ եւ մէկէն ի մէկ բազկատարած՝ աղաղակեց
դէպի երկինք, պաղատեցաւ հոգիէն ժայթքող յորդ
վանկերով, աննկարագրելի բարձրացումով .

— Ո՛վ Աստուածդ իմ, նայէ՛ անիծեալներուն,
գթա՛ այլեւս մեզի : Մինչեւ ո՞ւր, մինչեւ ե՞րբ այս
մամբան ու իր պատիժը : Հրեա՛յ Աստուած, աղեր-
սըս դէպի քեզ չէ որ կը բարձրացնեմ : Գիտեմ քէ
սա բոլոր խաչակիր ազգերը, եղբայրասպան եւ
թշուառական ազգերը, ամենքն ալ իրենց խօսքը
կ'ուղղեն քեզ, իրարու հակառակ, իրարու դէմ,
հակասական : Եւ դո՛ւն ալ չես գիտեր ինչպէս շար-
ծիլ, որո՛ւն երթալ, գո՛վ քեւարկել : Աղերսս կ'ուղ-
ղեմ քեզի՛, Հայոց Անահիտ, գեղափայլ, աստուա-

ծիմաստ Անահիտ : Իջիր կրկին հօտիդ մէջ , փառֆդ գեղո՛ւ Հայորդիներուն վրայ , գրաւե՛ դարձեալ քու թափուր բազինդ : Դի՛ր , դի՛ր լուսապսակդ մեր ցնցատիներուն շուրջ , մեր վատութիւններուն , մեր ուրացումներուն շուրջ : Այո՛ , սէրը նուագած է մեր մէջ բայց չէ անհետացած . յոյսը նուագած է մեր մէջ բայց չէ ցամփած : Մերի՛ն Անահիտ , շո՛ղ մը միայն նամանչէ եւ մենք պիտի ցցուինք կրկին ան-նառելի արշալոյսին մէջ . պիտի յառնենք՝ որպէս թէ համբուրուած ըլլայինք ամենագոր յարալէզ-ներէ : Շո՛ղ մը , շո՛ղ մը միայն նամանչէ եւ մեզ ժողովե՛ բոլոր ֆառուղիներէն , բոլոր ծովափներէն ու բանտերէն , բոլոր լեզուներէն : Մահամերձ ենք , Աստուա՛ծդ իմ : Շտապե՛ , անապարե՛ , ըրէ ինչ որ աստուածները սովոր են ընել երկնքին մէջ եւ հա-սի՛ր մեզ օգնութեան : Իսկ եթէ կը պահանջես որ նախ մե՛նք սկսինք , նախ ե՛ս սկսիմ , ո՛վ Անահիտ , անհունօրէն , անհունօրէն դառնացած է իմ հոգիս՝ բայց պիտի սիրե՛մ ես : Անյատակ անյուսութեան մը մէջ ենք գլորուեր , բայց պիտի յուսա՛մ :

Շունչ առաւ : Զարմանալիօրէն բաց՝ աչքերը կը խուզարկէին , կը թափանցէին երկինքը ուր գի-շերը կ'իջնար : Հայուն կոկորդին մէջ կար հեկե-կանք մը՝ կոկորդէն աւելի լայն հեկեկանք մը : Շարունակեց .

— Եւ ես կ'աղաղակեմ դէպի սփանչելին : Եւ ես կը պաշտօնաւորեմ անոր՝ որ երկրպագելի է , անոր՝ որ մեծատուններուն մէջէն միա՛կ սիրելին է : Ո՛վ Տէր , նշմարտութիւն ունիս դուն , բայց այնպէս մը ըրէ որ նշմարտութիւնդ գործէ եւ վաստակաւոր

ըլլայ : Ոյժ ունիս դուն , բայց այնպէս մը ըրէ որ
ոյժդ գործէ եւ ըլլայ նոյնպէս : Ես պիտի սիրեմ եւ
պիտի յուսամ , բայց ո՛վ փառայեղ Անահիտ , այս
օտար երկիրներուն մէջ ...

Ձայն մը ըսաւ — «Իմ անունս Անահիտ չէ :
Դուն զիս ուրիշին հետ կը շփոթես» :

.. ..
.. ..

Եւ սակայն նոյն ձայնը կրկնեց իր աներեւոյթ-
աշխարհէն — «Իմ անունս Անահիտ չէ : Ես քեզ չեմ
նանչնար» :

.. ..
.. ..

«Արդեօք մեռած եմ . արդեօք ե՞ս ալ մեռած
եմ» . այս եղաւ իր մտածումը եւ սկսաւ միսերը
կամթել , եղունգները մխրճել զիստերուն մէջ : Քա-
նի որ կրցած էր ոգիներու հետ խօսիլ , քանի որ
նիշդ իր պատասխանները տուած էր անդրաշխար-
հային ձայն մըն ալ , կը կարծէր թէ ինքն ալ կ'ապ-
րի անդենականին մէջ : Ահաւոր ու լեղապատառ՝
կը փախչէր լալով , պօռալով : Կը սայթափէր ու կը
գարնուէր կռնդերու :

Մարմնին կոյտը փլաւ ցած պատի մը տակ եւ
Հայը փզկեցաւ անդնդախոր անձկութեամբ : Կ'ո-
րոշուէին քառեր .

— Սո՛ւտ է , ես չեմ մեռած , ես ... դեռ կրնամ
յուսալ ... կրնամ սիրել ... կուգե՛մ սիրել ...
սո՛ւտ է ... այս ձայները ամբողջ ... ինձմէ է որ

կ'ելլեն. ե'ս եմ ... խօսողը միայն ե'ս եմ ... անդե-
նական չկայ ... մայրիկ, գալեցե՛ք սա գլուխս
... ես շա՛տ, շա՛տ եմ տառապե՛ր ... գլուխս ...

Լացաւ դառնօրէն:

Շողիքը կ'իջնար իր ձեռքին վրայ:

Գիշեր:

Այն որ այս գրութեան մէջ դրած էր իր անձը
Համբարձում անունին տակ, ընթերցանութիւնը
աւարտեց, սպիտակ թերթերը սեղանին ծայրը դը-
րաւ ու յետոյ երկարեցաւ անկողնին վրայ: Վեց
օրեր անցած էին այն երեկոյէն իվեր երբ իր դող-
դղացող ու պիրկ մատներովը լեցուցած էր այս է-
ջերը, եւ հիմայ որ բաժանումի այդ շրջանէն վերջ
կրկին մխրճուած էր իր հեռաւոր մտածումին մէջ,
ան իրեն երեցած էր գրեթէ բալորովին նոր, ան-
ծանօթ: Ուրիշ որեւէ ժամանակ քիչ մը հոգեկան
դահունակութիւն պիտի դուր տալահարաբ քա-
նի որ այս էջերը արհամարհելի չէին թուեր իրեն,
բայց այսօր որեւէ խանդավառութիւն չէր ծաղկեր
իր հոգիին մէջ: Երկարեցաւ անկողնին վրայ:
Սաստիկ յողնած էր եւ անոյժ՝ մանաւանդ իր սը-
րունքներուն մէջ որոնց համար առ այժմ անշար-
ժութենէն զատ որեւէ հրճուանք չէր-կրնար դո-
յութիւն ունենալ: Անոնք ամբողջ մարմնին հետ
համախորհուրդ՝ պիտի վախաքէին դադջ լողանքի
մը մէջ երկարիլ ու մնալ թմբած՝ դարնան ծոճա-
պահութեան եօթը շարաթիներուն չափ երկար շըր-
ջան մը: Բայց պէտք է ծածկուիլ որովհետեւ ցուրտ

կ'ընէ, որովհետեւ երեկոն կը գտնուի ձմրան ու
 դարնան միջեւ մութ անկիւն մը, խոնաւ անկիւնմը :
 Ծոմապահութեան եօթը շարաթներու յիշատակու-
 թիւնը դինքը առաջնորդեց մոռցուած դարունիե-
 րու, Զատիկուան տօներու, իր մանկութեան՝ որ
 դրեթէ բոլոր մարդոց մանկութեան պէս լաց կը
 պատճառէ եւ կը գտնուի կուրծքին ձախ կողմը :
 Տեսաւ դարդարուն խորան մը, հաղորդութիւնը,
 մեղքը : Ըսաւ թէ ինք մեղք գործած էր քանի որ
 դրած էր այս էջերը : Թեթեւ բան մըն էր իր տկա-
 րութիւնը եւ կը բաւէր հանգարտ մնալ այն օրը,
 ինչ որ չկրցաւ : Չկրցաւ զսպել իր երեւակայու-
 թիւնը, այն թաւալող սպառիչ անիւը, սիրտը փը-
 ռեց անոր տակ որպէս զառիթափ ու եփ ելաւ :
 Կը յիշէր թէ ինչպէս կը կանգնէր իր այս անկող-
 նին մէջ, կը խօսէր ձեռքի լայն շարժումներով,
 երբեմն բարձրաձայն եւ յետոյ կը գրէր : Կ'երթար
 անկողնին վարի ծայրը, այսինքն պատուհանի լոյ-
 սին մօտ եւ կարճանադէր Սնահիտի հետ ունեցած
 իր խօսակցութիւնը, հայութեան համար զգացած
 իր տառապանքը : Յաջորդ օրը՝ հիւանդանոց : Հի-
 մայ որ վերադարձած էր անկէ, կ'ուզէր ներողու-
 թիւն խնդրել իր գործած մեղքին համար, բայց ոչ
 ուժգնութեամբ այլ մեղմիւ : Մէկ երկու բառով
 ներողութիւն խնդրել ու խոստովանիլ թէ իր բրա-
 ծը աւելորդ բան էր, անօգուտ էր եւ գէշ : Սակի
 բան չըսել, որովհետեւ չէր կրնար ընդլայնել ու
 պարզաբանել իր տարտամ մտածումները, որոնք
 տարտամ էին պարզ այն պատճառաւ որ կը կըտ-
 րատուէին զանազան տեսիլներով : Կը տեսնէր հի-

ւանդանոցի սրահը եւ սպիտակութիւններ, շատ տեղոյն դէմք մը եւ մարդոց առանձնութիւնը, յետոյ ուրիշ լերկ ծովափներ: Անշուշտ, կ'ըսէր, այս պահուստեղ մը կայ ընդարձակութիւնը խոպան դաշտերու, եւ անոնց մէջտեղ փոքրիկ տնակ մը, եւ տնակին մէջտեղ փոքրիկ օճախ մը, եւ օճախին մէջտեղ փոքրիկ կայծ մը: Անշուշտ, կ'ըսէր, հոն կայ սպացոյց մը:

Եթէ այսպէս տկար չըլլար, պիտի ելլէր դուրս ու քալէր ըստ բախտի, բայց կը մնար իր մասնատունին մէջ, անոր ծուռ առաստաղին եւ տխուր անցեալին մէջ: Ապահով էր մեղք մը գործած ըլլալուն քանի որ դրած էր կրկին, հաւառակ այդ արարքին դէմ իր բաղմաթիւ երգումներուն: Գրեւը իրեն համար կը նշանակէր եթէ ոչ միշտ չարութիւն, պիղծ կիրք, sadisme, զոնէ հազորդակցութիւն մը ոյժերու հետ որոնք ոչ հակակշռելի են եւ ոչ ալ վստահելի: Գրեւը իրեն համար ոչ միայն կը նշանակէր անսահման մեծամտութիւն, այլ նաեւ սառնայտութիւն: Իրեն համար կը նշանակէր անվերջ ստախոսութիւն մը որ կրնար գեղեցիկ ըլլալ, բայց ինք պիտի չկրնար ընել գեղեցիկ, քանի որ ինքզինքը անկարող կ'ըզար տալու իր ըմբռնած լաւագոյն, բարձրագոյն գեղեցիկը, այսինքն տարտամ երազը, անորոշ՝ եւ ատով իսկ ընդհանրական մտածումը, անշօշափելի գեղուհին, պատէն անդիի փայլատակումը: Եւ ոյժը պիտի չունենար երգելու իր միակ ու իսկական խորքը, այսինքն մահուան ցանկութիւնը:

Ձմրան ու դարեմար միջեւ կորսուած մութ կէ-

սօրէ վերջ մըն էր որ կը նուաղէր : Այն որ ինքզինքը
 կոչած էր Համբարձում , կը խոստովանէր որ սը-
 տած էր իր մէջ Հայը անսահմանօրէն տառապակոծ
 ցոյց տալով : Գիտէր թէ կան իրեն նման ուրիշ մը-
 տաւորակա՞ն երկտասարդներ որոնք նմանապէս կը
 տառապին Հայութեան ճակատադրով , բայց ա-
 նոնց անկեղծութեանը վրայ ալ կը տարակուսէր :
 Ո՛չ միայն այն մտածումով թէ հաւաքական ցաւե-
 րը անսահման չեն կրնար ըլլալ , կամ այն մտածու-
 մով թէ ամէնէն աւելի երկար տեւող ցաւերը ա-
 մէնէն անտանելիները չեն , այլ որովհետեւ այդ
 երկտասարդներուն համար ալ ազդութիւնէն վեր
 կայ , կ'ըսէր , ուրիշ բան մը : Կայ առաւօտ մը զոր
 դեռ չէ զիմաւորած աքաղաղը , որ դեռ մութին
 մէջն է , եւ ահա որ կը լսուին թեւարախումբեր :
 Չարաշուք թափահարումներով չաստուածները
 ճամբայ կ'ելլեն մութին մէջ , արշալոյսէն առաջ ու
 կը մեկնին : Յարալէզները կը դաւաճանեն ու կը
 մեկնին : Մինչեւ մեր երեսուն տարիններուն մօտերը
 կը կարծէինք բարձրանալ , հակառակ մեր մտահա-
 սութեան կը կարծէինք համբառնալ , միւսը ետեւ
 ձգել ու վեր ելլել , հասնիլ արշալոյսին : Եւ ահա
 դաւաճանութիւնը՝ ու կ'զգանք թէ շատ մը բաներ
 կանդ կ'առնեն : Թէ այլեւս բնաւ պիտի չկրնանք
 ճանչնալ մեր ընկերակիցը , պիտի չկրնանք անոր
 յայտնել մեր իսկութիւնը , պիտի չկրնանք իրա-
 գործել ինչ որ կը փափաքէինք , իսկապէս պիտի
 չզիտանանք թէ ինչ կը փափաքինք եւ գրեթէ միշտ
 պիտի պատասխանենք հաստատականօրէն երբոր
 պէտք է պատասխանել Ժխտականօրէն : Բայց ի՞նչ

պէտք է : Յարալէզները կը լղէնն եւ Գեղեցիկը պիտի արթննար : Բայց ան այլեւս պիտի չելէ ոտքի : Համբարձումը անկողնին վրայ է :

Երկու ամսեր կողմնակցութիւն ըրին եւ վերջալոյսը կենդանութիւն ստացաւ : Կարմիր ճառագայթները մտան փոքրիկ պատուհանէն ներս եւ պատին վրայ ներկեցին քառանկիւն մը որ կատարեալ պիտի ըլլար եթէ հոն քիթը խոթած չըլլար ճինեւրոյզներու ամուլ մը : Անկողնին վրայէն ապաքինողը փորձեց մտերմանալ Երեւոյեան այդ այցելուներուն հետ , բայց դժադէտի professionnel մոլութեամբ մը վերադարձաւ իր մտածումին : Փորձեց բռնել թէ Յարալէզները մեկնած էին նաեւ հայութեան այս հաստուածին վրայէն ալ , թէ մենք խմբովին վերելքի մը մէջ էինք մինչեւ Երէկ , բայց ահա որ չառատածները մեզ դաւաճանեցին , Անահիտները մեզ ուրացան : Եւ այլեւս ամէն բան անողուս կ'երեւայ Հայութեան , ան ընելիք չտեսներ եւ կը լքէ ինքզինքը , կը նուաղի : Ծխնեւրոյզներէն մէկը , այն որ ամուսինի Երեւոյթն ունէր , նուաղեցաւ եւ ապաքինողը հետացաւ իր մտածումէն : Մանաւանդ որ կ'զգար թէ ան լաւ չի պատշաճիր հաւաքակախութեան մը , եւ յետոյ ձանձրացած էր : Անշուշտ աստջին անգամ չէ որ կ'ունենար այս մրտածումները եւ զանոնք կրկնած էր այնքան շատ որ այլեւս իրմէ անջատուած կը թուէին : Կը թուէին պատկանիլ աւելի տխուր վերջալոյսին քան թէ իրեն : Այո' , եթէ ոյժով ըլլար , պիտի ելլէր դուրս իր խուցէն ու քալէր ըստ բախտի , պիտի աշխատեցնէր իր մարմինը , այսինքն

ինքզինքը սլիտի պարպէր վարի գոնէն : Մինչդեռ մնալով փակուած՝ կը տարուէր երազելու, այսինքն փախուածներ կաղժակերպելու՝ վերի գոնէն : Այդ բանը ըրած էր այնքան շատ որ երեւոյթը ունէր դարեր ապրած ըլլալու եւ իր սովորական կեանքը լեցուցած էր մեծ դէպքերով, անվերջ պատահարներով : Յարափոփոխ տեսիլներու կողքին ունէր մէկ քանի մտերիմներ որոնք միշտ կուգային առաջին բլանի վրայ, ամէն անգամ որ դուրս ելլէր վերի գոնէն : Ունէր ճենողկուղակներու արահետը որ ծով կ'իջնէ, ունէր սեւուլիկ աչուկներով աղջնակ մը որ կեցած է նուազարանի մը մօտ, եւ դեռ ուրիշ կղզեակներ՝ ծովեր անդին : Ինք մնաւ չէր ամչնար այս օրօրոցներուն հասարակութիւնէն հակառակ որ օր մը իրեն պատահած էր հետեւեալ դէպքը : Սրճարանի մը մէջ Հայեր կը խօսէին Հայութեան վրայ եւ խօսակցութիւնը քանի կը յառաջանար այնքան շատ կը տիրէր յուսափեկումը : Յանկարծ մտքով իրապէս խղճալի երիտասարդ մը ըսաւ թէ միշտ կ'երազէր հրաշք մը, այսինքն կը փափաքէր կարենալ կոճակի մը վրայ կոխել եւ մէկ անգամէն կործանել Թուրքիան : Յետոյ կոխել ուրիշ կոճակի մը վրայ եւ կառուցանել հրաշալի Հայաստան : Ուրիշներ անմիջապէս ձայնակցեցան իրեն եւ ըսին թէ նոյն մտածումը ունեցած էին իրենք ալ՝ փոքրիկ փոփոխումներով : Սաստիկ յուզուեցաւ Համբարձումը տեսնելով թէ ինք ընաւ տարբեր չէր մտածած խեղճուկ տղոցմէ, թէ՛ անկարելիին առջեւ կը նոյնանային մարդիկ, եւ հոն է որ մանաւանդ իյայտ կուգար իրենց երեւակա-

յութեան խեղճութիւնը : Անսահման թուող այդ երեւակայութիւնը կ'ըլլար խեղապէս աղքատ : Այլեւս գիտէր թէ ամէն ոք ունի գրեթէ նոյն նեղհուղակներու արահետը , գրեթէ նոյն աղջնակը եւ կողմերը : Բայց այժմ յոգնած էր : Վերի դրան մէջ կեցած՝ կը վարանէր փախչելու : Որովհետեւ գիտէր թէ ամէնէն աւելի անմեղ փախուստները , անոնք որ ամէնէն աւելի հաճելի են ու մաքիւրեանակ , կրնան շուտով իյնալ ողբերգութեան մէջ : Չափազանց քաղցրութեամբ սկսած էր Համբարձումին խօսակցութիւնը բարի մեռելներու հետ , բայց ան շուտով եղած էր վտանգաւոր : Կը մնար դրան մէջ՝ տարտամ , անորոշ եւ տխուր : Ի՞նչ ուղեւ , ի՞նչ ընել : Բայց ինչո՞ւ միշտ ուղեւ ու ցանկալ : Որքան լաւ պիտի ըլլար թմրիլ , գինովնալ կամ քնանալ , օ՞ մանաւանդ քնանալ : Իրականին մէջ քունը չէ որ կը պաշտէր , այլ իր մշտարթուն վիճակն է որ կատէր : Եւ իր այդ մշտարթուն վիճակը կը կրկնէր դարձեալ այս պահուս — ի՞նչ ուղեւ : Գիտէր թէ մարդ ինքզինքը պէտք է շատ հարցաքննէ գիտնալու համար թէ ինչ կ'ուղէ : Ամէնուն դործը չէ այդ հարցաքննութիւնը եւ շատ քիչեր միայն կրնան իրենք իրենց ոյժերով կտրել անցնիլ հանգրուանները , հասնիլ վերջին կէտին , այսինքն բարձրագոյն ցափկութեան : Բայց , կ'ըսէր , այդ վերջին կէտը ուր մարդիկ պիտի հասնին ուրիշներու օգնութեամբ կամ անձնական ոյժերով , միշտ նոյնն է : Մարդ սրբաբաժը կը ցանկայ մէկ բան — հրաշք :

Երկար ատեն մը անկողնին վրայ մնաց բացարձակ անշարժութեան մը մէջ , նայելով իր դէ-

մը շեշտակի, եւ իր արիւնը ետ կուգար անդամբն-
րէն զանոնք պաղեցնելու աստիճան, եւ իր բոլոր
զոները բաց էին՝ կռնակի վրայ:

Յետոյ ըսաւ թէ իրեն հրաշք մը եթէ պատա-
հէր ա՞ն պիտի ըլլար մեծադոյնը քանի որ պիտի
կոչուէր — Համբարձումին հրաշքը:

Բայց իր այս ներքնախօսութիւնն իսկ ասպ-
ցոյց է որ սկսած էր իր մէջ փայլատակումը նուա-
ղիլ, սպառիլ: Եւ երկտասարդը զոցեց իր մեծ դո-
ները որպէս սլզտիկ զոնակներ, մէկը միւսին ե-
տեւէն, եւ իր մարմինը ծանրացաւ, հրաշալի սը-
լացքէն վերջ կրկնապէս տխուր:

Յետոյ խոստովանեցաւ որ կան երջանկութիւն-
ներ որոնց երբեք արժանի պիտի չըլլայ: Կան դժ-
բաղդութիւններ որոնց երբեք արժանի պիտի չըլ-
լայ: Ճիշդ ինչպէս այն արարածը որ կը կոչուի
մարդ: Դաւաճանած են յարալէզները եւ արարածը
կը կոչուի սլարդապէս մարդ: Միայն թէ, մտածեց,
իդուր չէ եղած անոնց անցեալ ներկայութիւնը,
քանի որ այս պահուս կայ փոքրիկ տնակ մը, եւ
տնակին մէջտեղ փոքրիկ օճախ մը օճախին մէջտեղ
փոքրիկ կայծ մը: Թերեւս սէր է, թերեւս յոյս է,
թերեւս ոչ մէկն է եւ ոչ ալ միւսը, բայց անշուշտ
ասպացոյց մըն է այդ կայծը մեր տնակին մէջ:

Եւ երկտասարդը անդրադարձաւ որ իր գրու-
թեան մէջ ուրիշ բան չէր ըրած՝ եթէ ոչ ջատագո-
վել այդ կայծը որ թերեւս յոյսն է, թերեւս սէրն
է: Անմիջապէս ելաւ վեր եւ էջերը ժողվելով ու-
զեց կրկին կարդալ: Բայց նախ վառեց լոյսը որով-
հետեւ մութը կատարեալ էր եւ կարդաց բարձրա-

ձայն մեծ եռանդով, մեծ խանդով : Հաւնեցաւ ինք-
 ղինքին եւ ըսաւ թէ անշուշտ գրականութիւնը ա-
 ւելորդ բան չէ՝ երբ իր ընտրած նիւթը կայծն է :
 Ինք հրթիռն է որ չէր սիրեր, որովհետեւ զայն կը
 նկատէր մութի ծնուցիչ : Կ'ըսէր թէ ամենախոր
 մութը այն մութն է որ տիրէ՝ երբ հրթիռը մարի :
 Բայց կայծը, մշտաբար կայծը՝ բանալին է հրաշ-
 քին : Եւ Համբարձում պահ մը կանգ առնելով խօս-
 քի մը առջեւ որ իրեն կը թուէր մասնաւորաբար
 թանկագին, ջերմ շնորհաւորականներ ուղղեց
 ինքզինքին, իր կախուած գլխարկին, աջ կողմի
 պատին, ձախ կողմի օճառին :

Իրականին մէջ սակայն ինք գոհ չէր այս գրու-
 թենէն եւ կարդացած ատեն անոր պարունակած
 բառերէն աւելի ետեւը ընդնշմարտած ճամբատու-
 թիւնն է որ ղինքը կը խանդավառէր : Ճիշտ ինչպէս
 որ մարդ կարծէք կը ժպտի սլառուհանի ժանիկա-
 հիւս վարազոյրներու, երբ կը ժպտի ետեւի երկ-
 յակապոյտին : Գոհ չէր այս գրութիւնէն որովհե-
 տեւ հոն կար ազգային մտահոգութիւն՝ բան մը որ
 միմիայն յուսահատութեան կրնայ յանգիլ, ինչ-
 պէս որ եղած էր գրութեան մէջ : Եւ ան բարդուե-
 լով արդէն առանց ատոր իսկ ահաւոր մարդկայի՛ն
 յուսահատութեան վրայ՝ կ'ըլլայ բացարձակապէս
 վատաւորող : Համբարձումին համար անհրաժեշտ
 էր հեռանալ վատաւորողէն, ազգայինէն, Հայէն :
 Պէտք էր լքել Հայը : Որքան ատեն որ, կ'ըսէր,
 սէր չկայ մեր մէջ, այսինքն Հայը իր ազգակիցը
 չը սիրեր, որքան ատեն որ Հայը իր ազգային փր-
 կութեանը մասին այլեւս յոյս չունի եւ ատով իսկ

ոչինչ կ'ընէ, պէտք է հեռանալ Հայէն: Քանի որ ինք փրկութիւնը կը տեսնէր սիրոյ եւ յոյսի մէջ: Միշտ աւելի մեծ սէր, միշտ աւելի մեծ յոյս: Այդ ճամբուն վրայ՝ այլեւս իր խօսքը ամէնէն առաջ պիտի չուղղէր Անահիտին, անդրաշխարհային եւ ուրացող Անահիտին, այլ Աստծոյ մը որ աղղութիւն չի ճանչնար, որ թէ՛ մեր եւ թէ՛ միւս աշխարհը կապրի, եւ ասով իսկ աւելի իրական Աստուած մըն է:

Այս կէտին վրայ՝ Համբարձում փորձեց այդ Աստուածը աւելի յստակօրէն ներկայացնել ինքն իրեն, աւելի սահմանել, բայց ժպտեցաւ միայն ու ըսաւ թէ Աստուածը չէ որ զինքը կը մտահոգէ, այլ ճամբան: Իր գրութիւնը կրկնելով ըսաւ թէ շատ հաւանաբար Աստուածը միմիայն պարապն է, բացարձակ պարապը, բայց ի՞նչ փոյթ՝ երբ դէպի հոն գացող ճամբան կը բարձրանայ երեք անգամ: Երեսուն երեք անգամ:

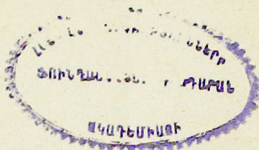
... Ահա այսպէս, երիտասարդ Հայը որ իր իսկական խորքին մէջ միմիայն մահը կը ցանկար, կեանքին մէկ առինքնող երեսը փնտռեց, գտաւ, ու կառնեցաւ անոր: Ինք որ իսկապէս կ'ուղէր խոյս տալ գրականութենէն որովհետեւ ան ղեղեցիկ բայց գէշ բան մըն է, գրականութիւնը սիրելի դարձնելու համար սլլուեցաւ բացատրութեան մը: Ինք որ օր մ'իսկ չէր անցնէր առանց հայութեամբ տառապելու, պատճառ մը գտաւ անկէ հեռանալու՝ դոնէ մասամբ, դոնէ ժամանակաւորապէս: Եւ դեռ ուրիշ այս տեսակ ուրացումներ:

Այս բոլորը այսպէս եղաւ որովհետեւ իր ճիշդ մօտն էր մահը: Իր ճիշտ մօտը: Եւ ինք անկէ է որ կը խուսափէր բնազդաբար: Կը կարծէր տրամաբանութեամբ, դատաստաններով, այսինքն իր արթուն հստիւր յառաջանալ, մինչդեռ կը յառաջանար ամենահասարակ եւ ամէնէն աւելի մարդկային ինքնապաշտպանութեամբ մը: Մութովը:

Ինքն ալ անդրադարձաւ այդ բանին, բայց չունեցաւ ոչ մէկ հակադդեցութիւն: Ընդունեց իր տըկարութիւնը, իր ուրացումներն ու սուտը, քանի որ յարալէզները դաւաճանած էին եւ ինք պարզապէս մարդ էր, ինչպէս եւ, ինչպէս դուն: Քունը տարաւ վերջապէս:

Շողիքը կ'իջնար իր ձեռքին վրայ:

Գիշեր:

ՑԱՆԿ

	Էջ.
ԱՌԱՅՈՏԵԱՆ ՇԵՓՈՐ	7
ՀՈՍԱՆՔԻՆ ԵԶՐԸ	73
ՄԱՆՈՒԿ ՄԸ ՏԱՐԵՑՆԵՐՈՒ ՄԷՁ	99
ԴԵՐԶԱԿ ՄԸ, ԻՐ ԵՐԿՈՒ ՀԻՒՐԵՐԸ ԵՒ ՉԱՆԱԶԱՆ ԴԷՊԲԵՐ	145
ՉԱԹՐՕԹԷ	184
ՊՃԵՂ ՄԸ ԱՆՈՒՇ ՍԻՐՏ	225
ՅԱՐԱԼԷՉՆԵՐՈՒՆ ԴԱՒԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆԸ	225

Ներկայ հատորը նախապէս կը կրէր ՄԵՆԱ-
ԽՕՍՈՒԹԻՒՆ տիտղոսը եւ այդպէս էր յայտարար-
ուած ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻԻ կողմէն վրայ :

Imprimerie A-DER 17, Rue Damesme - PARIS

Տպագրութիւն ՏԷՐ - ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Փարիզ

52.

ՀԱՅ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԳԻՒՆ ԳՐԱԴ.

220046831

ЦЕНА

А $\frac{11}{46831}$

